

Gunnar Andersson
Thomas Brante
Christofer Edling
(red.)

Det personliga är sociologiskt

14 professorer
om svensk sociologi

Sociologisk Forskning

Årgång 51 • Nr 3–4 • 2014

Det personliga är sociologiskt

14 professorer om svensk sociologi

*Gunnar Andersson, Thomas Brante
& Christofer Edling (red.)*

Liber
Sociologisk Forskning

The personal is sociological – 14 university professors on Swedish sociology

Abstract

This special issue of Sociologisk Forskning contains 14 papers by distinguished Swedish sociologists on the development of sociology in Sweden during the last decades and the forming of their own academic habitus in relation to that development. Contributors are: Göran Ahrne, Boel Berner, Margareta Bertilsson, Ulla Björnberg, Thomas Brante, Hedvig Ekerwald, Rosmarie Eliasson-Lappalainen, Johanna Esseveld, Bengt Furåker, Staffan Lindberg, Gunnar Olofsson, Sune Sunesson, Göran Therborn and Karin Widerberg. The volume is edited by Gunnar Andersson, Thomas Brante and Christofer Edling.

Key Words: Academic habitus, Autobiography, History of sociology, Swedish sociology

Det personliga är sociologiskt – 14 professorer om svensk sociologi

ISBN 978-91-47-11503-7

ISSN 0038-0342

© 2014 Författarna, Sveriges Sociologförbund och Liber AB

Förläggare: Peter Söderholm

Huvudredaktörer: Gunnar Andersson, Thomas Brante och Christofer Edling

Redaktör Liber: Cecilia Björk Tengå

Redaktör Sociologisk Forskning: Sverre Wide

Omslag: Fredrik Elvander

Omslagsfoto: Joy Brown/Shutterstock

Layout: RPform

Redaktionella uppgifter för Sociologisk Forskning, se s. 278

Tryck: Göteborgstryckeriet, Göteborg

KOPIERINGSFÖRBUD

Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen. Intrång i upphovsmannens rättigheter enligt upphovsrättslagen kan medföra straff (böter eller fängelse), skadestånd och beslag/förstöring av olovligt framställt material.

Sociologisk Forskning

Högskolan Dalarna, 791 88 Falun

Tel: 023-77 80 53

www.sverigessociologforbund.se

E-post: sociologiskforskning@du.se

Liber AB, 113 98 Stockholm

Tel: 08-690 90 00

www.liber.se

Kundservice tel 08-690 93 30, fax 08-690 93 01

E-post: kundservice.liber@liber.se

Innehållsförteckning

Förord	7	
Inledning	9	
KAPITEL 1		
Gunnar Olofsson: En sociolog blir till – dispositioner, praktiker och lärdomar		13
Slump och kontext	14	
Ett ämne på uppgång	14	
Familj och by	15	
Politiskt intresse – intellektuellt självförtroende	17	
Till Lund och mötet med sociologin	18	
Nya sociologiska praktiker	21	
Samspelet mellan politik och vetenskap	21	
Sociologisk analys och politiskt engagemang – ”vetenskapsideologin” som problem	26	
(a) <i>Ett vetenskapspolitiskt exempel; konflikt/konsensus</i>	26	
(b) <i>Moraliserande metodfetischism</i>	27	
(c) <i>Specialisering vs. ensidighet</i>	27	
(d) <i>Marxismens giltighetsområde</i>	28	
Formandet av ett sociologiskt habitus	28	
Sociologi – från en disciplin med specialområden till ämnen inom ett differentierat landskap av discipliner	30	
<i>Från bindestrecksociologin till nya discipliner.</i>	30	
<i>Konsekvenser</i>	32	
Referenser	33	
KAPITEL 2		
Margareta Bertilsson: Mina sociologiska stationer – om utsikter och insikter		37
Lund	37	
Santa Barbara	40	
Intermezzo: New York/Brooklyn	44	
”Tro inte att du är någon”.	46	
Svensk konsolidering med kontakter till omvärlden	48	
Sociologi: Insikter och utsikter	52	
Referenser	55	

KAPITEL 3

Rosmari Eliasson-Lappalainen: Erfarenheter i akademins

tassemarker	57
Lantis i Lund	58
Hur jag blev ”fru Kinsey” på löpsedlarna	59
Skå – nästa för mig obekanta verklighet	61
Psykiatrin – ett decennium på ett minerat fält	64
Psykiatrforskning, fas 1: Den nya ideologin i korseld	66
Psykiatrforskning, fas 2: Räckvidd i praktiken – från hypotes till prövning	68
Psykiatrforskning, fas 3: En fråga om teoretisk trolöshet	70
Äldreomsorgens vardag och villkor – lugnare vatten?	71
Sociologin	74
Referenser	76

KAPITEL 4

Hedvig Ekerwald : Svensk sociologi – de många rösternas ämne

Den individuella karriären och varför det blev sociologi	79
Den svenska sociologin	85
<i>En jämförelse av två läroböcker</i>	85
<i>Vilka skrev läroböckerna?</i>	86
<i>Vad handlade läroböckerna om?</i>	88
Sociologins förändring och kontinuitet	91
Den svenska sociologins framtid	92
Referenser	94

KAPITEL 5

Bengt Furåker: Landvinningar, vindkantringar och vägval

i svensk sociologi	95
En personlig bakgrund	95
En vetenskap tänkt för det moderna Sverige	97
Stormiga år	99
När vinden mojnar	102
Den internationella dimensionen	104
Förutsättningarna för empirisk forskning	107
Vad ska sociologin vara?	108
Referenser	111

KAPITEL 6

Sune Sunesson: Sociologi i kris – ja tack

Hur kan man gå med på att medarbeta i detta?	115
En krokig väg	116
Men var fanns sociologin?	124
Referenser	129

KAPITEL 7

Boel Berner: De sociologiska utmaningarna – då och nu

De sociologiska perspektiven – och andra	132
--	-----

Att tänka sociologiskt	134
Vetenskaps- och teknikstudier som sociologi	136
Det intellektuella uppdraget	138
Sociologins spår i samhället	139
Sociologiska utmaningar	141
Referenser	143

KAPITEL 8

Göran Therborn: Bland intellektuella och statstjänstemän

– mot gränslösa horisonter	145
Operationsbas och vänkrets	145
Internationellt inflytande	146
Svensk sociologisk habitus och dess möte med ”fältet”	152
För en intellektuell sociologi	155
Referenser till egna verk	157

KAPITEL 9

Johanna Esseveld: En berättelse av en ”outsider within”

Nederlanderna: att närma mig sociologi	160
USA: att bli en kritiskt tänkande sociolog	163
Flytten till Sverige och mötet med sociologiska institutionen i Lund	166
Min delaktighet i sociologi	170
Reflektioner kring sociologi i Sverige och förslag för framtiden	173
Referenser	178

KAPITEL 10

Staffan Lindberg: Tur och retur paradiset – svensk sociologi

sedd från marginalen	181
Sociologi – ett omöjligt projekt?	181
Ett parti poker och en färd till Indien	182
Tillbaka i Lund	185
Svensk sociologi: en framgångssaga?	187
Ett ämne i kris?	190
Inomvetenskaplig utveckling	191
Intresset ute i samhället svagare	191
Vart är sociologin på väg?	193
Vilka vägar bör sociologin ta om den ska bli betydelsefull för samhället i stort?	195
Referenser	196

KAPITEL 11

Ulla Björnberg: Lokalsamhällen och familjeliv i omvandling

Samhällsplanering och livsformer	199
Forskning om livsformer och vardagsliv – några reflexioner	201
Från livsform till familjesociologi	203
Familjesociologi i Sverige – några reflexioner	207
Reflexioner kring sociologi då och nu	210
Referenser	214

KAPITEL I2

Karin Widerberg: Gränsliv	219
Från tradition till doxa	219
Från disciplin till tvärvetenskap	221
Den efterlängtrade chocken – mötet med norsk sociologi och kvinnoforskning	222
Över gränsen – för kunskapens skull	225
Minnesarbete och institutionell etnografi – att upptäcka makt, styrning och motstånd i vardagen.	226
Från tvärvetenskap till disciplin	231
”Mainstreaming” av norsk sociologi	232
Vetenskap och politik – täta kopplingar på gott och ont i välfärdsstaten	233
Gränser, gränsliv och gränsöverskridande.	236
Referenser	236

KAPITEL I3

Thomas Brante: Från teoretisk filosofi till empirisk kunskapssociologi	239
Filosofi och sociologi	241
Vetenskapsbaserade kontroverser	244
Professioner och professurer	245
Dagens vetenskapsteori och sociologi	247
Sociologins framtid – möjligheter och hot	248
Referenser	250

KAPITEL I4

Göran Ahrne: Sociologin kommer igen	251
Sociologi i Sverige	251
Det långa sjuttioalet	253
Eftertankens kränka blekhet.	255
2000-talets sociologi.	261
Referenser	263

Författarpresentationer	265
Referenser till författarpresentationer	273

Förord

Akademiska ämnen samlar ibland ihop sig till återblickar. Erfarna föreläsare för ämnet sammanfattar och värderar ämnets historia och föreslår möjliga framtida vägar i en antologi. Det gäller också svensk sociologi, som nu har funnits som universitetsämne i 67 år. För tredje gången publiceras ett antal framstående sociologers beskrivningar av ämnets utvecklingsförlopp tillsammans med den parallella historiska formeringen av deras egna akademiska habitus.

Texterna publiceras i detta specialnummer, nr 3–4 2014, av Sociologisk Forskning med undertecknade som gästredaktörer.

Vi vill tacka redaktören för Sociologisk forskning, Sverre Wide, och redaktören på Liber, Cecilia Björk Tengå, för gott samarbete.

Lund i november 2014

Gunnar Andersson

Thomas Brante

Christofer Edling

Inledning

Gunnar Andersson, Thomas Brante, Christofer Edling

SENAST VI I Sverige mer systematiskt diskuterade sociologins tillstånd i bokform var när Sociologisk Forskning 1997 tillsammans med Daidalos förlag publicerade ett dubbelnummer med titeln *Sociologi i tiden – Bakgrund, utveckling, framtid*. Tio år tidigare gav Katrin Fridjónsdóttir (1987) ut *Om svensk sociologi. Historia, problem och perspektiv* på Carlsons förlag.

När vi nu för tredje gången publicerar texter om sociologins tillstånd och utveckling i Sverige sker det i ett sammanhang då stora delar av sociologi-världen är inne i en omfattande generationsväxling. De generationer som etablerade den moderna sociologin i Sverige är inte längre verksamma. Och den generation som byggde ut sociologin under 1960- och 1970-talens stora universitetsexpansion har lämnat eller är på väg att lämna sina positioner. De flesta är dock fortfarande mycket aktiva och fortsätter att berika ämnet, vilket också framgår av de texter vi presenterar här. Vårt urval av författare bygger på två kriterier som kan kallas geografi och kön. Vi ville att alla universitet skulle vara representerade och att könsfördelningen skulle vara jämn. Utifrån dessa kriterier hörde vi oss för med ett antal tänkbara skribenter av vilka de flesta glädjande nog ställde sig positiva till medverkan. En del svarade entusiastiskt att "Äntligen får jag chansen att reflektera lite om sociologins och min egen historia!"

Tyvärr uppfylldes endast kriteriet jämn könsfördelning, men å andra sidan är inget av kapitlen särskilt lokalt förankrat så geografisk placering visade sig vara av mindre betydelse.¹

I urvalet ville vi också få med några utifrånperspektiv av sociologer som sedan länge bytt ämnesområde och som kan betrakta sociologin med viss distans (Rosmari Eliasson-Lappalainen och Sune Sunesson, som båda över-

1 Umeå-sociologin är inte alls representerad i den här volymen och Stockholms-sociologin speglas endast i ett av kapitlen.

gick till socialt arbete för några decennier sedan), och även svenska sociologer som sedan länge lämnat Sverige (Margareta Bertilsson, Karin Widerberg och Göran Therborn).

Författarna har eller har haft professurer, handlett många doktorander, utformat forskarutbildningar, undervisat, ofta varit sakkunniga vid tjänstetillsättningar och i forskningsråd samt mycket annat. Det betyder att de i allmänhet har haft ett stort inflytande på den svenska sociologins utveckling och innehåll och präglat kommande generationer. De har deltagit i och ibland påskyndat eller motverkat de stora intellektuella och institutionella förändringar, spänningar och svängningar som utmärker sociologins historia i Sverige sedan 1970-talet. Samtidigt har vi att göra med starka personligheter som kan skriva om ämnet på ett intressant sätt. Därför är det både angeläget och roligt att höra dem lägga fram sina egna perspektiv på sociologins utveckling.

Vi tillskrev författarna med följande önskemål: ”Här är fyra breda frågor som bör vägleda bidragen. Inom dessa ramar står det förstås var och en fritt att själv välja upplägg, rubriker och så vidare.”

- 1 Beskriv din intellektuella och akademiska bana. Varför blev du sociolog?
Vad bestämde den inriktning du kom att få som sociolog, dvs. ge en personlig och historiesociologisk analys av din egen karriär.
- 2 Svensk sociologi har nu funnits som akademisk disciplin i mer än 60 år.
Hur skulle du beskriva och förklara dess historiska utveckling?
- 3 Hur värderar du utvecklingen fram till i dag? Utvecklas den svenska sociologin på lovande och fruktbara sätt eller är den kanske tvärtom i kris?
- 4 Till sist skulle vi gärna vilja att du ger en prognos: Vart är sociologin på väg? Vilka vägar borde den ta, enligt dig?

Vi i redaktionen funderade på vad denna beställning skulle ge för resultat, och framför allt var tyngdpunkten borde ligga. Vi tänkte oss att det personliga skulle kunna omfatta cirka 20 procent medan den största delen skulle utgöras av en mer objektiv beskrivning och analys av den svenska sociologins historia och nuvarande situation. Å andra sidan vore det naturligtvis inte bra om alla kapitel skulle beskriva i princip samma sak, av typen: ”under 1960- och 1970-talen etablerades marxismen vid de svenska sociologi-institutionerna.” Det finns trots allt inte så många sätt att på ett allmänt plan sammanfatta utvecklingen, vilket riskerade upprepningar och att bo-

ken kunde bli tjugig. Vi bestämde oss dock för att inte skriva om något sådant i beställningen utan i stället skicka punkterna, avvakta och kanske be om korrigeringar efter de första utkastet.

Som tur var negligerade författarna våra förhållningsorder och rekommendationer för att i stället själva ta kommandot och bestämma såväl upplägg som innehåll. De flesta har gett sina texter en starkt personlig prägel. Sociologins utveckling beskrivs utifrån författarens egen position och bana i det sociologiska fältet, vilket resulterat i levande och sociologiskt välinformerade analyser, grundade i personliga betraktelsesätt. Samtidigt som analyserna är utförda av skickliga sociologer avspeglar de också författarnas personligheter. I vår läsning handlar boken om samspelet mellan den individuella sociologens identitetsformering och sociologins institutionella utveckling.

Jämfört med de två tidigare antologierna om sociologin i Sverige framstår två förändringar mycket tydligt. För det första har könsfördelningen inom ämnet, inte minst vad avser professorstjänster, jämnats ut betydligt. Detta återspeglas i antologierna. I den förra antologin, från 1997, medverkade en kvinnlig sociolog, och i den första antologin, från 1987 – ingen.² En andra noterbar skillnad är att en betydande del av författarna i den föreliggande antologin framställer sig själva som *outsiders*, vilket kan bero på hur selectionen in i ämnet såg ut under 1960- och 1970-talen eller möjligen på att ämnet vuxit och blivit så pass mångfacetterat och fragmenterat, i synnerhet under det senaste decenniet. Ett tredje faktum värt att notera är att samtliga författare, som formats under 1960- och 1970-talen, har haft att förhålla sig till marxismen, antingen som identitet, som språngbräda till annat, eller via avståndstagande.

2 Vi kan tänka oss, och hoppas, att nästa antologi också innehåller en större etnisk bredd.

Referenser

- Sociologisk Forskning. 1997. *Sociologi i tiden: bakgrund, utveckling, framtid*. Göteborg: Daidalos
- Fridjónsdóttir, Katrin (red.). 1987. *Om svensk sociologi: historia, problem och perspektiv*. Stockholm: Carlssons

KAPITEL I

En sociolog blir till – dispositioner, praktiker och lärdomar

Gunnar Olofsson

EN DAG I JUNI 1963 ringde Gösta Carlsson. Han var professor i det ämne jag då läst i två terminer. Jag fick den överraskande frågan om jag ville börja arbeta som andre amanuens i sociologi till hösten. Mitt svar blev ”ja tack”. Så blev jag indragen i en personlig och disciplinär resa som ännu pågår. Femtio år senare är jag fortfarande engagerad i ämnet, bland annat i ett par större forskningsprojekt.

I detta kapitel utgår jag från C Wright Mills begreppspar ”biografi och historia” för att teckna den sociologi jag mötte, den jag successivt tillägnade mig och den sociolog jag blev. Det består av fyra delar.

Ett första tema är hur ett sociologiskt habitus formades i samspelet mellan de förutsättningar som fanns i min bakgrund och den vetenskapliga tradition jag mötte vid universitetet.

Ett andra tema är hur denna sociologiska och vetenskapliga praktik influerades och formades i samspel med andra praktiker, inte minst ett samhällligt och politiskt intresse och engagemang.

Sedan nämner jag några lärdomar jag gjort och utifrån vilka jag ser styrkor och problem i dagens sociologier.

Till sist skisserar jag den institutionella och kognitiva förändring som ämnet och dess omvärld genomgått, sedan en rad ”bindestreckssociologier” blivit egna och självständiga ämnesdiscipliner.

Essän är skriven i första person men tänkt i tredje person. Den försöker teckna hur ett generationstypiskt men ändå specifikt sociologiskt habitus blev till och omvandlades, de insikter, lärdomar och begränsningar som präglade det, och hur det kan placeras in i en ram där sociologiämnet genomgått en väldig förändring, såväl kognitivt som institutionellt.

Slump och kontext

I en mening var det en tillfällighet att jag halkade in i sociologin. Det ämnet var inte synligt i Kalmar, på det läroverk där jag tog studentexamen 1961. Det jag ville läsa efter genomliden militärtjänst var historia, det ämne som jag var mest entusiastisk för under mina gymnasieår. Min spatiala och estetiska begåvning räckte inte till för att kunna bli en god arkitekt, det enda tekniska yrke jag velat utbilda mig till. Jag ville inte heller, som mina klasskamrater, bli civilingenjör och läsa teknisk fysik eller ens bli läkare.³

En nära vän från gymnasietiden hade läst statskunskap när han kom till Lund. Visst fanns det spännande element i det ämnet – men författningslära och kommunallagar lockade inte. Denne unge statsvetarstudent vände efterhand sin håg till sociologi; hans namn var Göran Therborn. Hos mig väcktes tidigt ett intresse för modern historia. För att läsa historia i Lund krävdes gymnasiekunskaper i latin. Det kravet var på väg att avskaffas. Så det första året ägnade jag åt andra ämnen som jag var intresserad av. Filosofi förstås. Gunnar Aspelinns tvåbandsverk om *Tankens vägar* (1958) hade jag köpt för ett stipendium. Aspelin var professor i Lund, men han var också sjuk och tjänstledig, vilket gick upp för mig när jag väl börjat läsa ämnet.

Det var kanske en tillfällighet att jag kom till sociologin, men inte att jag blev kvar. Det fanns förutsättningar både i min uppväxtmiljö och i mina gymnasieår som gjorde att sociologin som samhällsvetenskap blev intressant för mig. Ämnet var en modern, på en gång encyklopedisk och teoretiskt nyfiken samhällsvetenskap. Om det i en mening var en tillfällighet att jag började läsa ämnet och en särskild kontext som gjorde att jag blev anställd, så fanns det på ett intellektuellt och biografiskt plan en beredskap för sociologin som tankeform och disciplin.

Ett ämne på uppgång

När jag i juni 1963 blev tillfrågad om att bli amanuens, berodde det på en kombination av följande fem förhållanden. För det första, en våldsam expansion av Lunds universitet och dess filosofiska fakulteter, med en snabbt stigande tillströmning av studenter till de samhällsvetenskapliga ämnena. Det fanns ingen spärr. För det andra fick institutionerna medel till under-

3 Det fanns förväntningar hemifrån att jag skulle bli läkare.

visning efter antalet registrerade studenter, ”automatiken”. För det tredje hade ämnet lyckats få en bra ersättning, då det var klassificerat som ett halv-laborativt ämne, i linje med t.ex. psykologi. Det betydde att man anställde många amanuenser och assistenter som kunde fungera som hjälplärare i olika slags övningar och laborationer.⁴ För det fjärde var en termins studier i sociologi ett obligatoriskt inslag i både psykolog- och socionombildningen. För det femte var ämnet klassificerat som ett accepterat ämne för dem som ville komplettera sina studentbetyg för att söka in till spärrade utbildningar. Ett par betyg i sociologi kunde hjälpa den som ville bli gymnastikdirektör, läkare, tandläkare eller skogsmästare, att komma in på dessa utbildningar. En filosofie kandidatexamen i den (då) osannolika kombinationen genetik och sociologi öppnade dörren till läkarutbildningen.

Jag arbetade sedan som amanuens fram till 1967 och slapp ta några fler studielån i livet. Samtidigt läste jag ”trea”, dvs. tre betyg i sociologi. Där någonstans blev jag på allvar inskolad i ämnet och började se mig både som en (blivande) sociolog och radikal intellektuell.

Några av de intryck och det sociologiska tänkande jag då försänktes i, formade den sociologiska djupstruktur som sedan byggts på med nya skikt av influenser, präglings och omorienteringar. Jag hade turen att möta en sociologiskt *corpus* som var förenlig med en rad senare influenser. Urkärnan i mitt sociologiska habitus (begreppet då förstått i Bourdieus dynamiska tappning) formades under tiden 1962–1966. Det fick sedan, genom mötet med den marxistiska traditionen en mer komplex struktur under tiden 1965–1975, och fick senare flera nya skikt.

Familj och by

Jag är uppvuxen i en småborgerlig miljö på landsbygden i sydöstra Småland, utanför Kalmar. Mina föräldrar hade lanthandeln i byn, en by som präglades av bönder och av det närbelägna godsets lantarbetare. Det var en miljö som då ännu representerade det gamla landsbygdssverige. Fortfarande fanns där, i början och mitten av 1950-talet, en fungerande social offent-

⁴ Jag kom in i ämnet i dess mest expansiva fas. År 1958 fanns det två personer som i universitetskatalogen definierades som anställda i ämnet sociologi; åtta år senare var vi 44, en tjugodubbling. Antalet anställda i ett stort ämne som Nordiska språk var 11 år 1958 och fördubblades till 22 år 1966.

lighet, med föreläsningsförening, lokalbibliotek och syföreningsauktioner. Den här uppväxtsituationen gav ett socialt habitus som varit produktivt för att bli sociolog.

I en by som dominerades av jordbruk, var lanthandeln på en gång en central mötespunkt men också socialt marginell. Mina föräldrar umgicks med några av bönderna, snickaren i byn och med prästfamiljen och småskollärarinnan. Den friherrliga familjen på godset Christinelund var förstås utom räckhåll.

Som barn umgicks jag med byns jämnåriga prästdotter och med pojkar som var söner till bönder, lantarbetare och vägarbetare och fick på det viset en självklar inblick i helt olika hemmiljöer. I lanthandeln fanns det flickor som arbetade som butiksbiträden, biträden som också hjälpte till i hushållet. Det var döttrar från bonde- och lantarbetarhem.

Via släkten umgicks jag inte bara med bondfamiljerna på min fars sida, utan också med min morbrors familj. Han var civilekonom och tjänsteman på länsstyrelsen i Växjö och hade inte bara en hemmafru utan också konst på väggarna och persiska mattor på parkettgolven.

Positionen att på en gång vara en del av men samtidigt också marginell ger en möjlighet att utveckla ett dubblat seende för det sociala livets mekanik som är typiskt för mycken sociologi.⁵

Den byvärld jag växte upp i var socialt transparent. Min far var högerman, något han inte öppet skyltade med. Hos honom levde minnen från 1930-talets strider mellan de s.k. ungsvenskarna i dåtidens högerungdom och de tysk- och nazivänliga krafterna i det nationella ungdomsförbundet och den tidens bondeförbund. Hemma fanns inte bara den lokala högertidningen *Barometern* utan också *Svenska Dagbladet*, handelssektorns facktidningar och högerpartiets medlemsorgan, *Medborgaren*.

Jag blev mycket tidigt klar över hur politiken hängde ihop med den sociala positionen i byn. Bättre ställda bönder var högermän, en folkskollärare uppifrån skogsbygden var den lokala folkpartisten, medan lant- och skogsarbetare var socialdemokrater. Kyrkoherden i byn var med i Bondeförbundet. Eftersom det var det största partiet i kommunfullmäktige var han

5 Se Norbert Elias i *What is sociology* (1978) och *Involvement and Detachment* (1987). Bourdieu har i flera verk diskuterat detta, alltifrån *Le Métier de sociologue* (1968), via *Homo Acamdeicus* (1984) och *La Misère du monde* (1993) fram till "socioanalysen" i *Science de la science et réflexivité* (2001).

kommunalnämndens ordförande. Högermän (bönderna), bondeförbundare (prästen) och socialdemokrater (skogs- och lantarbetarna) – deras representanter i kommunfullmäktige kände jag. Politiken var då socialt genomskinlig.

Från och med valet 1954 – jag var då tolv år – följde jag med min far och var med om valförrättningen och sammanräkningen av valresultatet. Då lärde jag mig uttryck som ”valvind” – så som valet gått i byn så skulle det också gå i landet som helhet. Från valkampanjerna 1954 kommer jag väl ihåg socialdemokraternas valfilm *Skattefria Andersson*, med dess försvarstal för den offentliga sektorn. Skatterna var höga, men det var ändå bättre att betala skatt så att vägen inte tog slut mitt i åkern framför PV:n.

När jag gick i folkskolans fjärde klass blev det klart att jag skulle börja i realskolan i Kalmar från och med hösten 1953. Jag fortsatte att bo hemma och pendlade in till Kalmar. Det blev långa tågresor mellan hemmet och läroverket. Socialt gled mina kamrater från folkskolan successivt in i bakgrunden samtidigt som mina nya klasskamrater hade sin stadsvärld (eller pendlade hem till andra byar). Så även här var jag både med och utanför.

Politiskt intresse – intellektuellt självförtroende

Hösten 1957 började jag i gymnasiet, på reallinjen och senare dess matematiska gren. Jag hade lätt för matematik, fysik och kemi. Men jag var mer intresserad av historia och litteratur. Det var inte *Teknikens Värld* utan *Bonnies Litterära Magasin*, *Orkester-Jorunalen* och, efterhand, den engelska vänsterns veckotidning *New Statesman* som lockade till läsning på Kalmar Stadsbibliotek. Den politiska vändpunkten för mig kom läsåret 1956–1957. Hösten 1956 var det upproret i Ungern mot Sovjet, och Englands och Frankrikes invasion i Suez som gjorde störst intryck; olympiaden i Melbourne i mycket mindre grad. Min historie- och geografilärare drog en skammens parallell mellan dessa två förlopp. Nu var världen ändrad; det var nu fråga om USA–Sovjet. Efter Suezkrisen var Frankrike och England förbi som stormakter. Det var Suez/Ungern, och främst Ungern, som tillsammans med denna epoks inhemska kraftmätning, ATP-striden 1957–1958, som drev mig till ett politiskt engagemang som gick åt vänster.

ATP-debatten fick mig efterhand att ta ställning för linje 1, dvs. det av socialdemokraterna och LO stödda förslaget om ”allmän tjänstepension”. Skälet var att jag såg Linje 1 som det rättvisa och moraliskt försvarliga för-

slaget. Vad hade de med säkrad ålderdom för rätt att ställa sig i vägen för de grupper som inte hade förmögenhet, eller en arbetsgivarpension? Den grafiska kontrasten mellan livsvillkoren för lantarbetar- respektive bondefamiljerna i min uppväxt slog nog igenom som grund för att jag tog ställning för linje 1.

Min fascination inför intellektuellt arbete väcktes under gymnasiet. Mendelejev ordnade i det periodiska systemet upp naturens grundämnen med hjälp av ett par enkla principer och reducerade därmed komplexitet till en struktur av element och relationer. Det blev ett mönster för vad vetenskapligt arbete innebar.

Min bakgrund disponerade mig för ett historiskt-sociologiskt habitus. Den klassiska sociologins betoning av den grundläggande samhällsomvandlingen, från traditionellt till modernt, hade resonans i min egen biografi.

Till Lund och mötet med sociologin

Det blev inte historia utan i stället sociologi jag kom att läsa. Det var då nytt som universitetsämne. Torgny Segerstedt hade tillträtt en sociologiprofessur i Uppsala 1947 och Bertil Pfannenstill hade börjat undervisa i ämnet i Lund från 1948. Under 1950-talet formades och utbildades de lärare jag kom att möta under 1960-talets första år. Den första generationen lundasociologer kom från filosofin, psykologin och statistiken; några hade utbildats inom ämnet. Gösta Carlsson blev den förste professorn i ämnet (1958).

Hur uppfattade jag sociologin när jag började 1962? Ämnet var i kontrast till historia och statsvetenskap öppet för såväl aktuella som socialt låga problem. Ämnet var också metodologiskt friare – observationer, samtal och intervjuer med människor, liksom postenkäter, var givna och uppskattade kunskapskällor. I andra ämnen var de förkättrade intervjuerna ingen aktuell metod. I dag är intervjun som källa erkänd bland historiker (”muntlig historia”) och statsvetare (”elitintervjuer”).

Sociologin gav när jag mötte den ett *analytiskt utanför/utifrån-perspektiv* på samhället. Den gjorde det på två olika sätt. Dels sade sociologin explicit att samhällets kärna och viktigaste institutioner inte var de formella institutionerna, utan de informella – att strukturen kunde finnas i det sociala livets säregna och myllrande mångfald.

I Lund var ämnet vid den här tiden entydigt format av den amerikanska sociologin. De lokala stjärnorna från Uppsala och Stockholm hade inte sti-

git upp över horisonten – Torgny Segerstedt och Gunnar Boalt fanns inte på några kurslistor.

George Lundbergs positivistiskt förhoppningsfulla sociologi präglade den grundbok som inledde studiet (Lundberg, Schrag & Larsen, *Sociology*, 1958). Med en cigarill i handen föreläste Sigfrid Malmberg utan manus på teman från Lundbergs lärobok. Han tog ett exempel från morgonens utgåva av *Sydsvenska Dagbladet*. Utifrån det förklarade han ett begrepp eller ett resonemang från läroboken. Med den pedagogiken som grund blev det tydligt att begreppen och deras empiriska exemplifikationer inte var ett och detsamma.

Centrala sociologiska begrepp fick i läroboken utförliga exempel från det amerikanska samhället. Det var inte kulturella minoriteter som samer eller romer som presenterades. Det var Amish-folket som med sina bredbrättade hattar och hästkärror fick illustrera den kulturella särartens speciella logik och fungera som exempel på sub- och kontrakulturernas starka kraft. Det bidrog också till att understryka distansen mellan begrepp och empiriska exempel. Sociologin kom därmed genom sin amerikanska orientering paradoxalt nog att visa samhällsbyggnadens villkor och tillfälligheter. Socialantropologi ingick i grundkursen och gav en förståelse av att världen kunde se mycket annorlunda ut.

Nästa steg i utbildningen var George Homans arbete om *The human group* (1951), en skickligt genomförd sekundäranalys av ett antal sociologiska eller socialantropologiska arbeten. Det var så jag fick upp ögonen för Hawthorne-experimenten och det slags industrisociologi som byggde vidare på dem, inklusive den som ledde fram till human relationsskolan, med dess betoning av skillnaden mellan formella och informella grupper. (Se även Madge 1962.)

Jag läste och tog djupa intryck av Emile Durkheims metodbok (1958). Men den första kärnan i mitt sociologiska habitus blev den amerikanska sociologins dåvarande huvudfåra. Den förmedlades både av en lärobok i funktionalistisk sociologi, Harry Johnsons *Sociology* (1960), och av Robert K. Mertons *Social theory and social structure* (1957), med dess analys av anomiteorin, förståelsen av den politiska maskinen som ett sätt att inkludera invandrargrupperna i det amerikanska samhället; ett exempel på ”latent funktion” (dvs. en funktion som en given institution fyller utan att det sägs öppet) och inte minst kapitlet om vetenskapssociologi. Det var en radikal funktionalism, omöjlig att enkelt inordna i konservativ retorik. Den betydde mycket för att konsolidera mitt första sociologiska habitus.

Gösta Carlsson hade en serie föreläsningar kring Leon Festingers (1957) teori om den kognitiva dissonansen. Långt senare kom jag att återvända till Festingers modell i ett försök att tillämpa den på analysen av ideologisk förändring.⁶

På egen hand tillägnade jag mig Erich Fromms texter om den unge Marx, Marx själv (1969), alienationsproblematiken via Robert Blauner (1964). Särskilt CW Mills blev viktig, såväl *The Sociological Imagination* (1959) som hans böcker om makteliten och tjänstemännen i USA (*The Power Elite*, 1956a, och *White Collar*, 1956b). Och så Levi-Strauss' fascinerande lilla bok om totemismen. Bengt Gesser rådde mig att läsa Thomas Kuhn (1962) och Solla Prices (1963) böcker om vetenskapliga revolutioner och vetenskapens tillväxt.

Med Homans bok i bagaget läste och fängslades jag av Sverre Lysgaards bok, *Arbeiderkollektivet* (1961). Den lyfte fram den tunga insikten att socialitet och starka sociala band inte främst utvecklas i fritt valda sammanhang utan uppkommer som reaktioner på de tvingande gemenskaperna – från familjen och släkten, via grannskapet till värnpliktens och industriarbetets världar. Temat i Lysgaards bok, industriarbetarnas underordning, blev en bro mellan sociologin och mitt politiskt-intellektuella engagemang.

Utöver sociologi studerade jag också filosofi och nationalekonomi. I filosofi var Gunnar Aspelin *Tankens vägar* (1958) utgångspunkten. Den bok jag grundligt och entusiastiskt tillägnade var Karl Poppers *Logic of Scientific Discovery* (1959). Jag läste också nationalekonomi, upp till tre betyg. Det var kurser i mikro- och makroekonomi, en inskolning i keynesiansk teori och ett möte med ekonometrin, 1960-talets nationalekonomiska doxa.

Till detta kom olika praktiska övningar. En del var i form av laborationer, t.ex. hur man skulle förstå hur rykten sprids och förändras när de återberättas i led efter led. Kursen i statistik skulle lära ut hur man räknar ut olika statistiska sambandsmått (Hyman 1955) för hand och på den då moderna facit-snurran.

Ett centralt inslag var de praktiska intervjuövningar som bestod i att man som en del av tvåbetygskursen skulle genomföra formulärstödda intervjuer inom projekt som någon av lärarna vid institutionen bedrev. Jag fick på det viset en inblick i synen på rattfylleri när vi skulle intervjua femton personer,

6 "Vara och medvetande. En modell för analys av ideologisk förändring" i *Sociologisk Forskning* 4/1985. Omtryckt i Olofsson (1995).

vitt spridda över Malmö. Då fanns inte den misstänksamhet och den leda vid intervjuer som kommit senare.

Nya sociologiska praktiker

Som amanuens fullgjorde jag dels hjälplärr roller, vid laborationer etc., dels var jag biblioteksamanuens, med ansvar för katalogisering m.m. Jag ordnade t.ex. så att institutionen fick en större bokgåva från franska institutet med franska sociologiböcker som jag valde ut.

1966 var jag dessutom forskningsassistent på Walter Korpis projekt om vilda strejker (Korpi 1968). Min uppgift var att intervjua fack och företagsledning runt om i Sydsverige. Jag fick se många industrier inifrån: Kockums i Malmö, Stålpresning/Volvo i Olofström, Interconsult i Falkenberg, Scania i Oskarshamn, LM-fabriken i Karlskrona m.fl.

Från nyåret 1967 arbetade jag ett halvår i låginkomstutredningens sekretariat för att förbereda levnadsnivåundersökningen. Det ledde till ett möte med Richard Titmuss (1963) och den engelska fattigdomsforskningen. Det gav mig en förståelse för betydelsen av indikatorer för att mäta levnadsstandard. USA:s ”War on Poverty” visade hur forskning kunde översättas till praktisk reformpolitik.

Samspelet mellan politik och vetenskap

Det finns inga fasta gränser mellan olika sociala praktiker. Det konstaterandet erbjuder både problem och möjligheter för sociologer. I mitt fall gick influenserna oupphörligt mellan å ena sidan det långsiktiga sociologiska arbetet och den ständigt pågående intellektuellt-politiska verksamheten. Influenser gick – och går – oupphörligt i båda riktningarna. Det ”politiska” var i all huvudsak inte praktisk, organisationscentrerad aktivitet, utan mera ett försök att förverkliga idén att bli en modern radikal intellektuell.

De första studentåren fylldes av tidskriftsarbete, mycken och bred läsning och möten. Som student var jag med om att bygga upp en anarkosyndikalistsk aktivitet i Lund, Zenitgruppen. Jag kom med i tidskriften *Zenits* redaktion från 1963. Där var jag aktiv, men inte i *Clarté*, där radikala studenter annars samlades.

I slutet av 1950- och början av 1960-talet öppnades på många sätt en tredje väg inom vänstern i Västeuropa, en som inte var vare sig socialde-

mokratisk eller ortodoxt kommunistisk. Ganska tidigt hade jag kontakter med de danska och norska socialistiska folkpartierna (både som partier som via tidskrifter: *Orientering* resp. *politisk revy*). Jag och andra i Zenitkretsen orienterade oss mot den framväxande europeiska nya vänstern och dess intellektuella uttryck, främst dess tidskrifter.⁷

Intresset var vid denna tid stort för den unge Marx och den humanistiska marxismen. Läsåret 1963–1964 var mitt första förslag till trebetygsuppsats att göra ett arbete om alienationsproblematiken hos Marx. Det förslaget avvisades av handledaren.

Under den perioden, våren och sommaren 1965, skrev vi boken *En ny vänster* (Therborn m.fl. 1966) med Göran Therborn som motor. Boken kom våren 1966 och fick ett kraftigt genomslag. Mina kapitel handlade om rätten, socialpolitiken och ideologin. Det finns en viss marxistisk ton i de sociologiskt präglade texterna, mera utvecklad i Therborns kapitel än i mina.

Projektet i *En ny vänster* var att begripa det svenska samhällets egenart, men också att undersöka varför den svenska arbetarrörelsen var, som det sades, underlagd den ”borgerliga hegemonin”, dvs. varför det kunde finnas en genuin och stark arbetarrörelse som inte var socialistisk. Det var för min del en första formulering av den socialdemokratiska gåtan, som jag sedan kom att ägna år av forskning för att förstå.

Vi hade nära kontakter med *New Left Review*, den intellektuellt ledande tidskriften inom den nya vänstern. Åren 1963–1967 publicerade *Zenit* översatta artiklar av författare som Ernest Mandel, Antonio Gramsci (1957 och 1959), Jean-Paul Sartre (1960), Juliet Mitchell (1969) m.fl. och artiklar om bl.a. Marcuse (*One-dimensional Man* 1964) och Habermas (1962). Vi läste tidigt Althusser-kretsens texter (Althusser 1965 och 1966). Andre Gorz bok från 1965 om den moderna epokens arbetarrörelse var en viktig inspirationskälla för *En ny vänster*.

När ”1968” kom var jag redan formad och politiskt ”gammal” i genera-

7 Det var tidskrifter som *New Left Review* i England, *neue kritik* i Tyskland, *International Socialist Journal (ISJ)* i Rom från 1964, *Les Temps Modernes* resp. *Partisans* i Paris. Maseros böcker, och inte minst årsböckerna i *Socialist register* från 1964 var viktiga influenser. Från USA kom *Studies on the Left* och senare också *Monthly Review*; efterhand också de amerikanska ekonomerna Paul Baran och Paul Swezzy med *Monopoly Capital* (1967), arbeten av Andre Gunder Frank, Samir Amin om den kapitalistiska utvecklingens natur. Senare kom Harry Bravermans bok om *Arbete och monopolkapital*.

tionsmässig mening. Visst var jag med i Båstad och demonstrationen mot Sveriges tennismatch med Rhodesia i maj det året. Nicos Poulantzas (1968) kom till Lund i samma månad – det var en stor inspiration, och viktigt för mig. Inte för att händelser som Båstad och andra elektrifierande moment ska underskattas i sina effekter.

Våren 1969 var jag i Paris, försörjd av mitt lic-stipendium. Jag följde seminarier och föreläsningar med Nicos Poulantzas på Vincennesuniversitetet, och jag lyssnade där också till föreläsningar av Michel Foucault (1965 och 1969) och Etienne Balibar. Jag följde även seminarier med socialhistorikerna Georges Haupt och ekomomen Charles Bettelheim. Det blev många långa dagar på Pantheon-biblioteket St. Gèneviève, med grundliga studier av Bourdieus m.fl. metodbok, *Le métier de sociologue* (1968)

Efter återkomsten vidtog åter avhandlingsarbete, trebetygshandledning (som då började för min del), tidskriftsarbete, återigen i *Zenit*. Det nya var starten av Lunds Bokcafé hösten/vintern 1969–1970.

Från början av 1970-talet kom jag därtill att arbeta med två bokserier: Tema Teori på Rabén & Sjögren och Zenitserien på Cavefors. För Cavefors arbetade vi också med en stort anlagd utgåva av Marx & Engels skrifter, varav bara två band utkom innan Cavefors gick i konkurs.

1972–1974 startade det nya tidskriftsprojektet och efterhand förlagsprojektet *Arkiv*. Bakgrunden var ett samarbete med Bernt Kennerström inom en forskargrupp för tv-serien ”Från socialism till ökad jämlikhet” 1971/1972. Vårt honorar använde vi till att starta *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*. Artiklar fick vi fram bl.a. för att jag handledde en del studenter i Lund som skrev uppsatser om arbetarrörelse-teman. Bernt hade goda kontakter med Stockholmshistoriker.

Året 1973 fick jag arbete vid den sociologiska institutionen i Köpenhamn. Den flytten hade både push⁸ and pulls. Att arbeta i Danmark innebar ett möte med en annan vetenskaplig och teoretisk kultur. Influenserna från den tyska debatten var starka, Habermas inflytande stort. Senare kom en hegeliansk marxism, kapitallogiken, att dominera Sociologisk Institut. Där var denna intellektuella orientering sammankopplad med en starkt studentpolitisk

8 Vid denna tid var det många av dem som var marxistiskt influerade vid institutionen som behandlades ganska hårdhänt av ämnets professor, Joachim Israel, i hans kamp mot dem han kallade ”stalinister” – personer som Bengt Furåker, Göran Thernborn m.fl. I den gruppen inkluderas jag. Och jag kände via *Zenit* redan en del av den akademiska vänstern i Danmark.

apparat som hade stort inflytande över både kursernas innehåll och tjänstetillsättningarna.

Relationen sociologi och marxism blev ett viktigt tema för mig i min avhandling. Det framgår tydligt i problemställningen för mitt avhandlingsarbete. Temat blev att förstå kopplingarna mellan klass – organisation – politik – samhälle, de processer som länkar samman dem, effekterna av institutionernas framväxt m.m. Ambitionen var att begreppsliggöra relationen mellan *klasspraktiker* och *organisationsformer*. Jag analyserar de olika organisationsformerna som artikuleringar av de reaktioner som skilda former för förtryck och underordning framförder. Primär och sekundär utsugning alstrar t.ex. reaktiv organisation för att tillvarata och försvara generella reproduktionsvillkor inom politikens sfär, t.ex. försäkringsorienterade utjämnings- och självskyddsorganisationer (typ sjukförsäkringar), som sedan förstatligades, och de subkulturorienterade, subjektorganiserande organisationerna (kultur, sammanhållning etc.). Arbetarrörelsen i sin helhet blev ett strukturerat komplex av dessa olika organisationslogiker.

Detta blev min avhandling 1979, *Mellan klass och stat*. I mångt och mycket tror jag att min analys är teoretiskt adekvat för att begripa arbetarrörelsen som fenomen under en speciell epok, nämligen ”den socialdemokratiska parentesens”.⁹ Min analys, i avhandlingen och i andra texter från den tiden, är kanske snarast ett rekviem, en summerande begripelse. Dock finns i den ansatsen en mera generell teori om sociala rörelser, som jag utvecklat i en uppsats från 1988.¹⁰

Nu kom jag att gå vidare med nästa steg i ambitionen att begripa socialdemokratiens egenart. I samarbete med en grupp yngre sociologer i Danmark, med intresse för social- och arbetsmarknadspolitik, organiserade vi ett projekt om ”Arbetarrörelse och välfärdsstat i Västeuropa” (PAVV). För mig innebar det bl.a. en analys av den svenska modellens egenart, och att jag påtog mig att skriva en serie essäer om arbetsmarknads- och arbetslöshetspolitik. Jag kom härigenom att efterhand breda ut mitt tema och få spin-offs

9 Jmf tesen om ”industriarbetarklassen som parentes” inom den mycket längre historien om ”det arbetande folket” i en artikel publicerad i *Zenit* 1976. Den trycktes om som kapitel 3 i Olofsson (1995).

10 Se ”After the working-class movement? An essay on what’s ‘new’ and what’s ‘social’ in the New Social Movements”, i *Acta Sociologica* 1/1988. Den artikeln har nu publicerats i en nyutkommen indisk antologi om moderna sociala rörelser. (Se Olofsson 2014.)

ut i det socialpolitiska fältet – främst genom en inriktning på de samhälleliga formerna för omfördelning av resurser.

Ur detta sprang mitt intresse för social- och arbetsmarknadspolitik, och mera generellt välfärdsstatliga frågeställningar. Reproduktionslogiken, lönearbetets flankering, reallönens församhälleligande, existenskampens socialisering och institutionalisering var kategorier och frågeställningar som användes i analysen av den reformistiska arbetarrörelsen och i försöken att förstå dess egenart. Nu flyttades dessa kategorier över på en analys av politikens innehåll och effekter och till staten själv.

Under 1980- och 1990-talen kom jag att ägna mig åt ett par olika socialpolitiska fält – bostadspolitik, äldre arbetskraft, pensioner, samtidigt med en teoretisk vidgning och aktiv tillägnelse av teoretiker som Karl Polanyi (1957), David Lockwood (1992), Norbert Elias (1991 och 1994), Pierre Bourdieu (1984) och Daniel Bertaux (1981). I flera fall skrev jag kommentarer och introduktioner till svenska utgåvor av deras böcker.

I och med att jag började arbeta i Växjö 1999 med uppgiften att bygga upp ämnet och dess forskarutbildning kom jag att engagera mig i två nya empiriska och teoretiska områden. Å den ena sidan migration, genom att återanknytta till ett intresse för grekisk migration till Sverige som jag varit engagegrad i som uppsatshandledare i början av 1970-talet; ett fält som hade en lokal anknytning till Småland. Det blev ett forskningsprojekt som jag arbetade med i mer än tio år. Ett andra projekt var att ta mig an den expansion av högre utbildning som universitetet i Växjö var ett uttryck för. Vad hade hänt med såväl universitetet som deras utbildningar och studenter? Detta ledde sedan över till studier av det som var utmärkande för just de nya och perifera delarna av det högre utbildningssystemet i Sverige, dvs. de nya akademiska yrkesutbildningarna.

Den forskning vi bedrev om Växjö universitet ledde sedan över i forskningen kring professioner. Det gällde särskilt de nya yrkesutbildningar som syftade fram mot professionella yrken, och de utdelningar som relativt nyligen fogats in i universitetssystemets, de så kallade semi-professionernas utbildningar (lärare, socionomer och sjuksköterskor).

Båda dessa forskningsfält utvecklades i Växjö inom ramen för fruktbara flervetenskapliga miljöer, där (mina) sociologiska insikter och begrepp mötte argument och perspektiv från historia, national- och företagsekonomi, pedagogik, socialt arbete m.fl. ämnen.

Forskning inom dessa områden och de olika teoretiska och metodiska bi-

drag som jag kom att använda mig av lade ytterligare skikt till mitt sociologiska habitus, ytterligare instrument i den intellektuella verktygslådan. Professionsforskningen innebar t.ex. en anknytning inte bara till forskare som Howard Becker (1961), Andrew Abbott (1988) och Eliot Freidson (2001) utan också till det första skiktet i min biografi, nämligen Durkheims och Parsons (1939) sociologi. På liknande sätt kunde jag, under nya förutsättningar, återanvända C. W. Mills och hans idé om sammanlänkningen mellan det biografiska och det historiska i arbetet med de grekiska bybor som kom till Sverige i mitten av 1960-talet, som ledde fram till min och Thomas Thomells bok om *Gavra* (2012).

Sociologisk analys och politiskt engagemang – ”vetenskapsideologin” som problem

Den personliga, kognitiva och institutionella resa jag gjort sedan 1960-talets början har manifesterats på olika sätt; i de artiklar och böcker jag skrivit; i de kurser jag gett och den doktorandhandledning jag ägnat mycket tid åt. Jag ska i detta avsnitt dra fram några av de erfarenheter jag gjort och de lärdomar jag dragit av att försöka hantera det sammansatta sociologiska habitus som jag tillägnat mig. I mitt fall är det samexistensen av element från de marxistiska traditionerna och olika sociologiska traditioner som lett mig till en insikt att olika teoretiska förklaringsmodeller har bestämda gränser för sin relevans och giltighet, kort sagt för sin vetenskapliga legitimitet.

Jag ska ge ett par exempel på teoretiska skenmotsättningar, på vetenskapsideologiska inlåsningar, exempel där komplementära angreppssätt inte setts som alternativa angreppssätt utan som ”felaktiga” teorier som ska bekämpas:

(a) Ett vetenskapspolitiskt exempel; konflikt/konsensus

Det är inte så att sociologisk teori, de metoder och de begrepp som används av sociologer i sin praktik har givna politiska slutsatser – eller för den delen omvänt. Dvs. att om man har en viss uppsättning av politiska värderingar så följer av det att man ska ledas in på bestämda spår av teoretiskt och metodiskt slag. Den tanken har för mig alltid varit svårförståelig.

Idén att Émile Durkheim inte skulle kunna vara användbar för sociologer av radikalt politiskt snitt därför att han definierades som konservativ på grund av att han mera betonar integrationen och sammanhållningen än kon-

flikternas roll är egendomlig. Jag stod alltid frågande inför de heta debatter som rasade kring konflikt/konsensus-traditionerna inom sociologin, att det skulle finnas en ”god” konflikttradition och därmed per definition en ”dålig” konsensus-tradition. Visst var det inspirerande att läsa Ralf Dahrendorfs (1959) och Lewis Cosers (1956) arbeten med den betoning de gav konflikt-temat. Men just den moraliserande slutsatsen var hopplös.

(b) Moraliserande metodfetischism

En period i slutet av 1980-talet vikarierade jag som professor på socialhögskolans forskningsavdelning i Lund. En förhärskande tankefigur – en vetenskapsideologi – hos många, inte alla, men en majoritet av de talföra doktoranderna var att den kvalitativa forskningen i någon mening var mer värdig och mer moraliskt högtstående än den forskning som arbetade med kvantitativa metoder, statistik till exempel. En sådan forskning ansågs reducera människor till siffror. En omvänd inställning inom sociologin har kanske varit än starkare – utan stora material och avancerad statistisk analys var det inte fråga om ”riktig forskning”. Metodfrågan är i min optik bortom ont och gott – valet av metod är inget moraliskt val. Den avhänger vilket vetenskapligt problem man söker lösa, vilket material man har och vilken ambition man har med sin beskrivning och analys.

Det finns i detta sammanhang också den lite näpna ambitionen där sociologer säger sig vilja ”ge röst åt” eller ”låta komma till tals” – det som kritiker brutalt men rättvist kallar för mikrofonhållandets praktik. Det är förvisso en nyttig och viktig journalistisk praktik, mer lämpad för journalister och berättare än för sociologer. Det enkla mikrofonhållandet är något helt annat än mer systematiska sätt att använda sig av intervjuer, samtal och livsberättelser, för att till exempel kartlägga fattigdomskulturer eller för att skildra det spanska inbördeskriget.¹¹

(c) Specialisering vs. ensidighet

Man kan notera stora skillnader mellan den medvetet specialiserade (men ändå om andra sätt medvetne forskaren) och de mera ensidiga och trosvisa företrädarna för ”Den Enda Teorin”, ”Den Enda Metoden”, ”Den Enda Ontologin” etc., de mera militanta riddarna av den enda sanningen. ”Socio-

11 Jfr Oscar Lewis, *The Children of Sanchez* (1961) respektive Ronald Fraser, *Blood of Spain: the experience of Civil War, 1936–1939* (1979).

login måste...” Allt som inte är av typen X...”, ”All sociologi som inte har Människan (eller Aktören) i centrum...” eller ”Den som inte är metodologisk individualist har inte i vetenskapen att göra”.

När den egna positionen upphävs till allmänt gällande norm (princip) blir det på allvar problematiskt. De objekt som sociologen står inför får givetvis väl av en arbetsmässig specialisering, men inte av ett vetenskapsideologiskt format krav på att vara allmänt rättesnöre. Existensen av många olika teoretiska traditioner, metodologiska förhållningssätt m.m. är inte problemet – det är när teorier och skolor med begränsad räckvidd inte är medvetna om gränsen för de egna utsagornas giltighet och relevans.

(d) Marxismens giltighetsområde

En lärdom från såväl Louis Althusser som den danska idéhistorikern H.J. Schanz (1974) var att ett av marxismens problem var att definiera vad dess teori är en adekvat teori om, vad som var dess legitima giltighetssfär.

Detta handlade för det första om vikten av att skilja mellan den historiska materialismen som programmatisk generell teori och den mer utvecklade och specifika samhällsteorin i Marx huvudverk, *Kapitalet*¹² En andra insikt var nödvändigheten av att skilja mellan marxismen som analytisk och som normativ teori, dvs. mellan marxismen som världsbild, som handlingsorienterande ideologi och som systematisk teori. Min lärdom av debatten under 1960- och 1970-talen var att inordna marxistisk teori i vetenskapens fält, som en teori bland andra. För mig blev marxistisk teori en inspiration för mitt intellektuella arbete.

Jag insåg tidigt att man kunde ha flera olika politiska identiteter fast man var marxist i teorin. Det fanns inte någon entydig förbindelse mellan teoretisk och politisk position. Det var fråga om en lös koppling mellan tanke-system och sociala praktiker.

Formandet av ett sociologiskt habitus

Av de samhällsvetenskapliga traditionerna kom den under tidigt 1960-tal rådande amerikanska mainstream-sociologin att bli det första skiktet i mitt

12 Det är problem jag berör i essän om Marx i *Samhällsvetenskapliga klassiker* (Hansson och Bertilsson 1988), och i första delen av min avhandling från 1979. Jämför även Dahlkvist (1978).

sociologiska habitus. Senare lades ett antal nya skikt av teoretiska traditioner ovanpå denna grund. Därmed omvandlades och utvidgades successivt det sociologiska instrumentariet. Den grundläggande skolningen förmäldes först med den marxistiska traditionen i bred mening, min andra huvudsakliga teoretiska försänkning och prägling. Den sociologiska tradition jag tillägnade mig under 1960-talets första hälft var öppen nog att senare kunna inkludera djupgående prägling av dels olika marxistiska traditioner, fransk epistemologi och den unge Foucaults bländande trollkonster (i boken om vansinnet [1965]); de historiesociologiska och makrosociologiska teoritraditionerna¹³ och de internt sociologiska nyorienteringarna; teorier kring social- och arbetsmarknadspolitik och välfärdsstaten. Till sist också teorier kring profession och högre utbildning, där bron bakåt till Bourdieu betytt mycket.

Genom varje nytillskott i det intellektuella och kognitiva bagaget ändras naturligtvis förhållandet mellan de olika delarna (gamla som nya skikt). Denna bild av ett kognitivt habitus kan förefalla eklektisk. Men de olika skikten i detta habitus ska inte förstås som de nerhackade kylskåpsresterna i en pyttipanna. Även om olika problem och frågor angrips bäst med de mest anpassade instrumenteten, ska de olika traditionerna och teorierna vara kongruenta och icke motsägelsefulla. En snickare som bara har hammaren och sticksågen i sin verktyglåda kan inte klara så många uppgifter. En ”monologisk” sociologi, ensträngad i teoretiskt eller metodlogiskt avseende står handfallen inför de flesta intressanta problem. Men principlös mångfald leder å andra sidan lätt till pratig tomhet.

Men slutsatsen är att jag med detta breda och mångskiftande teoretiska och konceptuella instrumentarium, har fått redskap för att hantera många olika slags frågeställningar. Vad det också lett till är att jag blivit mycket uppmärksam på att olika teorier har sina egna specifika utsagoområden, dvs. de är giltiga och relevanta för specifika typer av frågor. När teorier ges alltför omfattande giltighetsanspråk blir de lätt kontradiktoriska. Tilläggnelsen av ett brett och mångskiftande instrumentarium har vaccinerat mig mot frestelsen att se en viss typ av teori som allt förklarande, att det finns en *quick fix* för alla analytiska problem.

13 Se t.ex. Moore 1966, Anderson 1974, Mann 1986 och Skocpol 1979.

Sociologi – från en disciplin med specialområden till ämnen inom ett differentierat landskap av discipliner

Jag ska avsluta den här essän om min resa med sociologin genom femtio år med att skissera hur ämnets plats i den akademiska arbetsdelningen har ändrats. Det började som ett ämne som successivt fick en rad underområden – bindestrecks-sociologier – till att vi i dag har ett landskap där sociologin är ett ämne i ett mångdisciplinärt fält, delvis befolkat av dess egna barn.

Sociologin som jag mötte den kunde upplevas som ett i grunden schizofrent projekt. Å enda sidan fanns en övergripande ambition att vara den grundläggande samhälls- och beteendevetenskapen, att förstå den samhällseliga helheten, både aktuellt och historiskt. Den sociala strukturen var som begrepp överordnat fält som politik, ekonomi och psykiska processer. Dessa skrevs ju in i sociologisk teori som just samhällseliga delfält, med sina skilda funktioner och sina olika institutionella former. Ett sådant grundperspektiv fanns hos ämnets klassiska författare – Marx, Weber och Durkhem och fram till Parsons. Å andra sidan uppfattades och praktiserades den empiriska sociologin i sina olika tillämpningsfält – det som nedlåtande kallades bindestreckssociologin.

Ett sätt att formulera utvecklingen från då till i dag är att sociologin inte blev en på samma gång kognitivt sammanhållen och innehållsligt bred ram för modern samhällsvetenskap.

Från bindestreckssociologin till nya discipliner

Under 1960-talet fanns en kritisk inställning till bindestreckssociologin. Kritiken var nog inte i första hand riktad mot att sociologer ägnade sig åt olika avgränsade empiriska fält i sina undersökningar – om bostäder, massmedia, kriminalitet etc. Problemet var i stället att det som var gemensamt för disciplinen inte band ihop den forskning som gjordes på de olika områdena utan att dessa gled isär och gick sina egna vägar. Var det så att den teoretiska kärnan i ämnet var för svag, eller för abstrakt och oprecis, för att kunna tjäna som en överbryggande och kunskapsgenererande ämnesintegrativ kraft?

Vi kan här tala om avknoppning respektive en flervetenskaplig legering som två grundformer för hur både personer och vetenskapliga områden spjällkas av från det rena sociologiämnet. Det finns därtill en tredje modell för hur nya sociologiska särdiscipliner upprättas. Det sker som en intern specialisering inom redan existerande discipliner.

Den tredje formen kan exemplifieras med några tydliga fall. Inom språkvetenskapen har språksociologin vuxit fram som en subspecialitet, inom musikvetenskapen finner vi musiksociologer. Detsamma gäller för litteratur- och konstsociologin. Dessa ”subsociologier” ingår inte i de bredare sociologiska nätverken vare sig nationellt eller internationellt. De fungerar för dessa ämnen som ett sätt att fånga den samhälleliga inbäddningen av deras forskningsfält.

Utbildningssociologi var i lång tid ett viktigt område inom sociologi, t.ex. hos Bengt Gesser (1985). Det fanns både närhet till och konkurrens med forskare inom pedagogik. Under senare år har en ny utbildningssociologisk gruppering vuxit fram inifrån lärarutbildningen och det pedagogiska fältet. Utifrån en systematisk användning och tillämpning av Bourdieu-traditionen har kretsen kring Donald Broady etablerat en starkt utbildningssociologisk specialisering inom pedagogikinstitutionens ram.

I andra fall kan vi notera hur områden som tidigare i huvudsak hantades som specialområden inom sociologin har flyttats över till nya ämnen och discipliner. I några fall kan vi notera att de har flyttat in i etablerade ämnen. Det mesta av dagens politiska sociologi bedrivs sannolik inom statsvetenskapen, liksom det mesta av massmediasociologin nu har sin hemvist inom medie- och kommunikationsvetenskap. Organisationssociologi är fortfarande ett betydande inslag inom svensk sociologi, men bedrivs i dag även i företagsekonomi, som en av dess huvudkomponenter. Förvisso finns arbetssociologi och arbetsmarknadsforskning kvar på sociologiska institutioner men en betydande del har flyttat över till arbetsvetenskap.

Ett av den svenska sociologins klassiska studieobjekt – socialpolitik, fattigdom och marginalisering – har i betydande utsträckning flyttat över till ämnet socialt arbete. Forskning kring brott och avvikande beteende finns i dag väl representerad i kriminologi och socialt arbete.

Religionssociologi är i dag förankrat vid teologiska fakulteter; medicinsk sociologi vid olika forskningsinstitut och medicinska fakulteter; vetenskaps-sociologi vid STS-institutioner m.fl.

En ny och växande trend är att forskare med sociologisk bakgrund och skolning deltar i upprättandet av ett antal nya forskningsfält och discipliner, som präglas av en mera systematisk förmälning av sociologiska element med inslag från andra samhällsvetenskapliga och humanistiska discipliner. Det rör sig inte bara om en enkel addition av olika fragment, utan i regel om en egentlig legering när nya disciplinära projekt etableras. Ser man till en rad nya fält

och områden där sociologer spelat en betydande roll för dess uppkomst och etablering blir detta tydligt. Vi kan här nämna centrala områden som teknik och samhälle, genusvetenskap, etnicitet, IMER (internationell migration och etniska relationer), idrottsvetenskap, urbana studier, kulturstudier m.m. Och fler lär det bli ... Fritidsvetenskapen och polisvetenskapen står redan i farstun och knackar på dörren.

Vi kan i efterhand se att sociologin kom att fungera som avskjutningsramp för nya forsknings- och undersökningsfält, specialiserade områden som successivt utvecklats till nya, egna discipliner. Det var en liknande process som ledde ett antal forskare från den praktiska filosofin till att bli sociologer. Många inom de senare generationerna av sociologer har byggt upp nya fält och successivt kommit att bli entusiastiska och genuina företrädare för sina nya discipliner och fält.

Konsekvenser

Vad har denna avlövnings betydelse för sociologin? I dag bedrivs det mycket forskning och undervisning med utgångspunkt i sociologiska texter, metoder och teorier av andra än de som är inskolade och utbildade som sociologer. De ”rena” sociologiska institutionerna, i vars hägn disciplinen förvaltas, utvecklas och förmedlas, får en allt mindre kvantitativ betydelse i ett fält av discipliner som på grund av sin egen inre dynamik alltmer sprider ut sig i den disciplinära rymden och distanserar sig från varandra, som fragmenten från en exploderande supernova.

Tendensen är, som jag tyder den, ett alltmer fragmenterat och allt mer differentierat landskap av sociologirelaterade discipliner. När den första generationen av de nya disciplinernas mödrar och fäder, de som formats inom sociologiämnet, lämnar över till nästa, så går utvecklingen alltmer isär och uttunnningen av sociologin blir alltmer markerad. Som när en inbördes gnabbande syskonskara i nästa generation blir en artigt distanserad kusinkrets.

På många sätt kan vi vänta oss ny och spännande forskning och nya begrepp för att fånga samhällsutvecklingen. Men sociologin som ämne står inför samma slags avlövningsprocess som tidigare filosofin gjort, historiskt ett moderämne för de flesta av dagens vetenskaper. Det som då tog årtusenden och århundraden kommer i dag att ske på ett par decennier.

Men det finns också en annan möjlig framtid, som åtminstone i närtid är lite ljusare. Influenser, inflytande och inspiration från de nyutprungna disciplinerna och forskningsfälten kan påverka den ”rena” sociologins sätt att be-

greppsliggöra problem och utveckla forskningen med nya teorier. Det skulle kunna leda till en vitalisering av ämnet och dess tunga teoretiska apparat. Jag tror att det då i första hand är de nya discipliner som griper fatt i samhällskonstitutiva motsättningar och samhällsomvandlande processer som kan bidra till en sådan vitalisering. Min förmodan är att det inflödet utifrån i första hand kan förväntas komma från några av de självständiga disciplinerna, från etnicitets-, migrations-, genus- och vetenskapsstudiernas fält.

Referenser

I denna lista finns de arbeten som åberopas i kapitlet ovan. I en del fall har bara namnet nämnts i kapiteltexten.

- Abbott, Andrew (1988) *The system of professions: an essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Althusser, Louis (1965) *Pour Marx*. Paris: François Maspero. Sv. uppl. 1968. För Marx. Staffanstorp: Cavefors.
- Althusser, Louis (1966) *Lire Le capital*. Paris. Sv. uppl. Att läsa Kapitalet. 1–2. Staffanstorp: Cavefors.
- Aspelin, Gunnar (1958) *Tankens vägar: en översikt av filosofiens utveckling*. Stockholm: Almqvist & Wiksell/Geber.
- Baran, Paul A. & Paul M. Sweezy (1966) *Monopoly capital: an essay on the American economic and social order*. New York: Monthly Review Press.
- Becker, Howard (1961) *Boys in white: student culture in medical school*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bertaux, Daniel (1981) *Biography and society: the life history approach in the social sciences*. Beverly Hills, California: Sage.
- Blauner, Robert (1964) *Alienation and freedom: the factory worker and his industry*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Homo academicus*. Paris: Éd. de Minuit.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1993) *La misère du monde*. Paris: Seuil.
- Bourdieu, Pierre (1999) *The weight of the world: social suffering in contemporary society*. Oxford: Polity.
- Bourdieu, Pierre (2001) *Science de la science et réflexivité: cours du Collège de France 2000–2001*. Paris: Raisons d’agir éditions.

- Bourdieu, Pierre, J. C. Chamboredon & Jean-Claude Passeron (1968) *Le métier de sociologue*. Livre 1. Paris: Mouton.
- Braverman, Harry (1974) *Labor and monopoly capital: the degradation of work in the twentieth century*. New York: Monthly review press. Sv. uppl. 1985 Arbete och monopolkapital: arbetets degradering i det tjugonde århundradet. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Coser, Lewis A. (1956) *The functions of social conflict*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Dahlkvist, Mats (1978) *Att studera Kapitalet, Första boken: kommentar och studiehandledning*. Lund: Cavefors.
- Dahrendorf, Ralf (1959) *Class and class conflict in industrial society*. London: Routledge.
- Durkheim, Émile (1958) *The rules of sociological method*. Chicago: Free Press; Collier-Macmillan.
- Elias, Norbert (1978) *What is sociology?* London: Hutchinson.
- Elias, Norbert (1987) *Involvement and detachment*. Oxford: Basil Blackwell.
- Elias, Norbert (1991) *Civilisationsteori. D. 2, Från svärdet till plikten: samhällets förvandlingar*. Stockholm: Atlantis.
- Elias, Norbert & John Scotson (1994) *The established and the outsiders: a sociological enquiry into community problems*. London: Sage.
- Festinger, Leon (1957) *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, California: Stanford U.P.
- Foucault, Michel (1965) *Madness and civilization: a history of insanity in the age of reason*. New York: Pantheon books.
- Foucault, Michel (1969) *L'archéologie du savoir*. Paris: Gallimard.
- Fraser, Ronald (1979) *Blood of Spain: the experience of Civil war, 1936–1939*. London: Lane.
- Freidson, Eliot (2001) *Professionalism: the third logic*. Cambridge: Polity Press.
- Fromm, Erich (1961) *Marx's concept of man: with a transl. from Marx's Economic and philosophical manuscripts*. New York.
- Gesser, Bengt (1985) *Utbildning, jämlikhet*. Lund: Arkiv.
- Gorz, André (1965) *Arbetarrörelsen i överflödets samhälle*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Gramsci, Antonio (1957) *The modern prince and other writings*. London: Lawrence & Wishart.
- Gramsci, Antonio (1959) *Oeuvres choisies*. Paris: Ed. Sociales.

- Habermas, Jürgen (1962) *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Neuwied am Rhein: Luchterhand.
- Hansson, Björn & Margareta Bertilsson (red.) (1988) *Samhällsvetenskapens klassiker*. Lund: Studentlitteratur.
- Homans, George Caspar (1951) *The human group*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hyman, Herbert Hiram (1955) *Survey design and analysis: principles, cases and procedures*. New York: Free Press.
- Johnson, Harry M. (1960) *Sociology: a systematic introduction*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Korpi, Walter (1968) *Vilda strejker inom metall- och verkstadsindustrien: en rapport till Svenska Metallindustriarbetareförbundet*. Stockholm: Förb.
- Kuhn, Thomas S. (1962) *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lewis, Oscar (1961) *The children of Sánchez: autobiography of a Mexican family*. New York: Random House.
- Lévi-Strauss, Claude (1963) *Totemism*. Boston: Beacon Press.
- Lockwood, David (1992) *Solidarity and schism: 'the problem of disorder' in Durkheimian and Marxist sociology*. Oxford: Clarendon.
- Lundberg, George A., Otto N. Larsen & Clarence C. Schrag (1958) *Sociology*. New York: Harper & Brothers.
- Lysgaard, Sverre (1961) *Arbeiderkollektivet: en studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Madge, John (1962) *The origins of scientific sociology*. New York: Free press.
- Mandel, Ernest (1968) *Inledning till marxismens ekonomiska teori*. Staffanstorps: Cavefors.
- Mann, Michael (1986) *The sources of social power. Vol. 1, A history of power from the beginning to A.D. 1760*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marcuse, Herbert (1964) *One dimensional man; studies in the ideology of advanced industrial society*. Boston: Beacon Press.
- Marx, Karl (1969) *Kapitalet: kritik av den politiska ekonomin. Bok 1, Kapitalets produktionsprocess*. Staffanstorps: Cavefors.
- Merton, Robert K. (1957) *Social theory and social structure*. Glencoe, Illinois: Free Press.
- Mills, C. Wright (1956a) *The power elite*. New York: Oxford University Press.

- Mills, C. Wright (1956b) *White collar: the American middle classes*. London: Oxford University Press.
- Mills, C. Wright (1959) *The sociological imagination*. London: Oxford University Press.
- Mitchell, Juliet (1969) *Kvinnorna – den längsta revolutionen*. Lund: Zenit.
- Moore, Barrington (1966) *Social origins of dictatorship and democracy: lord and peasant in the making of the modern world*. Boston: Beacon.
- Olofsson, Gunnar (1979) *Mellan klass och stat: om arbetarrörelse, reformism och socialdemokrati*. Lund: Arkiv.
- Olofsson, Gunnar (1995) *Klass, rörelse, socialdemokrati: essäer om arbetarrörelsens sociologi*. Lund: Arkiv.
- Olofsson, Gunnar (2014) "From the Working-Class Movement to the New Social Movements" ss. 33–59 i Savyasaachi & Ravi Kumar (red.) *Social Movements. Transformative Shifts and Turing Points*. New Delhi och Oxford: Routledge.
- Olofsson, Gunnar & Thomas Thomell (2012) *Gavra: historien om en grekisk by och dess invånare*. Lund: Arkiv.
- Parsons, Talcott (1939) "The Professions and Social Structure" i *Social Forces*, vol. 17, nr 4, ss. 457–467.
- Polanyi, Karl (1957) *The great transformation: the political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press.
- Popper, Karl (1959) *The logic of scientific discovery*. London: Hutchinson.
- Poulantzas, Nicos (1968) *Pouvoir politique et classes sociales de l'état capitaliste*. Paris: Maspero. Sv. uppl. (1970) *Politisk makt och sociala klasser*. Mölndal: Partisan.
- Price, Derek J. de Solla (1963) *Little science, big science*. New York: Columbia U.P.
- Sartre, Jean-Paul (1960) *Critique de la raison dialectique: (précédé de Questions de méthode)*. Paris: Gallimard.
- Schanz, Hans-Jørgen (1974) *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*. Aarhus: Modtryk.
- Skocpol, Theda (1979) *States and social revolutions: a comparative analysis of France, Russia, and China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Therborn, Göran m.fl. (1966) *En ny vänster: en debattbok*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Titmuss, Richard M. (1963) *Essays on "the welfare state"*. London: Unwin University Books.

KAPITEL 2

Mina sociologiska stationer – om utsikter och insikter

Margareta Bertilsson

OMBEDD ATT SKRIVA om min väg in i sociologin och hur jag i övrigt ser på svensk sociologi, dess utvecklingshistoria och framtid, blir jag tvungen till att något avvika från planen. Jag har nu i nästan 20 år bott i Danmark och varit intensivt delaktig i att bygga upp en ny sociologisk institution på Köpenhamns Universitet. Mina kontakter med svensk sociologi har med åren kommit att bli ganska sporadiska, så jag känner mig inte helt förtrogen med vad som utspelar sig på de nu många sociologiska institutionerna runt om i landet. Och faktisk har mina kontakter med min gamla moderinstitution i stort upphört, så jag kan inte bidra till självbilden av hur Lunda-sociologin kommit att utvecklas över tid. Men jag blev glad över att bli inviterad till att medverka i antologin. Det ger mig en möjlighet att reflektera över min egen väg, något som jag inte har gjort tidigare. Det känns också lite pirrigt, eftersom jag om möjligt vill undvika efterkonstruktioner och skönskrivningar om de 50 år (!) som jag tillryggalagt mer eller mindre innanför sociologins porösa murar. Jag disponerar texten med utgångspunkt i de stationer där jag uppehållit mig under de senaste fem decennierna.

Lund

När jag som ung student först kom till Lund hösten 1964, var jag nog bara allmänt förvirrad. Jag ville läsa något som hade med "världen" att göra och börja på ny kula efter min helklassiska studentexamen från Ystads Högre Allmänna Läroverk. Vi hade haft besök av en studieledare i sista gymnasiering och hon nämnde något om att man kunde bli ulandsexpert (som man sade på den tiden). Då krävdes det att man skulle läsa samhällsvetenskapliga ämnen, främst statskunskap, också statistik, och så fanns sociologi som en ny möjlighet. Statskunskap och statistik visste man på ett ungefär vad det handlade om, men sociologi var då något ganska okänt. Eftersom både

den statsvetenskapliga och sociologiska institutionen fanns på Getingevägen, var det ganska lätt att registrera sig samtidigt, så det gjorde jag. På statsvetenskap, första årskursen, läste vi bl.a. Alf Ross om *Varför Demokrati?*, en bok som gjorde stort intryck och som jag än i dag har ett gott minne av. Det var nog den boken som också ledde fram till att jag senare blev intresserad av rättsteori och rättssociologi och följaktligen registrerade jag mig någon termin därefter också hos Per Stjernquist som på den tiden hade startat det rättssociologiska seminariet. Mera härom senare.

Vi var väldigt många sociologistuderande på den tiden, och några av de första föreläsningarna gick av stapeln i en biograf vid Mårtenstorget. Metodikkurser fyllde mycket, och man skulle ha klarat av elementär statistik för att få fortsätta. Eftersom jag i bagaget hade latinsk och gammal-grekisk grammatik, fann jag det ganska roligt med statistik och fortsatte att läsa 1 betyg samma höst. Vad angår sociologi-kurserna kommer jag särskilt ihåg Gösta Carlssons föreläsningar om demografi.¹⁴ Det var en spännande framställning om emigrationens sociala faktorer som gjorde stort intryck, något som säkert också förde med sig att jag blev intresserad av sociologi som studiefält och hängde kvar där på Getingevägen. Vi fick läsa sociologins klassiker och det med besked genom ett ganska omfattande Kompendium som NN (vars namn jag har glömt) hade sammanställt. Harald Swedners föreläsningar i sociologisk metodik står naturligtvis också ut i mitt minnesblock från Lundatiden, inte minst för att vi studenter i vårt fältarbete skulle samla in enorma mängder empiriskt datamaterial. Min årskurs på flera hundra studenter hade i uppgift att företa ganska långa intervjuer/observationer (1–1,5 timme) i Rosengårdskvarteren i Malmö, något som jag långt därefter uppmärksammade i en presentation vid Sociologiskt Årsmöte och som i sin tur utlöste en häftig polemisk diskussion.¹⁵ Det är klart att vi utgjorde billig arbetskraft, men det ska också erkännas att vi fick erfarenhet av intervjuarbete. Vårt studieobjekt rörde det som vi i dag efter Bourdieu kallar ”kulturellt kapital”. Det omfattande intervjuformuläret som vi använde oss av hade bundna svars kategorier och syftet var att ringa in om personer/familjer hade deltagit i några kulturella aktiviteter. Med okulär besiktning

14 Göran Therborn gör samma reflektion i sin nyligen publicerade sociologiska självbiografi i *Sociologisk Forskning* (2013) (50) 2:157–164.

15 Se Kari Waerness ”Kommentar til ’Till Kritiken av den Kvalitativa Metoden’ av Margareta Bertilsson”, *Sociologisk Forskning* (1996) vol. 33, No 2/3:130–132.

skulle vi också uppskatta antalet böcker/tidskrifter som hemmet rymde. Jag fann det inte speciellt trevligt att stå i porten och ringa på och fråga om vi på ”vetenskapens vägnar” fick komma in och göra en intervju. Efter Rosengårdsäventyret har jag alltid känt obehag inför intervju-situationer som primär datainsamling; det är något med subjekt-objekt-relationen som jag finner stötande, och jag har om möjligt försökt att undgå denna metod senare i livet.

På trebetygsnivå kommer jag särskilt ihåg Rune Perssons seminarium i metod och hans introduktion till multivariat analys med hjälp av den av Paul F. Lazarsfeld och Morris Rosenberg redigerade antologin *The Language of Social Research: A Reader in the Methodology of Social Research* som grundbok. Denna nu sönderlästa bok finns fortfarande i min bokhylla på institutet, och studenter har under senare år allt oftare lånat just denna bok. Den multivariata analysen är ju ett gott redskap för att släppa loss den sociologiska fantasin.

Jag skrev aldrig klar min trebetygsuppsats i sociologi, eftersom jag engagerade mig i rättssociologi under Per Stjernquists regi. Det rättssociologiska seminariet var vid denna tidpunkt något helt annat än masstudiet i sociologi. Vi var bara några få studenter och gick individuellt upp i muntligt förhör med Per Stjernquist som ju var en akademisk patriark som man knöts till. Jag skrev min 3-betygsuppsats om smittskyddslagens införande i Sverige och om det folkliga motstånd som utbröt runt om i landet mot denna tvångslagstiftning och den vetenskap som låg till grund för den. När jag tänker tillbaka nu många år efteråt, kan det kanske vara så att detta tidiga arbete har präglat mitt intellektuella DNA. I många senare arbeten har jag faktiskt vänt tillbaka till relationen mellan vetenskap och offentlighet som en förmedlingsprocess som kan anta flera former, inte bara den auktoritära form som vi fick oss till skänks i Lund på den tiden: att det finns blott en sanning, nämligen vetenskapens.

Anti-auktoritära stämningar hade i övrigt börjat att bolma också i Lund 1968. Själv var jag inte vidare politiskt aktiv och var inte heller med i Vietnam-rörelsen. Att bara utskifta en form av auktoritet mot en annan har varit mig främmande så jag gick inte på gatan och ropade slagord. Men visst greps man av den allomfattande stämningen.

Santa Barbara

Det var säkert med Stjernquists stöd som jag erhöll ett utbytesstipendium till Kalifornien sommaren 1968. I september flög jag för första gången till Los Angeles för att senare med buss ta mig upp till Santa Barbara. Min ansökan till *Law and Society*-programmet hade kommit in alltför sent, och kvoten till UCB (Berkeley) var redan uppfylld. Så jag fick nöja mig med UCSB (Santa Barbara) i hopp om att jag skulle kunna bli överflyttad senare. Men livet tog en annan vändning: den rena sociologin tog över.

Sociologi på UCSB var något helt annat än det som jag lärt mig i Lund där survey-metoden, enkät och/eller intervju, och Lazarsfeld/Merton ju helt dominerade. När jag anlände hösten 1968 var Santa Barbara-sociologin en sorts utbrytarinstitution från den gängse normen om vad sociologi är och borde vara. Aaron Cicourel var (och är fortfarande) den mest karismatiska sociologiprofessor som jag någonsin kommit att möta. Om honom sades det att han nog skulle klara av att sälja p-piller till nunnor, eller sälja sand i Sahara. Så naturligtvis flockades alla vi nyanlända studenter till hans kurser och seminarier i sociologisk metodologi och vi fick ta del av hur sociologiska data "producerades" i intervjusituationen och i kodningsprocessen. Det var revolutionerande för en liten Lundastudent som hade fostrats i tron på att data var något neutralt, något som man inte kunde ifrågasätta. Cicourel vände upp och ner på denna nedärvda kunskapsstro, inte för att omöjliggöra vetenskaplig kunskap men för att bygga en annan och säkrare grund för den sociologiska forskningen. I centrum för hans forskningsintresse låg själva språkpragmatiken: hur all mänsklig interaktion bygger på språk och språkanvändning; vilka metoder som står till buds för att studera/observera elementära språk- och interaktionsprocesser. Den sociologiska institutionen i Santa Barbara hade vid tiden för min ankomst utvecklats till en *hot-spot* för etnometodologi eller med en bredare beteckning, för sociologins språkliga vändning. Utöver Cicourel åtnjöt vi unga studenter en krets av starkt engagerade sociologer i etno-metoder. Thomas P. Wilson, som i övrigt undervisade i statistik och var utbildad på Columbia universitetet under bl.a. Paul Lazarsfeld, kommer jag särskilt ihåg som en inspirationskälla. Han gav en kurs i "theories of social order" som innebar att vi fick plöja Talcott Parsons *Structure of Social Action* (bägge volymerna) från början till slut för att verkligen förstå hur "ordering" mellan människor kommer till stånd. Vi fick också experimentera med oss själva i interaktion med andra och därmed

uppleva hur vi nästan reflexmässigt sörjer för att fylla ut de ”svarta lådor” som alltid uppstår när människor kommer samman och ”pratar”. Med Wilsons hjälp kom jag till klar insikt i vad skillnaden mellan det *interpretativa* och det *normativa* paradigmet i sociologi innebar, något som också ledde till att jag blev tondöv inför den gängse skillnad mellan konsensus och konflikt som härskade i min generation (och som kanske stadigt överlever).¹⁶ Även om jag aldrig tillhörde den sekt som utvecklades kring och runt etnometodologin som något heligt i Durkheims mening, blev jag klart påverkad och fullföljde ett antal kurser. Jag kommer speciellt ihåg ett fältarbete som företogs bland oss själva om familje-makeri: hur vi med det talade språket och gester som ögonkast och handpåläggning uppnår och konserverar en speciell stämning som man ju kan kalla för familjär (*my dear, my love, don't you love me* etc.) Efter denna exposé har jag på det språkpraktiska planet, både privat och offentligt, varit försiktig med intima invitationer.

Det första året i Santa Barbara tog snabbt slut, och jag hade totalt glömt att det egentligen var Berkeley och *Law and Society* som var grunden till mitt utbytestipendium. Jag ville stanna kvar i Santa Barbara, där jag efter ett år som utländsk student hade byggt en stark vänkrets med andra utländska studenter. Men hur försörja sig? Som utländsk student utan stipendium var det inte bara uppehållet, men också *out-of-state tuition* som skulle betalas till universitetet, och den summan var ansevärd: 10 000 dollar per år, tror jag. Tamotsu Shibutani, en annan inspirerande professor på UCSB, kom mig till mötes i min nöd. Jag blev hans student-assistent och uppnådde därigenom ett eftertraktat nedsättande av terminsavgiften. Mitt arbete bestod i att läsa om massans psykologi och sociologi på franska och tyska, och att exciperera dessa texter till lättillgänglig engelska. Så på franska läste jag bl.a. Gustave Le Bon, Gabriel Tarde, och på tyska, Wilhelm Wundt, Sigmund Freud, och naturligtvis Georg Simmel. Shibutani var i färd med att sammansätta festskriften till Herbert Blumer *Human Nature and Collective Behavior* (1970). Eftersom han var utbildad sociolog/socialpsykolog

16 Thomas P. Wilson har på ett pedagogiskt sätt utvecklat skillnaden mellan den normativa och interpretativa tillgången i analysen av social handling i en välkänd artikel ”Conception of Interaction and Forms of Sociological Explanation”, *American Sociological Review*. Vol. 35, 1970:697–710. Det normativa perspektivet tillerkänner på förhand givna normer som grundval för social handling, medan det interpretativa perspektivet lägger vikt vid det (variabla) förhandlingsutrymme som står till buds i all mänsklig interaktion som själva grunden till samordning.

från Chicagouniversitetet under bl.a. Robert Park och Herbert Blumer, såg han i massan (*the crowd*) den elementära grunden till det sociala livet.¹⁷ Shibutani blev senare också min akademiska handledare. Året efter uppnådde jag också ett annat eftertraktat lönearbete som lärarassistent (*teaching assistant*) på institutionen och med detta jobb följde också en befrielse från terminsavgiften. Så nu var min framtid besegrad och jag fullföljde doktorandprogrammet på institutionen. 1971, dvs. efter tre år, var jag klar med allt kursarbete och skulle börja skriva på en doktorsavhandling. Men då fick jag, också med Shibutanis hjälp, ett erbjudande att åka till Brooklyn College i New York som heltidsanställd lärare, men mera om detta senare.

Mina tre år i Santa Barbara var synnerligen händelserika, också utanför campus. Studentrevolten mot Vietnam-kriget, som hade brutit ut i Berkeley redan 1965, fortplantades till alla UC-campus och trappades upp under min tid. 1969/1970 var ett tumultår som jag aldrig glömmer. Jag hade detta år i övrigt fått sällskap av Bengt Furåker som hade kommit över på samma utbytesstipendium som jag själv fått tidigare. Bengt var ledsagad av sin familj och jag fick därigenom tillfälle att umgås på svenska. Bengt kan säkert bekräfta den upphetsade kollektiva stämning som rådde på campus våren 1970. Herbert Marcuse kom upp till Santa Barbara från San Diego och gav en föreläsning om ”fantasins makt”. Kort efter kom hans adept, den unga tjugusiga filosofi-professorn, Angela Davis, upp från Los Angeles, där hon då var anställd (innan hon fångslades som medlem av Svarta Pantrarna för rån och mord). Vi måste ha varit upp mot 10 000 eller flera studenter som hade samlats inne på Stadion, när Angela Davis landade med helikopter mitt på planen. Där kom hon med sitt stora svarta afrohår, lärkort kjol med höga svarta stövlar och intog podiet. Och vilken kraft hon utstrålade, när hon avslutade sitt bejublade tal om (USA) kapitalismens totalitära tendenser med att studenterna nu skulle gripa makten och gå ända till Washington DC för att stoppa Nixons upptrappning av Vietnam-kriget, nu också med bomb-

17 Intressant att nämna är att jag innevarande år, 2013, var ordförande i en betygskommitté här i Köpenhamn med Christian Borch i huvudrollen. Hans gedigna bok *The Politics of Crowds, an Alternative History of Sociology* (Cambridge University Press, 2012) var föremål för en ytterst intressant diskussion om massans tillbakaväandande i det globala, oordnade, samhället. Finanskriser och de många olika modefenomen som vi nu är utsatta för utgör exempel på nya massfenomen. I detta sammanhang hade jag stor glädje av att i min spåda doktorandtid faktiskt ha läst åtskilliga av de texter som Borch refererade till.

ningar in i Kambodja. Mina litteraturstudier om massans psykologi och sociologi fick nu tillämpning i praktiken: grupper av studenter tågade in i Isla Vista (studentstaden) och målet var den lokala filialen av *Bank of America*, som kort efter sattes i brand. Studenterna (inklusive jag själv) jublade och dansade runt den brinnande byggnaden: *Burn, Baby, Burn*.¹⁸ Redan på kvällen började polis och militär komma till UCSB och Isla Vista, och kort efter deklarerade guvernören ”curfew” (undantagstillstånd som innebar att om flera än 3 samlades ute på gator och torg, så kunde polisen ingripa och upplösa dem). Dagen efter samlades vi studenter i stora skaror för att uttrycka vårt förakt för den övermakt som nu också tillskansat sig vårt lokalområde. Polishelikoptrar svävade över alla oss som satt där på kullen och höll varandras händer som en järnring. Polismästaren i Santa Barbara utropade från en av dessa svävande helikoptrar att om vi inte omedelbart gick därifrån och upplöste demonstrationen, riskerade vi att åtalas för uppvigling med därtill följande fängelse. Vi sjöng unisont *He’s got the whole world in his hands* . . . , och stämningen var hög ibland oss. Jag erfor med min bara kropp hur stark massan är, när man totalt uppslukas av nuet. Men Bengt och jag var i en utsatt situation och jag kommer ihåg att vi också diskuterade den senare oss emellan: Vi var utländska studenter på studentvisum i USA, och därmed extra utsatta. Ett åtal med därtill hörande straff skulle sannolikt leda till en utvisning ur landet. Insikten därom ledde nog till att vi bägge retirerade: Bengt hade i övrigt också hela sin familj att tänka på. Väldigt många av våra studentkollegor samt halva lärarkåren arresterades av *National Guard* som nu ryckt in på campus och Isla Vista, eftersom de lokala polismyndigheterna inte kunde upprätthålla ordningen. All undervisning låg naturligtvis nere under denna tumultartade tid. Men vilken rik erfarenhet i det sociala livets många (o)ordningar man fick, och de har i sanning gjort intryck: jag kan se och uppleva modaliteter i socialt samkväm på ett sätt som jag nog skulle missa, om jag inte varit exponerad för dessa ganska unika händelser i massans enorma kraft.

18 Några år tidigare, 1965, hade det stora Watts-upproret brutit ut i Los Angeles, och därifrån hämtades slagordet: *Burn Baby Burn*. Vid det demokratiska partiets konvent i Chicago 1968 utbröt stora demonstrationer med dödsfall som följd. En av de 7 åtalade från Chicago, Richard Flachs, var nu fast anställd som ’associate professor’ vid vår institution i Santa Barbara, och naturligtvis var han och flera andra av våra professorer nu aktiva i kampen mot Vietnam-kriget som i vårt fall också blev till en kamp om den militära (forsknings)enheten som då fanns på UCSB: den skulle bort från campus!

Nåväl fram på höstkanten flyttade jag till New York, och till Brooklyn College.

Intermezzo: New York/Brooklyn

Som en följd av den tidigare presidenten Lyndon Johnsons politiska åtaganden och som ett harnesk mot ytterligare våldsamma uppror i fattiga storstadshetton som Watts, kom de högre utbildningsinstitutionerna runtom i USA i sökljuset. Dessa skulle upprustas och den sociala rekryteringen skulle breddas betydligt. Den revolutionära energin skulle omdirigeras i en väldig utbildningsexpansion. City University i New York (CUNY) var en av dessa storstadsinstitutioner som nu fick starkt ökade resurser. Dessa skulle gå till nya utbildningsplatser att erbjudas till underprivilegierade grupper som i New York främst utgjordes av svarta och puertoricaner. Man behövde nya lärare, och fick av den anledning anställa sådana som ännu inte hade avlagt sin doktorsexamen (som jag själv). Min första riktiga akademiska anställning var som biträdande lektor i sociologi på Brooklyn College vid CUNY.

Det var en härlig tid, så helt annorlunda än Kalifornien och välmående Santa Barbara. Jag hade inte tidigare bott i en storstad som NY permanent, och skulle finna mig tillrätta på helt nya villkor. Att finna bostad till ett rimligt pris var (och är) inte lätt, men på något sätt gick det över förväntan. Med institutionens hjälp hade jag fått tips om möjligheten att ta in på ett bostadshotell i Brooklyn Heights, åtminstone inledningsvis. Men här bodde jag ett helt år, och om jag lutade mig ut genom mitt köksfönster hade jag en flott utsikt över *Twin Towers* på Manhattan som då var under uppförande. Det gick snart upp för mig att jag inte bara bodde med flera andra utlänningar som grannar, som ju var naturligt på ett sådant centralt bostadshotell, men därutöver hade jag kommit till ett högkvarter för det som snart skulle utvecklas till *gay liberation movement*. Homosexuella stod nu på tröskeln till att ”komma ut ur garderoben”. Visst hade jag upplevt hippie-kulturen i Kalifornien, men här var könsmönstret ännu ganska konformt: män var män och kvinnor var kvinnor, det var den traditionella familjeformen som man reagerade mot. I NY konfronterade jag för första gången i mitt liv en total upplösning av gängse könsmonster, och det tog tid att vänja sig. Jag blev snabbt vän med flera av mina (*gay*)grannar, eftersom vi delade tvättstuga och andra gemensamma utrymmen som *lounges*. Jag hade kommit till NY med en stor resväska, men saknade i övrigt köksredskap och mycket an-

nat som är nödvändigt i vardagen. Mina grannar blev som en extrafamilj som tog hand om mig när jag blev sjuk, gav mig kycklingsoppa, nybakade muffins, omsorg och mycket annat. Självt har jag aldrig betett mig som ett hon-lejon i vars intresse det ligger att förföra och lägga ner offer, ett beteende som nog hjälpte i mitt umgänge med mina nya grannar. De betraktade mig som en god kompis som de gärna ville umgås med, gå på balett och teater med, uppsöka nya förlusteställen och mycket annat. Jag kom verkligen runt i New Yorks sällskapsliv, och blev klart kulturellt berikad. Jag har ett starkt minne av en maskerad (*costume party*) som gick ut på att ingen skulle kunna se vilket kön man tillhörde: det skulle råda fullständig förvirring, ett slags förstadium till det som i dag är institutionaliserad *queer*-kultur. Det viskades att Andy Warhol också var där, men eftersom alla såg ut som hans(!) klonade kopior, var det inte möjligt att få ryktet bekräftat. Det var i sanning en tid med lek och experiment på livets alla områden.

Brooklyn College var också en rik upplevelse. Jag var nu långt borta från det vita Santa Barbara, och skulle undervisa en brokig skara av studenter från diverse ghetton: svarta, puertoricaner, ortodoxa judiska och flera andra. Min första kurs var i socialpsykologi med speciell vikt på symbolisk interaktionism (eftersom Shibutani hade varit min handledare på UCSB och det var genom hans kontakter som jag kom till Brooklyn). Senare övertog jag kursen i klassisk sociologisk teori med introduktioner till bl.a. Hobbes, Locke och Rousseau utöver gängse sociologer som Marx, Weber och Durkheim. Det var ett hårt första år: undervisningen krävde mycket förarbete. Det var heller inte lätt att skära igenom till så många grupper av studenter med skilda bakgrundskulturer. Jag fick lära mig ett helt nytt språkbruk, bl.a. blev jag ganska bra på dubbla negationer som i *I aint no fucking Jew*. Jag var chockerad över tilltalstenen mellan grupper av studenter: *You motherfucker*, eller *You black bitch, go to hell*, men kom väl till insikten att dessa grova epiteter också var humoristiska förbindelseled i det mångkulturella Brooklyn. En kväll när jag skulle ta det sena metro-tåget hem till Brooklyn Heights, det sista stoppet före Manhattan, uppsöktes jag av en av mina studenter, en ca 2 meter lång svart amerikan, som prompt sade att han *gave no fucking shit* för min undervisning i teori, men att han var tvungen att klara den uppkommande *mid-term* examen. Han erbjöd mig ett val: antingen *grass* eller också 1 000 *bucks*. Jag blev vettskrämd och for in i tunnelbanetåget. Nästa dag berättade jag om hotet för mina kollegor som leende berättade för mig, att studenter gärna testar nyanlända lärare: går det, så går det!

Nåväl, också mina två anställningsår på Brooklyn löpte mot sitt slut. Jag hade fått en enastående introduktion till New Yorks mångfacetterade livsformer: till de många ghetton, till *gay liberation front* i vardande, men också till det intellektuella judiska Övre Manhattan mittemot Columbia-universitetet. Under mitt andra år i NY fick jag förmånen att flytta in i en praktvåning på Claremont Avenue med utsikt över Hudson-floden. En äldre kollega (vars undervisning jag fick överta under hennes sjukdom) skulle med sin man, känd Columbia-professor, tillbringa ett år i Palo Alto, och erbjöd mig att bo i deras (dekan)våning under tiden. Det var rena Woody Allen-stilen. I kvarteret bodde många kända intellektuella, och jag lärde mig läsa *New York Review of Books* som en infödd, och naturligtvis fick jag *New York Times* levererad varje morgon.

Men jag skulle tillbaka till Santa Barbara och skriva klart min avhandling som nu började utkristalliseras i mitt huvud. Brooklyn College hade lovat att förnya mitt anställningskontrakt och med en färdig avhandling skulle jag avancera till *assistant professor*. Så incitament fanns. Efter ett år tillbaka i Kalifornien var jag klar med min avhandling *The Social Context of Scientific Discovery* (UCSB 1974). Det var strax efter Thomas Kuhns inflytelserika *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) och jag utvecklade paradigmbegreppet som en process med flera stadier. Upptäcktsfenomenet ändrar karaktär beroende på var i processen man befinner sig: Om inte Sigmund Freud hade funnits, hade vi nog inte haft psykoanalysen i den form som den kom att utveckla sig; Charles Darwins selektionshypotes hade utformats med eller utan Darwin; med Niels Bohr/Werner Heisenberg blir det mer problematiskt – i vilken utsträckning och omfattning är de som personer betydelsefulla i utformningen av den moderna kvantummekniken?

Jag åkte glad tillbaka till en svensk sommar i hopp om att jag snart skulle återvända till en fast anställning på Brooklyn College. Men livet tar ibland snabba vändningar.

”Tro inte att du är någon”

I början av augusti 1974 fick jag ett tråkigt besked från Brooklyn College. Alla nyanställningar vid CUNY skulle frysas till följd av det stora budgetunderskott som staden NY (och CUNY) upparbetat. De glada dagarna var över, och jag befann mig i Sverige utan arbete, utan försörjning, utan framtid.

Jag sökte upp Lund och Sociologiska Institutionen, men det var kalla handen. Här fanns inga tjänster att söka. Lundainstitutionen kännetecknades på den tiden av starka inre motsättningar: Zenit-kretsen var stark, man hade nätverk, tidskrift och starka institutionsfästen, inte bara på Sociologiska Institutionen men runtom i Sverige; mellan institutionsledningen och Zenit-kretsen fanns en stark motsättning som tenderade att förstärkas i en eller annan riktning, närhelst en tjänst skulle tillsättas. Vid min hemkomst fanns också Joachim Israel som en tredje oförutsägbar enhet som kunde välja sida som det passade. Jag tillhörde inte någon och var renons på socialt kapital: jag hade inget lokalt nätverk att ty mig till. Joachim Israel hade av någon anledning retat upp sig på min person, eftersom jag hade ifrågasatt en av honom framkastad Mead-tolkning. Han kallade mig för en bluff, har jag hört långt senare. Det var en förfärlig tid som jag på något sätt klarade att överleva. Nu när jag tänker tillbaka, slår det mig att jag nog fick gå igenom detsamma som så många andra invandrare med en eller annan hög utbildning får erfara: du är ingen, och tro inte att du är någon. Det är som i Goffmans framställning om *stripping*: allt som kan tagas ifrån dig, ska tagas ifrån dig. Det är möjligt att det hela förvärrades av att jag själv var svensk: jag var helt enkelt en paria.

Inget ont som inte också har något gott med sig. I Santa Barbara hade jag det sista året fått träffa Jürgen Habermas som var gästprofessor och som höll en välbesökt seminarierie på vår institution. Det var mycket spännande, eftersom jag hade tragglat mig igenom *Zur Logik der Sozialwissenschaften* på stranden i Isla Vista. Jag hade också med stort intresse läst *Knowledge and Interest*, så jag var ganska inläst på delar av hans produktion. Med Habermas som referent fick jag ett stipendium av *Deutsche Austauschdienst*, och när det yttre livet förvärrades i Lund, kunde jag försvinna till Tyskland, åtminstone tillfälligt. Jag besökte Habermas som då var direktör för Max Planck-institutet i Starnberg. Här fanns en spännande forskningsgrupp om vetenskapens ”finalisering”, något i takt med vad jag själv hade knutit an till i min amerikanska doktorsavhandling: att ett kunskapsfält genomgår en inre mognadsprocess i det att fältet konsoliderar sig genom ”normal vetenskap” (Kuhn). Först därefter är ett fält tillräckligt moget för att relatera till omvärlden, det som Starnberg-gruppen kallade för finalisering. Jag besökte gruppens medlemmar både i München och i Berlin. Det var spännande att komma tillbaka till Europa efter ganska många år i USA. Mina kontakter med Starnberg-gruppen och med Habermas kunde i någon liten mån balansera min pariatillvaro i Sverige.

Tillbaka i Lund fick jag ett erbjudande om ett nytt doktorandstipendium! Jag hade en amerikansk Ph.D. i sociologi, men Lundainstitutionen ville och kunde inte för mitt vidkommande erkänna min amerikanska doktorsgrad. Men jag var tvungen att ha en eller annan form av försörjning, och att anta stipendiet var min enda möjlighet att fortsätta med sociologi. På arbetsförmedlingen i Lund blev jag anvisad till att omskola mig till förskollärare, eftersom det fanns en efterfrågan på sådana vid denna tid. Livet kan vara hårt, men min inre styrka bestod däri att jag kunde fly ner i böcker-
nas värld. Jag läste febrilt, både socialteori och filosofi. Jag skrev en ny avhandling i sociologi, och försvarade den 1978 i Lund (efter ganska många utlandsvistelser). Min (svenska) avhandling tog avstamp i Charles S. Peirces vetenskapsfilosofi om den vetenskapliga komuniteten (*community of science*), och det var ingen i Lund, med undantag av Håkan Wiberg, som överhuvudtaget visste vad jag sysslade med. Den amerikanska pragmatismen var inte utbredd i Sverige. Det var nog min ljuva hämnd mot en oförstående omvärld. Men avhandlingen inbringade mig ytterligare ett USA-stipendium följande år; jag tillbringade ett fruktbart år på Harvard-universitetet i Peirce-arkivet, men fick också möjlighet till en hel del annat under året. Jag var knuten till filosofiska institutionen och besökte regelbundet John Rawls seminarier om rättviseteori. Det var mycket spännande, eftersom det var själva centrum för den diskussion som senare skulle utmyntas som liberalism vs. kommunitarism. Min starkt vetenskaps- och sociologiska inriktning kunde nu balanseras med en rejäl dos av praktisk (politisk) filosofi. Det har naturligtvis haft konsekvenser för mitt sociologiska liv.

Svensk konsolidering med kontakter till omvärlden

Jag fick så småningom både en forskarassistenttjänst och senare en lektorställning i Lund. Man kan alltså inte hävda att jag i ett längre perspektiv har blivit förfördelad i den akademiska konkurrensen om tjänster, inte ens i Lund. Tillsammans med min vän och kollega, Boel Berner, delade jag redaktörskapet för *Acta Sociologica* några år under tidigt 1980-tal. Dessa år var naturligtvis berikande eftersom Boel och jag åkte runt i det svenska (och nordiska) sociologiska landskapet och jag stiftade helt nya bekantskaper. I särskilt minne står ett Nordiskt Sociologmöte i Reykjavik vid midsommartid. Boel och jag uppsökte många olika forskningsgrupper i syfte att spåra upp intressanta sociologiska utvecklingstendenser i nordisk sociologi. Själ

besökte jag den grupp som diskuterade fiskerisociologi av pur nyfikenhet. Detta var i tiden långt före ankomsten av Bruno Latour och den materiella vändningen i samhällsvetenskapen, men det kom att stå mig fullständigt klart vilken makt ”tingen” (fisket och fiskerinäringen) intog i de fiskekrig som redan då hotade att bryta ut mellan Island, Kanada, Spanien, England och naturligtvis Danmark. Flera av presentationerna kom också in på vetenskapskriget eftersom det inte alls fanns någon enighet om hur fisken egentligen vandrar och leker i det internationella farvattnet. Fiskeriets sociologi visade sig alltså bära på ett rikt intellektuellt arkiv av såväl kunskapskontroverser som fiskeriets dystra utsikter i Norden. Även om jag själv aldrig fortsatte längs denna vandringsled, gav mitt lilla besök i fiskeriets sociologi senare utbyte. Långt senare när jag blivit medlem av det Danska Forskningsrådet (1992–1997) blev jag utpekad som medlem av en kommitté som skulle undersöka framtidsutsikterna för Bornholm (och också andra öar) som i sekler varit helt avhängiga fiskerinäringen. Allt detta sagt i syfte att påpeka att öppenhet inför det okända lönar sig på sikt.

Eftersom jag helt nyligen på en kort semesterresa besökte Dubrovnik, väller det fram minnen från denna sköna gamla stad. På 1980-talet var vi flera från Lund, och från Norden i övrigt, som besökte *Interuniversity Centre* i Dubrovnik. Själv deltog jag under flera år i ett seminarium om socialvetenskapernas filosofi. Det arrangerades som regel under påskveckan varje år och det var härligt att byta ut snöblandat regn och blåst i Lund (eller Uppsala) mot mimosor och magnolior i Dubrovnik. Seminariet omhandlade skilda filosofiska teman i samhällsvetenskaperna som rationalitet, kritisk teori, humanistisk och vetenskaplig marxism bl.a. Seminariet hade uppstått som en reaktion på att Praxis-filosoferna i Jugoslavien av någon underlig anledning pålagts *Berufsverbot* under president Tito, då deras tolkning av Marx inte behagade maktens lakejer. De önskade utvidga yttrings- och pressfrihet i det forna Jugoslavien, något som ledde till att de inte längre fick lov att undervisa vid universiteten i Belgrad/Zagreb. Det internationella filosofsamhället grep då in genom att upprätta seminariet i socialfilosofi, först som sommarskola i Korčula och senare som regelbundet återkommande seminarium i Dubrovnik. *Interuniversity Centre* upprättades som en kommunikativ förbindelseled under det kalla krigets dagar mellan Öst och Väst och sponsrades av ett stort antal europeiska och amerikanska universitet samt välgörenhetsorganisationer. Hit kom kända och okända filosofer och samhällsvetare, tyvärr främst från Väst.

Det var fantastiskt att få delta i dessa högst stimulerande diskussioner på både engelska och tyska. I starkt minne står en föreläsning av Georg Henrik von Wright, den legendariska finske filosofen. Hans Georg Gadamer kom till Dubrovnik, och naturligtvis Jürgen Habermas. Här fortsatte deras tidiga polemiska utbyte om vetenskapens inneboende rationalitetsformer, ett utbyte som ytterligare berikades av de många nordamerikanska pragmatisterna (bl.a. Richard Rorty, Richard Bernstein) vars budskap nu på allvar trängde in också i den europeiska diskussionen. Det var *gefundenes Fressen* för någon som mig och jag sög åt mig de många intrycken likt en svamp. Ett allvarligt problem är dock att när man utsatts för så massiva intryck utifrån, riskerar man att förlora sitt eget intellektuella jag och bli till slav. Det har funnits situationer i mitt liv, när jag har fruktat denna åkomma. Så här långt i efterhand kan jag väl instämma i Walter Korpi's kritik av "Pegasryttarna" i svensk sociologi (som bl.a. omfattade mig) vid ett välbesökt sociologimöte i Gävle 1991.¹⁹ Motpolen till dessa högt flygande men på lånande vingar var de som Korpi på målade sätt kallade "trädkramare". Man kan fundera över vilka, om någon, av dessa kunskapsformer som gagnar sociologin på längre sikt; det är möjligt att bägge behövs (mera om detta senare).

Även om jag var knuten till Lunda-institutionen som forskare och lärare under denna tid, hade jag också privilegiet att få komma till Uppsala ett halvt år åt gången vid två skilda tillfällen (1987; 1990). *Svenskt Kollegium för Samhällsforskning* (SCAS) hade startats upp i slutet av 1980-talet. Rolf Torstendahl, då professor i historia och en av grundarna till SCAS, initierade ett forskningsprogram i professionshistoria och professionssociologi. Jag blev inbjuden som en av många deltagare, från både Sverige och utlandet. Jag hade en tid ägnat mig åt "politiseringsen av professioner och professionalisering av politiken" med stöd från bl.a. *Vetenskapsrådet*, och senare också från *Rådet för studier och forskning om Universitet och Högskolor* (vid dåvarande UHÄ). Mina studier av den svenska juristkåren (sammans med professor Håkan Hydén i Lund) ingick i detta forskningsengagemang; så också diverse artiklar om universitet och högre utbildning i ett framtidsperspektiv. Våra seminarier i Uppsala under Torstendahls egid var klart berikande.

19 Återuttryckt som "Om undran inför samhället" i *Sociologisk Forskning* (50) 3–4: 311–320

Många framstående forskare i historia och sociologi från Tyskland, Frankrike, England och USA kom på besök och uppehöll sig på SCAS i perioder.

Forskningsstipendiet från UHÄ, som jag innehade fram till 1994, medförde också ett flitigt resande mellan Lund och Stockholm. Thorsten Nybom, historiker från Uppsala och senare professor i Örebro, verkade som forskningsdirektor. Han var en markant debattör och stack gärna ut hakan i den svenska akademiska ankdammen. Vi hade väldigt trevligt tillsammans, ett umgänge som fortsatte efter det att jag flyttat från Sverige till Danmark. Det lilla forskningsrådet i Stockholm hade också täta kontakter med Berkeley-universitet, och jag fick på nytt besöka mitt gamla älskade Kalifornien flera somrar.

Sett så här i efterhand, har jag väl varit, motgångar till trots, lyckligt lotad i den akademiska tuppkampen; som kvinna nådde jag ganska tidigt eftertraktade positioner, i Lund och i Sverige i övrigt. Kvinnoforskningen sköt på allvar i gång på 1980-talet: det startades kvinnoforskningscentra runtom. Men precis som jag aldrig riktigt hakade på det starka klassperspektivet som dominerade tidigare decenniers sociologi, var jag också ganska avhållsam med könsfronten inom forskningen. Det var nog dumt, för nu många år senare när jag flitigt undervisat i metod och vetenskapsteori tvingas jag erkänna att kvinnornas intåg verkligen befruktat diskussionen och den åtföljande forskningen. Att det neutrala ”man” blev till en konkret ”någon” och att forskningen tvingas till situationering/kontextualisering ser jag nu som en klar kunskapsteoretisk framgång. Identitetspolitiken kom väl, på gott och ont, att förskjuta den tidigare klasskampspolitiken till en mera undanskymd plats. Det säger nog också något om själva samhällsutvecklingen; att hierarkier plattas ut och segmenterade grupperingar uppstår. Därmed inte sagt att under- och överordning suddas ut, men att sådana ordningar blir svårare att identifiera i traditionella klasstermer. Men man ska naturligtvis vara försiktig med att sia om framtiden; den kan ta plötsliga skutt i oförutsedda riktningar.

1994 tog mitt liv en helt ny och oförutsedd vändning: professorstjänsten i Köpenhamn innebar helt nya utmaningar. Institutionen hade varit stängd i många år, och jag fick vara med om att starta upp den på nytt. Om mitt tidiga sociologiska liv hade kännetecknats av skarpa kanter, så kan man beskriva den senare fasen av mitt liv med hänvisning till den danska nationalsången som *det bugter sig i bakke, dal...* I Danmark lär man sig att vara pragmatisk och att ta sig an saker som de kommer; och att inte vara så *förbandet svensk* ...

Sociologi: Insikter och utsikter

På grund av utrymmesskäl kommer detta avsnitt att bli kortare än det förra. Jag säger som så många andra också har sagt: sociologi är ett spännande studiefält som inbjuder till alla möjliga sorters botaniseringar; ett ständigt öppet fält ger inkommande studenter många möjligheter att finna sig tillrätta. Det finns säkert de bland mina kollegor som klagar på sociologins bristande kumulativitet och analytiska slapphet, i synnerhet om disciplinen jämförs med t.ex. ekonomi. Men man kan också hävda att avsaknaden av finalisering (se tidigare), dvs. möjlighet att sluta fältet och att tala med *en* stämman, faktisk också är en styrka; sociologin kan i det skicket inte vålla någon större samhällsskada. Man kan (som drottning Elizabeth II) anklaga den ekonomiska vetenskapen för att inte kunna förutsäga den (samhälls)kris som utvecklades 2009 och därefter; men det är svårt att anklaga sociologin för något dylikt. Någon kan naturligtvis ifrågasätta disciplinens existensberättigande på grundval av att den saknar egentlig politisk samhällsnytta. Men då förutsätts att det som kallas samhället är en konstant som kan bearbetas efter behag. Själv vill jag hävda att sociologins berättigande ligger i att arbeta fram ”horisontförståelse”, ett spatialt begrepp som står för ett seende av möjligheter både i tiden och i rummet; en sådan förståelse öppnar upp i stället för att stänga handlingsfärer. Vi ska vara nöjda med en position som evig skuggregering och akta oss för att träda in styrelserummen. Faran för det instrumentella förnuftet är en relik från min generations umgänge med Frankfurterskolans kritiska teori.

Låt mig utveckla beteckningen horisontförståelse vidare genom att knyta an till den klassiska sociologin: Marx, Weber, Durkheim och Goffman. *Kapitalet* är både en strikt vetenskaplig framställning av kapitalets inre dynamik, men den ”talar” också till sin (och vår) samtid; den har samhällsrelevans; den väcker känslor som kan kanaliseras på olika sätt. Webers framställning om rationaliseringens och byråkratins polarkyla berör oss, den talar till oss som individer snarare än som grupp. Durkheims studier om självmordets sociala grunder är samtidigt en stark nutidsskildring som manar till kollektiv handling, oklart i vilken riktning. Goffmans många studier av mänsklig samhandling har sin kraft i att de berör vårt yttre och inre liv; hur vi närmast etologiskt klär av varandra; hur mobbning är en del av den mänskliga tillvaron; hur yttre ramar påverkar interaktion. Det är väl kombinationen av stark samtidsdiagnos och vetenskaplighet som gör våra

klassiker till just klassiker, dvs. till källor som vi återvänder till gång på gång för att finna ut sociologins särprägel. Här ligger, vill jag mena, sociologins horisontförståelse: att se en palett av möjligheter, insikter men också faror och risker. Som kontrast kan man nämna tunnelseendet: att bara se en liten ljusprick långt borta och i övrigt bara mörker.

Sociologins tragedi ligger väl i att det är svårt att fasthålla klassikernas kombination av stark närvaro (eller samhällsrelevans) med stark vetenskaplighet över tid. Det tycks föreligga en motsättning mellan dessa båda axlar som är värd att vidare reda ut. Var svensk sociologi ligger i förhållande till dessa båda axlar vågar jag inte säga något om. I Danmark finns en markant tradition för ”samtidsdiagnos” (med Lars Henrik Schmidt i täten) som gärna framställs i ett spänningsförhållande till den akademiska sociologin. Den senare ses som en starkt specialiserad vetenskapsgren som har förlorat sin kritiska sans och som har intresse och relevans blott för de egna leden. Samtidsdiagnosen talar däremot till sin samtid, eller så är ambitionen. Det är spänningen mellan helhet och del som jag försöker ringa in. C. W. Mills kallade spänningen för den ”sociologiska fantasin”. Vi läser om detta påbud i introduktionskurser, men glömmer ofta dess innebörd i praktisk sociologisk forskning. Specialiseringens krav leder oss mera och mera i riktning av tunnelseende, och bort från horisontförståelsen. En sådan kan, som i Danmark, utvecklas vid sidan av och utanför sociologin, men då fjärrar sig också förståelsen från seendet (observationen) och två konkurrerande kunskapsformer om socialt liv blir resultatet till förfång för båda.

Specialisering är nödvändig för att en vetenskaplig disciplin ska konsolideras över tid, men en långt driven specialisering leder också till en kunskapens erosion: att man tappar sinnet för navigering. Den klassiska sociologin kännetecknades av sin starka närvaro. Den långt drivna specialiseringen i modern akademisk forskning, inte bara i separata ämnesfält, men också spaltningen mellan kvantitativ och kvalitativ sociologi, mellan mikro- och makro-ansatser, har urholkat värdet av den sociologiska disciplinen som en sammanhållande enhet. Förvisso är sociologin institutionaliserad i universitetsorganisationen som en administrativ enhet, men som symbolisk och intellektuell enhet riskerar den att tappa i värde. Vad är samhället i dag? Var är detta i en tid när det sociala och det territoriella inte längre är ekvivalenta? Finns samhället?

Ja, naturligtvis finns samhället som sedvana, rutiner, tradition, ritualisering, ständigt upprepning, inre och yttre tvång: det som vi också kallar

för struktur. Men problemet med en sådan samhällsförståelse är att den enbart erkänner nuet som dåtidens effekter, den ständigt upprepande tiden, men inte har förmåga att greppa om framtiden och dess påverkan på nuet som inneboende och ännu inte realiserade möjligheter. Modern sociologisk forskning har en i mitt tycke ofta stympad tidsförståelse: kvalitativ sociologi förblir i nuet och förfaller till det som Niklas Luhmann har kallat för ”presentism”. Med mikroskopisk detaljrikedom beskrivs ett händelseförlopp här och nu, men sällan görs en distinktion mellan det som handlande individer måste göra, vad de kan göra, eller skulle kunna göra, om omständigheter var annorledes. Samhället framställs företrädesvis som tvång, sällan som möjlighet. Den kvantitativa sociologin bär också på en avstympad tidsförståelse på så sätt att nuet (en serie dåtid) skrivs om till mer eller mindre tvungen framtid, förvisso med möjliga statistiska brytpunkter. Framtiden verkar inte längre på oss som kontingens, möjlighet och hopp som inneboende förändring. I den mån framtiden alls skymtar, har den blivit till (dåtidens) tvång.

Jag är inte emot specialisering, analytisk stringens och betydelsen av att reducera helheten till dess komponenter, men jag är ängslig för det blinda öga som kan bli konsekvensen: att man inte längre ser omgivningen, platsen, och sammanhangskraften i själva varat. För sociologins vidkommande är risken av en långt driven specialisering att samhället som samtid (som kombination av dåtid, nutid och framtid) försvinner ur sikte. När sociologin skär igenom och talar till oss, är det först och främst som samtidsdiagnos. Några av vår samtidsskildringar som fått bäst genomslagskraft torde vara Ulrich Becks framställning av risksamhället, Arlie Hochschilds framställning av intimlivets exploatering, Frank Furedis beskrivning av fruktan som samhällskultur, för att nu nämna några *bestsellers*. Det är möjligt att några av mina kollegor rynkar på näsan och ifrågasätter den vetenskapliga halten av sådana populära skildringar. Men vi ska inte bortse från att dessa framställningar hjälper till att bibehålla sociologins ursprungskraft: att framställa det sociala livet (samhället) som nödvändighet och frihet, tvång och möjlighet och att teckna en horisontförståelse om vår samtid med stort inflytande på flera konkreta handlingskontexter. Dessa samtidsdiagnostiska framställningar hjälper också till att forma sociologins offentligheter, att skapa samtalsfora bland folk i gemen och på så sätt förena grupper av människor med i övrigt lite gemensamt.

Jag vet inte hur svensk sociologi i dag förhåller sig till samtidsdiagnostik som en viktig sociologisk kunskapsform. Jag vill önska att med min text

förnya samtidsdiagnosens sociologiska aktualitet som ett möjligt värn mot det hot som annars ligger i en långt driven kunskapsspecialisering. På så sätt kan man bevara samhället som horisontförståelse och potentialitet, inte bara bland facksociologer, men bland folk i allmänhet. Ja, kanske kan man rent av skapa agens i folkdjupet och röra om i den annars överdrivet administrerade värld som min generation inspirerad av självaste Theodor W. Adorno tidigt lärde oss att frukta.

Det är med stor tacksamhet och ödmjukhet som jag tänker tillbaka på den sociologiska generation som jag fick privilegiet att tillhöra. Vår tidsförståelse spände vitt och rymde handlingspotentialer, vare sig det handlade om revolution eller *flower power*. Men kanske var min generations plurala nytänkande, i ett längre historiskt perspektiv, blott ett sociologiskt undantag, en unik händelse, en sociologins egen *summit*? Jag hoppas verkligen att kommande generationer av sociologistuderande också ska få möjlighet till liknande transcendent erfarenhetsbrott: att det sociala livet någon gång tar kliv, och utvecklar besynnerliga former. Med sådana erfarenheter i bagaget antar den sociala strukturens ständiga upprepningar inte längre nödvändigtvis formen av blott utifrån kommande tvång: individens agens är alltid en (revolutionär) möjlighet, om än blott som lek, skratt och ironi. Från min nuvarande danska utsiktspunkt har jag lärt känna kraften i Søren Kierkegaards filosofi om det sociala livets berikande mångfald och tvivlets skapande kraft: en enkel situation kan någon gång ändra tingens ordning. Vi är alla både medlöpare och medskapare; det gäller att välja. Tänk att jag nu sent i karriären igenkänner lidelsen i Harold Garfinkels ”sociala experiment”; att ifrågasätta det sociala livets inneboende ordningar och att observera reaktionerna.

Referenser

- Beck, Ulrich (1986) *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Bertilsson, T. Margareta (1974) *The Social Context of Discovery in Science*. Department of Sociology. UCSB: Doctoral Dissertation (Microfilm). Washington: Library of Congress).
- Bertilsson, T. Margareta (2009) *Peirce's Theory of Inquiry and Beyond*. Frankfurt: Peter Lang Verlag.
- Borch, Christian (2012) *The Politics of Crowds. An Alternative History of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Furedi, Frank (2005) *The Politics of Fear. Beyond Left and Right*. Continuum International Publishing Group.
- Habermas, Jürgen (1972) *Knowledge and Human Interest*. London: Heinemann Educational Books.
- Habermas, Jürgen (1968) "Zur Logik der Sozialwissenschaften", *Philosophische Rundschau*. Beiheft 5. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Hochschild, Arlie (1979/1983) *The Managed Heart: The Commercialization of Human Feeling*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
- Korpi, Walter (2013) "Om undran inför samhället". *Sociologisk Forskning* (50) 3–4:311–320.
- Kuhn, Thomas (1962/1970) *The Structure of Scientific Revolution*. Chicago: Chicago University Press.
- Lazarsfeld, Paul & M. Rosenberg. (red.) (1962) *The Language of Social Research: A Reader in the Methodology of Social Science*. New York: the Free Press of Glencoe.
- Ross, Alf (1946) *Hvorfor Demokrati?* København: Munksgaards Forlag.
- Shibutani, Tamotsu (ed.) (1970) *Human Nature and Collective Behavior. Papers in Honor of Herbert Blumer*. Englewood Cliffs, NJ.: Prentice-Hall.
- Therborn, Göran (2013) "Sociologins risker och möjligheter". *Sociologisk Forskning* (50) 2:157–164.
- Wærness, Kari (1996) "Kommentar till 'Till Kritiken av den Kvalitativa Metoden' av Margareta Bertilsson." *Sociologisk Forskning*. Vol. 33, No 2/3:130–132.
- Wilson, Thomas P. (1970) "Conception of Interaction and Forms of Sociological Explanation." *American Sociological Review*. Vol. 35:697–710.

KAPITEL 3

Erfarenheter i akademins tassemarker

Rosmari Eliasson-Lappalainen

NÄR JAG I DAG presenterar mig som sociolog så är det väl ungefär samma sak som när jag säger att jag är smålänning, trots att jag inte varit bosatt i det landskapet sedan jag var tonåring.

Jag lämnade den sociologiska institutionen i Lund efter en fil.kand. vid mitten av 1960-talet, flyttade till Stockholm och ett av mina enstaka korta återbesök i Lund inträffade när jag åkte ner över ett dygn för att disputera, år 1971. Sedan har jag traskat på ute i buskarna som kommunal- och landstingsanställd forskare; på Barnbyn Skå, FoU-byrån i Stockholms socialförvaltning och forskningsstiftelsen Äldrecentrum. Först år 1993 återvände jag (på heltid) till Lunds universitet, då som professor i socialt arbete.

Så jag har levt med andra frågor och bekymmer i min forskarvardag än undringar om hur det artar sig för sociologin som disciplin. Mina frågor har handlat om hur jag kan överleva i den här världen, utanför akademien, med min identitet som sociolog i behåll – och de därmed sammanhängande kraven på forskningens frihet. Eller: hur viktigt är det egentligen att jag blir klar med min forskningsrapport om jag har möjlighet att bidra till att medmänniskan ("klienten") i grannhuset inte tar livet av sig, eller har ihjäl någon? (Skå-erfarenheter.) Eller: som ganska ensam sociolog bland forskarkollegor ur andra professioner (medicinare, psykologer), hur kan jag begrippliggöra och försvara mitt sociologiska paradigm och mina frågeställningar? Och: hur kan jag i mansdominerade miljöer, hålla liv i mitt intresse för kvinnoperspektiv i forskningen? Detta trots att jag vantrivdes i de kulturer som hette kvinnogrupper, feministiska sammanslutningar eller, senare, specifika forskningsmiljöer för genusforskare.

Just nu lyder min fråga: varför ska jag försöka få ihop en text där jag förväntas förhålla mig till svensk sociologi som akademisk disciplin, när den enda sociologi jag kan förhålla mig till är den som fastnat i min egen kropp. Kan det ha något intresse att ge några glimtar från en tillvaro som sociolog

”på egen hand”, utanför akademien? En egotrippad tillbakablick, helt enkelt. Min story är kanske ändå i vissa avseenden hyggligt representativ för svensk sociologi under den här epoken?

Lantis i Lund

I likhet med många av mina tidiga studiekamrater på den tiden kom jag från en icke-akademisk miljö. den första i slakten som tog studenten osv. När jag kom till Lund år 1960 hade jag ingen aning om hur ett universitet fungerade, hakade på kompisar för att läsa något, vad som helst. Jag njöt av friheten i Lund och skötte studierna högst pliktskyldigt, bara för att hjälpligt klara tentorna. Kände mig som den utböling jag var, tills jag hamnade på sociologen. Där kände jag mig inte som ensam avvikare – jag tyckte att alla var lite udda. Och kunskapssökandet blev plötsligt en drivkraft, i sig. Trots att det som dominerade då, var vad vi sedan föraktfullt talade om som fyrkantig amerikansk positivism. Jag är tillräckligt gammal för att ha upplevt brytpunkten som ledde fram till ”1968”.

Även om jag redan innan tyckt att jag ”hittat hem” när jag kom till sociologen, blev det en påtaglig nytändning när mina något yngre sociologikompisar på allvar förde in européerna på arenan, dem vi kallar våra klassiker. Durkheim, Simmel och Weber fick nu mer tyngd än tidigare. Och Marx, naturligtvis. I släptåget kom även samtida (och mer svårlästa) europeiska teoretiker som Althusser, Foucault och Poulantzas in i mitt liv. Själva utmaningen i att förstå vad de menade fångade mig.

Dessa kära herrar ställde ju för mig nya frågor. Vem gör det i dag? Det har nog körts en del spårvagnar på samma spår. Men många har ändå sökt sig ut i nya terränger, som inte fanns på den vetenskapliga kartan när jag var ung sociologistudent. Som det där med kvinnors liv och arbete! När forskare gett sig ut på oplöjda fält har det i sin tur fört med sig nya perspektiv, frågor och metoder.

Alltså: innan jag lämnade sociologiska institutionen i Lund vid mitten av 1960-talet hann jag få en susning om teoretiska perspektiv som bet sig fast i mig. Men det blev vid *medicinsk* fakultet som den teoretiska nyfikenheten kom att formas till vad som väl kan kallas ett samhällsengagemang.

Hur jag blev ”fru Kinsey” på löpsedlarna

Arbetsmarknaden var mycket god då, när jag lämnade Lund, men jag blev mörkrädd i korridorerna när jag erbjöds olika ”säkra” anställningar som byrådirektör och liknande. Så jag flydde från denna lovande arbetsmarknad till ett ytterst tillfälligt jobb som hjälpreda åt Gunnar och Maj-Britt Inghe i samband med att deras bok *Den ofärdiga välfärden* (1967) skulle presenteras på seminarier och konferenser. Därmed hade jag en lös förankring vid Socialmedicinska institutionen i Solna, där jag efter hand slank med i ett stort forskningsprojekt som kom att bli underlag för mitt avhandlingsarbete i sociologi.

Vid socialmedicinska institutionen, där Gunnar Inghe var professor, kom jag in i en spännande seminariekultur och lärde känna några av dåtidens mest framträdande, socialt och politiskt engagerade personligheter. Förutom Gunnar och Maj-Britt Inghe fanns i sammanhanget deras gamla vänner och kollegor, som John Takman och Gustav Jonsson. När den ”röda vågen” vällde in under senare delen av 1960-talet blev just socialmedicinska institutionen i Stockholm ett starkt fäste. Där var det politiska engagemanget inte nyväckt utan djupt rotat och inriktat på samhällets olycksbarn och välfärds-samhällets ”vita fläckar”. (Ibland tycks samhällsvetare anse sig ha monopol på den dåtida vänstervridningen.)

Den ”sexuella revolutionen” hade några fler år på nacken än det engagemang som blev till 68-revolten, och det bar sig inte bättre än att jag kom att skriva en avhandling som handlade om den sexuella frigörelsens uttryck och möjliga konsekvenser. Min doktorsavhandling kom att heta *Könsdifferenser i sexuellt beteende och attityder till sexualitet* (1971). Hur kom det sig att jag ägnade flera års gnetigt forskningsarbete åt frågor som knappast intresserat mig tidigare?

I USA hade det redan 1948 publicerats en rapport från en ofantligt stor intervjuundersökning (ledd av en biolog och professor i zoologi, Alfred Charles Kinsey).²⁰ Undersökningen ville, med ett annat vetenskapligt angreppssätt än Freud på sin tid, kasta ljus över människans sexualitet. Detta utifrån vad vi kan kalla sociologiska frågor (om än inte sociologiska svar) som: Hur uppför sig vanliga människor (och även ovanliga) i sexuellt avseende?

²⁰ Den första Kinseyrapporten *Mannens sexuella beteende* förelåg redan 1949 i svensk översättning (816 sidor).

Vad som måste ha hänt (jag minns inte riktigt hur det gick till) var att Gunnar Inghe sökt och av Riksbanksfonden beviljats forskningsmedel till en svensk variant av en Kinseyundersökning och att jag engagerades som intervjuare. Kanske var Joachim Israel involverad i projektet från början. I vart fall blev han en drivande och engagerad projektledare – med de mesta dels stimulerande konflikter det kom att innebära.

Som en av ett 10-tal anlitade intervjuare, sociologie- och medicine kandidater, gjorde jag (mot betalning per intervju) på löpande band ett oändligt antal intervjuer enligt strikt standardiserade formulär och med en massa därtill hörande attitydformulär och skalor som skulle mäta personlighetstyp och liknande. Det hade gjorts ett slumpmässigt urval av drygt 1 500 stockholmsungdomar i åldern 16–25 år. Bortfallet stannade vid 7 %!

Förutom ungdomarna skulle vi (med samma formulär) intervjuva ungefär lika många personer som hade smittats av gonorré eller värre saker och, av någon anledning, missbrukare som av doktor Sven-Erik Åström fick legal förskrivning av narkotika. Den då beryktade Dr Åströms experiment försiggick några år under senare hälften av 1960-talet i en ganska så skamfilad mottagning i centrala Stockholm. I denna kvartliknande miljö intervjuade jag många personligheter av vitt skilda slag. Jag följde strikt frågeformuläret, men minns att det kändes lite konstigt att fråga en 80-årig gammal apotekare och morfinist om när han första gången smekte en flicka på bröstet. Ibland skiftade intervjupersonerna påtagligt engagemang i intervjun, efter att ha varit ute en sväng ”på toaletten”. Men jag höll hårt i mitt intervjuformulär, trygghetens nallebjörn, i denna för mig obekanta värld. Där började jag väl fatta något lite om hur livets hårda villkor – och dess absurditeter – kan se ut.

Tilläggs ska att detta att ha intervjuat så många av dessa människor, så hemvana i Stockholms undre värld, skapade mig en stor trygghet på stan och en del sena kvällar i tunnelbanan. Någon av dem fanns alltid där. Det hände flera gånger, när det kändes lite hotfullt, att någon av dem jag intervjuat hos Dr Åström bara stod där vid min sida. Jag minns särskilt att en man i eleganta gula svinlädershandskar (tecken på hög status i gangstersammanhang?) dök upp mer än en gång och väste: Rör inte henne. Kanske tänkte han: hon vet ju när jag första gången tog en flicka på bröstet.

Min drivkraft, då och senare, var nog (förutom betalningen per intervju) rena nyfikenheten. Jag tyckte inte synd om människorna. Ville bara veta lite om hur det är att vara människa, i olika situationer och under olika villkor.

Detta är ett av sociologens privilegier.

För min avhandling valde jag att skriva om de vanliga ungdomarna, för att jämföra flickors och pojkars sexuella erfarenheter och attityder till sexualitet. Jag satt på min kammare och räknade och ritade kurvor. Passionerat! I mitt minne har dock avhandlingen sedan vilat i frid, som ett urtråkigt räknestycke. Men när jag nu tittat tillbaka på de analyser jag fick till på slutet, ser jag att de är högst influerade av de marxistiska teorier som hunnit sippra in i mitt huvud, men även av begrepp jag lånat från t.ex. Max Weber. Jag blir förvånad när jag ser att jag förde resonemang som gått igen i min fortsatta forskning, t.ex. att nästan ingenting här i världen är antingen gott eller ont, bra eller dåligt – och att det mesta inte handlar om individ *eller* samhälle, utan *både/och*.

Det blev en del ståhej kring avhandlingen, mest i herr- och kvällstidningar. Den handlade ju om sex (om än i form av siffror och diagram), och jag var en ganska ung kvinna. Vad jag ägnat några år åt var ju sådant som att fixa en faktoranalys nästan för hand. Men herrrens vägar äro outgrundliga. Plötsligt var jag utnämnd till expert på sex och ”fru Kinseys” lår hamnade på löpsedlarna. Det där kändes obekvämt, minst sagt. Men så småningom blev jag ändå en hyggligt respekterad äldreomsorgsforskare. Däremellan kom ungefär 15 års erfarenheter som forskare på andra, ganska så spänningsfyllda, forskningsfält.

Skå – nästa för mig obekanta verklighet

Efter disputationen hade jag lite ströjobb som universitetslärare, men övertalades snart att söka en anställning som forskare på Barnbyn Skå. Själv visste jag just inte mer om detta ställe än vad varenda människa i landet vid den tiden visste, och många var ytterst provocerade av. Myten om att det var ett ställe där ungarna fick spika i pianot var vida spridd (se Jonsson 1983). Av min mammas grannar i min hemby i Småland, fick jag höra: ”Jaha, du arbetar på Skå. Det kunde man just tänka sig. Du har ju blivit kommunist och pratat för jämlikhet och jämställdhet också. Men, det ska du veta flicka lilla, jag vill inte vara jämställd med tattarna där uppe i skogen.” (Det var tufft för min mamma, änka vid den tiden, när folk tog avstånd från *hennes*, på grund av att hennes dotter helt enkelt blivit sociolog, en ganska så gängse sådan.)

Jo, Gustav Jonsson (Skå-Gustav), läkare och psykiater, som varit chef på

Barnbyn sedan dess start 1947, var välkänd. På hemmaplan var han bl.a. känd genom sina radioprogram och mängder av skrivelser och polemik i pressen kring de ”konstiga” uppfostringsmetoderna på Skå, där det var förbjudet med bestraffningar i försöken att reparera skadade barn och ungdomar. I en tidig engagerad försvarsartikel skrev Gunnar Inghe om denna ”Stockholms stads anläggning för skuggsidans barn. Platsen där det mesta sker ’tvärtom’ /.../ där rottingvännernas ’ligister’ tillbringar kvällarna som barnvakt åt personalens 1-åringar.” (Citerat från Vinterhed, 1977, s. 292–293.)

Det mesta var ganska ”tvärtom”, även när jag kom till Skå, tidigt 1970-tal, åtminstone jämfört med mina egna tidigare erfarenheter. Bengt Börjeson hade just tagit över chefskapet. Byn hade omvandlats till ”behandlingsinstitution” för s.k. multiproblemfamiljer. Vi kallade dem gästfamiljer och de bodde där vanligtvis ganska långa perioder. Skå hade samtidigt fått status av forskningsinstitution med plats för tre disputerade forskare och flera som kallades ”barfotaforskare”.²¹

När jag efter ett tag, i likhet med en stor del av personalen, kom att bo där ute på Ekerö i en röd liten stuga, blev jag alltså närmsta granne med klientfamiljerna. Vi som var anställda som forskare förväntades i likhet med all annan personal (behandlare, kontorspersonal, skollärare, chaufför, vaktmästare) delta i de olika aktiviteter som skedde tillsammans med gästfamiljerna. Vi förväntades naturligtvis också bedriva forskning. Men forskning av vilket slag?

Det fanns krav uppifrån, från Stockholms socialförvaltning, att vi skulle göra utvärderingar: hur sköter sig klienterna efter ”behandlingen”, blir de ”bättre”? (Oklart för mig förblev vari ”behandlingen” egentligen bestod, vi levde vardagen ihop och försökte stå varandra bi, ibland enligt vissa principer, som dock ständigt ändrades.) Det där kravet på utvärderingar tog emot för de flesta av oss forskare. Och det tog tid innan vi kom igång med någon annan forskning, som ändå handlade om ”våra” familjer.

Jag brukar tala om mitt decennium på Skå som mitt egentliga universitet. Dels för att ingenting jag lärt mig tidigare tycktes vara tillämpligt där

21 Beskrivningar av Skå under Gustavs tid finns t.ex. i Kerstin Vinterheds avhandling (1977) och i Joachim Israels memoarer (1998). Bengt Börjeson (2008) avhandlar även Skå i sin nya skapnad och jag (Eliasson 1992) har gett min bild av den senare epoken under beteckningen ”ett motsättningarnas paradiset”.

– själva tillvaron krävde omskolning för en annorlunda forskningspraktik. Dels för att det var där jag lärde mig att bli konflikttålig, i andra motsättningar än de som jag sett blåsa upp vid sociologiska institutionen i Lund. På Skå rådde fortfarande ett krig mellan Karl Marx och Sigmund Freud och på den tiden förekom även en del giftermålsförsök dem emellan, förkroppsligade av bl.a. Wilhelm Reich.²² Han hade blivit lite av idol för mig redan under avhandlingsarbetet och från någon av hans tidiga texter minns jag en sentens (fritt citerad): ”Alla frågar sig varför den fattige stjal, varför i helvete frågar sig ingen varför den fattige *inte* stjal?” Jag minns inte att sådana frågor ställdes under min utbildning till sociolog. Men de platsade på Skå. Och för övrigt: de mest engagerande motsättningarna på Skå utspelade sig inte mellan olika teorier om människan och samhället, utan om sådant mer vardagligt som om det skulle tas bort stolpar i närheten av bryggan eller ej, stolpar som barn kunde skada sig på men som personal som hade fina segelbåtar behövde för att förtöja vid. Klasskamp.

Tja, livet på Skå var väl aningen förvirrande för en flicka från Småland, som lärt sig räkna korrelationskoefficienter och med den kompetensen lyckats doktorera i sociologi i Lund. Första sommaren tog jag mig för att driva en simskola, något jag visste att jag kunde. Den blev mycket framgångsrik, nästan alla från små barn och föräldrar i klientfamiljerna till personal 60 + deltog och alla tog simborgarmärket. För att göra något vettigt som liknade forskning (med viss relevans för Skå-praktiken) tog några av oss kvinnliga akademiker på Byn oss för att, tillsammans med andra kvinnor i våra nätverk, anordna ett symposium och fick, utifrån våra föreläsningar, ihop en antologi som hette: *Kvinnomyter. Kvinnor i produktionen och familjen, i psykologiska teorier och terapeutisk praktik, i kvinnoödrömmar och frigörelsekamp* (Adolfsson m.fl. 1976).

Så småningom hade flera av oss Skå-forskare ändå samlat oss kring ett gemensamt projekt som skulle kunna kallas en slags ”utvärdering”, men som belyste vad klienterna själva (inte omgivningen och myndigheter) definierade som sina problem, vad de själva (inte behandlarna) såg som mål i sitt liv och vilka hinder de erfor. Vi bildade forskargrupper (som en av alla aktiviteter på Byn) där representanter för gästfamiljerna ingick. Det blev ett

22 Reich lyckades dock bli utesluten både ur kommunistparti och psykoanalytisk förening. En av hans lärjungar, den norska psykoanalytikern (och kända motståndskampen under andra världskriget) Nic Waal hade under en period arbetat på Skå.

mycket noggrant förberedningsarbete. Några av oss gick igenom forskning som fanns kring olika teman som kunde vara intressanta i studier av familjeliv. Som jag minns det tillförde klientrepresentanterna i forskargruppen framför allt synpunkter på *vad* vi skulle fråga om inom dessa teman, och *hur*, rent språkligt. Så de formulär vi utarbetade för tematiserade intervjuer byggde på gedigna genomgångar av den forskning som redan fanns, främst om ”vanligt familjeliv” och på klienternas/våra grannars egna erfarenheter av familjeliv i samhällets utkanter, samt deras rent språkliga finkänslighet.

En dokumentation som kom ut ur denna intervjustudie hette *Familjebilder. En rapport från Skå om tre familjer, deras möte med samhället och vårdapparaten och deras kamp för att överleva* (Eliasson, Hessle & Nygren 1977). Ambitionen var att fördjupa och konkretisera kunskapen om allmänna processer som gäller många människor i vårt samhälle. Vi menade att närbilder av tre unika familjer var motiverade ”därför att enskilda människor i sin konkreta sociala och psykologiska livshistoria och i samspelet med varandra (i en familj t.ex.) är bärare av kunskap om detta samhälle” (a.a., s. 20). Detta att vilja se det allmänna i det specifika tillhörde nog en tidens trend, särskilt i en spirande kvinnoforskning.²³

Pappan i den familj jag intervjuat var mycket stolt över boken när den kom ut. Jag tror det berodde dels på att han hade medverkat i förberedelserna och kände sig delaktig i produkten, dels på att det för läsaren blev tydligt vilken styrka som krävs för att överleva i utsatta situationer – och i kampen för att bevara en annan identitet än den som ”socialfall”.

Det kändes bra när de människor vi skrivit om var helt nöjda med ganska så inträngande bilder av deras liv, bilder som förvisso inte skildrade några idylliska familjeliv. Men ändå mänsklig styrka, i eländet.

Mina nästa ”föremål” för forskning blev emellertid inte särskilt nöjda med forskningens resultat.

Psykiatrin – ett decennium på ett minerat fält

Psykiatrin hade på 1970-talet en mycket central plats i den politiska debatten och dess sätt att arbeta diskuterades inte i termer av mer eller mindre effektiv (och evidensbaserad) behandling, utan definierades som våld och

23 Bland de sönderlästa böckerna från arbetet med ”min” familjebild hittar jag Berger 1963, Holter m.fl. 1975, Lefebvre 1968, Reich 1973.

förtryck av obekväma människor. Slagorden var av typ ”ned med den institutionella psykiatrin” och ”släpp dårarna fria”.

Men det försiggick också en intern strid inom psykiatrin, där uppstickarsidan som kämpade för en ”humanare psykiatri” i ganska hög grad var influerad av den politiska, vänsterradikala kritiken av psykiatrin. I Sverige stod kampen renodlat mellan å ena sidan företrädare för den slutenvårdspsykiatri som ansåg sig baserad på medicinsk vetenskap och å andra sidan förespråkare för en av psykoanalytisk teori inspirerad samtalsterapi och för öppenvård i stället för inspärning på mentalsjukhus.

I Sverige kom två pionjärprojekt att bekämpa och försöka ersätta den gamla slutenvårdspsykiatrin med en psykoterapeutiskt orienterad öppenvårdspsykiatri. Det första var *Psykiatriska Verksamheten (PV) i Luleå*, grundat av Clarence och Karin Crafoord år 1972. Det andra var *Nacka-projektet*, som startade i Stockholm år 1974, och där Johan Cullberg som överläkare för ett av de tre teamen blev ideologisk portalfigur. Vid båda verksamheterna hade vi alltså två av landets mest kända psykoanalytiker, Crafoord och Cullberg, som företrädare och kämpar för en anständigare ”ny psykiatri”.

Som forskare kom jag att utkämpa ett 10-tal år av mitt liv i förhållande till dessa två pionjärprojekt. Forskningsresultaten gav i båda fallen upphov till polemik av olika slag och väckte en massa uppmärksamhet i dagspressen och andra sammanhang. Det blev riktigt tuffa tag, stundtals.²⁴ Jag har inte tagit fram backspegeln tidigare, men tycker det är motiverat i detta sammanhang, som ett exempel på att ett tillämpat sociologiskt perspektiv kan hamna i blåsväder. (Om så inte sker är det lite oroväckande vad gäller sociologins vitalitet.)

Hur hamnade jag då i detta getingbo? Medan vi ännu var mycket trevande i vår forskning på Skå var Nacka-projektet på planeringsstadiet. Johan Cullberg sökte en fristående sociolog som kunde dokumentera framväxten av en ny sorts psykiatri, ”från ideal till realiteter”. Han var kompis med Bengt Börjeson som var min chef på Skå. Jag lånades helt enkelt ut för uppdraget att ”utföra en analyserande studie över verksamhetens målsättningar och ideologier samt hur dessa utvecklades och omformades under projektets gång”. Det var (och blev!) mycket viktigt att dokumentationen sköttes av en

24 Både Johan Cullbergs (2007) och Clarence Crafoords (2010) memoarer tyder på att denna erfarenhet sitter kvar som en tagg även i deras minnen. Men vi skriver naturligtvis inte samma historia.

utanförstående och av uppdragsgivaren ekonomiskt oberoende forskare. Jag genomförde jobbet helt inom ramen för min lön som forskare på Skå.

Vid senare erfarenheter har jag sett det som viktigt att även vara ideologiskt ”fri”, men det tänkte jag nog inte på då. Det att jag i djupet av mitt hjärta sympatiserade med protesten mot den gamla psykiatrin, såg jag inte som något hinder för att åta mig uppdraget.

Psykiatriforskning, fas 1: Den nya ideologin i korseld

Jag var välkommen att vara med i de flesta sammanhang i Nacka-projektet utanför behandlingsrummen. De direkta patientkontaktarna upptog knappast merparten av tiden i en verksamhet som denna. Vad skulle jag göra? Jag blev den ständiga observatören, som bara antecknade, högst osorterat, allt jag orkade. Detta sätt att samla ihop data skulle knappast ens kallas för ”metod” i den sociologi jag skolats i. Sedan satt jag med ett oändligt antal svarta anteckningsböcker och utskrivna intervjuer, ganska ostrukturerade de också. Jag hade bunkrat upp en väldig massa material och kände mig som ett stort frågetecken: vad gör jag med allt detta? Länge satt jag helt förlamad, hemma i källaren i det lilla röda huset på Skå. Förlösningen kom (efter att jag börjat röka igen) och den hette: Korselden. Min rapport från detta projekt kom att heta *Den nya psykiatrin i korseld. En rapport från Skå om Nacka-projektet, psykoterapi och ideologi* (Eliasson 1979).

”Korselden” innebar att jag bestämde mig för att sortera materialet mellan två poler, ”det givna” och ”det möjliga”, eller det givna och dess negation (jfr Sartre 1971). Det givna bestod av den gamla medicinskt orienterade psykiatrin och dess ståndpunkter i olika frågor. För dess negation lät jag den ”anti-psykiatri” som vuxit sig fram i Italien, i gänget kring Basaglia stå som modell (Basaglia 1971). Många av Nacka-medarbetarnas ståndpunkter låg från början mycket nära denna italienska psykiatri. Min analysmodell var sträng, men *personligen* tyckte jag redan då att en del av bristen på dogmatism i Nacka-projektet, var vettig och sympatisk (t.ex. eftergiften att inte helt utesluta medicinering i vissa lägen).

Det råder ingen tvekan om att ”den nya psykiatrin” blev en hyggligare och anständigare psykiatri än den gamla. Det var bara det att den inte i någon större utsträckning tycktes nå den gamla psykiatrins patienter.

Detta att forskningen synliggjorde risker och begränsningar i en psykiatri som ”ville så väl” upprörde många. Min analys sågs av några som solida-

risk, av andra som orättfärdig och illvillig. Jag förmodar att det senare helt enkelt berodde på att jag inte ställde det psykoterapeutiska mot det medicinska, som *det goda mot det onda*, utan kom att se dessa olika psykiatrier som delar av *samma* vårdapparat, arbetande med olika medel. Den medicinskt orienterade psykiatrin använde sig av fysiska medel som inspärning och psykofarmaka och den psykoterapeutiskt orienterade arbetade med ideologiska, symboliska medel. (En fråga om yttre och inre kontroll och disciplinering, om man så vill.) I den nya psykiatrin torde kvalificerande, reparerande ambitioner vara större än i den gamla. Och risken fanns, menade jag, att människor som bedömdes som "icke reproducerbara" skulle sällas bort eller aldrig släppas in de nya, progressiva sektorerna av vårdapparaten.

Jo, det teoretiska stuket bakom den begreppsapparaten känns väl igen?²⁵ Mitt resonemang, sammanfattat i en "fyrfältare" (a.a., s. 243), var en teoretisk konstruktion, en hypotes. Jag hade inga hårda fakta om vilka människor man nådde och inte nådde. Men jag vågade mig ändå på ett ifrågasättande av den nya psykiatrins anspråk på att *ersätta* den gamla. Jag hävdade: Det kan handla om en vidgning av psykiatrins räckvidd (ideologiskt och i praktiken): att man i första hand kommer att nå *lite högre sociala skikt och "mildare" mänskliga problem*, än de som dittills definierats som "sjukdomar" och fallit in under psykiatrins ansvarsområde.

Detta var uppenbarligen sprängstoff. Bara antydanden om att det kunde handla om en klasspsykiatri, utlöste en mängd debattinlägg där man från Nacka-projektets sida hävdade att man visst nådde alla samhällsskikt. Som jag minns det gick all (offentlig) argumentation från deras sida ut på att jag hade fel på den punkten. Men det där var ju (då) bara en hypotes. Vad jag på basis av empiri beskrivit var processen från ideal till realiteter, där det framstod som om man i Nacka-projektet svikit sina radikala ideal och inordnat sig i systemet, t.ex. när man infört de gamla symtomdiagnoserna för att kunna "mäta sig" med den gamla psykiatrin. Flera recensenter hade koll på begreppet "ideologiska apparater" och resonerade om den nya psykiatrins roll i förhållande till påfrestningar som dåtidens "mellanskikt" i en vacklande ställning var utsatta för.

I det lite närmare kontinenten belägna grannlandet Danmark väckte denna min första bok om utvecklingstendenser inom psykiatrin mycket upp-

25 Bland referenserna återfinns Althusser (1973), Braverman (1977), Poulantzas (1974).

märksamhet, inte bara i den allmänna samhällsdebatten. Där verkade det också inom samhällsvetenskapen finnas ett klart intresse för en analysmodell där Althusser och Poulantzas tillhörde stöttepelarna. Men hemmavid minns jag inte att några sociologer drog en lans för denna slags empiriska forskning, där konflikterna inte var "inomsociologiska" och där stridigheterna utspelade sig utanför akademiens väggar.

Psykiatriforskning, fas 2: Räckvidd i praktiken – från hypotes till prövning

När det redan börjat blåsa kring min rapport från Nacka ville Clarence och Karin Crafoord, helt överraskande, engagera mig för att genomföra ett projekt av typ "utvärderingsforskning" också vid Psykiatriska Verksamheten (PV) i Luleå. Deras önskan måste ha hängt ihop med tanken att *om* man anlade samma perspektiv och ställde frågan om "ideal och realiteter", så skulle PV i Luleå få "bättre betyg". Annars är det mig fullständigt obegripligt att Crafoords ville att jag skulle granska deras verksamhet, *efter* att jag publicerat en rapport, som av somliga uppfattades som psykoterapikritisk. (Så kanske det var jag som hamnade i korseld mellan de två pionjerna.)

Skillnaden mellan projekten kan, så här i efterhand, sammanfattas så att Nacka-projektet tog en lite mer pragmatisk riktning, medan man på PV i Luleå var mer principfast i tillämpning av psykoterapeutisk ideologi och förblev mer renläriga i sin hållning: inga mediciner, frivillighet och krav på motivation som t.ex. gjorde det otänkbart att ringa någon som inte infann sig (hur självmordsbenägen denna än kunde tänkas vara). Vid PV i Luleå stod man också fast vid sina egna kategoriseringar av patienters problem, och köpte inte de gamla diagnoserna.

Nå, dumdrigtigt nog åtog jag mig uppdraget i Luleå. Jag såg väl en möjlighet att för en gångs skull pröva en hypotes. Studien kom jag sedan att genomföra tillsammans med en psykolog, Pär Nygren, som var min forskarkollega på Skå och som jag (ännu mer dumdrigtigt) nyss hade gift mig med. Efter mycket omfattande förhandlingar där hela personalgruppen i Luleå aktivt deltog kom vi fram till en huvudfråga: *hur långt kan man nå med en verksamhet som arbetar enligt de principer som PV gör*. Vi skrev en projektplan och sökte pengar på Delegationen för Social Forskning, DSF (föregångare till SFR och FAS). Frågan hur långt man når krävde en jämförelse, menade vi, med patientgrupperna på andra institutioner i Norrbotten

(slutenvården vid Furunäsets sjukhus i Piteå och en mellanform i Boden).²⁶

Det stod väldigt klart i projektplanen att forskningen inte skulle underordna sig Psykiatriska Verksamhetens teori eller ideologi, utan vara en fristående ”teoretisk och kritisk analys av en praktik”. Men det hjälpte liksom inte sedan, när det kärvade sig.

En första bok från forskningsprojektet, *Psykiatrisk verksamhet 1. Samhälle, människosyn och modern själavård* (1981) visade, i stapeldiagram efter stapeldiagram, i intill tröttsamhet upprepade ”tripp-trapp-trull-mönster”, den problem- och klassbundna sorteringen av patienter till olika typer av behandling.

Det var som om hela den psykoterapeutiska professionen (och dess ideologiska meningsfränder, som var starka inte minst på DN) reste sig som en man mot vår forskning. Vi hade oförskämdheten att visa att den nya psykiatrin inte erbjöd ett humanare alternativ för *alla*. Då måste vi ha fifflat med siffrorna på något sätt.

Men då ska det med kraft sägas att sådana reaktioner *inte* kom från den dåvarande personalen på PV, som bl.a. vid en presskonferens (8/10 1981) helhjärtat ställde sig bakom våra forskningsresultat. I ett pressmeddelande skrev de att vår forskning bekräftat vad man kanske anat, men nog försökt blunda för: ”Psykvården fungerar orättvist. Helt visst är detta ett huvudresultat i forskningsrapporten. Helt visst är detta sant! Psykvården är orättvis på samma sätt som hela vårt samhälle rymmer orättvisor. Vem kan förneka det? /.../Att problemen behandlas med olika metoder behöver inte vara orättvist /.../ men satsningen på den nya psykiatrin har kommit att innebära minskade resurser för människor som hamnar inom den traditionella psykiatrin.”²⁷

Landshövdingen i Norrbotten, Erik Hammarsten, tillhörde dem som engagerade sig och han skrev i ett utlåtande till nämnda presskonferens: ”Den psykoterapeutiska arbetsmetoden skall naturligtvis inte överges bara för att

26 Det var massor av frågor i projektplanen: vi skulle belysa samarbetet med primärvård och socialtjänst (och därmed komma åt den ideologiska räckvidden). Vi skulle vid PV även följa psykoterapeutiska behandlingar för att få koll på problemdefinitionsprocesser (ideologins genomslag där). Vi genomförde varenda planerad delstudie enligt den projektplan som PV-medarbetarna godkände. Det blev 8 prudenliga Skå-rapporter och vi sammanfattade det mesta i två tegelstenar till böcker.

27 PV-medarbetarnas pressmeddelande var undertecknat av dåvarande överläkaren Lars Sköldberg och psykologen Gunnar Frank.

den inte passar alla.” Och fortsatte: ”Men det ligger på politikernas ansvar att se till att den kompletteras med andra metoder, ändamålsenliga även för arbetarklassens människor och för dem som slussas ut från mentalsjukhusen...”

Det är väl inte ovanligt att kritiska granskningar av behandlingsideologier och modeller som för dagen presenteras och uppfattas som allena saliggörande möts av motstånd. Men vid denna tid var nog tonläget ovanligt högt. Det skrevs stridskrifter som ville bevisa att vi hade fel, brev och rundskrivelser där vi ombads lämna landet och förespråkade att vi aldrig mer skulle få några forskningsanslag, stoppas i karriären osv. I det läget blev det naturligtvis en stor upplevelse för oss när den samlade personalen vid PV i Luleå, den verksamhet som stod i fokus för forskningen, ställde sig bakom forskningsresultaten och övergav övertygelsen att just ”vårt sätt att arbeta” är till *allas* bästa. Det kändes som att forskningen gjort lite ”nytt”. Men historien slutade inte fullt så lyckligt, i varje fall inte redan där.

Psykiatriforskning, fas 3: En fråga om teoretisk trolöshet

Vi skrev en bok till, *Närstudier i psykoterapi. Psykiatrisk verksamhet 2* (1983), där vi bakom one-way screen och genom intervjuer med både patienter och terapeuter följt fem ”fall”. Crafoords hade lämnat Luleå redan vid den första bokens utgivning och ville nu stoppa denna andra bok. Som ett led i den ambitionen gjorde Clarence Crafoord en anmälan till Medicinska Forskningsrådet (MFR) för att få vår forskning granskad ur etisk synpunkt.

Huvudanklagelsen mot oss löd att vi ”på ett trolöst” sätt lämnat det överenskomna uppdraget för att i stället ”göra en bred samhällskritisk forskning”. Han ansåg också att publiceringen av boken skulle vara till ”skada för berörda och kommande patienter”, och grundade den bedömningen på ”den avvisande hållning till psykoanalysen och psykoterapin som utmärker den referensram som forskarna först dolt och sedan öppet tillämpat”. Det senare påståendet byggs under med att referenslistan i slutrapporten innehåller 92 referenser som inte återfinns i den ursprungliga projektplanen. Jag raljerar väl lite, men försöker säga något om hur forskartillvaron utanför (de väl numera obefintliga?) ”elfenbenstornen” kan se ut.

Ordföranden för MFR:s etiska kommittéer, en barnläkare i Uppsala, åtog sig granskningen och jag minns att han bjöd på färska wienerbröd, vid ett ”förhör” med oss kl. 08.00 på morgonen. Han ansåg att etiska regelverk

var till för att skydda dem vi forskar om och kunde inte se att det handlade om etiska frågor i det här fallet, utan om någon slags maktkamp mellan teorier. Han kunde valt att säga: det här är inte vårt bord. Jag tror att han valde att slå ett slag för forskningens frihet, när han lade stor möda på att förhålla sig till och avvisa anklagelserna på punkt efter punkt. Tack, tänker jag fortfarande! Men det där blev naturligtvis ingen stor affär i DN eller andra sammanhang, där vi redan var ”dömda”. Som fel ute.

Jag hade faktiskt varit rädd att läkare skulle hålla varandra om ryggen. Och jag blir alltid lika glad när det inom den akademiska världen finns ett slags brandvägg till försvar för forskningens frihet, som när någon anklagas för att ha varit trolös mot något, vad det nu än är.

Att det blev så mycket krig som det blev kring psykiatriforskningen kan rimligen återföras till att det för mig som sociolog var ganska självklart att anlägga ett ”brett samhällskritiskt” perspektiv, men också till min förbannade blåögdhet. De som begärde forskningen sa att de ville ha kritiska granskningar. Jag tog dem på orden, och begrep inte (eller ville inte begripa) att vad de ville ha var hyllnings skrifter. Om jag accepterat det så hade jag väl fått det lite lugnare i livet.

När jag (räddhåget) kikar tillbaka på all dokumentation från denna tid, ser jag att vi verkligen inte satt ensamma på de anklagades bänk. Minnet förvränger, jag minns mest angrepp där forskningen dömdes ut som illvillig eller som rena snömoset. Men försvaret var faktiskt betydligt gedignare, med många tunga namn bakom recensioner och debattartiklar, som betonade vikten av forskning som sätter in vårdreformer i sitt samhälleliga sammanhang och vågar förhålla sig kritisk även till reformer som framträder som tillskapade för ”allas bästa”.

Alla de där pärmarna av tidningsklipp och andra skrifter från en förgångens strid skulle kanske kunna bilda underlag för en riktigt intressant kontroversstudie där det är möjligt att se det så att det var *sociologin som sådan* (den dåvarande) som utgjorde den ena polen i motsättningen.

Äldreomsorgens vardag och villkor – lugnare vatten?

Mitt sista forskningsområde blev äldreomsorgen. Vi forskare hade avhysts från Skå och skulle förflyttas till en ny FoU-byrå inne i Socialförvaltningens högkvarter, i syfte att vårt engagemang där, i maktens korridorer, skulle ”kanaliseras” (så hette det). Där fick jag så småningom välja vilket område

jag ville bli forskningsledare för. Dessförinnan hade jag tyckt mig bara halka in på för mig okända fält. Men nu valde jag äldreomsorgen, just för att det var ett för mig personligen okänt område. Ingen annan visste heller något därom, utom de som var där. Vid denna tid (mitten av 1980-talet) var äldreomsorgen såsom praxisfält en helt obeforskad välfärdssektor. Vad som också lockade mig var att det handlade om ”typiskt” och osynliggjort kvinnoarbete.

Man skulle väl kunna tro att det blev lite lugnare där. Men det blev faktiskt ganska kämpigt i uppstarten. Jag ville utarbeta ett forskningsprogram som tog sin utgångspunkt i ”omsorgens vardag” genom att intervjua personal och gamla om deras bekymmer och glädjeämnen. Men där satte mina chefer stopp: ”Arbetet i hemtjänsten kan man väl ändå inte behöva forska om, det kan väl inte vara någon konst att skaka en matta.” Nå, jag hade ju varit med om en del konflikter, så jag sa ungefär: ”Skit i det då, i så fall gör jag ingenting.” Jag tjurade, helt enkelt. Men smygjobbade en del. Jag gick ut som praktikant i hemtjänsten. Deltagande observation blev också i fortsättningen en central metod i vår forskning. Och jag började utarbeta ett forskningsprogram som jag underbyggde med en massa resonemang och ståndpunkter vad gällde ontologi, kunskapssyn och forskningsstrategi. Det blev till boken *Forskningsetik och perspektivval* (Eliasson 1987/1995) som avslutades med det forskningsprogram som kom att heta ”Äldreomsorgens vardag och villkor”. Grundprincipen var att vi skulle utgå från båda parter erfarenheter och starta i vardagen, dess iakttagbara och mätbara kännetecken såväl som de subjektiva upplevelserna, och alltid relatera till organisatoriska och andra strukturella förhållanden. (Min viktigaste inspiratör för programmet var nog C. Wright Mills och hans *Den sociologiska visionen*, men också små mästerverk som Johan Asplunds *Om undran inför samhället* och Sven-Eric Liedmans *Surdeg*.) Marta Szebehely blev den första som disputerade inom programmets ramar och hon realiserade i empirisk forskning många av forskningsprogrammets intentioner i sin avhandling *Vardagens organisering* (1995). Hon lyckades förena teoretiska redskap lånade från Harry Braverman (1977) och hans detaljerade analyser av arbetet i tillverkningsindustrin med begrepp som utvecklades inom en framväxande kvinnoforskning, t.ex. begreppet omsorgsrationalitet (Wærness 1983 och 1984).

Mindre än 10 år senare blev Marta professor i socialt arbete i Stockholm och när jag gick i pension för några år sedan tog hon över ledningen av programmet, som därmed alltjämt lever ett högst aktivt liv och driver en in-

tensifierad kamp mot utvecklingstendenser inom denna välfärdssektor, där helt andra logiker än omsorgsrationalitet kommit att styra över det avlönade omsorgsarbetet och dess organisering. De tendenser vi redan på 1980-talet såg som förstörelseprocesser och då beskrev som "taylorisering" har förstärkts i vad vi nu talar som New Public Management, marknadisering och privatisering.

Vår upptäcktsresa började i strävan att synliggöra äldreomsorgens vardag. Vi förundrades över den kvinnokraft som, ofta mot omöjliga villkor redan då, lyckades ge en omsorg värd namnet. Det finns mycket kvar att upptäcka i den vardagen, men villkoren har hårdnat och i strävan att se konsekvenserna därav har en del av forskningen kommit att närma sig vad som kan betecknas socialpolitiskt inriktad välfärdsstatsforskning.

Forskningsprogrammet "Äldreomsorgens vardag och villkor", som redan på min tid erhöll tre 6-åriga programstöd från FAS, har resulterat i ett flertal doktorsavhandlingar. Bland mängden av andra publikationer tycker jag att det är värt att minnas några tidiga antologier, både för att titlarna säger något om forskningens inriktning och för att de speglar det grupparbete (i olika konstellationer) som präglat den här forskningen allt sedan dess första trevande steg: *Egenheter och allmänheter. En antologi om omsorg och omsorgens villkor* (Eliasson, red. 1992), *Omsorgens skiftningar. Begreppet, vardagen, politiken, forskningen* (Eliasson, red. 1996), *Vad förgår och vad består? En antologi om äldreomsorg, kvinnosyn och socialpolitik* (Eliasson-Lappalainen & Szebehely, red. 1998).

Då, när vi skrev de där böckerna var vi upptagna av själva fenomenet "omsorg": vad är det och under vilka omständigheter är omsorg möjlig? För mig aktualiserades de frågorna genom personliga erfarenheter då min man drabbades av dödlig sjukdom och fick en fantastiskt fin kvalificerad vård i hemmet. I en artikel (Eliasson-Lappalainen 2011) ville jag koppla samman dessa personliga erfarenheter med slutsatser vi dragit under decenniernas forskning om äldreomsorg. Vi har sett många uttryck för omsorg i äldreomsorgens praktik, även om den där ofta fått smyga sig fram i olydnad mot härskande principer. Nu hade jag fått ett tydligt empiriskt exempel på att det är *möjligt* att organisera offentlig vård så att det finns utrymme för mänskligt engagemang och att det vi kallar omsorg kan gå hand i hand med vetenskapsbaserad professionell kompetens.

I vår egen och andras forskning under bortåt 30 år finns det en hel del tung evidens för att styrprinciper lånade från biltillverkning och mark-

nadstänkande är föga adekvata i omsorgsarbete. Men även om empiriskt grundad och vetenskapligt prövad kunskap tycks väga lätt gentemot organisationskonsulternas klåfingrighet, så är jag glad att det i dag finns en ansevärd mängd forskning om "omsorgens vardag" och ganska mycket om vad som begripliggör vardagens bekymmer utifrån strukturella förhållanden. Jag tänker att det där med att synliggöra äldreomsorgens vardag blev ett ungefär lika lyckat projekt som simskolan på Skå. Många forskare började simma i tidigare okända vatten och hittar, tack och lov, nya Simsätt och färdvägar. Och de kämpar på mot orättfärdigheter, ojämlikhet och ren okunskap.

Sociologin ...?

Kanske är det ganska många sociologer som i empirisk forskning vandrat liknande stigar som jag gjort, vad gäller ämnes-, teori- och metodval? Jag var ju inte heller den ende sociologen som "gick över" till forskningsämnet socialt arbete och, kan man väl säga, återvände till "sociala problem" ur vilka sociologin en gång föddes, både i Europa och Chicago (innan Parsons ens var född).

I våra samlade sociologiska klassikers namn önskar jag: låt inte sociologin hamna i samma inskränkande fålla som svensk sociologi gjorde på 1950–1960-talen, när den via Metoden ville hävda sin "vetenskaplighet" i en lillebrorskänsla gentemot naturvetenskapen.

Inom mitt nuvarande ämne, socialt arbete, har jag börjat höra ropen skalla: finn Metoden. Och kraven på forskarna lyder: se till att evidensbasera metoden. Det där är ett skäl för mig att påminna om de insiktsfulla slutsatserna som personalen vid Psykiatriska verksamheten i Luleå drog. Det finns inte en enda giltig metod, varken i arbete med människor eller i samhällsvetenskaplig forskning. Det nuvarande meriteringssystemet utgör antagligen ytterligare en risk för ökad strömlinjeförning.

Vad hoppas jag ska bestå och få lov att frodas i sociologin, som jag känner den? Högt på den önskelistan kommer *mångfalden* vad gäller ämnesval, analysnivå, teoretiska referensramar och metodval. Min egen erfarenhet säger mig att man som sociolog kan halka in på ett bananskal på nästan vilket område som helst, och att man om man har den läggningen, kan bli fascinerad av nästan vad som helst som har med "människan i samhället och samhället i människan" att göra. Man kan bli passionerat fast i såväl att räkna

på samband mellan nästan vad som helst som att söka i ytterst ostrukturerade observationsanteckningar efter något man funnit anledning att leta efter. Sociologer kan hålla sig på makronivån för analyser som vi andra, som är lite mer ”vardagsnära”, behöver för att få sammanhang till det vi studerar. Sociologer har också lov att hålla sig på mikronivån och just där, i vardagen och det fördolda, ibland göra stora upptäckter och insikter om mänskligt liv och samspel. Den sociologi jag hyser varmast känslor för är en sociologi som bryr sig om människorna och deras vardagliga bekymmer, men också ser som sin förbannade skyldighet att förbli kritisk granskare av det samhälle vi lever i. I den positionen behövs stöd från andra varianter av sociologi, både på makro- och mikronivå. Men jag vet att jag är blåögd när jag hoppas att mångfalden betyder öppna dörrar mellan olika kunskapsområden. En misstanke är att det i dagens sociologi inte sällan handlar om täta skott mellan ”det ena och det andra”.

Min önskan är i vilket fall som helst att sociologin ska våga förbli en kvarvarande fristad inom akademien där allt är möjligt att ”ta reda på”, med vilka (någorlunda vederhäftiga och i vart fall genomskinliga och kritiserbara) metoder som helst – och vara en disciplin som håller fanan högt för vetenskapens kritiska mandat.

Thomas Mathiesen uttrycker i *Den dolda disciplineringen* (1980) en fruktan för en självdisciplinering även hos så kallade fria forskare vid universiteten. Vad gäller farhågor för sociologins framtid så väljer jag att avsluta med ett citat från förordet i en liten stencilerad (men snyggt upptryckt) skrift som kom till när det blåste som hårdast kring vår forskning om psykiatrin. Skriften hette ”Till försvar för forskningens rätt att säga som det är”.²⁸

”Vi ser påtagliga risker att forskningen blir till en antingen *okritisk* eller *irrelevant* verksamhet. Vi finner det beklagligt om samhällsforskningen ikläder sig den legitimerande och/eller kortsiktigt pragmatiska rollen. Vi finner det lika beklagligt om forskningen tvingas in i de rena abstraktionernas värld och till forskningsområden som snuddar så lite som möjligt vid den verklighet vi lever i. En värld där reella motsättningar existerar, många problem är olösta och en del sammanhang blir allt svårare att få grepp om.” (Börjeson m.fl. 1982, s. 2)

28 Bland de tio undertecknarna fanns förutom Bengt Börjeson och Gustav Jonsson, flera socialmedicinare och andra läkare (varav en av psykiatrerne vid Nacka-projektet), en psykolog och en sociolog, verksam i Norrland.

Det var då det, när smockan hängde i luften både inom sociologin och ”ute” i samhällsdebatten. Det var förvisso ett mer stimulerande forskningsklimat då. Men sociologins uppgift borde vara ännu viktigare i dag, när stiltje råder och det tycks krävas ishacker (ny metod, igen?) för att tränga bakom ytan för att avtäcka motsättningarna.

Referenser

- Adolfsson, Eva m.fl. (1976) *Kvinnomyter. Kvinnor i produktionen och familjen, i psykologiska teorier och terapeutisk praktik, i kvinnodrömmar och frigörelsekamp*. Stockholm: Prisma.
- Althusser, Louis (1973) Inledning till en teori om ”ideologiska apparater”. *Zenit* Nr 1/1973.
- Asplund, Johan (1970) *Om undran inför samhället*. Uppsala: Argos.
- Basaglia, Franco m.fl. (1971) *Ned med den institutionella psykiatrin!* Stockholm: PAN/Norstedts.
- Berger, Peter L. (1963) *Invitasjon til sosiologi*. Oslo: Pax Forlag.
- Braverman, Harry (1977) *Arbete och monopolkapital*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Börjeson, Bengt (2008) Exit Barnbyn. *Socionomens forskningsupplement*, Nr 3/2008.
- Börjeson, Bengt m.fl. (1982) Förord. I Eliasson, Rosmari & Nygren, Pär ”Till försvar för forskningens rätt att säga som det är” (stencil).
- Crafoord, Clarence (2010) *Kärleksförsök och svek. En själsläkares berättelser*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Cullberg, Johan (2007) *Mitt psykiatriska liv. Memoarer*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Eliasson, Rosmari (1971) *Könsdifferenser i sexuell beteende och attityder till sexualitet* (akad. avh.). Lunds universitet, Sociologiska institutionen.
- Eliasson, Rosmari (1979) *Den nya psykiatrin i korseld. En rapport från Skå om Nacka-projektet, psykoterapi och ideologi*. Stockholm: Prisma.
- Eliasson, Rosmari (1992) Principer och praktik. Några minnen och lärdomar från ett motsättningarnas paradiset. I Methers, Claes & Nygren, Lennart (red.) *Bortom all förenkling. Människan som väsen och oväsen. En vänbok till Bengt Börjeson*. Göteborg: Daidalos (ss. 15–42).
- Eliasson, Rosmari (1987/1995) *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur.

- Eliasson, Rosmari, Hessle, Sven & Nygren, Pär (1977) *Familjebilder. En rapport från Skå om tre familjer, deras möte med samhället och vårdapparatens och deras kamp för att överleva*. Stockholm: Prisma.
- Eliasson, Rosmari & Nygren, Pär (1981) *Psykiatrisk verksamhet 1. Samhälle, människosyn och modern själavård*. Stockholm: Prisma.
- Eliasson, Rosmari & Nygren, Pär (1983) *Närstudier i psykoterapi. Psykiatrisk verksamhet 2*. Stockholm: Prisma.
- Eliasson, Rosmari, red. (1992) *Egenheter och allmänheter. En antologi om omsorg och omsorgens villkor*. Lund: Arkiv förlag.
- Eliasson, Rosmari, red. (1996) *Omsorgens skiftningar. Begreppet, vardagen, politiken, forskningen*. Lund: Studentlitteratur.
- Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Szebeheky, Marta, (red.) (1998) *Vad förgår och vad består? En antologi om äldreomsorg, kvinnosyn och socialpolitik*. Lund: Arkiv förlag.
- Eliasson-Lappalainen, Rosmari (2011) En personlig betraktelse om vård och omsorg, *Socialvetenskaplig Tidskrift*, årg. 18, nr 3.
- Holter, Harriet, Henriksen, Hildur Ve, Gjertsen, Arild och Hjort, Haldis (1975) *Familien i klassesamfunnet*. Oslo: Pax Forlag.
- Hjort, Haldis (1975) Om å forstå det almene gjennom det særegne. I Holter, Harriet m fl: *Familien i klassesamfunnet*. Oslo: Pax Forlag.
- Inghe, Gunnar och Maj-Britt (1967) *Den ofärdiga välfärden*. Stockholm: Tidens förlag-Folksam.
- Israel, Joachim (1998) *Ett upproriskt liv*. Stockholm: Norstedts.
- Jonsson, Gustav (1983) *Spiken i pianot. Uppfostringsdebatt och socialvård 1930–1980*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Kinsey, Alfred C et al (1949) *Mannens sexuella beteende*. Stockholm: Förlaget Ljus.
- Lefebvre, Henri (1968) *Marx' Sociologi*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Liedman, Sven-Eric (1980) *Surdeg*. Stockholm: Författarförlaget.
- Mathiesen, Thomas (1980) *Den dolda disciplineringen*. Göteborg: Korpen.
- Mills, C Wright (1971) *Den sociologiska visionen*. Stockholm: Prisma.
- Poulantzas, Nicos (1974) *Classes in Contemporary Capitalism*. London: NLB.
- Reich, Wilhelm (1973) *Psykoanalys och marxism – en introduktion till socialpsykologin 2*. Lund: Röda bokförlaget.
- Sartre, Jean Paul (1971) *Existentialism och marxism*. Stockholm: Aldus/Bonniers.

- Szebehely, Marta (1995) *Vardagens organisering. Om gamla och vårdbiträden i hemtjänsten* (akad. avh.). Lund: Arkiv förlag.
- Vinterhed, Kerstin (1977) *Gustav Jonsson på Skå* (akad. avh.). Stockholm: Tidens förlag.
- Wærness, Kari (1984) The Rationality of Caring, *Economic and Industrial Democracy*, Nr 2/1984.
- Wærness, Kari (1983) *Kvinnor och omsorgsarbete. Ett kvinnoperspektiv på människovård och professionalisering*. Stockholm: Prisma.

KAPITEL 4

Svensk sociologi – de många rösternas ämne

Hedvig Ekerwald

Den individuella karriären och varför det blev sociologi

Det var i Sydfrankrike 1967. Min goda vän Gunilla var au pair-flicka hos en familj som hon ställde sig mycket frågande till. Mannen hade varit gift tre, fyra gånger förut och frun var betydligt yngre än honom. Han stödde palestinierna och var omstörtande till sin karaktär, grälade med Jean-Paul Sartre och var inte som en svensk familjefar. Det triggade mig att utmana honom och säga emot till Gunillas glädje. Han och jag diskuterade livligt. Eftersom jag kom från Jämtland, stod jag i den motsättning stad-land, som vi diskuterade, på landets sida medan han stod på stadens sida. Den motsättningen var mycket närvarande i det svenska 1950- och 1960-talen med rationaliseringen av jordbruket och avfolkningen av landsbygden. Var rann älvarna som gav Sverige elkraft, var växte skogen och var fanns bergen med malm som gav Sverige sina viktigaste råvaror? Och hur mycket fick norrlänningarna av det svenska välståndet? Vi sågs bara ligga till last med arbetslöshetsbidrag och flyttbidrag.

Mannen i familjen tyckte det var roligt i stället för att bli irriterad på en nittonåring som tog sig ton och sa emot. Det slutade med att han uppmanade mig att bli sociolog och gav mig sin bok *Le Marxisme* i serien "Que sais-je?", en fortfarande pågående slags encyklopedi som förklarar fackområden för lek-män. Först långt senare fick jag veta att han var en känd fransk sociolog, Henri Lefèbvre, rummets sociolog, men på den tiden var han som så många andra skydd av Sartre som var den tidens megastjärna.

När jag kom hem till Sverige flyttade jag till Uppsala, bodde inackorderad och läste psykologi i ett år. Gunnar Johansson var professor på Psykologiska institutionen och det var inlärningsteori med stimulus-respons som gällde, med det då moderna tillägget organism, S-O-R, samt perceptionspsykologi vilken användes för att göra trafiken säker. Vi hade en kurs i personlighets-

psykologi också där vi bland annat fick sitta på mentalsjukhuset Ulleråker och observera läraren bjuda in en schizofren patient och prata med honom inför oss – absurt.

Året därpå, hösten 1968, löd jag Lefèbvre och började läsa sociologi. Jag läste också teoretisk filosofi parallellt. Av de socialpsykologiska kurser som då ingick i sociologin fick jag lära mig mycket om hur vi människor fungerar. I dem fick jag äntligen de insikter jag trodde psykologin skulle ha gett mig. Det var de tjocka amerikanska läroböckerna *Social Psychology* av Secord och Backman och *Social Psychology* av Newcomb, Turner och Converse. Jag var oenig med Festingers dissonansteori. Festingers tanke var att människor anstränger sig för att ändra sitt tänkande så att det inte ska finnas någon dissonans mellan de olika delarna i tanken. Det är ett tvång som gör att man förvränger sin verklighetsuppfattning. Teorier kan man ju alltid ifrågasätta. Enligt min mening borde en teori om människor tillåta oss dissonans, det som i dag kanske benämns ambivalens. Det är en naturlig känsla eftersom verkligheten består av många sammantvinnade trådar och vi inte kan ljuga bort de negativa trådarna i ett fenomen bara för att få en ”helgjuten” känsla.

Många studenter kom till Uppsala under den här tiden. Tillväxten var enorm och det fanns inget tak för hur många studenter en institution kunde anta. Studielånen som infördes 1965 hade öppnat möjligheten till högre studier för grupper som förut varit utestängda från högre utbildning, eftersom de inte kunnat få lån eller i en del fall inte ens vågat be om lån med säkerhet av borgenärer. Att tro på sin begåvning så mycket att man törstade lån mot borgenär var svårt i dåtidens Sverige, där vetenskapen tyckte sig ha bevisat att överklassen och medelklassen var mer genetiskt begåvade än arbetarklassen, något som hela min doktorsavhandling långt senare gick emot. År 1970 hade det tack vare de förmånliga studielånen blivit en större andel studenter med arbetarklassbakgrund än någonsin tidigare och kanske också senare. Till tidens vänstervåg bidrog de nya studentgrupperna med sina icke borgerliga perspektiv. Även själva storleken på årskullarna födda 1943–1948 var en faktor. Om det förut varit en universitetslärare på tjugofem studenter kunde det nu vara en lärare på 500 studenter. Tidsandan gav också modet att ifrågasätta. Själv arbetade jag nog mer med politik än med studier, först som redaktör för en stenciltidning, Black Power, en så kallad bulletin för den svarta medborgarrättsrörelsen i USA, sedan som redaktör för VUF-bulletinen, Vänsterns Ungdomsförbunds tidskrift. Vi startade också ett studentparti i Uppsala, inspirerat av det tyska SDS, som fick många mandat trots att det knappt hade några medlemmar. Det var en intensiv tid.

Men jag skulle inte bli sociolog, trots inrådan från Lefébvre, jag skulle bli journalist som min mormor, min namne Hedvig. Hon arbetade på den stora tidningen Svenska amerikanaren i Chicago tills hon fick en hjärtinfarkt och dog 1934. Det kanske kan härledas till stressen under den stora depressionen efter Wall Street-kraschen 1929. Tidningen hade avskedat sekreterarna som skrev ut manusen och lät journalisterna göra allt arbete, och hemma var hennes dotter, min mamma, lillflicka och maken, min sockersjuka morfar, hade inget arbete. Jag skulle fortsätta Hedvigs arbete. Journalist var vad jag skulle bli.

Jag kom in på Journalisthögskolan i Stockholm 1970 men var då redan gravid med Karl Tšeliso. Efter första terminen arbetade jag höggravid på socialdemokratiska Länstidningen i Östersund. Våren var intensiv. Jag arbetade på tre arbeten parallellt med utbildningen på Journalisthögskolan för att tjäna pengar för att resa tre veckor till Tšedis far, Sechocha, en hydrolog som då var i Kenya. Han for sedan till Sydafrika och Lesotho, varifrån han kom. Vår son Tšedi föddes i oktober 1970, med en sjukdom, Pierre Robins syndrom. Han flögs ner med svenska flygvapnets bombplan från Östersund till Uppsala och dog nio månader efter sin födsel efter att ha vårdats hela sitt liv på Akademiska sjukhuset. Jag var hos honom på sjukhuset varje dag, men för att orka med den osäkerhet vi då levde med gjorde jag också något annat. Jag började på forskarutbildningen på Sociologen som terapi! Det var fritt att börja läsa på forskarutbildningen. Alla som hade läst C-kursen och som ville doktorera antogs. Tšedi dog i juni 1971. Tšedis tid på sjukhuset och hans död var mitt vietnamkrig, brukade jag tänka. Det verkade så meningslöst, hans lidande, om han ändå inte fick bli frisk. Men livet har inte den meningen.

Efter begravningen kunde jag flytta tillbaka till Stockholm och gå klart journalistutbildningen eller fortsätta på forskarutbildningen på Sociologen i Uppsala. Vad skulle jag göra? Jag sa till mig själv att om nu inte Gud ville låta mig ha barn så skulle jag bli professor i sociologi. Det var en pretentiös tanke vid den tiden, tidigt 1970-tal då det inte fanns en enda kvinnlig professor i sociologi²⁹. Hur som helst, tanken kom av de dualismer som omgav dåtidens kvinnoroller. På 1950-talet var det fler hemmafruar än någonsin, varken förr eller senare hade det funnits så många hemmafruar i landet. Innan dess, då Sverige var ett jordbrukssamhälle, arbetade både män och kvinnor på gården eller torpet. Först industrisamhället gav arbetarmännen möjlighet att liksom

29 Den vida beundrade Rita Liljeström var Sveriges första kvinnliga professor i sociologi. Hon föddes 1928 och blev professor 1985.

borgarna ha hemmafru, genom den så kallade familjelönen, lön efter försörjningsskyldighet. Den innebar i Sverige högre lön inom industrin för män än för kvinnor eftersom kvinnorna bara antogs lönearbeta innan de gifte sig och männen i normalfallet skulle försörja hustru och barn. Nu då jag vägde mellan att ägna mig åt journalistiken eller sociologin i skiftet mellan 1960-tal och 1970-tal, hade kvinnorna börjat yrkesarbeta på de arbeten som låg nära kvinnorollen (matbespisningspersonal, barnsköterskor, sjuksköterskor med flera). Enligt dåtidens diskurs kunde en kvinna inte samtidigt vara intellektuell och tilldragande. Om man var tilldragande, ”blev” man gift och kunde få barn. Hemmafruns närhet till barnen ställdes mot yrkesarbetets kyliga värld. Det var ur de diskurserna min pretentiösa tanke kom. Jag ville att yrkesarbetande kvinnor kunde få bli mödrar, samma sak som Alva Myrdal hade verkat för och som både min mamma och mormor gjort, dvs. förenat moderskap och yrkesarbete. Men då Tšedi dog fick jag anpassa mig till det och satsa på yrkeslivet. Jag valde sociologin. Jag hade ändå trivts bättre under mina ”terapeutiska” doktorandstudier än på Journalisthögskolan.

Att jag kom in på sociologin är alltså verkligen en komplicerad blandning av tidsanda, slump, intresse och bakgrund. Den fortsatta karriären då? Jag snirklade mig fram på forskningsprojekt med Lena Johansson och skrivprojekt med Ingrid Fredriksson, jobbade i FNL-grupperna och var redaktör för den stora interntidningen FNL i Sverige, fick undervisa lite grand men var två, tre år för ung för att få lärartjänstgöring för de stora kullarna som kom kring 1970. Jag gifte mig med Allan, också han hydrolog, och välsignades med två barn och disputerade sedan som 35-åring 1983 och fick därefter lyckligen två barn till. Det gick att kombinera barn med undervisning och forskning, även om det då inte fanns utrymme för något annat i livet. Vi arbetade trekvartstid både Allan och jag och dagmammor fanns där vi bodde. Vi hade valt att bo i Laga, trogna vårt lantliga ideal som jag försvarat inför Henri Lefèbvre. Hoppannet mellan undervisningsvikariat och kortare eller längre forskningsprojekt var otryggt. De kvinnor jag samarbetat med hade inga maktpositioner som gjorde att de kunde hjälpa mig. Först 1990, som 42-åring, fick jag fast tjänst, vid Uppsalasociologen, men då varslades jag som den senast anställda inom något år. Varslet avblåstes och sedan dess har jag haft den viktiga tjänstgöringstryggheten, den som bara ett gott fackligt arbete kan garantera många³⁰.

30 Jfr SULF:s nuvarande strid för att tidsbegränsat anställda inom akademien ska kunna få tillsvidareanställning.

Det har varit omväxlande med undervisningen och handledningen där jag fått träffa alla dessa olika och spännande studenter. Det har varit små grupper och grupper om hundratals studenter, på A-nivå och i forskarutbildning, med undervisning på svenska och engelska och i en rad olika kurser. Studenternas synpunkter och erfarenheter har betytt mycket för min uppfattning om samhället och sociologin. Man kan säga att de har fostrat mig. Omväxlande har det också varit med forskningen. Jag kom med i ett nordiskt forskningsprojekt (NOS-S) tack vare min vän och kollega Magdalena Czaplicka. Vi var sju kvinnor i projektet och ur det kom min bok *Varje mor är en dotter: Om kvinnors ungdomstid på 1900-talet*. Ett europeiskt forskningsprojekt (Marie Curie), som jag kom med i tack vare min vän och kollega Sven Eliaeson, gav ett antal vetenskapliga artiklar om Alva Myrdal. En tid som gästforskare på Rädda Barnen med Roya Saniei som handledare gav boken *Leva sitt liv med familjen i behåll*. Att någon tipsade Carl-Anders Säfström om mig gav upphov till ett lyckat samarbete i ett projekt för Vetenskapsrådet som resulterade i två doktorsavhandlingar och vår bok *Levd demokrati? Skola och mobbning i ungdomars liv*. Kanske stödjer detta att det inte räcker med ”begåvning” utan att kontakter måste till? Och kontakterna är socialt fördelade efter den maktordning strukturerarna har. Kanske är det också så att det inte räcker med kontakter, man måste kunna ”leverera” också. Vad gäller intellektuellt arbete tränas man inte sällan mer till det om man är medelklassbarn. Vad man kan kalla akademiskt självförtroende är också en fördel, och det är också klassmässigt snedfördelat.

Den avsaknad av ”flyt” i karriären som jag hade i akademien tolkade jag först som orsakad av min vänsterhållning, sedan som orsakad av kvinnors underordnade ställning inom akademien. Vi projicerar diskurserna på omgivningen. Som lärarbarn uppvuxen i södra Jämtland sju mil från närmaste stad men med båda föräldrarna filosofie magistrar, så var mitt klassursprung fördelaktigt i akademien. (Pappa hade så kallat fattigstipendium för sina studier.) Ibland kändes det faktiskt som jag hade varit en ful ankunge i dåvarande grundskolan – enhetsskolan – och läroverket och att jag nu var en svan, en kanske märklig metafor men ett sant uttryck för känslan av att passa in i akademien. Det var ju, vilket kan låta som en plattityd men som ändå är helt sant, otroligt roligt att forska och vi gick frivilligt fleråriga studiecirklar med kamrater i andra ämnen, en cirkel för ekonomhistorikern Ulla Wikander om kvinnors liv och arbete på 1930-talet och en för statsvetaren Mats Dahlkvist (numera Lindberg) där vi läste Marx Kapitalet I, II och III. Ungdomskulturnätverket som Johan Fornäs drev var också en mycket betydelsefull påverkan under många år.

Hur gick det med den pretentiösa tanken om att bli professor då? Det gick bra! Till sammanhanget hör att kring år 2000 fanns det vid Samhällsvetenskapliga fakulteten på Uppsala universitet fler professorer som hette Mats än det fanns professorer som var kvinnor. Något årtionde tidigare hade det varit 4 procent kvinnliga professorer på hela universitetet och alltså 96 procent manliga professorer, och när Eva Lundgren blev professor i sociologi vid Uppsala universitet år 1993 var hon Samhällsvetenskapliga fakultetens andra kvinnliga professor genom tiderna. Den första var kulturgeografen Gerd Enequist, född 1903. Hon utnämndes till professor 1949 och torde ha gått i pension på 1960-talet. (I dag är det 24 procent kvinnliga professorer vid Uppsala universitet i sin helhet.)

Kring millennieskiftet sökte jag flera tjänster, i början med känslan att det vore skamligt att söka en tjänst man inte fick. Det skulle ju framstå som om jag trodde jag var bättre än jag ”verkligen” var. Men min busskompis på landsvägsbussen, överbibliotekarie Carl-Otto von Sydow, berättade för mig att på hans arbete på universitetsbiblioteket sökte inte ens mycket duktiga kvinnor några tjänster, medan männen sökte tjänster hela tiden, och de som inte fick tjänsten fick i alla fall kunskapen vad som fattades så att de kunde vara bättre rustade nästa gång. Så sök du! sa han. Den uppmuntran var väldigt viktig för mig. Jag sökte också så småningom om att bli uppgraderad till professor, vilket jag blev år 2007.

Mer allmänt har det skett en omvälvning vad gäller kvinnors deltagande i ämnet sociologi under de 45 år jag verkat inom ämnet.³¹ Det var ett ämne för studenter av båda könen, undervisade av mestadels manliga lärare på institutioner helt och hållet ledda av manliga professorer. Det har i dag blivit ett ämne där, liksom på övriga universitetet, majoriteten av studenterna är kvinnor, en stark minoritet av lärarna är kvinnor och en inte obetydlig minoritet av professorerna är kvinnor. Det är viktigt att upprätthålla könsbalansen på alla nivåer så länge könsrollerna är så påtagliga som de är i Sverige. Annars tippar sociologin åt ett snedvridet håll av det slag vi hade på 1900-talet.

Vad har denna förändring betytt för den klassmässiga balansen? Har medelklasskvinnor utkonkurrerat arbetarklassmän från positioner inom ämnet sociologi? Det har inte undersökts. Det är viktigt att sociologer rekryteras från alla samhällsklasser för att lättare få verklighetstroga undersökningar. Men det borde inte vara någon motsättning. Ett ämne som gör sig öppet för andra

31 Se Sanja Magdalenic: *Gendering the Sociology Profession* (2004).

än de mäktigaste grupperna i ett samhälle har möjligheter att rekrytera unga kvinnor, studenter från arbetarhem och invandrarhem och studenter som på annat sätt tillhör minoritetsgrupper i samhället. På det sättet får vi en sociologisk forskning av högre kvalitet.

Den svenska sociologin

Sociologi är ju ett gammalt ämne inom samhällsvetenskapen. Redan 1903 började Gustaf Steffen undervisa i sociologi i Göteborg och på 1930-talet undervisade Gunnar Aspelin i ämnet i Lund. Sociologi blev ett självständigt ämne i Uppsala 1947 och Lund 1948³² och växte med de nya högskolorna på 1980- och 1990-talen.³³ Hela tiden har ämnets historia med Per Wisselgrens ord ”fortsatt att skrivas om och förändras, beroende på ämnets växlande uppgifter, behov och förutsättningar”.³⁴

Hur har ämnet förändrats under den tid jag själv varit verksam? Ett sätt att närma sig den frågan kan vara att jämföra läroböcker och det kommer jag nu att göra på ett skissartat sätt som kanske kan inspirera till mer djuplodande undersökningar av ämnets läroböcker.

En jämförelse av två läroböcker

Hösten 1968 började jag som sagt läsa sociologi. Hur upplevde jag själv ämnet? ”Den eviga människan” som psykologerna utforskade fanns inte för historikerna men, skulle jag vilja hävda, ganska mycket för sociologerna under den tiden. Socialpsykologin från USA var ett dominant inslag i ämnet och de vita medelklasstudenter som i USA utgjorde försökspersoner i experimenten ansågs inte ge information om tidsandan och klassursprunget, utan om människan i allmänhet som en interaktionistisk varelse.

32 I både Uppsala och Lund blev de Sociologiska institutionerna självständiga från det ämne de samundervisats med, filosofin, tidigare än de psykologiska institutionerna blev, som samundervisats med pedagogiken. De psykologiska institutionerna blev självständiga i Uppsala 1949 och Lund 1955.

33 Se Per Wisselgren (2000) *Samhällets kartläggare: Lorénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering 1830–1920*, Kattrín Fridjónsdóttir (1987) *Om svensk sociologi: Historia, problem och perspektiv* och Anna Larsson (2001) *Det moderna samhällets vetenskap: Om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955*. Se även Gustaf Steffen (1907/1908) *Sociologien*, Göran Ahrne (2004) *Om sociologi* och Thomas Brante (2007) *Sociologi*.

34 Per Wisselgren (2000) *Samhällets kartläggare*, s. 287.

Den lärobok jag själv hade under första terminen när jag läste sociologi var *Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning* (den utkom 1959 och hade sin sista och fjärde omarbetade upplaga år 1969). Det var en sorts sociologins ABC-bok. Den var vetenskaplig i konservativ mening, tråkig, ordentlig och utan några som helst känslor på glansiga sidor, som vore den utgiven av en myndighet och inte av levande, enskilda forskare. Problemen som avhandlades var också mer intressanta för makthavare än för unga kvinnor. Men i fokus stod just det jag pratade med Lefebvre om, motsättningen stad–land, moderniseringen med urbanisering och industrialisering. Låt oss jämföra denna lärobok med dess uppföljare, som inte fick samma genomslag, *Sverige: Vardag och struktur* (den utkom i två upplagor, 1988 och 1993). Kan man ur en sådan jämförelse få fram förändringarna inom ämnet på 1900-talet?

Vilka skrev läroböckerna?

Femtiotalsboken *Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning*, här kortad till *Samhällsstruktur*, hade göteborgssociologen Edmund Dahlström som redaktör och nittiotalsboken *Sverige: Vardag och struktur*, här kortad till *Vardag och struktur*, hade uppsalasociologerna Ulf Himmelstrand och Göran Svensson som redaktörer. De upplagor jag använder av läroböckerna för jämförelsen är för ”Samhällsstruktur” min egen sparade lärobok, den tredje omarbetade upplagan från 1965, omtryckt 1966, samt för ”Vardag och struktur” den andra omarbetade upplagan från 1993.

”Samhällsstruktur” har 14 kapitel på 515 sidor skrivna av Gösta Carlsson, Edmund Dahlström, Gösta Dahlström, Berndt Gustafsson, Joachim Israel, Carl-Gunnar Janson, (två kapitel), Georg Karlsson, Rune Persson, Carl-Erik Quensel, Lars Rudebeck, Bengt G. Rundblad och Harald Swedner, sammanlagt tolv författare.

”Vardag och struktur” har 25 kapitel på 806 sidor skrivna av Göran Ahrne, Erling Bjurström, Torsten Björkman, Kerstin Bohm, Edmund Dahlström, undertecknad Hedvig Ekerwald, Robert Erikson, Johan Fornäs, Mats Friberg, Mats Franzén, Björn Fryklund, Göran Gustafsson, Ulf Himmelstrand, Hanns von Hofer, Britta Jungen, Rita Liljeström, Orvar Löfgren, Gunnar Olofsson, Casten von Otter, Tomas Peterson, Karl-Erik Rosengren, Bengt G. Rundblad, Åke Sandberg, Richard Swedberg, Göran Svensson, Karin Tengvald, Henrik Tham, Göran Therborn, Lars Tornstam, Karin Widerberg, Rune Åberg och Alexandra Ålund, sammanlagt 32 författare.

Vad kan man lägga märke till? Vi blev kanske under den här tiden från 1950-talet till 1990-talet något mer kollektiva. Av de 14 kapitlen i den äldre "Samhällsstruktur" var inte något samförfattat; av de 25 kapitlen i den yngre "Vardag och struktur" var fem kapitel samförfattade av två eller tre personer. Låt oss se på kön. Vi blev under den här tiden en kår av båda könen om än med en kraftig snedfördelning. Av de tolv författarna till "Samhällsstruktur" var ingen kvinna, av de 32 författarna till "Vardag och struktur" var sju kvinnor, alltså färre än en fjärdedel. Av dessa kvinnors sju kapitel var tre samförfattade och i alla de tre fallen var medförfattaren en man.

Vad gäller klass kan man kanske ta sonnamn som enkel klassmarkering. Författarna till "Samhällsstruktur" hette Carlsson, Gustafsson, Janson, Karlsson och Persson, dvs. fem sonnamn av tolv, att jämföras med Erikson, Gustafsson, Olofsson, Peterson och Svensson i "Vardag och struktur", dvs. fem sonnamn av 32. Det skulle tyda på att den äldre bokens författare hade ett mer folkligt ursprung. Sonnamn duger nog inte som klassmarkör eftersom jag mot resultatet av denna enkla sonnamnsjämförelse ändå skulle tro att sociologikåren blivit bredare sett till det sociala ursprunget genom både den allmänna breddningen av studenter till högre utbildning och den bredare rekrytering som sociologiämnet ofta har jämfört med grannämnena, särskilt nationalekonomi, statsvetenskap och psykologi.

Vad gäller etnicitet och att vara invandrad till Sverige under sitt eget liv, var i den äldre "Samhällsstruktur" på grund av andra världskriget och dess flyktingar till Sverige en av de tolv författarna invandrad, Joachim Israel, dvs. nästan tio procent. I den yngre "Vardag och struktur" torde enbart två av de 32, Alexandra Ålund och Hanns von Hofer, vara invandrade. Ur den aspekten hade under den här perioden mellan 1950- och 1990-tal rekryteringen till sociologkåren snarare smalnats av. Vi kan jämföra andelen utrikes födda i befolkningen i sin helhet för de tider då läroböckerna kom ut. Enligt SCB var andelen födda utomlands 4 procent år 1960 och drygt 9 procent år 1990. Detta faktum gör det än mer allvarligt att bara två av författarna till den senare "Vardag och struktur" är födda utrikes.

Vad gäller antalet professorer inom ämnet sociologi så har det ökat avsevärt. Av de tolv författarna till den äldre "Samhällsstruktur" var vid lärobokens utgivning enbart tre professorer (en fjärdedel) men av de 32 författarna till den yngre "Vardag och struktur" var 12 professorer (en dryg tredjedel). Av de tolv professorerna var tre kvinnor (en fjärdedel), nämligen Kerstin Bohm,

Rita Liljeström och Karin Tengvald. (Den äldre boken hade tillkommit under det ”institutionella enprofessorssystemet”³⁵.)

Vad handlade läroböckerna om?

Vad handlade kapitlen om i de två läroböckerna? Vad har vi tyckt vara viktigt att belysa ur sociologisk synpunkt och har det förändrats mellan 1950-talet och 1990-talet? Den äldre ”Samhällsstruktur” ägnar kapitlen åt befolkningen, familjen, arbetsmarknaden, industrin, konsumtionen, stad och land, religion, klass, massmedier, politik samt uppfostran och utbildning. Den yngre ”Vardag och struktur” är indelad i sex avdelningar: Anslag, Grundstenar, Sprickor och fogar, Staten och folkhemmet, Struktur och vardag samt Vidare. I Anslag tas Sverige upp med sin natur, historia och livsform, samt sin ställning internationellt; i Grundstenar marknadsekonomin och ”dess motkraft”, lönearbetet, ”släkt, kön och familj” samt ”kultur, ideologi och vetenskap”. Att kultur skulle ingå i grundstenarna var något som växte fram under arbetets gång³⁶ trots att det avvek från den då inte ovanliga tanken att basen (grundstenarna) inte innehåller kultur utan huvudsakligen ekonomi. Kultur är enligt den tanken något som hör till överbyggnaden. I avsnittet Sprickor och fogar (motsvarande social differentiering och social integration³⁷) behandlas klass, kön, ålder, rumsliga skillnader, ungdomskultur, invandring och minoriteter, religion, utbildning, medier och brottslighet. I avsnittet Staten och folkhemmet behandlas välfärdsstaten, folkhälsan och ämnet opinioner, i avsnittet Struktur och vardag behandlas individ och kollektiv samt arbete och fritid. Slutligen, i avsnittet Vidare diskuteras ”framtidens svenska modeller”.

Man kan lägga märke till att indelningen i den äldre boken går ut på olika observerbara förhållanden i samhället medan indelningen i den senare boken är komplicerad och på ett matrisartat sätt blandar samma slags observerbara förhållanden i samhället som den äldre boken har med teoretiska ämnen som ideologi, individ och kollektiv och ”svenska modeller”. Nationalstaten Sverige spelar större roll i den senare boken, vilket nog inte ska tas som nationalism utan snarare som tecken på att det självklara, ”vi i Sverige”, nu kan ifrågasättas och så att säga ses utifrån, exempelvis som i Göran Svenssons kapitel om utländska betraktares polemiska syn på Sverige

35 Therborn, *Sociologins risker och möjligheter*, 2013

36 Himmelstrand i *Sverige: Vardag och struktur*, 1993, s.17

37 Himmelstrand i *Sverige: Vardag och struktur*, 1993, s.18

alltsedan 1930-talet, särskilt på den svenska välfärdsstaten och dess bärare, socialdemokratien.

Statliga budgetunderskott, regimskifte, ökande antal arbetsmarknadskonflikter, u-båtar, statsministermord och vapenexport kan stå som stickord för det senaste decenniets växande osäkerhet över vad Sverige egentligen är. Snabb tillväxt, politisk stabilitet, samförstånd på arbetsmarknaden, geopolitiskt lugn, frihet från våld och moraliskt föredöme fångar inte längre svenska erfarenheter. Paradoxalt nog tycks bildernas korstryck skapa ett intresse för något genuint svenskt bakom politik och ideologi, ett 'nationellt själssökande' (SOU 1987:9). (Göran Svensson i *Sverige. Vardag och struktur*, 1993, s. 159)

De grundläggande frågorna om industrialisering, urbanisering och sekularisering stod alltså i förgrunden för den äldre "Svensk samhällsstruktur" medan treenigheten kön, klass och etnicitet samt ifrågasättandet av välfärdsstaten började komma i förgrunden i den senare "Vardag och struktur".

Jämför vi redaktörernas inledningskapitel är Edmund Dahlströms kort och oteoretiskt i den äldre "Svensk samhällsstruktur", medan Ulf Himmelstrands inledning i den yngre "Vardag och struktur" är teoretiskt och mer ordrikt. Dahlström skriver att fler aspekter av svenska samhället borde ha täckts in men det kunde "inte realiseras på grund av brist på författare" och på grund av att "stora områden är outforskade" (s. 1–2). Vilka de aspekterna är får vi inte veta. Den definition av sociologi som Dahlström ger är den följande:

Sociologins specifika intresse gäller individers beteenden sedda ur synpunkten att de ingår i ett 'socialt samspel' eller 'växelspel' (interaktion) och i ett 'socialt system'. Intresset är inriktat på reaktionerna hos samhällsmedlemmar tillhörande en gruppbildning, en situation eller en miljö. /.../ Kanske skulle man tillägga att det sociologiska intresset vanligen gäller individens beteende i jämförelse med andra individers sett ur synpunkten av likformighet eller avvikelse från likformighet. Begreppet 'struktur' används av en del författare syftande på denna av sociala normer reglerade likformighet. (Dahlström i *Svensk samhällsstruktur i sociologisk behysning*, s. 2)

Det är uppenbarligen en definition i den tid då begreppet beteendevetenskap var populärt. Dahlström skriver att "beteende eller reaktion" avses i vid bemärkelse (ibid., s. 2), men ändå gör det valda ordet "reaktion" intryck av uti-

frånstyrda människor, vars beteenden ska studeras på ett ”objektivt” sätt. Vi ser också den Segerstedtska betoningen på normer i uppfattningen av vad som är struktur. Men vad har avgränsat innehållet i boken? Dahlström skriver att man följt ”en konventionell linje” genom att ta upp det som brukar ingå i sociologiska läroböcker och undvika sådant som brukar tas upp i national-ekonomiska och statsvetenskapliga läroböcker. Men man vet ”att några klara gränser inte kan dras mellan samhällsvetenskaperna”. Man har anlitat författare från grannämnen, statsvetaren Lars Rudebeck. Författare från grannämnen anlitades även i nästa bok ”Vardag och struktur”.

Någon definition av sociologi ingår inte i inledningen i den senare ”Vardag och struktur”, det vill säga Ulf Himmelstrands kapitel ”Den sociologiska analysen av Sverige”. I den är det inte gränserna mellan disciplinerna som står i centrum utan gränsen mellan politik och vetenskap. Modern forskning ses inte längre som något ”värdeneutralt” utan man kan vara vetenskaplig och ändå ha valt ett visst perspektiv att studera saken på:

Den *vetenskapligt* relevanta poängen är snarare att vissa fakta och fenomen blir synliga och tolkbara endast utifrån ett eller annat perspektiv. Med en perspektivlöst värdeneutral ansats skulle dessa kunskapsobjekt kanske förbli osynliga och otolkade, vilket inte vore förenligt med ett öppet och allsidigt vetenskapligt kunskapsökande. (Himmelstrand i *Sverige: Vardag och struktur*, 1993, s. 14)

Himmelstrand jämför själv sin ”Vardag och struktur” med den äldre ”Svensk samhällsstruktur” och säger att tabellerna är färre i den här nya läroboken. En annan skillnad är att begreppet ”vardag”, som fokuserar människors upplevelser, inte fanns i den äldre boken, ”där i stället ordet struktur innehade en hedersplats” (s. 16). Med synsättet att perspektiv spelar roll och genom att kvinno-, ungdoms- och miljöperspektivet finns med, blir det en mer mångfasetterad bild av samhället i den senare boken. Himmelstrand understryker också att ”det i dag finns betydligt flera utbildade och forskande sociologer än för 30 år sedan” (s. 16). Han menar att en likhet mellan den äldre och den yngre läroboken är att arbetslivet och arbetsmarknaden hör till det viktiga. Detta skiljer dem från amerikanska sociologiböcker där i stället värderingar, kulturmönster, familj och utbildning ställs i centrum.³⁸

38 Jag tycker mig se denna skillnad mellan skandinavisk och amerikansk forskning under perioden 1960–2000 återkomma inom forskningen om kön.

Vad som hänt därefter, sedan 1990-talet och fram till vår tid, skulle också kunna undersökas med hjälp av läroböcker. (Exempelvis den utländska läroboken *Sociologi* av Anthony Giddens (743 sidor, 2007) uppvisar en relativt stor kontinuitet med de ovan analyserade, men den har ett helt kapitel om något som saknas i dem, nämligen sexualitet och sexuell orientering. Fattigdom som är ett eget ämne i Giddens lärobok är också mer osynligt i de båda äldre svenska läroböckerna. I det socialdemokratiska Sverige var det eventuellt svårare att erkänna att det fanns fattigdom.³⁹)

Vad har denna jämförelse visat? Det råder en relativt stor kontinuitet inom ämnet sociologi bedömt utifrån de två svenska läroböckerna från 1960- och 1990-talen och även utifrån den översatta läroboken av Giddens från 2000-talet. Sociologiämnet har expanderat kraftigt och vi har fler områden som utforskas sociologiskt av en större grupp yrkesverksamma sociologer. Vad gäller de svenska sociologerna har denna grupp fått en större andel kvinnliga sociologer, men utifrån den här lilla jämförelsen inte en större andel sociologer födda utomlands. Kanske kan vi också säga att ämnet blivit mer abstrakt och teoretiskt och mer vetenskapsteoretiskt medvetet. Det har även blivit bredare metodmässigt sedan de kvalitativa metoderna kommit in i sociologin. Intressant är också att den del av sociologin som avspeglas i de här två svenska läroböckerna innehåller mycket om arbetslivet men ingenting om sexualiteten.

Sociologins förändring och kontinuitet

Under de 67 åren sedan den första självständiga professuren i ämnet inrättades 1947 har det, menar jag, inträffat två innehållsliga revolutioner. De har i båda fallen varit vetenskapsteoretiskt inriktade. Det är dels 68-revolutionen under årtiondet kring 1968, dels den socialkonstruktivistiska revolutionen kring millennieskiftet. 1968-revolutionen medförde att kvalitativa metoder kom att accepteras tidigare inom sociologin än i andra samhällsvetenskapliga ämnen. Millennieskiftets revolution har inneburit en förskjutning i sociolo-

39 Under den tid då vi oavbrutet haft ämnet sociologi på universiteten, dvs. från 1947, har Sverige varit socialdemokratiskt dominerat. Vi hade några kortvariga socialdemokratiska ledda regeringar på 1920-talet men från 1932 fram till 1976, alltså i 44 år, leddes Sverige av socialdemokrater. Undantaget är en tremånaders Bondeförbundsregering år 1936. Socialdemokraterna har haft olika regeringssamarbeten under 15 av de 44 åren. Det var socialdemokratiskt styre också under mer än hälften av åren efter 1976, med borgerligt styre under 17 av de 38 åren efter 1976 fram till i dag, 2014.

gers intressen från materiella till ideella saker. Det visar sig i alla studier av diskurser och föreställningar (representationer) och av människors minnen och upplevda känslor. Materiella förhållanden som löneskillnader, bostadsstorlek och flyttningar har kommit att te sig mindre intressanta för sociologer. Det behöver inte vara en nödvändig följd av socialkonstruktivismen som blev rådande från millennieskiftet, men det kan ha blivit en empiriskt konstaterbar följd. Det borde undersökas.

De rörelser som låg bakom dessa två innehållsliga revolutioner har kämpat för sin legitimitet i ämnet underifrån, från studenternas och doktorandernas sida. De äldre professorerna har i båda faserna med skepsis sett på det nya och även rakt av kritiserat det, medan de yngre så småningom ändå ersatt de äldre när de gått i pension. På sina nya poster har de unga emellertid också själva stelnat och åstadkommit en form som blir en tvångströja för nya inriktningar. Detta förstelnande har väl inte inträffat än för den andra revolutionen men, om jag får gissa, torde det komma att inträffa. Även om denna metafor om innehåll som utvecklas och spränger sin form kommer från 1800-talet menar jag att den kan användas för det som hänt inom sociologin.

Oavbrutet sedan 1947 har det funnits en stabil, empiriskt utredande del av sociologin som färgats av dessa revolutioner men som inte låtit sig förändras så mycket. Den har tagit till sig vissa nya begrepp och uttryckssätt och låtit andra begrepp och uttryckssätt falla i glömska. Denna del har främst ägnat sig åt arbetslivet, utbildningen och numera även sjukvården, områden där det funnits medel för stora, kvantitativa forskningsprojekt.

Kontinuitet och förändring i en ojämn, sammantvinnad form kännetecknar alltså ämnets utveckling.

Den svenska sociologins framtid

Sociologin är inte på väg någonstans av sig självt utan vi styr den med våra val och med vad vi gör och avstår från att göra. Skulle jag sörja om sociologin upphörde, om bara exempelvis ämnena kulturgeografi, ekonomi, psykologi och statskunskap fanns kvar? Vilken lojalitet har jag till just ämnet sociologi? Vad skulle jag svara om någon frågade mig om min akademiska identitet? Ungdomsforskare? Genusforskare? Jag vet att jag skulle säga: Jag är sociolog! Identiteterna kan ändras över livet. Hur många doktorander i sociologi skulle säga att deras identitet är den sociologiska? Skulle de inte säga queer-forskare eller samhällsvetare eller fenomenolog eller något ytterligare som förenar dem

med för dem viktiga andra? Skulle jag vilja att de sa ”sociolog”?

Jag skulle vilja att de unga doktoranderna i sociologi identifierade sig som just sociologer. Sociologin kan tillföra vetenskapen något självständigt i kraft av sina metoder och teorier, sin kreativa pluralism, sin breda rekrytering, sin i förhållande till andra samhällsvetenskaper långa existens, sitt världsomspännande International Sociological Association, ja, i sin roll att analysera samhällets omedvetna funktioner.

Om det är rätt att sociologin kan ge sådana bidrag, hur ska vi då kunna stärka ämnet? Min bestämda mening är följande: Det materiella gäller. Det behövs institutioner på universitet och högskolor som undervisar och forskar i sociologi. Det behövs ämneskonferenser som vidareutvecklar kvaliteten i undervisningen och sociologikonferenser anordnade av de svenska, nordiska och internationella sociologförbunden. Det behövs en svensk tidskrift för sociologisk forskning som komplement till de många internationella tidskrifterna. Allt detta har vi.

Vi behöver också många trådar mellan de verksamma sociologerna i form av betygsnämnder, sakkunnigutlåtanden, forskningsprojekt och bokprojekt. Det har vi.

Det viktigaste i dag blir då att uppskatta och utnyttja dessa resurser och på så sätt få dem att fortleva och fortsatt stärka ämnet sociologi.

Jag kan också önska något vad gäller innehållet i sociologiämnet.

Jag önskar att vi sociologer skriver så rakt och enkelt som det är möjligt om svåra, angelägna och komplicerade saker och att stilen aldrig görs tyngre än vad ämnet föranleder. Det är de isländska sagornas kortfattade raka stil eller 1968-revolutionens direkta, demokratiska tilltal som jag skulle vilja se som ideal, inte någon fransk universitetsstil för att imponera. (Däremot ska, fortfarande enligt mina önskningar, alla sociologistudenter vänja sig vid att läsa även mycket svårlästa texter.)

Jag önskar att vi oftare kombinerar kvantitativa och kvalitativa metoder i vår forskning.

Jag önskar att vi har goda kunskaper om läget för befolkningen i Sverige, Europa och världen i statistisk mening.

Jag önskar att vi lockar till oss intellektuella ur alla grupper i samhället och gör det möjligt för dem att känna sig välkomna inom ämnet. De många rösternas sociologi behövs.

Referenser

- Ahrne, Göran (2004) Om sociologi, i *Utvärdering av grundutbildning och forskarutbildning i sociologi, kriminologi och rättssociologi samt grundutbildning i socialpsykologi vid svenska universitet och högskolor*, delrapport 1(2) i den nationella utvärderingen av sociologiämnet m.m. Stockholm, Högskoleverkets rapportserie 2004:3 R, s.29–33.
- Brante, Thomas (2007) Sociologi, i *Nationalencyklopedin* (www.ne.se 2007–01-21).
- Dahlström, Edmund (red.) (1966, tredje omarbetade upplagan) *Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning*. Stockholm: Svenska bokförlaget/Norstedts.
- Fridjónsdóttir, Katrín (red.) (1987) *Om svensk sociologi: Historia, problem och perspektiv*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Himmelstrand, Ulf & Göran Svensson (red.) (1988/1993) *Sverige – vardag och struktur: Sociologer beskriver det svenska samhället*. Stockholm: Norstedts (andra upplagan 1993).
- Larsson, Anna (2001) *Det moderna samhällets vetenskap: Om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955*. Umeå: Umeå universitet 2001.
- Lefebvre, Henri (1948) *Le Marxisme*. Paris: Presse universitaires de France, collection Que sais-je?
- Magdalenic, Sanja (2004) *Gendering the Sociology Profession: Sweden, Britain and the US*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Sociology. N. S. 20. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Newcomb, Theodore M., Ralph H. Turner & Philip E. Converse (1967) *Social Psychology: The Study of Human Interaction*. London: Tavistock Publications Ltd 1952, second edition, revised, 1966.
- Secord, Paul F & Carl W. Backman (1964) *Social Psychology*. London/New York: McGraw-Hill Book Company.
- Steffen, Gustaf F. (1907/1908) *Sociologien: Dess föremål och problem*. Stockholm, Aktiebolaget Ljus, utgiven av Norrländska Studenters Folkbildningsförening 1907, andra upplagan 1908.
- Therborn, Göran (2013) Sociologins risker och möjligheter, *Sociologisk Forskning*, vol. 50, nr 2, 2013, s. 157–165.
- Wisselgren, Per (2000) *Samhällets kartläggare: Lovénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering 1830–1920*. Stockholm/Ste-hag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

KAPITEL 5

Landvinningar, vindkantringar och vägval i svensk sociologi

Bengt Furåker

En personlig bakgrund

Visserligen skrev jag våren 1963 en studentuppsats om människan i grupp, men mitt intresse för sociologi väcktes egentligen först höstterminen 1965. Efter att läsåret 1964–1965 ha läst två betyg i psykologi var jag tämligen klar över att psykologyrket inte skulle bli min framtida profession. Utbildningen innehöll alldeles för mycket som jag kände en viss oartikulerad aversion mot. Vid denna tid fanns det inte något psykologprogram, men genom att kombinera den spärrade tvåbetygskursen med vissa andra ämnen kunde man så småningom bli legitimerad psykolog. Ett av dessa andra ämnen var sociologi, och eftersom jag trots allt inte ville stänga dörren helt valde jag att läsa ettbetygskursen i sociologi hösten 1965. Samtidigt påbörjade jag studier i företagsekonomi med baktanken att ett ekonomiämne kanske ändå skulle vara nyttigt att ha med i examen.

Det dröjde ett tag innan jag kom i väg på föreläsningarna i sociologi, men en dag lät någon förstå att Sigfrid Malmbergs teorikurs var något som man absolut skulle gå på. Jag gick dit och det blev en fascinerande upplevelse, dels på grund av Malmbergs speciella pedagogik (exempelvis kunde han under sina föreläsningar fråga om definitionen på social klass och få åhörarna att – upprepade gånger – svara i korus), dels därför att han också presenterade en teori om samhället. Hållbarheten i denna teori kan jag i dag inte uttala mig om, men här fanns en person som metodiskt hade tänkt igenom vad ett samhälle kunde vara och något sådant hade åtminstone inte jag stött på tidigare. Fascinationen för ämnet var väckt; det var inte tal om annat än att fortsätta med sociologistudier.

Att läsa sociologi i Lund vid denna tid innebar annars i stor utsträckning att lära sig hur man skulle utforma frågeformulär och analysera svaren – nå-

got som jag senare onekligen haft glädje av. Därutöver tillhandahöll undervisningen en del elementära fakta om det svenska samhället. På de s.k. specialkurserna kunde man få viss fortbildning inom valt område. Jag fortsatte efter hand med två- och trebetygsstudier och fick sedan ett stipendium till University of California, Santa Barbara, där jag tog en mastersexamen i sociologi 1970. Året i Santa Barbara blev också ett tillfälle för mig att läsa en stor del av både den klassiska och den modernare sociologiska litteraturen. Detta skedde i en miljö som präglades av motståndet mot Vietnamkriget och ett stigande intresse för samhällsvetenskaplig teori med radikala förtecken. Framför allt kom jag att fångas av frågor om samhällets klasstruktur och rörligheten mellan klasser.

Väl åter i Lund skulle jag formulera ett avhandlingsprojekt. Jag riktade ganska snart min uppmärksamhet mot arbete, arbetsmarknad, arbetsmarknadspolitik och rörlighet (Furåker 1976). Valet av forskningsområde hade mycket att göra med det nyväckta intresset för marxismen sedan mitten av 1960-talet. Marxismen öppnade nya perspektiv på världen i flera avseenden – något som jag ska återkomma till. För min del var det också viktigt att den bidrog till att uppgradera det mänskliga arbetet i samhällsanalysen. Detta appellerade – möjligen något paradoxalt – till mig som hade vuxit upp i konservativ landsbygds- och småstadsmiljö. Jag avser då den allmänna synen på arbete och inte den specifika arbetsvärdeläran som bara skapade en massa huvudbry och aldrig kunde användas vid empiriska studier.

Mitt val av avhandlingsämne var också betingat av en önskan om att bidra till analysen av samhällsutvecklingen i Sverige. Det var i Sverige jag levde och verkade och det var vad som skedde här jag ville bidra till att genomlysa. Den sociologiska praktiken skulle inte nöja sig med att vara en teoretiserande verksamhet. Även om jag upplevde teoretiskt arbete som centralt, var (och är) min uppfattning att sådant arbete inte är något självändamål. Teorin får sitt berättigande bara om den kan hjälpa oss att förstå och förklara konkreta fenomen. Detta utesluter inte att enskilda skrifter kan vara helt ägnade åt begrepp och relationer mellan begrepp. Dessutom måste den empiriska forskningen vara teoretiskt förankrad; det är genom teorins kategorier som våra observationer kan ges en förklaring.

Till skillnad från en del kolleger har jag under längre perioder arbetat vid olika svenska universitet. Efter att ha varit verksam vid sociologen i Lund under 1970-talet flyttade jag hösten 1979 till Umeå för en forskarassistent-tjänst och blev senare docent där. Miljön i Umeå kom att förstärka min

inriktning på empirisk forskning, bl.a. kring teman såsom olika strategier när jobben är hotade (Furåker 1987) och den offentliga sektorns roll i samhället och klasstrukturen (t.ex. Furåker 1989; Alestalo, Bislev & Furåker 1991a, 1991b; Furåker & Lindqvist 1992). År 1990 tillträdde jag en professur i Göteborg och fortsatte med olika slags empiriska arbeten, inkluderande jämförelser mellan nordamerikanska och skandinaviska arbetsmarknader (van den Berg, Furåker & Johansson 1997; Boje & Furåker 2003); studier kring flexibilitet och stabilitet i arbetslivet (Furåker, Håkansson & Karlsson 2007); ”commitment to work” och arbetstillfredsställelse (Furåker, Håkansson & Karlsson 2012) och fackligt samarbete i Europa (Furåker & Bengtsson 2013a, 2013b; Furåker & Lovén Seldén 2013). Jag har ibland också mer renodlat tagit mig an teoretiska frågor – som under en vistelse 2002–2003 vid Yale University i Connecticut (Furåker 2005).

I det följande ska jag leverera några synpunkter på sociologins utveckling i Sverige. Det kommer att bli några nedslag bland allt det som under olika perioder kan tillskrivas ämnet – utan ambition att ge en täckande bild. Jag kommer bl.a. att lyfta fram den internationella dimensionen och förutsättningarna för empirisk analys. De exempel på olika företeelser som ges i kapitlet är i regel hämtade från arbetsmarknads- eller arbetslivssociologin som varit mitt specialområde genom åren. Avslutningsvis kommer jag att kort diskutera några frågor inför framtiden.

En vetenskap tänkt för det moderna Sverige

Många har beskrivit hur den svenska sociologin fick status som självständig akademisk disciplin (se t.ex. Fridjónsdóttir 1987b; Gullberg 1972; Larsson 2001; *Sociologi i tiden* 1997). Den hade direkta anknytningar till ämnet praktisk filosofi men fick ändå tidigt en markant empirisk inriktning. Inspirationen till detta hämtades från amerikansk sociologi eller rättare sagt från en viss typ av amerikansk sociologi. En nyckelperson var George Lundberg som var starkt metodorienterad och hade en närmast naturvetenskaplig syn på hur forskningen inom ämnet skulle bedrivas. Han tillbringade en tid i Stockholm och kom att påverka inställningen hos åtskilliga svenska sociologer. Bland dem som hade makt och inflytande över besluten i Sverige fanns en samsyn om att det behövdes mer empirisk kunskap för att utforma det moderna samhälle som växte fram efter andra världskriget. Man hyste förhoppningar om att sociologin – inte minst på grund av dess metoder för

insamling och analys av data – skulle kunna vara ett viktigt redskap i den processen. Inom näringslivet fanns föreställningen att sociologin kanske kunde bidra till bättre trivsel och anda på arbetsplatserna och till ökad produktivitet (Björkman & Lundqvist 1981: 29ff; Fridjónsdóttir 1987a: 254ff; Gunnarsson 1988: 47). Förhoppningarna bland arbetsgivarsidans företrädare bleknade emellertid efter några år.

Svensk sociologis framväxt sammanfaller i stor utsträckning med utbyggnaden av välfärdsstaten (Fridjónsdóttir 1987a: 260ff). Hur sambandet mellan dessa båda skeenden ser ut är inte självklart, men utan tvivel var det en förutsättning för sociologins expansion att staten fick större resurser att förfoga över och var beredd att satsa på akademisk samhällsvetenskaplig utbildning och forskning. Vad sedan sociologerna kom att faktiskt ägna sig åt är en annan sak. En genomgång av det svenska sociologförbundets tidskrift *Sociologisk Forskning* från och med 1964 (då tidskriften startade) till och med 1985 noterar att allmän sociologi var det vanligaste ämnet för artiklarna under de drygt 20 åren (Jonsson & Tåhlin 1989: 110–111; se även Ahrne 2013). Närmare 40 procent av artiklarna faller under rubriken bred, allmän sociologi vilket betyder att de handlar om metodologi, vetenskapsteori, forskningsfrågor och generell sociologisk teori. Arbetslivsociologi kommer på andra plats med 16 procent och politisk sociologi på tredje plats med 15 procent. Den senare kategorin inkluderar artiklar om politiska frågor, välfärd och levnadssätt, utbildning, klasser och social skiktning.

Hur som helst har sociologer ofta stått för en granskning av de resultat som har uppnåtts och de brister som kvarstår när det gäller välfärden i det svenska samhället. Detta är självfallet både centrala och högst legitima uppgifter för forskningen och förutsätter ingalunda att forskarna måste gå i statens ledband – även om vi inte ska bortse från att problem kan uppstå beträffande både formuleringen av frågeställningar och styrningen av det konkreta arbetet. Låginkomst- och levnadsnivåundersökningarna är exempel på hur sociologin hanterat problematiken på ett bra sätt (se bl.a. Erikson & Åberg 1984; Fritzell & Lundberg 1994; SOU 2001: 79; Evertsson & Magnusson 2014). Andra exempel är studierna av rekryteringen till högre utbildning (Gesser 1967, 1971; Erikson & Jonsson 1993).

Stormiga år

Under senare delen av 1960-talet ökade studenttillströmningen till de sociologiska institutionerna kraftigt och samtidigt genomgick ämnet stora konvulsioner – som en del i en internationell trend. Västvärldens arbetsmarknadskonflikter, studentrörelserna och -revolterna, Vietnamkriget, exploateringen och fattigdomen i tredje världens länder och en hel del annat gjorde att mycket av den tidigare sociologin förkastades. Positivismen eller snarare den bild (och ibland karikatyr) av positivismen som målades upp utsattes för hård kritik. Teoribildningar såsom strukturfunktionalismen à la Talcott Parsons fick ta emot åtskilligt med stryk. De socialpsykologiska perspektiv som dittills spelat en viktig roll i svensk sociologi trängdes tillbaka. Förgrundsgestalten för många yngre sociologer blev i stället Karl Marx – liksom de som stod för nytolkningar av denne. Intressant nog innebar emellertid utvecklingen även att en nyfikenhet väcktes på andra av sociologins klassiker såsom Émile Durkheim och Max Weber (Pffannenstill 1987: 30). Som en följd av detta fick till och med Parsons del i uppmärksamheten.

Marxismen öppnade nya analytiska möjligheter via begrepp som produktionssätt, produktivkrafter, produktionsförhållanden, klassrelationer och samhälle/samhällsformation (Poulantzas 1968; Therborn 1976: kap. 6; 1981). Den innebar en helhetssyn på samhället, samtidigt som det också följde en betoning av ekonomins roll. Det mesta som sker i samhället har någon relation till vad som händer i ekonomin och det är därför väsentligt att studera denna koppling. Här gavs en viktig ledtråd för den sociologiska forskningen som dessförinnan varit väl upptagen av värderingar och normer. Sökarljuset kunde inriktas mot samhälleliga motsättningar med grund i ekonomin. Öppna konflikter kunde förekomma, men de strukturellt betingade motsättningarna manifesterades inte alltid på det sättet. Begrepp som makt, förtryck och exploatering blev gångbara i samhällsanalysen. Tanken att ekonomin är ”bestämmande i sista instans” gav dock upphov till många debatter som aldrig bar frukt. En annan ledtråd som marxismen erbjöd handlade om det historiska perspektivet. Enkelt uttryckt: samhället är som det är bl.a. därför att det såg ut på ett visst sätt tidigare. Framhävandet av ekonomins och historiens betydelse innebar att gränsen mellan sociologi och ekonomisk historia kom att bli rätt flytande.

Vad marxismen ställde till förfogande i form av teoretiska begrepp och perspektiv var emellertid användbart bara för att analysera somliga sam-

hällsfenomen. Det behövdes andra teorier och infallsvinklar om man exempelvis skulle studera könsmakt (se t.ex. den kritik som framfördes av Widerberg 1981). Ett annat problem var att marxismen inte erbjöd någon enhetlig teori utan uppträdde i form av olika skolbildningar såsom althusserianism, kapitallogik och kritisk teori. För vissa blev det viktigare att positionera sig inom den rätta läran än att pröva teorierna i konkreta undersökningar. Det fanns med andra ord flera skäl till att intresset snart mattades av. Till bilden hör dock också att långt ifrån alla sociologer påverkades särskilt mycket av den marxistiska vägen; mycket förblev vid det gamla, fastän lite mer i skymundan.

Under de turbulenta åren kom vetenskapsteoretiska frågor att spela en central roll i diskussionerna bland sociologer. Om man ska hålla på med vetenskap behöver man ju reflektera över vad verksamheten egentligen handlar om. Det var utan tvekan angeläget att gå till botten med spörsmål kring synen på kunskap, huruvida eller i vilken mening objektiv kunskap kunde vara möjlig och huruvida och i så fall hur man kunde skilja vetenskap från ideologi. Diskussionerna inom ämnet blev både många och långa och bidrog till att forma en vetenskapsteoretisk medvetenhet. Det fanns emellertid en baksida: intresset för det för empiriska studier så viktiga hantverkskunnandet sjönk. Den som tog upp problem kring datainsamling och analys av data hade inte alltid så lätt att få gehör i sin omgivning. Praktiska metodfrågor blev gärna betraktade som lite ”futtiga”. På många håll var under en lång period utvecklingen av det empiriska hantverket tämligen blygsam för att inte säga obefintlig. Att de vetenskapsteoretiska frågorna kom upp på dagordningen var förvisso betydelsefullt, men de skador som försummelserna på metodområdet ledde till tog lång tid att reparera.

Man frågade sig också vem man forskar för – en problematik som inte minst är viktig när vi talar om arbetsmarknaden och arbetslivet. Går forskningen arbetsgivarnas ärenden eller fackföreningarnas eller de anställdas (vi ska inte sätta likhetstecken mellan fackföreningarna och de anställda även om de förra säger sig representera de senare och säkert ofta också gör det på ett rimligt sätt)? Oavsett hur man vill beskriva graden av arbetsgivarorientering hos den tidiga sociologin (jfr Björkman & Lundqvist 1981: kap. 2; Dahlström 1982; Gardell 1969; Fridjónsdóttir 1987c; Gunnarsson 1980) kom forskarna så småningom att alltmer solidarisera sig med fackföreningarna.

Ett exempel på hur saker och ting kan ställas på sin spets är det projekt som pågick vid LKAB vid tiden för den stora gruvstrejken 1969–1970

(Dahlström m.fl. 1971). Det började med att LKAB:s ledning bjöd in till ett forsknings- och utvecklingsarbete syftande till att ”fördjupa företagsdemokratin”, vilket kan tyckas förvånande med tanke på de auktoritära ledarskapstesper som företaget höll sig med. Efter diverse förhandlingsturer enades man om att genomföra projektet ”Samråd och medinflytande”. LKAB skulle stå för kostnaderna och till projektet knöts flera forskare under Edmund Dahlströms ledning. I en första fas skulle man studera förhandlings- och samrådsrelationerna på företaget, via genomgång av olika slags protokoll, intervjuer med nyckelpersoner och deltagande observationer vid sammanträden. Forskarna hade varit på plats under ett par månader när gruvstrejken utbröt i december 1969. Deras arbete kunde inte fullföljas som planerat utan strejken och dess orsaker kom i fokus för deras intresse. Det blev en intrikat situation för forskarna som snabbt fick en laddad konflikt med företagsledningen på halsen.

Arbetslivssociologin har liksom sociologin i övrigt delvis stått i välfärdsstatens tjänst genom att den medverkat i utvärderingar av vad olika slags reformer och åtgärder har gett för resultat. Politiskt bestämda ingrepp på arbetsmarknaden och inom arbetslivet påverkar de inblandade parterna – arbetsgivare, fackföreningar och anställda – det är ju just därför de kommer till stånd. De inblandade kan uppleva sig förfördelade eller gynnade och har följaktligen intresse av att forskningen speglar deras verklighet. Under 1970-talet skedde viktiga förändringar i Sverige vilka hade konsekvenser för arbetslivssociologin. Den socialdemokratiska regeringen genomförde då en serie reformer av spelreglerna på arbetsmarknaden och inom arbetslivet. Exempelvis tillkom lagen om anställningsskydd, medbestämmandelagen och arbetsmiljölagen, den aktiva arbetsmarknadspolitiken byggdes ut och Arbetslivscentrum inrättades i Stockholm. Här skapades utrymme för utvärderingar, vilka engagerade samhällsvetare av olika slag, däribland sociologer. År 1980 lär det ha pågått inte mindre än 28 studier av medbestämmandelagen (Björkman & Lundqvist 1981: 59). Många forskare kom också att bli involverade i utvärderingar av de insatser som gjordes inom ramen för arbetsmarknadspolitiken.

När vinden mojnät

Efter de turbulenta åren gled den svenska sociologin in i en lugnare fas, men det har likväl ofta talats om dess kris. På sistone verkar dock talet om kris ha avtagit en smula. Studenttillströmningen har under de senaste decennierna varit väsentligt lägre än i skarven mellan sextio- och sjuttioal, men institutionerna ser i allmänhet ut att reda sig hyfsat i det avseendet. Den vetenskapsteoretiska diskussionen har fortsatt – mestadels kring frågor rörande kritisk realism, socialkonstruktivism och postmodernism – men har inte längre samma framträdande plats inom ämnet. Förhållningssättet till Marx är inte lika vördnadsfullt som tidigare. Det vanliga torde vara att se honom som en i raden av teoretiker som man kan hämta inspiration från. Sätillvida har det skett en sekularisering som är en i grunden sund utveckling. Andra stora berättelser om samhället verkar vara utgångna ur sortimentet. I stället finns en benägenhet att knyta an till teoribildningar av mer begränsad räckvidd, innefattande delar av det klassiska arvet. Pluralism beträffande teoretiska utgångspunkter tycks vara det som gäller.

Det har länge och ofta talats om bindestreckssociologi, dvs. ämnets sönderfall i allehanda underdiscipliner: arbetslivssociologi, boendesociologi, familjesociologi, osv. Differentieringen har fortgått genom att nya specialområden kommit till. Gränsdragningen mellan olika områden är ingalunda självklar och bestäms till stor del av ämnesirrelevanta omständigheter. Man kan ha en kluven inställning till specialiseringen. Å ena sidan är den svår att undvika om man vill åstadkomma en fördjupning av kunskapen inom ett fält. Å andra sidan kan man tycka att allt som går under benämningen sociologi borde ha viss gemensam grund att utgå från. I dag finns det knappast några tecken på att det senare skulle vara ett realistiskt scenario. Jag ska återkomma till dessa frågor i slutet av kapitlet.

Dagens sociologiska forskning uppvisar en oerhörd mångfald vad gäller inriktningar. Jag brukar hävda att för sociologer tycks intet mänskligt vara främmande och den som går igenom institutionernas hemsidor, forskningsrådets projektkataloger och relevanta tidskrifter kan antagligen hålla med mig. Mångfalden avser emellertid inte bara forskningsområden utan också teorier och metoder. Som en följd av allt detta upplever jag det ofta lättare att ha utbyte med forskare från andra discipliner – i mitt fall i första hand ekonomer och statsvetare – än med en del andra sociologer. Det kan i för-

hållande till ämneskolleger ibland till och med kännas underligt att man ska räknas till samma vetenskapsgren.

Teoribildningen inom sociologin har fragmentiserats och ämnets lyster har därigenom mattats. Likafullt görs det även i dag teoretiska framsteg. Ett exempel inom arbetslivssociologins område är Dan Jonssons (2007; se även Furåker 2005: 187–189) utveckling av begreppet flexibilitet. Detta begrepp har varit centralt inom fältet under de senaste decennierna och Jonssons utgångspunkt är att det har positiva konnotationer som är svåra att komma ifrån. Vi bör därför fokusera vems flexibilitet vi talar om. Begreppet får stå för förändring/variation som från en viss aktörs synvinkel är önskvärd, men frånvaron av förändring/variation – dvs. stabilitet – kan också vara något eftersträvänt. De icke önskade konsekvenserna av förändring/variation eller deras frånvaro beskrivs med hjälp av kategorierna instabilitet och rigiditet ("inflexibility"). Om en arbetsgivare ska ha flexibilitet med avseende på arbetsstyrkans storlek – för att kunna anpassa verksamheten efter svängningar i efterfrågan – blir konsekvensen instabila villkor för de anställda. Om de senare ska ha fasta, stabila jobb blir arbetsgivarens situation mer låst (rigid). Som en illustration till flexibilitet på anställdas villkor kan vi ta möjligheten att variera arbetstiderna efter egna behov – exempelvis för att få barnpassningen att fungera. Därigenom skapas en viss instabilitet för arbetsgivaren. Med fasta arbetstider får i stället arbetsgivaren en stabilitet och de anställda blir låsta. Det finns förstås mer att säga om den begreppsapparatur som Jonsson har utvecklat, men vi kan här nöja oss med att konstatera att den elegant löser upp en del knutar i en ofta normativ diskussion.

I det svenska samhället har det under de senaste decennierna skett en del förändringar som snarast bidragit till att göra sociologer mindre efterfrågade. Detta gäller inte minst inom arbetsmarknadens och arbetslivets område. När de viktiga arbetsrättsliga reformerna genomfördes under 1970-talet var det ofta en självklarhet att dessa skulle utvärderas av samhällsvetare, inte nödvändigtvis – men heller inte sällan – av sociologer. Förändringarna inom lagstiftningen på arbetsmarknads- och arbetslivsområdet är i dag mer diskreta och handlar mycket om juridiskt finlir i den europeiska integrationsprocessen. De kan vara nog så betydelsefulla, men de verkar inte påkalla sociologisk forskning på samma sätt som tidigare. En utveckling i delvis samma riktning ser vi beträffande utvärderingar av olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Sedan ett antal år tillbaka studeras effekterna av sådana insatser nästan enbart av ekonomer vid Institutet för arbetsmark-

nadspolitisk utvärdering. Förklaringen är måhända att sociologer inte visat sig tillräckligt skickliga på att genomföra den typen av analyser. Samtidigt skulle sociologer kunna bidra med kompletterande kunskap genom att ta ett bredare grepp på konsekvenserna av arbetsmarknadspolitiken. Ytterligare en förändring av stor betydelse var den nedläggning av Arbetslivsinstitutet (efterföljare till Arbetslivscentrum) som den borgerliga alliansregeringen snabbt genomförde efter sitt makttillträde 2006. Det fanns svagheter hos detta institut, men för arbetslivsforskningen blev det likväl ett avbräck som inte har uppvägts på annat sätt.

Förändringar som de ovan nämnda är exempel på yttre faktorer som påverkar sociologins självförtroende. Detta har vidare undergrävts (Brante 2008: 99–100) av vissa inomdisciplinära föreställningar som att fakta bara är sociala konstruktioner och att ingen verklig kunskap om samhället är möjlig. Sociologer har också i viss mån frånhänt sig sin kompetens, t.ex. till statsvetare som nu oftast är de som gör undersökningar av partisympatier och politiska attityder. Vi ser följaktligen att sociologiskt tänkande i dag uppträder inom andra discipliner (Ahrne 1997). Den politiska sociologin gör sig gällande inom statsvetenskapen, organisationssociologin inom företagsekonomin, rättsociologin inom rättsvetenskapen, utbildningssociologin inom pedagogiken, arbetsociologin inom arbetsvetenskapen, osv. För vårt ämne kan detta ses som både framgång och bakslag; det har både brutit ny mark och tappat terräng.

Den internationella dimensionen

Den tidiga svenska sociologin låg nära den praktiska filosofin men kom i mycket att handla om empiriska beskrivningar av de sociala förhållandena i Sverige. En sådan inriktning av verksamheten låg nära till hands då kunskapen om hur människor hade det och upplevde sin situation var klart begränsad. Det fanns som nämnts förväntningar på att sociologin skulle bidra med konkret kunskap för utvecklingen av det moderna samhället. Inflytandet från empiriskt inriktad amerikansk sociologi var markant i mitten av förra seklet. Åtskilliga av de tidiga svenska sociologerna reste till Förenta staterna för att fortbilda sig eller bedriva forskning (Fridjónsdóttir 1987a: 258; se även Allard, Lysgaard & Sørensen 1988: 53). De svenska sociologiinstitutiönerna och -seminarierna gästades också av utländska forskare och föreläsare.

Influenserna utifrån och utbytet med omvärlden har fortsatt genom åren.

Den svenska sociologin hävdar sig ganska väl internationellt, men utan den internationella kopplingen skulle den stå sig slätt. Inom det fält som jag är mest förtrogen med är det särskilt sociologer från amerikanska, brittiska, tyska och norska miljöer som har gjort avtryck. Namn som Robert Blauner, Harry Braverman, Elton Mayo, John Goldthorpe, Duncan Gallie, Marie Jahoda, Horst Kern, Michael Schumann, Harriet Holter, Sverre Lysgaard och Egil Thorsrud – för att nu ta några av de mer framstående – är bekanta för flertalet svenska kolleger med intresse för arbetsmarknad och arbetsliv och har haft stor betydelse i både undervisnings- och forskningssammanhang.

Ett tankeväckande fall är Harry Bravermans år 1974 publicerade bok *Labor and Monopoly Capital* som fick ett oerhört genomslag i den svenska diskussionen. Med utgångspunkt i Marx analys av kapitalismen tecknades en distinkt bild av arbetets degradering under 1900-talet. Därmed ifrågasattes den gängse föreställningen att arbetet efter hand skulle uppgraderas och få ett växande kunskapsinnehåll. Uppgraderingstesen var primärt förknippad med Robert Blauner (1964), en annan amerikan som ofta åberopats av svenska arbetslivsforskare. Denne förfäktade att med den tilltagande automatiseringen i arbetslivet skulle arbetet återfå ett större kunskapsinnehåll och en ny frihet skulle följa. I polemik mot denna tes gjorde Braverman gällande att utvecklingen gick åt motsatt håll. Han hävdade att taylorismen ingalunda var död utan snarare tog sig in också i tjänstesektorn. Under en period blev hans framställning föremål för en hyllningskör bland svenska forskare. Så småningom balanserades förhållningssättet genom att både styrkor och svagheter identifierades (se t.ex. Berggren 1982).

Bravermans bok har många förtjänster, men vad som var särskilt uppseendeväckande i mottagandet av den – och som nog dessvärre är talande för en viss attityd inom vår disciplin – var att de empiriska bevisen för degraderingstesen åtminstone inte inledningsvis ifrågasattes. Författarens egna belägg för en generell dequalificering av arbetskraften var klena eller ska vi snarare säga anekdotiska. Det var likväl inte många som intresserade sig för att pröva tesen empiriskt. När detta gjordes på ett riksrepresentativt svenskt datamaterial, fick den inte mycket stöd (Åberg 1984). Man kan naturligtvis göra tester av detta slag på olika sätt, men det slående var att bristen på systematiska empiriska belägg inte verkade vara något problem för dem som lättvindigt tog till sig degraderingstesen.

Ökade möjligheter till kommunikation, utbyte och samarbete har bidragit till att stärka vårt ämnes internationalisering. Svenska sociologer deltar

i dag i stor utsträckning inte bara på internationella konferenser utan också i internationella samarbeten. Sverige har under de senaste decennierna varit värdland för två sociologiska världskongresser: i Uppsala 1978 och i Göteborg 2010. Den kanske mest värdefulla sidan av internationaliseringen är att den skapar ökade möjligheter till jämförelser som ju är centrala i sociologisk analys. Våra resultat bygger på att vi sätter olika kategorier i relation till varandra: män och kvinnor, högutbildade och lågutbildade, arbetare och tjänstemän, arbetslösa och sysselsatta, invandrare och infödda osv. Det faller sig då självklart att jämföra förhållandena i Sverige med andra länders. När vi dessutom vill pröva vilka utfall som är förknippade med olika institutionella arrangemang, behöver vi göra jämförelser med länder som har andra uppsättningar av institutioner.

Kraven på internationell publicering i den akademiska världen har förstärkts så att studier författade på svenska nästan inte räknas. Jakten på att bli internationellt publicerad och citerad har fått en del tokiga konsekvenser. Det finns många sätt att missbruka att forskning nu värderas efter andra kriterier än tidigare. Ett inslag är att vi har drabbats av oseriösa tidskrifter vilka lockar forskare att få sina alster publicerade och utger sig för att tillhandahålla regelrätta granskningsförfaranden men som egentligen är ute efter att ta bra betalt av författarna (Borell & Johansson 2013).

För doktorander är det i dag en mer eller mindre stark norm att man ska skriva en sammanläggningsavhandling där det ingår internationellt publicerade eller accepterade artiklar. Det finns goda och mindre goda sidor av denna utveckling. Viktigast bland de goda sidorna är att kommunikation med och integration i det internationella vetenskapssamhället är av synnerligen stort värde, men vi ska heller inte underskatta poängen med att vi slipper alltför tjocka monografier i bokhyllorna. Sammanläggningsavhandlingar är förvisso ofta bra, men så är det inte alla gånger. De kan ibland bli i ”snuttigaste” laget med korta artiklar som är snarlika varandra, som stannar vid enfrågeanalyser och som var och en upprepar samma beskrivningar av datainsamling och metodanvändning. Idén är ju att kappan sedan ska binda samman artiklarna och sätta in dem i en teoretisk kontext. Det blir emellertid inte alltid så mycket av med detta, utan kappan kan mest bli en komprimerad upprepning av innehållet i artiklarna. Därför känns det understundom upplyftande med en genomarbetad monografi av begränsat omfång.

Förutsättningarna för empirisk forskning

När den svenska sociologin startade fanns det inte så mycket information att tillgå för den som ville undersöka olika fenomen i samhället. I de tidiga numren av *Sociologisk Forskning* tycks det ibland ha räckt med enkla tabellredovisningar utan precisering av frågeställningar och slutsatser (Ahrne 2013: 71). Bristen på kunskap om de faktiska förhållandena verkar ha varit anledning nog för att anse sådana beskrivningar värda att presentera.

En del surveyundersökningar gjordes i mitten av 1900-talet (se bl.a. Segerstedt & Lundquist 1952). Förutom en lång rad av enstaka enkätundersökningar har efter hand även samma eller likartade frågor ställts i upprepade datainsamlingar såsom levnadsnivåundersökningarna, undersökningarna om levnadsförhållanden och arbetsmiljöundersökningarna. Likaså har registerinformation kompilerats och gjorts tillgänglig i olika databaser – ibland kombinerad med enkätmaterial. Förutsättningarna för att bedriva empirisk forskning är nu för tiden enormt stora jämfört med när sociologin blev en självständig akademisk disciplin i landet.

Till detta kommer att vi i dag har tillgång till olika internationella datauppsättningar, exempelvis via EU Survey of Income and Living Conditions, European Employment Survey, European Social Survey, European Working Conditions, International Social Survey Programme och World Value Survey. Ytterligare en viktig aspekt är att man på många håll – däribland i Sverige – har byggt upp institutioner där existerande datamaterial görs tillgängliga för andra än de forskare som har stått för insamlingen. Med andra ord har utvecklingen både nationellt och internationellt vad gäller tillgången på data gått i en för forskningen mycket positiv riktning.

Det är dock problematiskt att svarsfrekvensen vid enkät- och intervjuundersökningar inte bara är låg utan sjunkande. Ett exempel är utvecklingen av bortfallet i Statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar (AKU) som är en viktig källa för alla som bedriver forskning om arbetsmarknaden. År 1970 uppgick detta bortfall till några få procent, 1995 nådde det upp till 12–13 procent och 2012 låg det i närheten av 30 procent (Japac m.fl. 1997; SCB 2013: 3). Då torde ändå AKU tillhöra dem som lyckas relativt väl med att samla in data. Många andra undersökningar uppvisar betydligt lägre svarsfrekvenser och i många andra länder är svårigheterna väsentligt större.

Expansionen av databaser sammanhänger med vad som har hänt inom persondatorområdet. Parallellt har det skett stora framsteg med avseende

på metoder för databearbetning. Den sociologiska forskningens produktivkrafter har därigenom genomgått en kolossal utveckling. Möjligheterna att få tillgång till empiriska underlag för olika slags analyser – inte minst sådana som rör förhållanden på arbetsmarknaden och i arbetslivet – är i dag enorma. Man kan nu som sociolog teoretiskt formulera frågor av skiftande slag och vara ganska säker på att det redan finns empiriska data som åtminstone någorlunda väl passar för att leverera ett svar. Visserligen finns det ofta anledning att närmare precisera det empiriska underlaget och det är självfallet angeläget att skaffa fram information om huruvida och hur olika förhållanden förändras, men man kan komma mycket långt med befintliga data. Det ska tilläggas att tänkande och metoder rörande insamling och analys av kvalitativa data också har gått väsentligt framåt under de senaste decennierna.

Vad ska sociologin vara?

Socialvetenskapliga forskningskommittén som på 1940-talet föreslog att sociologin skulle etableras som universitetsdisciplin gjorde en åtskillnad mellan två internationella traditioner inom ämnet: en spekulativ (fransk och tysk) och en empirisk (amerikansk) (SOU 1946: 74, s. 80–81). Det var den senare inriktningen som sågs som önskvärd i Sverige, men man underströk att ”den teoretiska sidan” inte fick försummas; det gällde bara att undvika ”en spekulativ sociologi, som på grundval av ofullständigt undersökta fakta uppbygger vittgående och lösliga konstruktioner” (SOU 1946: 74, s. 81). Mer än sextio år senare är det nog lätt för många av oss att hålla med om denna inställning. Likväl kan man diskutera kommitténs enkla tudelning; det fanns fler inriktningar att beakta (Larsson 2001: 103ff.). Dikotomin kom dock att utöva ett inflytande på den svenska debatten.

En artikel från samma tid lanserade en något annorlunda distinktion (Rundblad 1947). Den hävdade att det i Sverige fanns två konkurrerande uppfattningar; enligt den ena skulle sociologin vara en syntetiserande vetenskap och enligt den andra – till vilken författaren anslöt sig – en specialvetenskap. I den förstnämnda varianten var idealet att skapa en syntes av den kunskap som fanns inom olika samhällsvetenskapliga discipliner (se t.ex. Pfannenstill 1941). Den senare uppfattningen innebar att ämnet skulle inriktas mot ”sociala fakta”.

Dessa gamla frågeställningar har relevans även i dag. Spörsmålet om vad

sociologin egentligen ska vara är inte helt och hållet avgjord. Risken med syntesmodellen är att den blir spekulativ och bygger teoretiska luftslott. Om den empiriska grunden hämtas från andra vetenskaper blir den också osjälvständig. På samma gång implicerar den ett slags överhöghet; sociologin blir kronan på samhällsvetenskapen. Specialvetenskapsmodellen löper däremot risken att ämnet får en alltför snäv avgränsning, och hur man definierar dess studieobjekt är inte uppenbart. Andra discipliners områden är mer självklara: statsvetenskapen sysslar med staten och det politiska systemet, rättsvetenskapen med det juridiska systemet, pedagogiken med utbildningsväsendet, arbetsvetenskapen med arbetet osv. För sociologin finns inget riktigt motsvarande, och med sociala fakta som studieobjekt lägger man sig på en annan abstraktionsnivå. Den nuvarande situationen gör det vanskligt att ge ett bra svar på frågan om vad ämnet egentligen ska vara – en syntetiserande vetenskap eller en specialdisciplin. Å ena sidan tycks det behövas något slags syntes för att mer övergripande förstå och förklara vad som händer i samhället. Å andra sidan fungerar sociologin måhända bäst när dess teorier och metoder appliceras på mer avgränsade områden.

Ambitionen att skapa en teoretiskt grundad syntes av olika slags vetande om samhället har en del som talar för sig. Ska man tillhandhålla förklaringar till samhällsutvecklingen i stort, fordras någon form av syntes eftersom det finns så många omständigheter och processer – hemmahörande i olika samhällssfärer – att beakta. Det är absolut nödvändigt att gå utöver den nationella horisonten. Den globaliseringsprocess som pågår är ingalunda något nytt fenomen, men den befinner sig i ett intensivt skede och för med sig väldiga konsekvenser för samhällen som det svenska – och inte minst deras arbetsmarknader och arbetsliv. För att få grepp om denna utveckling krävs att kunskap från olika discipliner sammanfogas. Sociologin har här en central roll att spela. I praktiken är dock detta förenat med åtskilliga svårigheter, bl.a. beroende på ämnets uppsplittring på olika underdiscipliner och därtill relaterade återverkningar på det teoretiska planet.

De stora berättelsernas tid tycks vara förbi, åtminstone tills vidare. Detta är kanske i huvudsak av godo, men likafullt har också något förlorats. Att det i dag är svårt att se vad som skulle kunna vara en sammanhållen teori innebär inte att syntesidealet helt måste förkastas. Det krävs förstås att syntesen inte blir spekulativ och fluffig. Den får inte främst bli normativ och ideologiserande (vissa sådana inslag kommer vi väl inte undan) utan måste vara stadigt grundad i en analys av fakta. Botemedlet mot teoretisk spekulativa

tion är att empiriskt undersöka hur verkligheten ser ut. Våra observationer må vara teoriimpregnerade, men vi ser ju inte bara det som våra teoretiska glasögon är inställda på. Empirisk forskning kan påvisa anomalier som gör det nödvändigt att revidera teorier. Om så inte vore fallet kunde vi nöja oss med att syssla med begrepp och begreppsrelationer.

Sociologin i Sverige är en relativt ung disciplin. Som eget akademiskt ämne är den nu i ungefärligen den ålder då yrkesverksamma människor brukar pensioneras. Det är ju i dag en omhuldad tanke att folk ska fortsätta att arbeta allt högre upp i åldrarna. Hur det kommer att bli för sociologin ska vi nog inte ta för alldeles självklart. Den måste kunna motivera sin existens som självständig disciplin vilket försvåras genom fragmentiseringen – den innebär ju att en del av det som görs blir relativt lättviktigt. Förvisso har sociologin demonstrerat att den kan leverera teoretiskt förankrad kunskap om samhällsutvecklingen – exempelvis om förändringar inom arbetslivet, familjen och fritiden, hur välfärd och ofärd gestaltar sig för olika kategorier av människor och vilka resultat reformer av skiftande slag leder till. Vad som har gjorts tidigare räcker dock inte för att överleva och utvecklas; det gäller att också vara relevant inför framtiden. Sociologin måste slå vakt om sin förmåga att analysera de centrala samhällsfrågorna vilka inte är helt olika gårdagens, men vilka till följd av globalisering, teknisk utveckling och annat delvis behöver skiftas ut eller omformuleras.

Det saknas inte uppgifter för sociologer i Sverige att ta sig an. Åtskilliga samtida förhållanden och förändringar är angelägna att undersöka närmare. För att bara ge några exempel med anknytning till arbetsmarknad och arbetsliv: Nu som tidigare är samhället klassuppdelat, men klasstrukturen genomgår ständiga förskjutningar; för många präglas arbetslivet av otrygghet och stress och arbetslösheten förefaller ha fastnat på en högre nivå än vi varit vana vid; de oupphörliga innovationerna inom informationsteknikens område omvandlar villkoren för människors arbete och fritid; frågan om medbestämmande på arbetsplatserna har förpassats till en undanskymd vå; fackföreningarna ställs genom EU:s utveckling inför ökade krav på transnationellt samarbete; integrationen av nya medborgare är förenad med olika slags problem; i vissa yrken men inte i andra har könssammansättningen ändrats avsevärt; den åldermässiga balansen bland de förvärvsarbetande tycks bli allt viktigare; flera av de offentliga transfereringssystemen har stramats åt; och den offentliga sektorns välfärdstjänster har utsatts för avregleringar och privatiseringar. Sociologer som vill ägna sig åt relevanta under-

sökningar behöver definitivt inte gå sysslösa. Om studierna dessutom görs internationellt komparativa ökar förutsättningarna att bidra med väsentlig kunskap.

Referenser

- Ahrne, G. (1997) Vad hände på åttioalet? I *Sociologi i tiden. Bakgrund, utveckling, framtid*. Tidskriften *Sociologisk Forskning* 1–2. Göteborg: Daidalos, s. 269–282.
- Ahrne, G. (2013) Sociologisk forskning för femtio år sedan. *Sociologisk Forskning* 50(1): 69–74.
- Alestalo, M., Bislev, S. & Furåker, B. (1991a) Public Employment and Class Formation. I Kolberg, J. E. (red.) *The Welfare State as Employer*. M.E. Sharpe: New York, s. 91–118.
- Alestalo, M., Bislev, S. & Furåker, B. (1991b) Welfare State Employment in Scandinavia. I Kolberg, J. E. (red.) *The Welfare State as Employer*. M.E. Sharpe: New York, s. 36–58.
- Allardt, E., Lysgaard, S. & Sørensen, A.B. (1989) *Sociologin i Sverige. Vetenskap, miljö och organisation*. HSFR och UHÄ. Uppsala: Swedish Science Press.
- Berggren, C. (1982) Braverman – och sedan? *Sociologisk Forskning* 19(1): 2–25.
- Björkman, T. & Lundqvist, K. (1981) *Från MAX till PIA. Reformstrategier inom arbetsmiljöområdet*. Lund: Arkiv.
- Blauner, R. (1964) *Alienation and Freedom. The Factory Worker and His Industry*. Chicago: University of Chicago Press.
- Boje, T.P. & Furåker, B. (red.) (2003) *Post-industrial Labour Markets: Profiles of North America and Scandinavia*. London: Routledge.
- Borell, K. & Johansson, R. (2013) Ett förändrat tidskriftslandskap. (Redaktörerna har ordet.) *Sociologisk Forskning* 50(2): 91–92.
- Brante, T. (2008) Det sociologiska självförtroendet. *Sociologisk Forskning* 45(4): 97–102.
- Braverman, H. (1974) *Labor and Monopoly Capital. The Degradation of Work in the Twentieth Century*. New York: Monthly Review Press.
- Dahlström, E., Eriksson, K., Gardell, B., Hammarström, O. & Hammarström, R. (1971) *LKAB och demokratin. Rapport om en strejk och ett forskningsprojekt*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

- Dahlström, E. (1982) Recension av Björkman och Lundqvist 1981. *Sociologisk Forskning* 19(1): 74–79.
- Erikson, R. & Jonsson, J. (1993) *Ursprung och utbildning. Social snedrekrytering till högre studier*. SOU 1993:85. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Erikson, R. & Åberg, R. (red.) (1984) *Välfärd i förändring. Levnadsvillkor i Sverige 1968–1981*. Stockholm: Prisma/Institutet för social forskning.
- Evertsson, M. & Magnusson, C. (red.) (2014) *Ojämlighetens dimensioner. Uppväxtvillkor, arbetet och hälsa i Sverige*. Stockholm: Liber.
- Fridjónsdóttir, K. (1987a) Den svenska sociologin och dess samhälle. I Fridjónsdóttir 1987b, s. 250–282.
- Fridjónsdóttir, K. (red.) (1987b) *Om svensk sociologi. Historia, problem och perspektiv*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Fridjónsdóttir, K. (1987c) Social Change, Trade Union Politics, and the Sociology of Work. I: Blume, S., Bunders, J. Leydesdorff, L. & Whitley, R. (red.) *The Social Direction of the Public Sciences. Causes and Consequences of Co-operation between Scientists and Non-scientific Groups. Sociology of Sciences. A Yearbook XI*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, s. 249–276.
- Furåker, B. (1976; tredje uppl. 1986) *Stat och arbetsmarknad. Studier i svensk rörlighetspolitik*. Lund: Arkiv.
- Furåker, B. (1987) *Stat och offentlig sektor*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Furåker, B. (1989) *När jobben hotas*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Furåker, B. (2005) *Sociological Perspectives on Labor Markets*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Furåker, B., Håkansson, K. & Karlsson, J. Ch. (red.) (2007) *Flexibility and Stability in Working Life*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2007.
- Furåker, B., Håkansson, K. & Karlsson, J. Ch. (red.) (2012) *Commitment to Work and Job Satisfaction: Studies of Work Orientations*. New York: Routledge.
- Furåker, B. & Bengtsson, M. (2013a) On the road to transnational cooperation? Results from a survey among European trade unions. *European Journal of Industrial Relations* 19(2): 161–177.
- Furåker, B. & Bengtsson, M. (2013b) Transnational Union Cooperation in Europe. Views among Swedish Trade Unions and Their Members. *Nordic Journal of Working Life Studies* 3(3):117–132.

- Furåker, B. & Lindqvist, R. (1992) *Arbetsrätt och offentlig sektor*. Lund: Arkiv.
- Furåker, B. & Lovén Seldén, K. (2013) Trade union cooperation on statutory minimum wages? A study of European trade union positions. *Transfer* 19(4): 507–520.
- Gardell, B. (1969) Vrångbild av svensk arbetsvetenskap. *Sociologisk Forskning* 6(4): 305–317.
- Gesser, B. (1967) *Högre utbildning och val av yrke*. Lund: Sociologiska institutionen.
- Gesser, B. (1971) Rekrytering till universitet och högskolor i Sverige. I *Val av utbildning och yrke. Rapporter från undersökningar genomförda av 1968 års utbildningsutredning*. SOU 1971:61, s. 126–168.
- Gullberg, A. (1972) *Till den svenska sociologins historia*. Stockholm: Unga filosofers förlag.
- Gunnarsson, L. (1980) *Att förändra arbetsprocessen. Volvo i Olofström och svensk industrisociologi*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Larsson, A. (2001) *Det moderna samhällets vetenskap. Om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955*. Idéhistoriska skrifter 34. Umeå universitet: Institutionen för historiska studier.
- Japac, L., Ahtiainen, A., Hörngren, J., Lindén, H., Lyberg, L. & Nilsson, P. (1997) *Minska bortfallet*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Jonsson, D. (2007) Flexibility, Stability and Related Concepts. I Furåker, Håkansson & Karlsson, a.a., s. 30–41.
- Jonsson, J. & Tåhlin, M. (1989) Svensk sociologi 1964–1985. I Allardt, Lysgaard och Sørensen, a.a.
- Lysgaard, S. (1961) *Arbeiderkollektivet. En studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pfannenstill, B. (1941) Sociologien – socialvetenskapernas enhet. I *Svensk Tidskrift Årsbok*, s. 528–538.
- Pfannenstill, B. (1987) Från praktisk filosofi till sociologi. I Fridjónsdóttir 1987b, s. 21–47.
- Poulantzas, N. (1968) *Politisk makt och sociala klasser*. Mölndal: René Coeckelberghs Partisanförlag.
- Rundblad, B. (1947) Sociologiprofessur önskas. *Svensk linje* (6)2: 25–27.
- SCB (2013) *Arbetskraftsundersökningarna (AKU) 2012*. Statistiska meddelanden AM 12 SM 1301. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

- Segerstedt, T. & Lundquist, A. (1952) *Människan i industrisamhället. Arbetslivet*. Stockholm: SNS.
- Sociologi i tiden. Bakgrund, utveckling, framtid* (1997). Tidskriften *Sociologisk Forskning* 1–2. Göteborg: Daidalos.
- SOU 1946:74. *Betänkande angående socialvetenskapernas ställning vid universitet och högskolor m.m.* Stockholm: Socialvetenskapliga forskningskommittén.
- SOU 2001:79. *Välfärdsboks slut för 1990-talet. Slutbetänkande från Kommittén Välfärdsboks slut*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Therborn, G. (1976) *Science, Class and Society. On the Formation of Sociology and Historical Materialism*. London: Verso.
- Therborn, G. (1981) *Klasstrukturen i Sverige 1930–80. Arbete, kapital, stat och patriarkat*. Lund: Zenit förlag.
- van den Berg, A., Furåker, B. & Johansson, L. (1997) *Labour Market Regimes and Patterns of Flexibility. A Sweden-Canada Comparison*. Lund: Arkiv.
- Widerberg, K. (1981) Marxismen som en del av det patriarkala arvet – ett feministiskt perspektiv på materialismen. *Sociologisk Forskning* 18(2): 3–11.
- Åberg, R. (1984) Teorierna om arbetets degradering och arbetsmarknadens dualisering – ett försök till empirisk prövning. *Sociologisk Forskning* 21(2): 50–68.

KAPITEL 6

Sociologi i kris – ja tack

Sune Sunesson

Hur kan man gå med på att medarbeta i detta?

Sociologisk Forskning (2013/3–4) innehåller tre berömda inlägg ur tidskriftens samtidshistoria. Det är Hans Zetterbergs ”Traditioner och möjligheter i nordisk sociologi” (1966), där han beklagar ensidigheten i svensk sociologis inlån av amerikanska förebilder, Walter Korpis ”Om undran inför sociologerna” (1990) där han gör sig lustig över alla sociologer som inte är som han, och som han därför inte begriper, och Rita Liljeströms ”Individen, partet och banden mellan generationer” (1986) som presenterar ett forskningsprogram från Göteborgsinstitutionen som skulle ha blivit intressant om det hade genomförts.

Redaktionen motiverar detta, främst Korpis inlägg: ”Sociologin är ju en på många sätt både självupptagen och självspåkande disciplin, med ett exceptionellt beroende av de klassiska texterna och med ständigt återkommande föreställningar om det egna ämnets ’kris’. Samtidigt har disciplinens institutionella förutsättningar och dess informella hierarkier och värdesystem ofta undandragit sig sociologernas kritiska blick.”

Det här är vanliga föreställningar – men vad jämför man med? Hur utvecklas en ”disciplin” om den inte är upptagen med att granska sina grundläggande försanthållanden och en ofta institutionsberoende oförmåga att ändra dessa eller ens visa deras hållbarhet? Skulle det vara ett fel? Vad menas med ”exceptionellt beroende” av klassiska texter? Vad jämför de med i en tid då Darwin och Einstein ständigt diskuteras inom sina vetenskaper och till och med Lamarck börjar tas på allvar igen? Och det andra påståendet då, bristen på kritisk blick – vad betyder det? Innehåller det en jämförelse (t.ex. med statsvetenskap?) eller har sociologikritikerna helt enkelt gjort fel? Gäller det Sverige? Annars finns ju mängder av material, som *Sociology of*

Sociology (red. Reynolds & Reynolds 1970), en radikal, mycket amerikansk kritisk antologi från vänster, eller Sorokins *The Fads and Foibles of Modern Sociology* (1956), som är motsatsen, klar höger, men gör processen kort med sådana som Lazarsfeld och Stouffer (t.ex. i *The American Soldier*, 1949) och deras förtjusta självbelåtenhet och darriga frågeformulär, och inte heller försummar ”informella hierarkier”. De klassiska bidragen när det gäller Sverige, av Anders Gullberg och Ulla Bergryd, är väl inte heller bortglömda?

All vetenskaplig utveckling, innehåller alltid ”fads”, populära modeströmningar, och ”foibles”, otillräckligt genomtänkta idéer. Och vetenskaperna är ofta ideologiska, eller har ideologiska inslag. Och, som Althusser klaggjorde, ideologin har ingen historia –det är därför den är cyklisk. Det gäller inte bara politiska eller litterära ideologier utan även tekniska. Henry Ford undersökte både elmotorbilen och bränslecellsbilen för hundra år sedan innan han bestämde sig för förbränningsmotorn. Invändningarna mot dessa tekniker är desamma som de var då, men det hindrar inte att de ständigt dyker upp igen som alternativ. Tyst el! Ren vätgas!

Ursäkt utvikningarna, men de ligger i uppgiftens art. Att försöka säga något intressant om ett objekt som ”svensk sociologi” förutsätter en distans, en förmåga till avskiljande koncentration och abstraktion, som samtidigt omöjliggörs av att också jag ska vara självbiografisk, vilket gynnar det myopiska perspektivet. Den svenska sociologin blir lätt den levda sociologin. Men jag blir ändå förvånad över tidskriftsredaktörerna – vilken självklar tillhörighet, vilken oreflekterad skråkänsla, ända in i den koketta självkritiken!

En krokig väg

Jag började läsa statistik och företagsekonomi i augusti 1962 vid Stockholms universitet. Jag hade tagit studenten på helklassisk gren och läst in Hermodskursen ”Matematik för blivande ekonomer” under sommaren, samtidigt som jag arbetat skift i ett djuptryckeri och bl.a. tryckt SE:s nummer vid Marilyn Monroes död. Statistik ansågs svårt, men det gick bra, med viss koncentration. Det var ju inte så mycket att läsa, mest knep och knåp. Jag var mycket förälskad i en flicka, men för att förströ mig när hon inte hade tid med mig började jag också läsa företagsekonomi, och på lediga kvällar engagerade jag mig i den socialdemokratiska studentklubben, som var ett böljande slagfält mellan höger- och vänsterriktningar, med frågan om Clartémed-

lemskap som en viktig vattendelare. I Clarté fanns både socialdemokrater och kommunister. SSU hade nyligen förklarat att medlemskap i SSU var oförenligt med medlemskap i Clarté, och nu skulle clartéisterna ut även från studentförbundet. Jag hamnade efter flera förvecklingar i vänstern. Jag fortsatte med statistik till två betyg, tog ett betyg i statskunskap och läste färdigt ett i företagsekonomi. Första sommaren som student var jag praktikant på AMS, prognossektionen, och gjorde sysselsättnings- och studentprognoser. Under hösten läste jag ett betyg i teoretisk filosofi, gjorde färdigt två i företagsekonomi och började med nationalekonomi. Sent på hösten, vid 19½ års ålder, blev jag fil. kand, flyttade hemifrån och fick anställning som utredare vid Sv. Kommunalarbetareförbundet. Jag blev besviken på nationalekonomistudierna, blev deprimerad och reste omkring i landet och intervjuade kommunalråd och gatukontorschefer. Efter hand hade jag blivit bekant med några sociologer i Lund, Göran Therborn och Gunnar Olofsson, som båda kom från en syndikalistisk miljö som de höll på att lämna. Hösten 1964 hade jag ett livsavgörande samtal med Gunnar, som övertygade mig om att läsa sociologi – det är ju ändå samhällsvetenskapens moder, den enda sant integrerande och tvärsyftande samhällsvetenskapen ... Jag lydde, men det tog emot, eftersom jag föraktade det jag sett av sociologi i Stockholm, och i mitt intellektuella snobberi, närt av långa sittningar med några av Stockholms mest berömda kroggenier, kunde jag inte se mig som elev till de tredjerangsdocenter som styrde och ställde på institutionen sedan Gunnar Boalt blivit dekanus och Edmund Dahlström och Joachim Israel flytt fältet. Efter något års snabba sociologistudier, något års psykoanalys, nygift (inte samma tjej), fick jag jobb som sociolog ("fältchef") på Sv. Metallindustriarbetareförbundet där Walter Korpi skulle genomföra en stor undersökning om vilda strejker i metall- och verkstadsindustrin. Medan Kommunal hade lärt mig svensk geografi, kommunalväsen och fackföreningskunskap, tvingades jag nu lära mig verkstadsindustrins och järnbrukens produktionsförutsättningar och produktionstekniker, bruksmiljösociologi och löpandebandsociologi. Minns ni alienationen och Blauners (1964) *Alienation and Freedom?* Minns ni Robin Blackburns (1967/1969) rasande attack på den industriella trivsel- och anpassningssociologin? Parallellt med detta, politik, förstås, marxistiska studier, New Left Review, grundandet av tidskriften Zenit, och upptäcktsfärder på vinden på Kungsgatan 84 där SKP:s Arbetarkultur hade hela sitt lager öppet för strosande köpare.

Det slutade med att jag efterhand blev anställd på institutionen och

var en av ytterst få heltidsanställda universitetsmedarbetare som deltog i kårhusockupationen i maj 1968. Men min sociologi då? Jag slutförde en uppsats om attitydskalor i strejkprojektet, men sedan var jag mer intresserad av hur organisationerna vuxit fram, hur fackföreningsrörelsen blivit som den blivit, och började skriva texter med den ingången fr.o.m. 1968.

Jag blev tidigt förordnad som extra universitetslektor. Det som behövdes var att jag förutom mina 3 betyg i sociologi genomgick två teoriförhör ("licententor") där en förströdd men vänlig Gunnar Boalt diskuterade Durkheim och Max Weber med mig, men bad mig ta undan Parsons ("outhärdlig") och till slut också Merton ("för mycket självklarheter") och själv berättade mycket om helt andra saker, så tillställningarna blev trevliga. Han var dessutom mycket intresserad av vetenskapssociologi, föreslog att jag skulle läsa James Watson och Derek de Solla Price, och han var kanske den förste sociologen i Sverige som läst Thomas Kuhn, 10 år innan jag gjorde det.

1969 var jag då extra universitetslektor, 25 år gammal. Jag hade just blivit utkastad ur förbundsstyrelsen ("centralkommittén") i Vänsterns ungdomsförbund. Orsaken: högeravvikelse. Den som skrev uteslutningsförslaget var en annan assistent till Walter Korpi, numera professor vid Karolinska institutet.

De närmaste fyra terminerna skulle jag bli far till två barn, undervisa på heltid i alla slags nybörjarsociologi samt kommunikationssociologi och politisk sociologi, publicera ett par artiklar i Zenit, skriva licentiatavhandlingen *Stat och fackförbund i Sverige* och genomleva en kort och avbruten karriär som kommunalpolitiker för dåvarande VPK.

Stat och fackförbund i Sverige (1971) tillkom i ett slags förlängd kris. *Kapitalet* och *Grundrisse* var bäst, varenda sida var lysande. Men hur i helvete skulle jag kunna tillämpa detta på mitt fackförbundsmaterial, utan att det blev löjligt? Vägen var inte lätt. Den gick via Louis Althusser och den olycklige Nicos Poulantzas, och hans berömda debutverk *Pouvoir politique et classes sociales* (1968). Uppgiften var att demonstrera den svenska statens karaktär av klasstat, och hur den förvaltades av en etatistisk socialdemokrati där spontana, klassmässiga eruptioner i den fackliga rörelsen till varje pris skulle hållas nere genom institutionella nyskapelser, helst korporativa sådana, som Saltsjöbadsöverenskommelsen, och arbetarklassen därmed kunde infogas i bygget av välfärdsstaten. Bra material, bra genomgångar, början till historisk analys, någorlunda koppling till teorin, men alldeles för mycket referat och betraktelser. (Hela arbetet sammanfattades i "Staten, arbetarklassen och fackföreningsrörelsen", Zenit/3, 1972).

I och för sig är jag väl fortfarande där, i samma problem. Det är min övertygelse att den drivkraft som formar utvecklingen i världen är kapitalismens utveckling, skapandet av marknader på nya fält, och den ständiga omvandlingen av hushållning och förvaltning till marknad. Politiken och folkens organisationer anpassar sig lätt eller motsträvt, med eller utan våld till den utvecklingen. Det sociala är de mångskiftande formerna för denna process.

Man kan välja att organisera sig för att förstå vad som händer i denna slingriga utveckling. Ett universitet är en sådan organisation. Andra väljer att organisera sig för att sätta stopp för det som händer. Det är sällan samma personer som försöker förstå och söker sätta stopp.

När jag var 27 år var det två saker jag ville veta något om. Å ena sidan byråkrati och organisationsteori, å andra sidan den gängse sociologins och statsvetenskapens teorier om staten. De närmaste tre åren sysslade jag sedan med just detta. Eftersom jag ville se hur man utbildade byråkrater tog jag en halvtidstjänst vid Socialhögskolan, som då var en egen myndighet. Det gav mig ingen vidare information.

Jag disputerade i slutet av maj 1974, med avhandlingen *Politik och organisation; staten och arbetarklassens organisationer*, som försökte få ihop en diskussion om staten, med en stor genomgång av aktuell gängse teori, ett kapitel om teorier om organisationer, makt och byråkrati, en ny sammanfattning av lic. avhandlingen, ett kapitel om ideologi och två empiriska undersökningar. De ledande sociologerna var mest upprörda över avhandlingen, (inte handledarna, Boalt och Korpi, den ene på väg ut och den andre nybliven professor på ett annat institut, men i stort sett alla andra). Men en statsvetare (Olof Ruin) och en professor i offentlig ekonomi och socialpolitik (Gösta Rehn) gillade den och ville ge den högre betyg. Några dagar senare åkte jag i fängelse för värnpliktsvägran. Där satt jag med min doktorsgrad och lyssnade på kåksnack.

Marxistisk sociologi var inte i ropet när jag disputerade. Överhuvudtaget var det inte så många som disputerade i sociologi i Sverige just vid den tiden.

Så vad skulle jag bli? Jag hade hur mycket undervisning som helst, så arbetslöshet var det inte fråga om. Men ingen gav mig någon som helst förhoppning om en framtid som forskare. Jag tillhörde ingen forskargrupp, var inte road av att arbeta på Institutet för social forskning (SOFI) och arbetade inte inom något urskiljbart forskningsprogram. Docent skulle jag heller inte bli, det förklarade Gunnar Boalt efter att ha hört sig för hos sin efterträdare som dekanus, också han sociolog. Men historisk sociologi?

De närmaste tre åren läste jag först och främst historia, statens historia, byråkratiernas historia, och jag formulerade forskningsidéer i historisk sociologi kring det som mest intresserade mig då – avfeodaliseringen av staten. Tidvis satt jag i Krigsarkivets forskningssal tre dagar i veckan och gick igenom rusttjänstlängder (ja, originalhandlingar från slutet av 1600-talet fram till frihetstidens slut) och räknade jordränta. När jag inte undervisade eller försökte vara historiker började jag följa upp Althusserläsningen med Lacan och Foucault. Så inträffade ett nytt brott: I mitt halvtidsarbete på Socialhögskolan hade jag blivit allt mer kritisk mot det sätt undervisningen bedrevs, och den totala okunnighet som mina lärarkolleger visade när det gällde det arbetsfält våra studenter avsågs hamna på. Jag krävde och fick betald tjänstledighet för att vara praktikant som socialassistent ett tag, för att visa på möjligheten att se sig omkring, även för lärarna på socialhögskolan. Så gick det till när jag 1976 kastades in i socialt arbete. Samtidigt kontakades jag av några av kamraterna från en studiecirkel om Jacques Lacan, som ville att jag skulle utvärdera ett demokratiexperiment på en social servicecentral på Södermalm. Jag skrev ett förslag, med en ganska tydlig organisationsmaterialistisk vinkling i stil med den i min doktorsavhandling, men de som skulle betala ville inte ha någon utvärdering. I stället blev jag senare tillfrågad om att vara forskningsledare för ett annat socialbyråprojekt. Jag tog tjänstledigt från Socialhögskolan på halvtid, och började jobba i Stockholms stad i januari 1978, och stannade på den halvtiden i fyra och ett halvt år. Så var jag tvungen att lära mig ett nytt jobb igen.

Projektet byggde på en enkel idé, bestämd innan jag kom in i det. I Socialutredningens betänkanden (t.ex. *Socialtjänst och socialförsäkringstillägg*, SOU1977:40) fanns några grundidéer som bröt mot den tidigare praktiken. Den mest kända är kanske omstöpningsen av socialhjälp-socialbidrag-försörjningsstöd till ett generellt socialförsäkringstillägg, som inte skulle utgå efter individuell behovsprövning, utan efter generella, försäkringsmässiga principer, något som då respekterades i Sverige. I anslutning till detta ville man att ”socialtjänsten” skulle arbeta mindre individinriktat i allmänhet, vara mindre byråkratisk och mer samhällsorienterad. Delvis fann man förebild hos engelska socialpolitiska författare, som starkt populariserats i Sverige i samband med Låginkomstutredningen 10 år tidigare.

Under 1970-talet var intresset för sociala frågor mycket stort. Debattböcker om tvångsvård och socialvård kom ut i stora upplagor. Sociologerna var på efterkälken. I Lund, med Harald Swedner m.fl. hade studieområdet

en stor uppslutning, inte sällan med socialekologisk inriktning, som efterhand kom att ersättas av symbolisk interaktionism. I Stockholm gav statliga utredningskommittéer mängder av beställningar.

Idén var nu att vi – med förtroendemännens goda vilja – skulle ta över ett socialdistrikt i Stockholm, och försöka att med demokratiska metoder införa en organisation som motsvarade dessa intentioner. Det var lätt ifråga om försäkringstillägget, ("SOFT"), men i övrigt så gott som ogörligt. Det lätta skrev jag och andra ganska ordinära artiklar och rapporter om, men om det svåra blev forskningen bättre. Jag är fortfarande nöjd med en bok (*När man inte lyckas* 1981) och en teoriartikel i *Organization Studies* ("Outside the Goal Paradigm. Power and Structured Patterns of Non-rationality", O.S. 6:3, 1985) som till och med blev citerad några gånger. Men boken, som ansågs elak, gjorde mig till kändis på det sociala fältet.

Alltså, socialt arbete, och ur det socialpolitik och organisationsteori. Men historia då, och staten och korporatismen? Jag förstod att om jag skulle klara mig efter att fältexperimentet var avslutat 1980, måste jag byta miljö. I Stockholm skulle jag ju aldrig bli docent.

På höstterminen 1980 började jag undervisa på sociologiska institutionen i Lund. Jag hade utmärkta arbetskamrater, fick roliga arbetsuppgifter och kunde på halvtid vara kommunicerande ledamot i forskargruppen i Stockholm. Efter ett och ett halvt år blev jag docent, och fick börja arbeta med forskarutbildningen också. Nu hade jag plötsligt tid att läsa Feyerabend och Lakatos – sådant som mina kafé- och krogmentor rekommenderat nästan 20 år tidigare, och naturligtvis Foucault igen. Jag började på en studie av Bohr-institutet, stimulerad av en bok av Karin Knorr-Cetina (jag tror det var *The manufacture of knowledge*, 1981) men med en helt annan inriktning (mindre mikroempirism, mera vetenskapsteori och mera organisationsteori). Fysikerna var mycket hyggliga, de bjöd på Hof och berättade om sitt dagliga arbete och hur deras forskargrupper var sammansatta, och om hur forskningsprogram föddes snabbt och entusiastiskt, men dog utan att man egentligen visste hur. Av någon anledning, tidsskäl kanske, blev det inget av det här, utom att jag fick lära mig en massa igen.

1983 skrev jag ett förord till nytrycket av den svenska översättningen av Foucaults *Vansinnets historia*, blev ordförande i sociologförbundet, och sökte en befattning som professor i socialt arbete i Lund. Jobbet utlystes som en helt ny tjänst, och jag uppmanades direkt eller indirekt att söka av två av de tre gubbar som hade sådana jobb i Sverige, samt av folk på min institu-

tion och fakulteten. Jag gjorde det, och fick också professuren efter en del överklaganden.

Nu visste jag mer om hur jag ville ha det. Redan innan jag tillträdde som tillförordnad, sommaren 1984, hade jag börjat skissa på två forskningsprogram, och fick pengar. Det ena följde ur mitt intresse för kommunala organisationer och vetenskapsociologi, och handlade om forskningsanvändning, där jag rekryterade sociologen Kjell Nilsson, som jag i och för sig redan rekryterat till fortsättningen av avfeodaliseringsstudierna, och det andra kom senare och handlade om vad som bestämde utfallet för socialbidragsklienter, alltså i snittet mellan socialpolitik och organisationsstudier igen. Här engagerade jag ytterligare två av mina viktigaste medarbetare och bästa doktorander, Anna Meeuwisse och Tapio Salonen, båda sociomer.

Det första forskningsprogrammet om forskningsanvändning gick ganska bra. Kjell och jag gjorde ett stort fältarbete, särskilt han, och vi fick massor av material, skrev rapporter och artiklar i stor mängd, också några som citerades en del, och en bok som fortfarande används, *Konflikt, kontroll, expertis. Att använda social forskning* (1988) och Kjells doktorsavhandling (1991). Vårt huvudresultat, som delvis gick i linje med Carol Weiss (1980) och Janet Weiss (1979) var att användning av vetenskapliga resultat i en förvaltningsorganisation är en aktiv process, som medieras av lokala organisationsfaktorer, ett slags lokal forsknings- och kunskapspolitik som hänger samman med andra organisationsfaktorer och makten över andra organisationsresurser. Tyvärr är hela det forskningsområdet dött, och ingen har hittat på något bra sedan vi skrev ett par artiklar i början av 1990-talet. Upprepningar däremot, på nya sektorer, av sjuksköterskor, av statsvetare, men inga genombrott. Det kanske är så att biopolitiktrenden, med Foucaults Collège de France-föreläsningar och Nikolas Roses framträdande sög åt sig all intellektuell fantasi, och att våra ansträngningar nu framstår som hopplöst naiva och sanningsoptimistiska, och att innovationshypen tar hand om undersökningarna av forskningsanvändning i andra sektorer.

Aant Elzinga hade varnat mig för det här. I "social studies of science" kommer forskningsanvändning alltid att ses som forskningsanvändning i maktens, bolagets eller förvaltningens intresse, och dina försök att göra samhällsvetenskap av den, kommer att läsas som om du implicit moraliserar över dumhet och okunnighet, de kommer aldrig att bli hörda som tillämpningar av organisationsteori eller politisk sociologi. Aant hade naturligtvis rätt – mer rätt än han visste. Det "Audit Society" som utvecklades allt mer

under åttiotalet och nittiotalet och fortfarande dominerar synen på offentliga organisationer kräver kunskapsanvändning, och analys av kunskapsanvändning med förutfattade ramar.

Det andra forskningsprogrammet gick å ena sidan sämre, men å andra sidan mycket bra. Åter ett stort fältförlagt projekt som resulterade i flera uppsatser och lic. avhandlingar. Själva undersökningen ("klientiseringsstudien") gav klara besked. Det var inte "socialbyråtiden" som hade betydelse, utan de ingångsförutsättningar som den fattiga personen hade när bidragsperioderna började. Tyvärr blev av olika skäl materialets kvalitet för dålig och när det kom till kritan kunde vi aldrig publicera det. Tapio Salonen och hans elever (bl.a. Anders Giertz) har gått vidare med problemet och har sedan dess bekräftat dessa resultat många gånger.

Tyvärr hade frågor om fattigdom vid denna tid gått ur modet i sociologin, och hänsköts till specialstuderande, inom "socialt arbete". Kanske just därför började jag till min egen förvåning bli ett slags pamp. Jag blev snabbt ledamot av DSF, Delegationen för social forskning, jag blev ledamot av sociologikommittén i HSFR (nuv. Vetenskapsrådet) och var ledamot av Dalby-styrelsen och svensk humanioras och samhällsvetenskaps representant i Cancerfondens forskningsnämnd. Jag hade börjat intressera mig för medicinsk sociologi med maktanalytisk ton. Det ledde till studiet av några vetenskapliga kontroverser på det hälsovetenskapliga och medicinskt vetenskapliga området, medan andra projektförslag ("medikalisering" etc.) av olika skäl kom av sig. Och som vanligt fick jag lyssna och lära. Så åkte jag hem och försökte berätta för mina doktorander vad jag hade lärt mig.

1990 fortsatte upphöjelserna. Jag blev bl.a. ordinarie ledamot av Socialvetenskapliga forskningsrådet, och några år senare också ordförande i en prioriteringskommitté. Jag kan inte förneka att jag gillade det. Men det var ett stort jobb.

Samtidigt med detta hade vi fått ett rejält anslag från SFR. Det var "I stället för mentalsjukhus – att skapa vardagsliv". En bakgrund till det var – och nu kommer det igen – självbiografisk. Sedan 1980-talet hade jag försökt stöda RSMH:s arbete i Malmö, och när ett Fontänhus, "Fountain House" skulle bildas i Malmö kom jag in i styrelsen, och blev ordförande under en period. Anna Meeuwisse blev intresserad av att titta på verksamheten, och efter en gigantisk litteraturgenomgång var vi redo att söka pengar. Det här ledde till att Anna skrev sin doktorsavhandling (*Vänskap och organisering*, 1997) och kom in på detta fält som erkänd expert.

Sedan började vi undersöka organisationers aktivitet och agerande i samband med förebyggande arbete mot HIV/AIDS. Här kom plötsligt korporativismspåren tydligt tillbaka, vi sökte och fick pengar för studier av sociala rörelser och korporatism. Jan Magnussons doktorsavhandling *Ny situation – Ny organisation* (2002) om gatutidningsrörelsen är ett bra exempel på den nyorienteringen.

Men ungefär här någon gång började jag tröttna. Åren gick, mina idéer började tryta, och framförallt var det inte så många som kom till mig och försökte dra med mig i något. Jag hade lärt mig italienska, och började drömma om att översätta italiensk poesi för att återfinna något slags kreativ ådra. Jag hade varit sakkunnig för en hel generation av professorer i socialt arbete, och mina första doktorander började bli professorskompetenta. De behövde inte mig, men jag behövde något intressant att få arbeta med. Att bestämma i forskningsrådet och andra styrelser var intressant, men skulle ta slut. Lyckligtvis anmälde sig en och annan rolig student och doktorand (t.ex. Alexandru Panican, 2007) som inte alls vandrat ut från min egen vinge. Vägen tillbaka till allmän sociologi kändes – avstängd.

Jag började med universitetspolitik istället, blev dekan och lade mig i hur universitetet leddes, och när jag var 67 var jag utanför alla forskargrupper och forskningsprogram, annat än som åskådare och kommentator. På ett sätt hade jag tur – under dekantiden fick jag medarbeta i läroböcker och antologier, och skriva och undervisa om saker som verkligen intresserar mig, kategorisering, Charles Tilly och sociala mekanismer, fattigdomsfrågor. Men jag slapp skriva egna ansökningar, och jag befriades från den fäsansfulla väntan på besked från tidskriftsredaktioner och artikelreviewers. Så kom jag över till mitt nuvarande arbete.

Men var fanns sociologin?

Vad var det då jag såg av ”svensk sociologi” när jag kom in på sociologiska institutionen som forskningsassistent 1967? Det var mest förvirrande, och det jag läste, utom marxism och fackföreningslitteratur, var inte svensk sociologi, utan Walter Buckley, Arthur Stinchcombe, Neil Smelser, Thomas Scheff och annat som jag trodde skulle ge mig en känsla för vad sociologi var för något. Vägen mellan Uppsala och Stockholm var oerhört lång på den tiden, och ingen Uppsalasociolog nämndes på luncherna och vid kaffet. Jag hade läst Himmelstrands doktorsavhandling, som jag tyckte var ganska finurlig, men ingen

nämnde ordet Segerstedt. På sociologdagarna dök Gösta Carlsson från Lund upp ibland, ganska sur och tjugig – han lät som Sociologisk Forskning-redaktionen, och ältade redan då påståendena om ”klassikerexeges”. Joachim Israel hade jag blivit bekant med utanför sociologin, han bodde i Stockholm men var inte någonsin på institutionen utan alltid på väg bort. Jag var intresserad av hans försök på arbetssociologins område och det som sedan blev ”*Alienation*”. ”Klass” som begrepp diskuterades möjligen som stratifieringsproblem, ”kön” nästan inte alls, utom i rollteorins språk, världen utanför Sverige och USA sågs som ganska obegriplig, Tyskland, Frankrike och Italien var *terre incognite* när det gällde samhällsvetenskap.

Men lika långt som till Uppsala var det till andra samhällsvetenskapliga institutioner, och ännu längre till alla andra delar av universitetet.

Vad var svensk sociologi sexton år senare, när jag blev ordförande i Sociologförbundet? Det var många just då som ville svara på den frågan, samtidigt som svaren ofta uttryckte en längtan till något annat. Ett var klart: Den svenska sociologins ursprungliga uppgift som reformföljare och planeringsunderlag, som kommit av sig en smula omkring 1970, hade utvecklats till nya höjder och fått ny kraft och kvalitet. Omstöpnigen av Meidners arbetslivsinstitut till SOFI och lokaliseringen vid Stockholms universitet, och utvecklingen av den sociologiska institutionen i Umeå, som extracampus för SOFI, fick stor betydelse. Flera av Boalts och andras bästa fyrtiotalsidéer fick nytt liv i forskningsprogram om utbildning och social rörlighet (Erikson). Några duktiga arbetsmarknads sociologer i Lund/Göteborg (Furåker) och Umeå (Åberg) framträdde, och kom att bli alltmer teoretiskt intressanta. Walter Korpis användning av ett pragmatiskt klassbegrepp gjorde den funktionalistiska stratifieringsteorin allt mer omodern. Sveriges vid denna tidpunkt främste sociolog, Göran Thornborn, flyttade till Nijmegen i Nederländerna och blev statsvetare, något som hade varit fullständigt otänkbart femton-tjugo år tidigare.

Snart förändrades läget i hög grad genom kvinnornas intåg på sociologinstitutionerna, och parallellt med det, inte bara feminism utan allt mer diskursanalys och narrativ metodologi, och, via kriminologi och missbruks-sociologi, den symboliska interaktionismen, inte bara som esoterisk nisch, utan som reguljär vetenskaplig hållning. Kritiken mot den tillämpade symboliska interaktionismen höll artigt tyst. Gouldners kritik mot Howard Becker var känd men kommenterades inte. Ungefär 1985 började begrepp som ”*Lebenswelt*” komma in i svensk sociologi.

Det som inte var så bra i denna charmerande utvecklingsfas var att det var så få som ifrågasatte disciplinideologin, föreställningen om sociologin ”an sich”, som en alldeles egen korpus med självklara disciplinära anspråk. Samtidigt var ju hela detta uppbrott, denna sprakande blomrabatt av olikhet just ett tecken på att det som varit självklar uppförande- och tankekod för ett par månader eller år sedan just spruckit, ändrats och ersatts. Men fortfarande bevakades gränserna. Sociologin ”fanns”, och mycket hamnade utanför.

Marshall Sahlins hade skrivit *Stone Age Economics*, Bronislaw Geremeks socialhistoriska fattigdomsundersökningar fanns på flera språk (svensk översättning redan 1991, *Den europeiska fattigdomens betydelse*), liksom Perry Andersons europahistorier. Charles Tilly betraktades som arrogant bindestreckssociolog med konstiga ämnesval (*The Vendée*, 1964), Michel Foucault var inte sociolog, och hans påverkan på sociologin sågs av många snarare som ett problem än en tillgång. Pierre Bourdieu och hans tradition angick bara en sekt vid några lärarutbildningar, Luhmann betraktades som stolle, inte som motståndare eller förebild. Sådär skulle man kunna fortsätta en bra stund.

Samtidigt vore det orättvist och dumt att bara säga att den svenska sociologin vid den tiden (ca 1983–1990) bara var inskränkt. Det var den inte, den skrek efter influenser, också helt o-eller antisociologiska. Judith Butler! Jacques Derrida! Sociologerna tog in allt möjligt men låtsades fortfarande att de var just ”sociologer”, till skillnad från andra som studerade samma sak.

Nu har Foucault accepterats som modern klassiker, och många andra influenser har blivit vanliga i svensk sociologi. Fortfarande är det mest anglosaxiska förebilder man söker, och europeernas inflytande kommer genom belästa engelsmän och amerikaner snarare än i originalformen. Fortfarande tror man att sociologin ”finns” som något annat än andra samhällsvetenskaper, vilket leder till dubbelarbete, institutionell avspjälkning och ibland rent löjliga fenomen.

Det finns en viss uppluckring av den värsta förstelningen. Forskare med utländska examina kan bli lektorer i ett annat ämne än det de disputerat i, men sociologerna är inte på något sätt i frontlinjen för denna utveckling. Duktiga sociologer som hamnat på andra institutioner söker sig nervöst tillbaka. Tyvärr tycks sociologin inte alls vara i ”kris” om vi ser begreppet kris i sin ursprungliga betydelse som en situation där man väljer väg, en skiljeväg.

Vad är det då för en skiljeväg vi talar om? En väg är just överblickens, syntesens. Vi kan göra oss lustiga över de gigantiska ambitionerna hos Talcott Parsons eller Niklas Luhmann, eller vad-var-det-jag-sa-mentaliteten hos vår egen hedersdoktor Immanuel Wallerstein (för att nu ta några mycket olika författare). Men samtidigt är det de som har tagit uppgiften på allvar, den som Gunnar Olofsson – låt vara en smula orealistiskt just då – gav sig själv för femtio år sedan: sociologin ska vara samhällsvetenskapens moder, den enda sant integrerande och tvärsyftande samhällsvetenskapen. Sedan kan man vara bekymrad över att några av dessa integrerare tenderar att integrera det tänkta snarare än det funna, men de har valt en väg.

Den andra vägen är splittringens väg, den disciplinära balkaniseringen. En mig närstående samhällsvetenskaplig fakultet hyser nio ämnen och därmed institutioner eller avdelningar som i stort sett är sociologi med något tillägg av humaniora eller enkel ekonomi, från strategisk kommunikation till socialantropologi, från socialt arbete till media, från kulturgeografi till genusvetenskap och rättsociologi. Överallt letar man efter sina ämnens kärna, och det som skiljer det ena från det andra och slösar tid och kraft på upprepningar som ändå bara kommer fram till – det sociala. Det här kan låta som en motsägelse – skrev jag inte för åtta sidor sedan att jag gillade att en vetenskap ”är upptagen med att granska sina grundläggande försanthållanden...” Men nio kärnlängtgående ämnen i en fakultet, när det enda de kan komma fram till är detsamma, det sociala, sociala relationer, sociala kategorier är – onödigt. Låt vara att de avspjälkade har sitt sociala i rummet, i samhällen utan skriven historia, med inriktning på rättens institutioner och processer eller någon annanstans. Teoririktningar och lärofäder är ofta detsamma i alla nio, någon är mer eller mindre realistisk/materialistisk. Någon njuter och får livsluft av balkaniseringen efter lokala konflikter, men dessa tillfälliga skäl glöms bort. De vetenskapliga objekten blandas i värsta fall samman med vissa styrnings- och förvaltningsbyråkratier eller branscher i näringslivet (i många fall en fara, i något fall det normala), så att dessa apparater i samhället blir ämnets ”kärna”, en utveckling som påhejas av parter utanför universitetet.

Någon – som jag till exempel – skulle säga att fattigdom är, och kan inte vara annat än en social relation mellan den som har och den som inte har, och därför förutsätter samhälle, och egendom som något slags institution. Andra säger att talet om fattigdom eller konstruktionen av fattigdom i samtal och skrift om fattigdom är det sociala uttrycket för något som uppfattas

som ”fattigdom”. Krångla till det hur ni vill. Det är ändå samma sak vi talar om så länge vi talar i det sociala. Vill ni tro att man kan spänna vagnen för hästen, varsågod, pröva!

Balkaniseringen skulle kanske kunna ses som rationell arbetsdelning. Det kan ju ingen vara motståndare till. Och är inte naturvetenskapernas utveckling också präglad av uppdelning och specialisering? Men vetenskaper försvinner därför att deras centrala studieobjekt blir obsoleta och uppstår därför att studieobjekten kommer till som något man kan veta något om. Mitt favoritexempel är den del av fysiken som antog att magnetism var ett klibbigt ämne i porerna på järn. När Örsted 1820 publicerade resultaten från sina experiment med elektriska strömmars påverkan på magneter försvann studieområdet omedelbart, och Ampère, Faraday m.fl. kunde bygga upp elektrodynamiken, och därmed en del av den moderna fysiken. I den park i Lund där jag har min dagliga gärning nu (”Hyphoffs”) ligger två gamla institutionspalats – gamla ”anatomer” och gamla ”histologer”, nu med nya namn. Det finns inga anatomer vid universitetet, och heller inga histologer. Det betyder inte att det inte finns intresse för och undervisning i anatomi och histologi, men som beteckningar för vetenskaper är dessa begrepp obsoleta.

Sociologin har ett centralt studieobjekt, framvuxet under 1800-talet och formulerat av klassiska författare. Det finns ingen som helst anledning att tro att ”det sociala” kommer att bli obsolet som studieobjekt under det närmaste århundradet. Då måste man antingen finna skäl att se ”det sociala” som vilseledande, något man helt enkelt inte kan veta något om (det klibbiga ämnet, vikten av en ängel) eller skäl att uppfatta ”det sociala” som en del av en inaktuell och inskränkande kategorisering av det vetenskapliga fältet (t.ex. anatomi, histologi och fysiologi).

Sociologin kommer alltså att bestå ett tag till. Den får gärna vara i kris, och helst också se på flera av sina utövare som just en del av ”det sociala” i vår tid, en del av studieobjektet snarare än som vetenskapliga exempel. Se på en Ulrich Beck, på en Tony Giddens! Hur kunde de nå framgång, undersök det! Det kanske är så man kan komma åt gåtorna i ämnets utveckling.

Referenser

- Anderson, Perry (1980) *Den absoluta statens utveckling*. Lund: A-Z förlag.
- Blackburn, Robin (1967) "The Unequal Society", i *Recent Sociology No 1*, (red.) Hans Peter Dreitzel, Macmillan, 1969 (urspr.).
- Blauner, Robert (1964) *Alienation and Freedom*. Chicago: CUP.
- Geremek, Bronislaw (1991) *Den europeiska fattigdomens betydelse*. Stockholm: Ordfront.
- Israel, Joachim (1968) *Alienation*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Knorr-Cetina, Karin (1981) *The manufacture of knowledge*. Chicago: Pergamon.
- Korpi, Walter (2013) "Om undran inför sociologerna" (urspr. 1990) i Sociologisk Forskning 3–4.
- Liljeström, Rita (2013) "Individen, paret och banden mellan generationer" (urspr. 1986) i Sociologisk Forskning 3–4.
- Magnusson, Jan (2002) *Ny situation – Ny organisation*. Socialhögskolans avhandlingsserie, Lunds universitet (diss.).
- Meeuwisse, Anna (1997) *Vänskap och organisering*. Lund: Arkiv (diss.).
- Nilsson, Kjell (1992) *Policy, conflict and power*. Meddelanden från Socialhögskolan, Lunds universitet (diss.).
- Panican, Alexandru (2007) *Rättighet och rättvisa*. Socialhögskolans avhandlingsserie, Lunds universitet (diss.).
- Poulantzas, Nicos (1968) *Pouvoir politique et classes sociales*. Paris: Maspéro.
- Reynolds, Larry & Janice Reynolds (red.) (1970) *The Sociology of Sociology*. New York: Mc Kay.
- Sahlins, Marshall (1964) *Stone Age Economics*. Chicago: Aldine.
- Socialtjänst och socialförsäkringstillägg* SOU 1977:40.
- Sorokin, Pitirim (1956) *The Fads and Foibles of Modern Sociology*. Chicago: Henry Regnery.
- Stouffer, Samuel et al. (1949) *Studies in the Social Psychology in World War II. Vol I – II The American Soldier*. Princeton: PUP.
- Sunesson, Sune (1971) *Stat och fackförbund i Sverige*. Stencilrad lic. avhandling, Sociologiska inst. Stockholms universitet.
- Sunesson, Sune (1972) "Staten arbetarklassen och fackföreningsrörelsen", *Zenit*, 3.
- Sunesson, Sune (1974) *Politik och organisation; Staten och arbetarklassens organisationer*. Lund: Arkiv.

- Sunesson, Sune (1981) *När man inte lyckas*. Stockholm: AWE Gebers.
- Sunesson, Sune (1983) "Förord" till Michel Foucault *Vansinnets historia*, 2:a svenska uppl. Lund: Arkiv.
- Sunesson, Sune (1985) "Outside the goal paradigm. Power and the structured patterns of non-rationality", *Organization Studies*, 6:3.
- Sunesson, Sune tills. M. Kjell Nilsson (1988) *Konflikt kontroll expertis. Att använda social forskning*. Lund: Arkiv.
- Tilly, Charles (1964) *The Vendée*. Cambridge: Harvard University Press.
- Weiss, Carol (1980) "Knowledge creep and decision accretion". *Knowledge*. Vol. 1:3.
- Weiss, Janet (1979) "Access to influence. Some effects of policy sector on the use of social science", *American Behavioral Scientist*, Vol. 22:3.
- Hans Zetterberg (2013) "Traditioner och möjligheter i nordisk sociologi" (urspr. 1966) i *Sociologisk Forskning* 3–4.

KAPITEL 7

De sociologiska utmaningarna – då och nu

Boel Berner

DET ÄR EN tidig morgon i början av hösten 1969. Jag traskar två trappor upp i den stora byggnaden vid Getingevägen i Lund där de samhällsvetenskapliga institutionerna håller hus. Efter att ha läst diverse ämnen till min fil. kand., inklusive tre betyg i psykologi, har jag insett att mitt intresse ligger mer åt det politiska hållet. Så nu vill jag bygga på mina två betyg i statsvetenskap. Full av förväntan öppnar jag dörren till rummet där introduktionsmötet ska äga rum.

Sedan blir det suddigt. Men jag minns en jättestor sal med bokhyllor och högt i tak, med dammiga solstrålar som mycket långt borta belyser ett bord med 6–8 allvarliga män i grå kostym. Förvånade vänder de sina ansikten mot mig. På något sätt känns det alldeles fel. Så jag stammar ett ”Ursäkta, jag har visst kommit fel” till de stirrande herrarna, stänger dörren försiktigt bakom mig och går en trappa ner. Där har Sociologiska institutionen upptaktsmöte för blivande tre-betygsstudenter. Där trängs en mängd unga människor, både kvinnor och män, och där blir det snart ett liv och ett kiv – om mer teori, mer analys, mer kritik, mer politik – och där blir jag kvar.

Så började mitt liv som sociolog.

Några månader senare sitter jag på ett kontor i Malmö. Framför mig ett ungt par. Jag ska intervjua dem för min tre-betygsuppsats i sociologi om turkar i Malmö. De kan inte mycket svenska, så deras tioårige son tolkar och berättar (tror jag) om hur det är att vara invandrare och jobba (på Kockums? i textilindustrin?). Det går rätt knaggligt och jag inser att jag är dålig på att ställa frågor. Jag vet helt enkelt för lite om deras värld, om vad de lämnat bakom sig och varför. Jag går hem och, i stället för att bidra med ännu en studie om invandrare i Sverige till den av Harald Swedner ledda delen av Invandrarutredningen, börjar jag leta material om Turkiet. Resultatet blir

en studie av omvandlingen av den turkiska landsbygden, de ökande klassklyftorna, migrationen till städerna, arbetslösheten och fattigdomen och, mot 1960-talets slut, emigrationen till välfärden i norra Europa. Jag reser till Turkiet och samlar mer material. Så skriver jag ett par artiklar i *Kommentar* och *Vi*, flyttar till Paris och arbetar bland invandrare i förorten, får turkiska vänner – men sedan slår den turkiska militären till mot fackföreningarna och vänstern i en kupp den 12 mars 1971.

Det sägs att de erfarenheter man har i tjugotjugofemårsåldern färgar ens vuxna identitet. Det handlar bland annat om vilken generation, i sociologisk bemärkelse, som man tillhör, vilka samhälleliga skeenden som man individuellt och gemensamt måste ta ställning till. Här är jag och många med mig dubbelt sociokronologiskt betingade. Vi är 40-talister som kunnat bre ut oss i ett expanderande välfärdssamhälle och vi är 68-or som reagerade på dess orättvisor. Vi präglades av Rekordårens positiva syn på samhällsförändring, sökte oss självklart till ett expanderande massuniversitet, som både välkomnade oss och gjorde oss till anonyma mottagare av en inte alltid högkvalitativ undervisning. Att vi skulle få jobb var det ingen som tvivlade på. Så gjorde vi uppror. Vi engagerade oss – för Vietnam, för Chile, för u-länderna, mot diktaturerna runt Medelhavet, mot miljöförstöring, kvinnoförtryck, imperialism i både öst och väst. Samt för bredare perspektiv i våra studier, teoretiskt såväl som empiriskt.

Allt detta påverkade även mig och, vad som är relevant för den här artikeln, min uppfattning om vad samhällsvetenskaplig forskning borde vara. Man kan se det som tre utmaningar för den sociologiska fantasin. De var viktiga då, men även senare.

De sociologiska perspektiven – och andra

Först, kanske lite förvånande: betydelsen av det tvärvetenskapliga samtalet. Vi var sociologer, ekonomer och pedagoger som vid 1960-talets slut diskuterade invandringen i Sverige: orsaker, teorier och politik. Sedan blev marxismen som teoretiskt redskap – i olika schatteringar som inte alltid kunde förenas med varandra – allt intressantare för dåtidens sociologer, men också för historiker, filosofer, ekonomer, statsvetare med flera. Vi ordnade studiecirklar, gav ut bulletiner om u-landsproblem och samhällsfrågor. Lunds officiella och rätt konservativa universitetsvärld hängde dock inte riktigt med – men det fanns ju andra länder.

I Paris, där jag vistades mellan 1971 och 1974, gick jag på föreläsningar av Lévy-Strauss, Bettelheim, Bourdieu och andra (men missade Foucault). Jag blev handledd av Nicos Poulantzas, som inspirerade mig att fundera över medelklassens villkor och utbildningens klasskaraktär. Jag skrev vid hemkomsten en avhandling i sociologi om ingenjörsarbete och svenska ingenjörer, medlemmar av, med Poulantzas terminologi, ”den nya småborgerligheten”. Min studie var dock inte helt i linje med hans strukturalistiska marxism, utan mer ekonomiskhistoriskt och teknikhistoriskt inriktad. Lite senare kom, för mig och många andra, kvinno- och genusforskningen att stå för det tvärvetenskapligt nyfikna och för en kritiskt granskande blick på etablerad vishet och vetenskap.

Sociologi var således en viktig, men inte tillräcklig, resurs för att analysera samhällets förändringar och människors relationer, maktförhållanden och meningsskapande. Andra perspektiv behövdes. För min del gällde också att sociologin inte riktigt förstod sig på det som jag kom att speciellt intressera mig för, nämligen teknikens plats i samhälle och historia. Den amerikanske sociologen Randall Collins har beskrivit denna lucka i sociologins samhällsförståelse. Teknik, skriver han, är

... sociologins stora *deus ex machina*, kanske till och med en mystisk *machina ex deus*. Det enda vi tycks veta är att teknologi plötsligt uppstår eller utvecklas eller sprids, ibland med kolossala konsekvenser, som när boktryckarkonsten eller krutet drog igång den Gutenbergska revolutionen, den militära revolutionen, och så vidare ... (Collins 1986: 11)

Jag vände mig mot en sådan teknikdeterminism. Det var ju *hur* tekniken påverkade samhället och samtidigt *själv förändrades* av människors ageranden som jag ville förstå. Forskning om detta bedrevs inte vid Sociologiska institutionen i Lund. Så när en professur utlystes vid tema Teknik och social förändring, en tvärvetenskaplig miljö vid Linköpings universitet med fokus på just teknik och samhälle, sökte – och fick – jag den. Då blev mina arbetskamrater idéhistoriker, antropologer, företagsekonomer, geografer och allmänna tvärvetare. Jag har handlett doktorander med varierande ämnesmässig bakgrund, redigerat böcker med författare från olika discipliner, och själv skrivit om ämnen där det krävts ett tvärvetenskapligt perspektiv: teknisk utbildning, medicinsk praktik, risker i tekniska system, moderniseringsprocesser i Afrika och Europa och, inte minst, genus och teknik. Jag

har till och med formulerat mina (och mina kollegors) erfarenheter i en bok om tvärvetenskapens historia, problem och möjligheter (Berner 2011).

Jag predikar alltså tvärvetenskap – men, innerst inne, tänker jag nog som en sociolog.

Att tänka sociologiskt

Sociologins stora poäng och utmaning är nämligen – och det är mitt andra arvegods från 1960–1970-talen – dess universalistiska anspråk. Sociologi kan behandla det mesta i samhället. Framför allt kan en sociolog välja fritt mellan analytiska nivåer och även söka förena dem. Sociologi handlar alltså för mig (men inte för alla sociologer) om de stora omvandlingarnas – industrialiseringens, moderniseringens och globaliseringens – betydelse för hur samhället organiseras, hur maktrelationer, ideologier, interaktioner och identiteter formas och förändras. Men också om hur detta tolkas, iscensätts och ifrågasätts av samhällets aktörer. ”Den sociologiska visionen gör att vi kan få grepp om historia och biografi och relationerna mellan dem bägge i samhället. Här ligger dess uppgift och det löfte den ger oss”, som C.W. Mills formulerade det i en ofta citerad fras (Mills 1959/1985:12). Hans uppgörelse med Grand Theory liksom med den ”abstraherade empirismen”, hans plädering för en historisk metod, hans kritik av makteliten och hans inkännade analys av tjänstemännens villkor i boken *White Collar*, tillhörde mina inspirationskällor på 1970-talet. Att se *The Present as History* som en annan dåtida auktoritet, den marxistiske ekonomen Paul Sweezy, formulerade det, var centralt.

Jag läste på 1970-talet Robert Nisbet, en förvisso konservativ men intressant sociolog, och hans *Sociology as an Art Form*. Den fascinerade mig, så skulle det vara. Och Marx! *Kapitalets* första band (nej, inte värdeläran, utan beskrivningen av arbetets omvandling, från hantverk via manufaktur till storindustri). Som Nisbet skrev, kan vi med sociologiska glasögon undersöka både det breda panoramat, landskapet, och människorna som rör sig i det. Och dessa människor är inte självklart offer för strukturer och omständigheter; sociologin ger oss redskap för att förstå deras agens, se dem som aktiva deltagare i sina egna liv och i andras. Detta innebär en dubbel utmaning för en sociolog. Idealt bör man kunna teckna såväl samhällsförändringens konturer och stora svep som olika aktörers meningsskapande och konflikter. Således, såväl reproduktion som omvandling och oanade konsekvenser.

Jag började lite försiktigt i denna anda vid 1970-talets mitt med att utifrån intervjuer, dokument och egna iakttagelser skriva om forskningspolitik och jordbruksteknik i Folkrepubliken Kina under och efter Kulturrevolutionen. Utan kunskaper i kinesiska blev detta emellertid ett svårbehandlat ämne. Jag lämnade det, och den tvärvetenskapliga miljö inom Forskningspolitiska programmet i Lund, dit jag tagit min tillflykt under ett par år, och skrev i stället 1981 färdigt min avhandling om ingenjörsarbetets plats i den industriella omvandlingen i Sverige. Den handlade om ingenjörerna som både pådrivare och påverkade av de tekniska och organisatoriska förändringar som det svenska samhället genomgick under 1900-talet.⁴⁰ Ett antal år senare skrev jag om en gren av kvinnorörelsen som också betydde mycket för moderniseringen av samhället. Det handlade om de husliga omdanarna som, från 1920-talet och framåt, i kvinnoförbund och Hemmens forskningsinstitut, Husmors Filmer och lanthushållsskolor drog in de svenska hemmafruarna i en – ibland beskäftig, ofta stolthetsgivande – teknisk och organisatorisk omvandling av hemmet. Utmaningen var också här att söka förstå aktörer och bevekelsegrunder i ett historiskt specifikt ”teknopolitisk” skeende och ge en mångfacetterad berättelse om teknik och social förändring.

Dessemellan insåg jag vikten av att som sociolog inte bara rota runt i arkiv utan också smutsa ner händerna i den s.k. verkligheten. Så det blev, i början av 1980-talet, deltagande observation under ett år i det som då hette verkstadsteknisk utbildning, bland svarvar, fräsar, tonårsgrabbar och lärare, rent bokstavligt smutsigt och bullrigt. Där lärde jag mig betydelsen av att i detalj analysera situerat handlande – hur meningsskapande och praktiker formas i en lokal kontext. Men också hur det lokala betingas av strukturella villkor: skolschemats ordnande roll, maskinernas funktionssätt, utbildningsideologiska strömningar och ekonomiska krav.⁴¹

Sedan blev det mest arkivstudier igen (och lite intervjuer). Nyligen har jag skrivit om blodets väg mellan människor: från avrättningar till aids (som man lite drastiskt kan uttrycka det). Boken *Blodflöden* handlar både om blodgi-

40 En intresserad läsare kan läsa det Efterord som jag skrev till nyutgåvan av avhandlingen 2012, i vilket jag reflekterar över dess innehåll och lätt storvulna anspråk, liksom över hur forskningslandskapet för studier av teknik och samhälle förändrats under drygt trettio år sedan 1981, det år jag disputerade.

41 Mer än tjugofem år senare gjorde vi något ganska ovanligt, inte bara inom svensk sociologi, nämligen en etnografisk återstudie i samma slags skolmiljö. Syftet var att undersöka förändringarna, liksom det beständiga, i utbildningens teknik och praktik.

vandets lokala och mer eller mindre altruistiska karaktär och om blodkomponenternas och blodprodukternas globala, varumässiga cirkulation. Med den historiska sociologens glasögon har jag undersökt skapande och omskapande av teknik och organisation från 1800-talets första, ofta misslyckade, transfusionsförsök till dagens rutiner och mångmiljardindustri, en förändring över tid. Men jag har också zoomat in på människornas ageranden *i en viss tid*. Vilka konkreta problem stod just då sjukvårdens aktörer inför, vilka alternativ var tänkbara (vilka metoder, vilka risker, vilka är de goda givarna?), vilka kontroverser präglade dem? Hur valde de att agera och med vilka konsekvenser, på kort och lång sikt? Återigen är det möjligheten att med hjälp av sociologins teoretiska verktyg kunna ge *både* de detaljerade berättelserna *och* det stora historiska svepet, som inspirerat mig. Det ser jag som något av sociologins kulturarv, och det har jag velat använda mig av.

Vetenskaps- och teknikstudier som sociologi

Hur går då detta ihop med vad jag skrev ovan om nödvändigheten av tvärvetenskap för att förstå materialitetens roll i samhället. Kan sociologin med sitt traditionella ointresse för teknikens innehåll verkligen tillföra något intressant? En liten utvikning blir nödvändig.

Under de senare årtiondena har vi sett ett starkt uppsving för forskningen om vetenskap, teknik och medicin i samhället, vad som internationellt kallas Science-and-Technology-Studies eller STS. Detta har skett med visst motstånd från undersökningsobjekten själva (främst då vissa naturvetare), vilket 1990-talets ”Science Wars” vittnar om. Men forskningsfältet expanderar stadigt, givet behovet att förstå den avancerade teknikens (informations- och kommunikationstekniken, energitekniken, biotekniken osv.) allt större roll i samhälle och vardagsliv.

Intressant nog är det i hög grad sociologer som – delvis i protest mot den etablerade sociologins teknikblindhet – från 1980-talets mitt och framåt försett teknikanalysen med en rad produktiva och inflytelserika verktyg. Det gäller, på makronivån, såväl Ulrich Becks pessimistiska blick på ”risksamhället” som Manuel Castells mer positiva analyser av ”nätverkssamhället”. På sociologisk mikronivå har Bruno Latours och Michel Callons kyliga aktör-nätverksansats ANT samt Wiebe Bijkers och John Laws socialkonstruktivistiska studier av teknikens ”tolkningsmässiga flexibilitet” varit inflytelserika; det gäller även den forskning (företrädd av bl.a. Susan Leigh Star, Adele Clark och Joan

Fujimura) som, inspirerad av amerikansk pragmatism och grounded theory, detaljstuderat praktiker kring medicinsk teknologi, bioteknik och IT. På mesonivå har organisationssociologen Charles Perrows resonemang kring ”normal accidents” i sociotekniska system fått stort genomslag, särskilt efter olyckan i kärnkraftverket på Three Mile Island. Hans pessimistiska bild av olyckors oundviklighet har dock ifrågasatts av andra sociologer; de har analyserat varför potentiellt olycksbenägna, komplexa system, som kärnkraftverk, hangarfartyg och flygledning, ändå faktiskt fungerar. ”Working in practice, but not in theory” är en av gruppens mest kända artiklar.

Det sociologiska inflytandet på det tvärvetenskapliga STS-fältet har alltså varit starkt. Det märks också i ett uppsving för etnografisk metod för att förstå den teknovetenskapliga kunskapens situerade, ofta osäkra och motsägelsefulla karaktär. Så har exempelvis många i vår forskargrupp på tema T använt deltagande observation för att studera de mest skilda teknikmiljöer, från färjor och flygledning till intensivvård, brandövningar och genetiska laboratorier. STS-fältet har även berikats av ett kritiskt feministiskt engagemang, av sociologer och andra. Inflytelserika studier är Carolyn Merchants idéhistoriska kritik av den vetenskapliga revolutionens exploaterande syn på kvinnor och natur, Cynthia Cockburns sociologiska undersökningar av maskinteknikens och hushållsteknikens genuskaraktär, samt Donna Haraways (och andras) dekonstruktion av biovetenskapens ras- och könstänkande. Allt är inte kritik – här finns också ett bejakande av teknikens och vetenskapens potential för frigörelse; i ett idealiskt samhälle kan vi alla bli *cyborgs*.

Trots den internationellt livaktiga forskningen och trots de många överlappningarna mellan STS och sociologi är min bild ändå att såväl vetenskaps-sociologi, tekniksociologi som medicinsk sociologi förblivit relativt marginella fält inom svensk sociologi. De har inga egna arbetsgrupper på aktuella sociologkonferenser, tycks inte undervisas specifikt i på sociologiska institutioner, och artiklar inom dessa områden förekommer inte frekvent i *Sociologisk Forskning*. Undantagen är möjligen miljösociologi och frågor om ”risksamhällets” utmaningar.

En anledning till denna brist kan vara att det som förr var bindestrecks-sociologier har i dag utvecklats till bindestrecksfält eller till och med till nya discipliner (som somliga anser att STS är). Den mångdisciplinära forskningen om teknik, vetenskap, medicin har alltså numera egna arenor, i form av institutioner, tidskrifter och konferenser. På vägen försvann i Sverige (och av politiska skäl) mycket av den arbetslivsforskning som bland annat i Ar-

betslivsinsitutets regi hade tydligt fokus på teknik. Och även den forskning om vetenskapens roll i samhället som under en period från 1970-talet och framåt stöddes av diverse svenska forskningsråd har tappat mark och institutionell förankring. Så, trots ett fortsatt stort behov av kritiskt reflekterande studier av både arbetsliv och vetenskap finns det i dag, tycks det mig, mindre utrymme (och kanske intresse?) för sådan forskning, varken inom sociologin eller på andra håll.

Det intellektuella uppdraget

En tredje utmaning från mina tidiga år som sociolog: sociologi är kritik, sociologi är politik.

Många av oss som började doktorera vid 1970-talets början ifrågasatte vad vi uppfattade som en konsensus-sociologi, omedveten om samhällets klyftor och motsättningar. Den tidiga sociologin i Sverige hade ambitionen att bidra till en upplyst social ingenjörskonst. Med kunskapens hjälp skulle samhället förändras steg för steg i rätt riktning, missförhållanden reformeras bort, trivsel och gemenskap öka. Den sociologi som vi läste på grundnivån fanns i träiga amerikanska Handbooks och de svenska forskarna skrev ofta opersonligt i en ambition att, med hjälp av kvantitativa metoder, bevisa att sociologi var en ”riktig” vetenskap. Men att betyda något för samhället var inte detsamma som att delta i statliga utredningar, tyckte vi. Den sociologi vi brann för skulle beröra en bredare allmänhet, förändra världen, eller åtminstone sättet att se på världen.

Parallellt med studierna startade vi därför (eller skrev i) – mer eller mindre vetenskapliga tidskrifter av politiskt och/eller internationellt inriktad karaktär: *Zenit*, *Arkiv*, *Häftena för Kritiska Studier*, *Kommentar* och *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Detta var en kollektiv verksamhet, där personer från olika discipliner och politiska schatteringar (om än främst på vänsterkanten) grälade fruktbart med varandra, inspirerade och stöttade varandra. Vi gav ut böcker, såg till att internationella teoretiker och politiska analyser översattes till svenska.⁴² Sociologer är sällan ”muck rakers” eller grävande

42 Min insats i det sammanhanget har bland annat varit att söka bryta den anglo-amerikanska dominansen inom svensk samhällsvetenskap genom översättningar och presentationer av fransk utbildningssociologi på 1970-talet, fransk arbetslivssociologi på 1980-talet och nu senast fransk genusforskning om kropp, kön och materialitet (Bernier & Dussauge, red. 2014).

journalister, men våra teorier och resultat borde ändå kunna ge aha-upplevelser, utmana schablon tänkande, visa på det dolda i det givna och ifrågasätta det accepterade. Som sociolog – forskare och doktorand – var man också intellektuell.

I dag är vissa av dessa ambitioner svårare att uppnå än på 1970-talet. Då kunde vi (jag) ägna tio år åt doktorandstudier, förvisso mesta tiden genom att försörja oss på annat än doktorandbidrag och även publicera annat än avhandlingen. Men pressen att producera, konkurrera och karriärplanera (ett då okänt ord) fanns inte på agendan på samma sätt som i dag. En mer professionell och internationellt gångbar yrkesroll har under senare tid utvecklats inom akademien. Den kan ha sina fördelar, men fara finns för insnävning och minskat intellektuellt risktagande. I dag måste sociologen/forskaren ofta nischa sig som expert på någon liten bit av verkligheten för att få anslag och citeringar. Tillräcklig tid att författa brett upplagda böcker – eller att läsa dem – ges sällan. I stället uppmuntras man skriva internationellt publicerbara artiklar. Också det ska förstås göras, men det kräver tid och en icke oansenlig insats av nätverkande på konferenser och i cyberrymden för att ens alster ska uppmärksammas, bli lästa och citerade.

Vad händer då med det bredare intellektuella uppdraget? Finns sociologin i samhället? Frågorna gäller förstås även för oss, 40-talister, som en gång var aktiva i offentligheten, men som sedan, i våra ansvarspositioner, ofta uppslukats av artikelskrivande, sakkunniguppdrag, opponentskap, handledningar och ansökningar.

Men kanske har jag fel? Jag har ju under mer än tjugo års tid, sedan 1991, vistats utanför sociologins huvudfåra i form av sociologiska institutioner, konferenser och tidskrifter. Jag vet inte vilka frågor som upptar ämnet i dag. Jag kan ha missat diskussionerna om vad man *vill* med sociologin, vilka samhällseliga avtryck man vill göra, och faktiskt gör.

Sociologins spår i samhället

I brist på kunskap har jag agerat kvantitativ undersökare av en viss del av offentligheten. Jag har räknat antalet texter skrivna av sociologer på två offentliga arenor, nämligen *Svenska Dagbladets* understreckare samt DN Debatt i *Dagens Nyheter*, det förra som ett mått på intresset att skriva kultur- och samhällsinriktade essäer vända till den ”bildade allmänheten”, det senare

som ett mått på politiskt inriktad publicering. I dessa fora talar eliten till eliten. De är borgerliga tidningar och sidorna har starka gatekeepers. Man skulle givetvis kunnat undersöka andra arenor (*Aftonbladet*, *Fronesis*, *Arena*, *Axess*...?), men dessa två var lätt tillgängliga för en snabb genomgång vid mikrofilmsapparaten. De är dessutom tydligt socialt definierade och läses dagligen i hela Sverige.

Jag har gått igenom SvD för januari, maj och september 2010 och 2011 samt motsvarande månader 2009 och 2011 för DN. Jag undvek 2010 för DN eftersom det var ett valår. Åren 2010 och 2011 är de två senaste åren som jag fann mikrofilmade på Lunds universitetsbibliotek.

Min genomgång visar då, vad gäller *Svenska Dagbladet*, att *ingen* sociolog skrivit någon av de 176 undersökta understreckarna. Pierre Bourdieu, som "stridbar sociolog", och hans betydelse diskuteras visserligen i en artikel, men då av en litteraturvetare. Just litteraturvetare, "kulturskribenter" och författare, men även en hel del historiker och filosofer samt en och annan statsvetare, pedagog eller naturvetare, tycks se en essä i SvD som ett intressant tillfälle för reflektion – men alltså under denna tid ingen sociolog. Ändå dryftades där flera ämnen som sociologer torde kunna säga intressanta saker om, från medier till migration.

Det kan förstås vara så att sociologer har sänt in bidrag, men blivit refuserade. Mer sannolikt är nog att det inte ingår i den sociologiska självbilden att skriva texter av detta slag. Att skriva essäer ger få meritpoäng i den sociologiska världen, varken internt eller externt. Kanske har tveksamheten att göra med genrens karaktär av rätt a-teoretiska överblickar (sociologer vill ju gärna vara teoretiska), med dess slagsida mot historia (som ju svensk sociologi i stort sett övergivit) eller med dess krav på en viss form av elegant retorik? Eller så ser svenska sociologer detta forum helt enkelt som ointressant och vill hellre skriva för en annan, mer samhällstillvänd och politiskt inflytelserik publik.

Det skulle i så fall betyda ett större intresse att publicera resultat och förslag på DN Debatt. Min snabbläsning av bortåt 200 inlägg visar att detta forum, föga förvånande, domineras av politiker, myndighetspersoner och representanter för allehanda intresseorganisationer.⁴³ De akademiker som syns är främst statsvetare, ekonomer och jurister, ibland i

43 För en redaktionell översikt över DN Debatt 2009–2010, se <http://www.dn.se/debatt/sa-jobbar-dns-debattredaktion/>

egenskap av statliga utredare. Men några sociologer har faktiskt också publicerat sig där under den undersökta perioden. Den 22 maj 2009 skrev Göteborgssociologen Micael Björk om polisens bekämpning av gängkriminalitet och ställde krav på JO om förändrade regler kring uppgiftslämnande. Den 18 september 2011 skrev Arne Modig en artikel om väljaropinioner bland miljöpartister; han presenterade sig som fil.dr i sociologi samt oberoende opinionsanalytiker med bakgrund i en rad opinionsinstitut. Någon vecka senare (27 sept 2011) var det dags för en artikel om äldrevårdens kris skriven av en professor och en fil.dr i sociologi (Mats Thorslund och Bettina Meinow) samt en docent i socialt arbete (Marti Parker). Dock presenterade de sig inte explicit som sådana utan som medarbetare vid Aging Research Center vid Karolinska Institutet och Stockholms universitet.

Jag har funderat över vad dessa ”resultat” säger om bilden av sociologin och sociologer i offentligheten. Det finns en traditionell uppfattning om vad sociologi är, framlyft inte minst av Hans L. Zetterberg, professor i USA, därefter bl.a. chef för Riksbankens jubileumsfond, chefredaktör för *Svenska Dagbladet* och krönikör i dagspressen. Mest känd utåt var han nog som forskningschef och senare chef för opinionsinstitutet SIFO under 1970- och 1980-talen. Så sociologen Arne Modig går i välkända fotspår när han presenterar sig som opinionsanalytiker och anknyter till sociologi som en kvantitativt inriktad vetenskap som något som kan ge legitimitet åt artikelns budskap. I de två andra fallen tas klassiska sociologiska frågor – kriminalitet och vårdbehov – upp av de debatterande forskarna och krav ställs på myndigheterna. I den senare artikeln affischeras dock inte författarnas sociologiska ämnesbakgrund för att ge tyngd åt argumenten utan deras institutionella tillhörighet – ett internationellt betitlat forskningsinstitut vid Stockholms universitet samt, inte minst kanske, Karolinska institutet.

Sociologiska utmaningar

Av detta kan man dra den snabba slutsatsen att sociologer i dag inte är så intresserade vare sig av essäskrivande eller offentlig debatt. Jag har också googlat bloggar om sociologi. Kanske fanns där det djupare reflekterandet och den alerta samhällsdebatten? Men sociologibloggarna verkar antingen vara avsmnade (som den ambitiösa sociologerna.se) eller skrivas av perso-

ner utanför akademien och främst innehålla personliga tyckanden i samhällsfrågor.⁴⁴

Min bild av svensk sociologi – baserad på en snabb genomgång av tidskrifter, avhandlingar och kursbeskrivningar – är ändå att den har intressantare ambitioner än så. Man vårdar ett kulturarv i form av teoretiker (samma som förr, men kanske inte längre särskilt mycket Marx). Feministiska forskare – och en del andra – bryr sig om genus och den avancerade teoretiska utveckling som där sker, från Butler till Barad. Den metodologiska diskussionen förefaller vara alert. Innehållsmässigt tycks merparten av svensk sociologi ha en fortsatt stadig inriktning på aktuella välfärdsfrågor och sociala problem. Man diskuterar ojämlikhet baserad på klass, genus eller etnicitet, tar upp frågor om våld och diskriminering. Socialpolitik och sociala rörelser är intressanta studieobjekt. De problem som upptog oss i det Swednerska migrationsforskningsprojektet på 1960-talet är flitigt beforskade. Men vi levde då i en rätt omedveten och idyllisk tid, utan sverigedemokrater, lasermän och muslimhatare. Dagens verklighet är brutalare, mer fylld av motståndningar – och naturligtvis än mer angelägen att studera och förstå.

För mig personligen har de viktiga sociologiska utmaningarna dock inte varit att lösa sociala problem. Snarare har jag ofta varit mistrogen mot hur sådana formulerats av mer eller mindre välmenande myndigheter eller andra intressenter. I stället har jag fascinerats av en rad olika sociala fenomen. Hur är de möjliga? Genom vilka materiella, organisatoriska och kunskapsmässiga praktiker har de uppstått och reproducerats, historiskt och i dag?

Här har jag inspirerats av Bourdieu, Chamboredon och Passeron och deras bok *Le métier de sociologue* som jag läste i Paris 1971. För att ett socialt fenomen (eller problem) ska bli till ett vetenskapligt objekt krävs, menar de, ett ifrågasättande av det självklart givna samt ett teoretiskt arbete som länkar en mångfald iakttagelser till varandra och till teoretiska perspektiv. Sociologens arbete måste kännetecknas av såväl nyfikenhet som vaksamhet.

44 Att sociologi är ett tånjbart begrepp i cyberrymden inser man även om man går till uppslagsordet "sociologi" på Wikipedia. Där möts man av både vettiga och lätt bisarra formuleringar. Till de senare kan räknas följande: "Det finns även många betydelsefulla kvinnliga sociologer, inte minst bland de nu verksamma. Bland dem kan nämnas Hannah Arendt, Nancy Chodorow, Margaret Mead, Harriet Martineau och Rosa Luxemburg" (sic). Man kan även notera genus- (och ämnes!) tillhörigheten hos de "svenska sociologer" som därefter räknas upp som värda att nämnas, en intressant läsning. Se: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Sociologi> (30 april 2014).

Här finns en spännande motsättning (en av många inom sociologin) mellan att vilja se världen med deltagarnas ögon och att inse att världen inte är genomskinlig: ”Den förklaras inte av de föreställningar som deltagarna gör sig av den, utan av djupare orsaker som undgår det omedelbara medvetandet”, skrev Durkheim. I detta, och andra, spänningsfält navigerar sociologin – och därför förblir den en ständigt utmanande vetenskap.

Referenser

- Berner, Boel (1981/2012) *Teknikens värld. Teknisk förändring och ingenjörarbete i svensk industri*. Arkiv förlag: Lund.
- Berner, Boel (2011) *Vad är tvärvetenskap och hur kan den göras? Erfarenheter från forskningen om teknik och samhälle*. Perspektiv på tekniken nr 4, tema Teknik och social förändring, Linköpings universitet.
- Berner, Boel (2012) *Blodflöden. Blodgivning och blodtransfusion i det svenska samhället*. Arkiv förlag: Lund.
- Berner, Boel & Dussauge, Isabelle (red.) (2014) *Kön, kropp, materialitet. Perspektiv från fransk genusforskning*. Arkiv Förlag: Lund.
- Bourdieu, Pierre, Chamboredon, Jean-Claude & Passeron, Jean-Claude (1968) *Le métier de sociologue*. Mouton Bordas: Paris.
- Collins, Randall (1986) *Weberian Sociological Theory*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Mills, C. Wright (1959/1985) *Den sociologiska visionen*. Arkiv förlag: Lund.
- Nisbet, Robert (1976) *Sociology as an Art Form*. Oxford University Press: New York.
- Sweezy, Paul (1953) *The present as history: essays and reviews on capitalism and socialism*. Monthly Review Press: New York.

KAPITEL 8

Bland intellektuella och statstjänstemän – mot gränslösa horisonter

Göran Therborn

Operationsbas och vänkrets

Jag var knuten till Sociologiska institutionen i Lund under nästan två decennier, men Lund på den tiden var också så mycket annat: marxism, vänsterpolitik, tidskriften *Zenit*, det långa fönsterbordet på Atén, vänsterns *Stammtisch*, spaning på Bokcaféet och intellektuella luncher på Backholms. Sociologi var en operationsbas och en vänkrets, men ingen karriär och ingen identitet.

När jag kom till Lunds universitet 1960, hade jag aldrig hört talas om sociologi. Samhällsvetenskap, som man kunde förstå på Kalmar högre allmänna läroverk, var statskunskap och nationalekonomi. Politiskt intresserad började jag med den förra. Bland mina matlagskamrater kom jag att träffa ett par vänner som ville bli läkare, men som inte hade haft betyg nog för att komma in direkt på medicinsk fakultet. I stället hade de möjligheten att kvalificera sig genom att ta några betyg (som det hette på den tiden) på filosofisk fakultet. Därvidlag hade tre ämnen fått rykte om sig att vara lämpade. Genetik, därför att det var medicinskt nyttigt. Pedagogik och sociologi därför att de var lätta. Då fanns det för mig, tyckte jag, ingen anledning att läsa sociologi. Men så var jag borta ett år, som värnpliktig, och då började en vän från skoltiden, Gunnar Olofsson, att studera sociologi, och skickade entusiastiska brev till vpl Therborn. Tillbaka i Lund började jag också – och blev snart intresserad. Framför allt därför att sociologin framstod som mycket mer vetenskaplig och seriös än statskunskap, som i dåtidens Lund mest var författningsplugg och politisk konversation.

Den vetenskapliga ambitionen, strävan efter ny kunskap, tilltalade mig. Den var stilfull, om än inte karismatisk, representerad av professor Gösta Carlsson, en sparsmakad intellektuell med borgerlig framtoning och främst

socialpsykologiska och demografiska intressen. Atmosfären på institutionen var lätt bohemisk, centre-left (dvs. socialdemokratisk i statskyrklig mening) och laissez-faire. Det var ingen miljö jag hämtade idéer från. Både sociologiämnet och institutionen uppfattade jag framför allt som en operationsbas, där vetenskap och intellektuell skärpa hyggligt respekterades och där samtidigt många olika analytiska perspektiv och okonventionella sociala och politiska åsikter tveklöst tolererades. Lundainstitutionen blev också en viktig vänmiljö med många profilerade personligheter, som betydde mycket för mig. Nästgårds var de befryndade, något yngre rättssociologerna. Den intellektuella lundavänstern spände över många discipliner, men man kan nog säga att sociologistudenterna, sociologiamanuenser och (så småningom) extralektorer spelade en central roll.

Internationellt inflytande

Teorier och analytiska vinklar och verktyg tog jag från den intellektuella vänstern i det tidiga 1960-talets Europa. Studentvänstern i Lund, oftast utan lokal förankring i den speciella universitetsstaden och utan akademisk familjebakgrund samt långt ifrån den svenska maktens korridorer och strider, var på den här tiden mycket internationellt orienterad. Men jag hade också ett internationellt intresse från gymnasietiden i Kalmar, med prenumeration på *New Statesman* och beställningar av fransk och tysk litteratur, från Sartre till Thomas Mann, via stadens bokhandel. En prenumeration 1961 på *New Left Review*, med back issues tillbaka till en av dess föregångare, *The New Reasoner*, öppnade en intellektuell värld. Jag är också tacksam för Arbetarrörelsens Arkiv (då centralt på Upplandsgatan i Stockholm), som erbjöd ett stort utbud av internationella tidskrifter och böcker. Där läste jag Gramsci för första gången, i ett franskt urval, innan jag lärde mig tillräckligt med italienska för att tillgodogöra mig hans Anteckningsböcker från fängelset i den klassiska sexvolymutgåvan från Einaudi.

I jämförelse med Gramsci och Lukács och med (äldre) samtida som de engelska historikerna Edward Thompson, Eric Hobsbawm, Perry Anderson m.fl. och franska filosofer som Jean-Paul Sartre, Henri Lefebvre och Louis Althusser framstod de flesta sociologer som ganska bleka figurer. Men där fanns ju ljuspunkter. Ralf Dahrendorfs klassanalys läste jag med intresse, och Robert Merton med intellektuell respekt, lite liknande, ett par pinnhål högre, mitt erkännande av Gösta Carlsson. Jag fick en livslång beundran för

Talcott Parsons' *The Structure of Social Action*, som ett briljant stycke teorianalys och teoriehistoria, utan att för den skull inta något annat än en fientlig hållning till hans efterkrigstida "struktur-funktionalism" (hans inskränkta avfärdande av Marx tog jag som en amerikansk självklarhet.) Hos sociologins klassiker uppskattade jag den disciplinbyggande ambitionen och styrkan hos Durkheim och den imponerande, skarpsynta lärdomen i Max Webers historiska sociologi, framför allt hans religionssociologiska uppsatser. Men från mitt 1960-tal ledde så många stigar till Marx att jag aldrig fick tid och ork nog att riktigt tränga in i Webers väldiga verk.

Jag startade min intellektuella verksamhet inom sociologin i första hand som marxistisk teoretiker, med ambitionen att relatera och uppdatera marxismen till samtida samhällsvetenskap. Det hela började med försvar för vetenskaplig forskning och kunskap, från en explicit politisk vänsterståndpunkt, men mot alla strävanden till kunskapsökandets upplösning i värderingar och "kritik" (Therborn 1969; 1973), samt ett beredande analytiskt angrepp på föreställningar i samtida sociologi och nationalekonomi (lic.avhandling , Therborn 1971). Det hela mynnade ut i en konstruktiv teoretisk, men omfattande empiriskt grundad, trilogi, doktorsavhandlingen *Science, Class and Society* (1974, internationell bok 1976), *Vad gör den härskande klassen när den härskar?* (1978) och *Maktens ideologi och ideologins makt* (1980). Alla skrivna på engelska, de två senare översatta till svenska av den i förtid bortgångne vännen och lundaprofilen Gunnar Sandin.

Samtidigt hade jag rent empiriska intressen. Min första sociologiska uppsats undersökte bias i mediareporteringen av en mystisk sammanstötning i Tonkinbukten våren 1965 mellan amerikanska och nordvietnamesiska krigsfartyg, som Lyndon Johnson använde som motivering för att eskalera den amerikanska krigsinsatsen i Vietnam. Utanför akademien skrev jag ett på sin tid internationellt uppmärksammat svar på frågan: Varför fick Vietnamkriget en så stark anti-imperialistisk effekt i USA, Europa och världen, när Koreakriget inte fick det? (Therborn 1968). Mitt första större empiriska arbete försökte förklara hur det kom sig att det utvecklade kapitalets makt numera överallt tog sig demokratiska former (Therborn 1977).

Vad hade socialdemokratin betytt för Sveriges välstånd och välfärd var en annan stor empirisk fråga. För den skull sökte jag för första gången (1976–1977) ett forskningsanslag, som jag medvetet gjorde stort för att kunna ge anställning åt doktorander och yngre kolleger. Vi fick pengar och vi producerade (först i Therborn m.fl. 1978), men särskilt kostnadseffektiv forskning

var det nog inte, även om projektet sköt upp Anders Kjellberg och Bo Rothstein i deras akademiska karriärbanor. Det var huvudsakligen mitt fel, som redan då visade att jag inte är någon lysande företagsledare. Men jag lärde mig mycket om svensk socialhistoria, som jag har haft nytta av resten av livet – med den internationella efterfrågan på svar om Sverige, Skandinavien, socialdemokratien och välfärdsstaten.

Under årens lopp har det sedan blivit oerhört mycket sociologiläsning, inklusive på för mig fjärran fält som metodologi, socialpsykologi och mikrosociologi. Mot bakgrunden av det institutionella enprofessorssystem jag växte upp med, och kom att sträva efter en plats i, såg jag en grundlig disciplinär allmänbildning som en moralisk plikt. Men fortfarande är det så, att jag ser mig själv i första hand som samhällsvetare (social scientist) och därefter som sociolog. På 1980-talet hade jag en professur i statskunskap i Holland, som visserligen blivit ett mycket mer vetenskaplig ämne sedan det tidiga 1960-talets Lund, men som jag då fann för snävt.

Intellektuella förebilder har fortsatt att i stor mängd komma från hindersides de akademiska gränserna, antropologer som Jack Goody, demografer som J.C. Caldwell, ekonomer som Amartya Sen, geografer som David Harvey, statsvetare som Stein Rokkan, och så fler historiker, efter Anderson, Hobsbawm och Thompson, bl.a. Maurice Agulhon, C.A. Bayly, Linda Colley, Felipe Fernández Arnesto, Jürgen Kocka och Jürgen Osterhammel. Inom samtida sociologi har jag haft lysande vänner, som Walter Korpi, John Thompson och Erik Wright, och funnit en imponerande intellektuell kraft i Pierre Bourdieus *oeuvre* – en relativt sen upptäckt på grund av min trötthet på den självcentrerade skrivstilen från konkurrensbesatta Rive Gauche, så olik hans vänliga och ofta försynta personliga framtoning. Men de kolleger jag känner störst intellektuell frändskap med är gränsöverskridare med historiskt djup, som Charles Tilly, Immanuel Wallerstein, Manuel Castells, Maurizio Barbagli och Michael Mann (sedan han lagt av sin tidiga anti-marxistiska pose).

Jag fick inte den professur i Lund som jag sökte i slutet av 1970-talet, och det var nog en stor tur. Det hade varit lätt att fastna i den hemska trevliga lundamiljön.

Men rörligheten har sitt pris, liksom allt annat. Jag har upplevt mina skiftande intellektuella föreläsningar med stor glädje. De har berikat mitt liv. Men mobiliteten har också inneburit att viktiga forskningsprojekt inte har blivit riktigt slutförda och konsoliderade. Det gäller kanske framför allt mitt

kollektiva projekt ”Sverige under socialdemokratin”, som aldrig fick sin riktiga sammanfattning och konklusion. (Några större uppsatser till blev det dock, bl.a. Therborn 1986, 1991, 1993) Samma öde drabbade mina studier av rösträttens och demokratins historia (Therborn 1977, 1979, 1992), liksom den sociala modernismens och modernitetens genombrott och utveckling i olika delar av världen, hittills bara komprimerade i olika bokkapitel, senast i *Världen* (2012).

I stället för sociologiprofessuren i Lund fick jag en statskunskapsprofessur på Catholic University i Nijmegen, med boken *Vad gör den härskande klassen när den härskar?* som främsta merit för de radikala samt ett papper till och en muntlig presentation på internationella statsvetarkongressen i Moskva 1978, som intäkt för det lokala etablissemangen att jag var en seriös forskare som man kunde ha i möblerade rum. Tiden i Holland, 1981–1987, gav inte mycket tid åt svensk sociologi, även om den dåtida fulla sysselsättningen i Sverige gav mig en grundval för att ifrågasätta den då helt dominerande föreställningen i Nederländerna – right, left and centre, bland ekonomer och lekmän/kvinnor – att full sysselsättning, eller åtminstone låg arbetslöshet, hade blivit en omöjlighet.

Åren i Holland blev fler än planerat, eftersom jag hade så fina doktorander som tog tid på sig, men avsikten var hela tiden att återvända till Sverige. Hösten 1987 tillträdde jag sociologiprofessuren i Göteborg. Det blev en blandad upplevelse. På det personliga planet mycket vänlig och trevlig, på det intellektuella bekymmersam. Min företrädare, Edmund Dahlström, var i sin krafts dagar en av svensk sociologis mest dådkraftiga pionjärer, som jag hade stor respekt för. Men han var formad före den internationella orienteringens tid, och han hade varit sjuklig länge. Institutionen var otroligt provinsiell, nästan alla lärarna hade aldrig varit på något annat universitet. Forskningen var inriktad på att skaffa anslag för arbetsplats- och bostadsstudier, att levereras i stencilform. En mängd doktorander var registrerade, mestadels utan att prestera någonting. Här var svensk sociologi nere för räkning.

Det var inte ett lokalt specialfall. Bakom låg den svenska akademiska inavelsprincipen, att studera och göra karriär vid samma universitet livet ut. Där var också den svenska utredningstraditionen, en styrka för offentlig förvaltning men sällan inspirerande till intellektuellt nyskapande. Sedan dess har det varit stora, positiva förändringar i Göteborg, som jag försökte driva, men som nog mest kom till stånd av andra skäl. Nytt blod kom in, både

som lärare och doktorander, och länge insuttna lektorer började röra på sig.

På 1990-talet blev sedan Europa och globalisering stora frågor, för många med mig, men knappast för svensk sociologi. De impulserna kom utifrån, från Italien – på den tiden mycket engagerat i Europa – och från den anglosaxiska diskussionen. I Sverige erbjöd dåvarande Forskningsrådsnämnden stimulerande tvärvetenskapliga miljöer. 1996 blev jag en av direktorerna för Kollegiet för samhällsforskning i Uppsala (SCAS), som i tio år gav mig ett utomordentligt stimulerande internationellt sammanhang, och 2006 kom helt oväntat en förfrågan från Cambridge, inspirerad av boken *Between Sex and Power. Family in the World, 1900–2000* (Therborn 2004), ett ämne jag aldrig hade skänkt en tanke i Lund. Det hade sin bakgrund i ett internationellt forskningssamarbete baserat i Australien.

Cambridge har varit, och är, eftersom jag fortfarande undervisar där på deltid, en mycket stimulerande miljö, men mer på grund av det lysande mångvetenskapliga utbudet, som man genom college-strukturen kommer i direkt kontakt med, än från ämneskollegerna. De senare är alla trevliga och högkompetenta inom sin specialitet, men våra intressen ligger en bit från varandra. Nästan alla av oss har närmare intellektuellt umgänge med kolleger utanför. Samma sak gäller för mitt, och mångas, förhållande till den brittiska sociologin som helhetsprofession.

2010–2014 har jag haft en annan sociologisk erfarenhet, som redaktör för Europeiska Sociologförbundets tidskrift *European Societies*. Det har varit en intressant lärotid, en inblick i ”the mainstream” av europeisk sociologi – blandad kaliber, långt emellan riktigt skarpa bidrag och stark nordväst-europeisk dominans, som vårt team (med Sven Hort och Ola Agevall) försökt reducera genom aktiv rekrytering av bidrag från andra håll. Vi har haft stor glädje av att kunna engagera svenska referees. Det bristande internationella sinnet för kollegial värnplikt, i att bedöma artiklar, har varit den jobbigaste erfarenheten.

Kort sagt, mitt samliv med svensk sociologi har varit varken djupt eller livslångt. Det var ansvarslost otroget och promiskuöst på 1960- och 1970-talen, mera troget men inte helt lyckligt 1987–1996. Även utanför det svenska har mitt förhållande till sociologidisciplinen ofta varit ganska distanserat och inte sällan präglat av ett intresse mindre än glödande. Men tvärsigenom skiftande intressen och miljöer löper vad man kanske skulle kunna kalla en expansiv kontinuitet från de avgörande åren i Lund på 1960-talet. Empirisk historisk-institutionell forskning i politisk-teoretiska

kontexter har präglat min akademiska verksamhet, från min första uppsats (i statskunskap) om den spanska anarkosyndikalismen under inbördeskriget och doktorsavhandlingen om samhällsvetenskapens framväxt till mitt pågående arbete om Maktens städer. Klassperspektiv och klassanalys har förblivit ett centralt tema, från lic.-avhandlingen 1971 och studien av *Klasserna i Sverige 1930–70* (1973) till uppsatserna *Class in the 21st century* och *New Masses?* i *New Left Review* 2012 och 2014, och boken *The Killing Fields of Inequality* (2013). 1960-talets lundavänster producerade högst ett par senare renegater, och jag var inte bland dem. En anti-imperialistisk vänsteridentitet är mitt jag som vuxen samhällsvarelse.

Trots mitt ganska odisciplinerade förhållande till sociologin har jag en sorts sociologipatriotism, av typen, "right or wrong, my country". Av och till har jag engagerat mig i ämnets organisationer, det svenska och det nordiska förbundet, ESA och ISA. Ibland har jag till och med känt mig kallad att försöka utdela disciplinära visdomsord, t.ex. om förklaringsmodeller (Therborn 1991) och om ämnets akademiska geografi (Therborn 2000).

Min sociologipatriotism har två grundvalar. Först och främst, ämnets gränslösa horisonter. Det finns inget socialt fenomen, inget socialt problem, som inte kan analyseras inom sociologin. Det finns ingen samhällsvetenskaplig metod som inte kan användas inom sociologin. För den vars vetenskapliga intressen har spänt över historiska politiska maktstrukturer och samtida arbetsmarknader, barns uppväxtvillkor och klassrelationer, sex- och genusrelationer och ekonomisk ojämlikhet, marxistisk teori och familjeplanering, socialpolitik och arkitektur m.m. är den sociologiska gästfriheten ovärderlig.

Sociologi, när den väl är institutionaliserad men inte paradigmatiserad, är den bästa operationsbasen för samhällsanalys.

Alla vi som utnyttjar den gränslösa sociologiska gästfriheten har ett stort ansvar. Vi behöver inte avlägga någon paradigmatiserad trohetsed eller examen, men seriös sociologi är inte "anything goes". Vi har ett intellektuellt ansvar, att inte parasitera på andra discipliner eller på en uppfattad villkorslös gästfrihet. Ny kunskap måste produceras, inte bara nya formler eller upprepningar. Att hålla uppe en grundläggande vetenskapsstandard är ett speciellt problem i ett ämne utan paradigm.

Mitt andra skäl för min sociologipatriotism är den sociologiska vänskapligheten – som man också finner i närbesläktade ämnen som socialantropologi och socialt arbete/socialpolitik. Spännande vänner kan man

hitta i många sammanhang, och bland mina akademiska är många historiker. Men ändå, som kollektiv är sociologer lite extra. Sociologer är medmäskligt och socialt engagerade, allmänintresserade, opretentiösa, utan streber-narcissism (för det allra mesta), personligen easy-going. Så upplevde jag Sociologen i Lund på 1960- och 1970-talen, Sociologförbundets årsmöten, institutionerna i Göteborg och Cambridge. Sociologer är en mycket stor del av min globala vänkrets. Men samhörigheten är mycket större än den kretsen. När jag läser ISA:s bulletin *The Global Dialogue* upplever jag att det här är mitt folk, här hör jag hemma.

Svensk sociologisk habitus och dess möte med ”fältet”

Vad skapade en svensk sociologisk habitus? Först nationens historia och sociologins plats i den. Svensk sociologi etablerades efter andra världskriget med uppdraget att bidra till den sociala ingenjörskonsten. Efter Stalingrad hade USA och den anglosaxiska världen blivit landets polstjärna, mycket mer än i de krigshärjade grannländerna. I en första början fanns lite av de stora sociala omvandlingarna i åminne, urbaniseringen och industrialiseringen, som satte sina spår hos den första generationens sociologer. Men avgörande var att nationens öde sedan länge var utstakat som ett gammalt, framgångsrikt moderniserat rike, i geopolitiskt lä och med väl etablerad demokratisering och socialdemokratisering. Härmed skapades en historielöshet i svensk samhällsvetenskap, helt annorlunda den historiska medvetenhet som präglade Stein Rokkan i Norge och Erik Allardt i Finland, och som de överförde till sina bästa elever. Sociologer är aldrig sykofanter, eller, på ren svenska, rövslickare. Utan att bländas och utan att skryta var de flesta svenska sociologer mer eller mindre medvetna om att de levde på Lycksalighetens ö, knappast den bästa av alla tänkbara världar, men väl en bland alla existerande.

Den akademiska traditionen var strängt disciplinär, av tyskt ursprung men nu öppen för amerikansk omorientering. Sociologin institutionaliserades utifrån, av statlig forskningspolitik, med uppgift att bidra till en statlig samhälls-omdanning,

Universiteten hade sin autonomi, men universitetslärarna var statstjänstemän, och det akademiska livet var i grunden ett liv i statens tjänst. Den typiske svenske akademikern är rätt och slätt en statstjänsteman (eller -kvinna). Men de klassiska universiteten i Sverige, i Uppsala och Lund, ligger inte

i huvudstaden som i Danmark, Finland och Norge, i Frankrike eller Latinamerika. Den moderne svenske akademikern, t.ex. sociologen, har långt till Makten, Media och Parnassen.

Den svenska statsförvaltningen hade en gammal utredningstradition, med nordiska motsvarigheter men (såvitt jag vet) av lägre dignitet. Akademiska doktorsavhandlingar kunde först framträda som en Statens Offentliga Utredning. Här fanns alltså en väl utbildad roll av akademikern som statlig utredare. Alltsedan 1930-talets nationalekonomi var det en samhälls-akademisk normalitet. Resursstarka kommuner har under senare årtionden anammat den ambitiösa offentliga utredningsidén.

Offentligheten i Sverige är genomorganiserad, präglad av organisationer, partier och intresseorganisationer. På de stora tidningarnas kultursidor har det funnits plats för ”kulturdebatt” och på de allt fler nöjessidorna har ”kändisar” lagts ut, men samhällsdebatten har förblivit strängt organiserad. Dessutom var svensk offentlighet på 1960-talet, sociologins verkliga etableringsårtionde, starkt socialdemokratiskt dominerad, efter framgångarna i pensionsvalen 1957, 1958 och 1960.

Den typiske svenske sociologen, hans/hennes *habitus*, blev naturligen en socialdemokratisk statstjänsteman.

Alternativ fanns, men de hade nog aldrig haft en chans, även om de också föll på utstötning och egna grepp. Trots sina framgångar hade svensk socialdemokrati alltid ledsagats av en inte obetydlig vänsterkritik, och från mitten av 1960-talet gjorde marxismen insteg på universiteten, och på de sociologiska institutionerna allra tydligast. Men den blev aldrig en riksfattande alternativ pol, och från 1980-talet blåste hård politisk motvind. En borgerlig sociologi hade haft det svårt i löntagarfondernas Sverige, men var inte otänkbar, och hade, sett i backspeglarna, säkert varit en stor intellektuell utmaning och stimulans. Men ingen av de två briljanta möjliga portalgestalterna var några akademiska imperiebyggare. Hans Zetterberg kom hem från USA, respekterad i alla läger, men valde SIFO framför en universitetsinstitution. Johan Asplund, en annan tänkbar möjlighet, svensk sociologisk förmodligen mest originelle tänkare, var så främmande för all institutionsorganisering att han knappast ens umgicks med sina lokala kolleger.

De socialdemokratiska statstjänstemännen har kommit att prägla svensk sociologi. Hur har de förvaltat sitt pund? Mycket väl, måste en utomstående kritiker säga. De har åstadkommit svensk sociologisk två stora bidrag till global vetenskapshistoria. Den första är Levnadsnivåundersökningarna, som fick

sin teoretiska grundval av Sten Johansson och sin institutionella överbyggnad i SOFI. Den andra är Walter Korpis m.fl. jämförande socialpolitiska studier, som har kommit att markera den internationella forskningsfronten på området. Båda har en intressant regional norrländsk accent, i grundarnas bakgrund och i Umeå-institutionens viktiga roll i traditionens reproducering.

Såvitt jag vet har de socialdemokratiska statstjänstemännen heller aldrig försökt att strömlinjeform och paradigmatiska landets sociologi, vilket knappast skulle ha lyckats heller. Institutionerna i Lund, Uppsala och Göteborg hade en grundmurad pluralism.

Kvinnor kom fram på bred sociologisk front något senare än de socialdemokratiska rekordåren, och har tenderat att vara mer individuella och mindre statskyrkliga. Men svensk feminism har knappast fått samma internationella intellektuella betydelse som kvinnors samhälleliga styrka i Sverige sedd i internationell belysning. Varför? är en intressant vetenskaps- och idéhistorisk fråga.

Det internationella "fältet" var mycket välkommande av svensk sociologi. Sverige var en social förebild i internationella progressiva kretsar, och här fanns en infödd expertis som hade läst in den brittiska välfärdsanalysen från Richard Titmuss och sociologisk metodologi från US graduate schools. Men det bör nog tilläggas att den internationellt mest inflytelserike nordiske socialpolitikforskaren är den danske kosmopoliten Gösta Esping-Andersen, som en gång förvägrades en professur i Lund.

Palmelinjen i svensk socialdemokrati, det internationella Tredje Världen-engagemanget, har lämnat överraskande otydliga spår i svensk sociologi och samhällsvetenskap, lite mer i utvecklingsekonomi och Tredje Världen-politik. "Uforsk", som de initierade själva kallade det, blev aldrig en del av huvudfåran i svensk samhällsvetenskap.

På gott och ont är svensk sociologi först och främst en socialdemokratisk statstjänstemannavetenskap. Men längs dess vägkanter har många udda blommor kunnat blomma. De senaste årens mest uppskattade avhandlingar har ett brett register, med starka feministiska inslag. Den nya generationen professorer, som inte inramats på samma sätt, ger ett mycket kompetent intryck och det ser lovande ut framöver.

Sedda över tid fram till nu framstår nog finsk och norsk sociologi som överlag mer djuplodande och skarpsinnig än den svenska – präglade av en mer spännande, konfliktrik och mångfacetterad historia. Men om framtida sociologi har jag inga förutsägelser, bara en from önskan.

För en intellektuell sociologi

Jag hoppas det kommer att finnas en plats även i framtiden för intellektuell sociologi. Det Michael Burawoy kallar ”public sociology” är en besläktad genre, i och med att båda vänder sig till allmänheten utanför de akademiska murarna, men jag vill sätta accenten lite annorlunda.

En intellektuell sociolog kan och vill skriva, för att kommunicera med en intellektuellt intresserad allmänhet. Hon skriver inte (i första hand åtminstone) papers for impact factors, enligt standardmallen – *literature, data and methods, results and discussion*. Standard papers har en oerhört viktig vetenskaplig funktion, och med mina senkomna intressen för demografi, epidemiologi och socialmedicin har jag kommit att uppskatta den typen av koncentrerad vetenskaplig kommunikation. Men vi samhällsforskare ska inte göra oss urarva vår humanistiska tradition, inte bryta banden med vår lysande humanistiska släkt.

När jag tänker på en intellektuell sociologi är inte min förebild *les intellectuels de Paris*, besatta av den ständiga kampen om en plats i rampljuset, för vilken stil och åsikt är avgörande, snarare än insikter och kunskap. Inte heller tänker jag på pop-sociologi, uppbyggen av lättsmält fraseologi och (i bästa fall) skarpsynta sociala snapshots, utan forskningsrötter, där Zygmunt Bauman och Ulrich Beck för närvarande är de idealtypiska exemplen.

Modellen är i stället de stora anglosaxiska och franska historikerna och deras uppsatser och böcker: Fernand Braudel, Linda Colley, Norman Davies, Felipe Fernández-Arnesto, Eric Hobsbawm, Emmanuel Le Roy Ladurie, Simon Schama, Edward Thompson, Natalie Zenon Davis, för att nu bara nämna några. Deras produktion är empirical scholarship på högsta nivå, intellektuellt genomtänkt och en läsares njutning.

Intellektuell sociologi, liksom dito historiografi, har tre centrala komponenter:

- seriös forskning med adekvata metoder – vilka de nu än kan vara
- självreflektion – Varför gör jag det jag gör? Vad vill jag säga?
- skrivkonst, eller åtminstone en strävan att kommunicera utanför tjänsteställnings- och befordringskommittéer.

Intellektuell samhällsforskning sitter trångt numera, med thatcherismens kvantitativa meritkriterier, som spritts vida omkring i den nyliberala politikens spår. Därför behöver den försvaras. Men den är inte främmande för

svensk tradition. Även stora socialdemokratiska statstjänstemän har varit intellektuella, från Gunnar Myrdal till Walter Korpi. Och ambitionen lever vidare i yngre, post-socialdemokratiska generationer.

Svensk sociologi har i samtiden åtminstone två stora, ofrånkomliga forskningsuppgifter:

1. Kapitaliseringen av folkhemmet och välfärdsstaten. Hur fungerar kapitaliseringen av ”skolan, vården och omsorgen”, för elever och vårdtagare, för de anställda, för ägarna? Varför ger den så stora vinster?
2. Hur har denna kapitalisering varit politiskt möjlig? Hur har public service-normerna kunnat eroderas till en ständig ström av skumma affärssuppgörelser och personlig korruption?

Många andra stora frågor väntar också på svar. Låt mig bara nämna några som jag själv stött på:

- Varför har Sverige lämnat 1980-talets fullsysselsättningsklubb, medan t.ex. Japan och Österrike inte har gjort det, och Holland blivit medlem?
- Varför har de nordiska välfärdsstaterna misslyckats med att utjämna de sociala klyftorna i hälsa och livslängd?
- Hur har den stora invandringen till ett tidigare etniskt mycket homogent land förändrat kultur och levnadsvanor i Sverige? Varför har Sverige varit mer öppet och generöst än de nordiska grannländerna?
- Till sist Den Stora Frågan: Hur kommer 2000-talets samhälle och kultur att skilja sig från 1900-talets?

Referenser till egna verk

- 1968 From Petrograd to Saigon. *New Left Review* 48: 3–11.
- 1969 Från revolutionär teori till akademisk metafysik, Del I och II”. *Häfteten för Kritiska Studier* 2:5 13–36; 2:6 21–39.
- 1971 *Klasser och ekonomiska system*. Malmö: Cavefors Zenitserien; lic.avh. Lunds Universitet.
- 1973 *Vad är bra värderingar värda?* Malmö: Cavefors.
- 1977 The Rule of Capital and the Rise of Democracy. *New Left Review* 103: 3–41.
- 1978 Sweden Before and After Social Democracy. A First Overview. *Acta Sociologica* 21: Supplement, 37–58 (med A. Kjellberg, S. Marklund & U. Öhlund).
- 1979 The Travail of Latin American Democracy. *New Left Review* no. 113–114 (Januar-April).
- 1985 *Nationernas ofärd*. Lund: Arkivs Förlag. *Why some peoples are more unemployed than others*. London: Verso 1986.
- 1986 The Working Class and the Welfare State: A Historical Overview and A Little Swedish Monograph, in P. Kettunen (red.), *Det nordiska i den nordiska arbetarrörelsen*. Helsinki: Finnish Society for Labour History and Cultural Traditions.
- 1989 Pillarization and Popular Movements – Two Roads to Welfare Capitalism: the Netherlands and Sweden, in F. Castles (red.). *Comparative History of Public Policy*. Cambridge: Polity.
- 1991a Swedish Social Democracy and the Transition from Industrial to Postindustrial Politics, in F. Fox Piven (red.). *Labor Parties in Postindustrial Societies*. Cambridge: Polity Press.
- 1991b Cultural Belonging, Structural Location, and Human Action. *Acta Sociologica* vol. 34.
- 1992 The Right to Vote and the Four World Routes to/through Modernity, in R. Torstendahl (red.). *State Theory and State History*. London: Sage.
- 2000 At the Birth of Second Century Sociology. Times of Reflexivity, Spaces of Identity, and Nodes of Knowledge. *British Journal of Sociology*, 51:1.
- 2004 *Between Sex and Power, Family in the World, 1900–2000*. London: Routledge.

- 2012 *Världen*. Malmö: Liber.
- 2012 Class in the 21st Century. *New Left Review* 78 (New Series).
- 2013 *The killing fields of inequality*. Cambridge: Polity.
- 2014 New Masses? *New Left Review* 85.

KAPITEL 9

En berättelse av en ”outsider within”⁴⁵

Johanna Esseveld

FÖR ETT ANTAL år sedan när jag deltog i en paneldebatt om svensk sociologi, ställde en av deltagarna följande fråga: ”Hur kom det sig att någon med din bakgrund blev intresserad av sociologi?” Frågan följdes sedan av en annan fråga: ”Varför är du intresserad av just kritiska perspektiv i sociologi?” I mitt svar till dessa frågor återfanns element av min individuella biografi och individuella sociala mobilitet, men här ingick också reflektioner kring min intellektuella förståelse eller min plats i skapandet av den sociologiska fantasin (för att använda C. Wright Mills ord). Angående min biografi så levde jag knappt trettio år i Nederländerna och tillbringade tid i USA innan jag kom till Sverige. Jag hade dessutom vistats på olika ställen i England under längre tid. Jag bär med mig erfarenheter från de olika kulturerna – inom sociologi, universitetsvärlden och samhället – i dessa länder. Men i mitt svar återkom jag också till viktiga erfarenheter som påverkade mig och som jag vill benämna generationserfarenheter, nämligen där 1960- och 1970-talen och deltagande i sociala rörelser påverkade våra akademiska val och karriärer. Dessa erfarenheter har också påverkat de forskningsfrågor och perspektiv som jag arbetat med. Det handlar till stor del om försök att skapa en förståelse för människors vardagserfarenheter samtidigt som dessa erfarenheter relateras till bredare historiska och sociala sam-

45 Termen ”Outsider Within” skapades av Hill Collins för att synliggöra den specifika position som afroamerikanska kvinnor intar inom ramen för den akademiska strukturen. Men hennes resonemang kan även användas för andra grupper och passar väl på min position – och mitt kunskapssökande – inom sociologi. Hennes teori kan tolkas att handla om individer som verkar vara medlemmar i den dominerande gruppen då de innehar de nödvändiga kvalifikationerna, men de kan inte nödvändigtvis njuta av alla de förmåner som erbjuds medlemmarna i denna grupp. När det gäller kunskapsproduktion erbjuder ”Outsider Within”-positionen möjligheter att röra sig mellan olika grupper och denna rörelse kan bidra till en större förståelse av ett problem eller ett ämne än om en forskare antingen ställer sig innanför eller utanför dessa grupper (se Collins 1998).

manhang. Det handlar också om försök att studera kontinuitet och förändring i samhällets institutioner och maktrelationer där individer antas vara aktiva subjekt (som genom sociala praktiker skapar samhällets institutioner).

Nederländerna: att närma mig sociologi

Jag började läsa sociologi i Rotterdam 1965. Det var tre år efter att jag tagit studenten. Då hade jag dels varit utbytesstudent i USA i ett år, dels jobbat som sekreterare/forskningsassistent åt en sociologiprofessor och expert i familjeforskning från Harvard, Norman Bell, som tillbringade ett forskningsår i Amsterdam. Året i USA bidrog till att jag började läsa på universitet. Det var inte vad som förväntades av mig och mina systrar (men väl min bror). Vi skulle följa en professionell utbildning till lärare, sjuksköterska eller socialarbetare för att nämna några yrken som mina föräldrar ansåg vara bra yrkesval för en kvinna. Året i USA blev ett omtumlande år på ett flertal sätt – kalla-kriget-perioden, Cuba-krisen och en politisk konservatism, inklusive en allmän rädsla för kommunismen som jag inte hade stött på under min uppväxt i Nederländerna. Det var också under detta år som jag (märkligt nog då ingen talade om klass i USA) blev medveten om klasskillnader och diskriminering. Jag bodde hos en arbetarklassfamilj i en fattig del av Washington State och gick på en High School med tydliga hierarkier. En sådan var att studenter som läste kurser som förberedde dem för vidare studier vid ett universitet stod på högsta steget av den akademiska hierarkin. I en annan hierarki stod de som var duktiga i sport på högsta steget. Ett fåtal fanns högst upp i båda hierarkierna och lyckades t.ex. få stipendier till elituniversitet i USA. I Nederländerna gick jag på en gymnasieskola där mycket höga betyg behövdes för att bli antagen. Att en liknande hierarkisering, som jag upptäckte i USA, även fanns på min gymnasieskola i Nederländerna var jag då inte medveten om. Inte heller reflekterade jag över att vi sista året i grundskolan satt på olika rader i klassrummet beroende på våra betyg och som förberedelse för vilken sorts gymnasieskola vi skulle gå till senare. I såväl placeringen som betygen spelade elevernas klassbakgrund en tydlig roll.

Jag valde att läsa sociologi då jag trodde att det var ett ämne som kunde ge mig en vidare förståelse av ojämlikheter och social differentiering som väckte mitt intresse under året i Washington. Men att jag började läsa på ett universitet i stället för att följa en yrkesutbildning hade att göra med de kvinnliga studenterna på Fife High School. Till skillnad mot då jag tidiga-

re hade läst naturvetenskaplig linje med ett fyrtiotal manliga och endast tre kvinnliga studenter, fanns det nu många kvinnliga studenter på de kurser jag deltog i – t.ex. "college English". Dessutom var kvinnorna synliga i skolpolitiken, på skoltidningen och några var duktiga tennisspelare och friidrottare. Allt detta skapade en ny medvetenhet hos mig och bidrog till ett nytt studieval när jag kom hem.

Vi som började läsa sociologi var drygt 100 män och 6 kvinnor. Bara en av lärarna var kvinna. Kvinnliga studenter behandlades på ett speciellt sätt. Vi förväntades t.ex. sitta på första raden i föreläsningssalen och vi hade ett eget kapprum. Männens kapprum fanns på första våningen, men vi fick gå upp för en stor trappa – fullt synligt för de manliga studenterna – för att hämta våra ytterkläder i kvinnornas kapprum på andra våningen. Miljön var såväl mansdominerad som maskulin och det förekom en hel del skämt om kvinnor, även om de manliga studenterna inte öppet skojade om oss kvinnliga studenter. Allt detta skapade en viss spänning inom mig och jag kände mig utanför men anpassade mig utåt sett. Jag läste först till en kandidatexamen och sedan till en doktorexamen. Jag fick höga betyg under dessa sex år, vilket gjorde att jag tilldelades statliga stipendier som finansierade studierna.

Sociologi i Nederländerna har en annan historia än sociologi i Sverige och även kontexten – det faktum att man som en liten nation befinner sig nära Tyskland och Frankrike – påverkade innehållet i samhällsvetenskaperna och sociologin. Om jag använder mig av Burawoys (2005) indelning av sociologi som innehållande fyra typer av kunskap – professionell, kritisk, socialpolitik och offentlig – så kan man säga att sociologin i Nederländerna kännetecknades mer av det som han kallar för den professionella – även om det fanns sociologer, inte minst i Rotterdam, som deltog i policyorienterad kunskapsproduktion. Men den nära koppling till den svenska staten, fackföreningar och det socialdemokratiska partiet som kännetecknade sociologin i Sverige vid den här tiden (se t.ex. Ahrne 1997; Olsson 1997), saknades i sociologin i Nederländerna. En annan skillnad var att svensk sociologi (och det svenska välfärdssamhället) ansågs vara mer intressant än nederländsk sociologi (och den nederländska välfärdsstaten) inom sociologi internationellt.

Med ett fåtal undantag dominerades sociologi i Nederländerna av strukturfunktionalism och kvantitativa metoder. Men utbildningen i Rotterdam var bred och innehöll även undervisning i andra samhällsvetenskapliga discipliner som statsvetenskap, ekonomi, socialpsykologi och dessutom statistik, juridik och filosofi. Systemet var dessutom rätt så fritt med stora examina-

tionsveckor två gånger per termin. För min del betydde det att jag gjorde en hel del annat – men också att jag fick mycket tid för läsning på egen hand. Och jag läste otroligt mycket och med stor aptit – om fransk existentialism, fenomenologi och tysk filosofi – allt som inte diskuterades tillräckligt djupt inom utbildningen, men även annat som jag blev nyfiken på. Lusten att studera var avgörande för vad jag läste och jag skiljde inte på litteratur som krävdes inom utbildningen och litteratur som jag valde att läsa på egen hand.

Efter kandidatexamen kunde man välja bland tre inriktningar: ekonomisk, politisk och administrativ sociologi – alla makro-orienterade. Jag valde den sistnämnda specialiseringen men fick samtidigt möjlighet att ta en extra examen med fokus på socialpsykologi. Jag ser fortfarande tillbaks på de tre åren då jag läste till en doktorsexamen som en spännande tid. Jag var mycket aktiv inom olika studentorganisationer och blev bl.a. tillfrågad om att fungera som sekreterare till en statlig utredning om en ny lagstiftning om familjepolitik och skattelagstiftning (mer nedan). Men dessa år var också spännande på grund av allt som hände i samhället utanför akademien.

Theda Skocpols (1988) beskrivning av 1960-talet i USA som en spännande tid av intensivt politiskt engagemang passar väl det som hände i Nederländerna under samma period. Även här fanns olika sociala rörelser och även här var sociologer aktiva i rörelserna. Jag deltog i provorörelsen som existerade ett antal år i mitten på 1960-talet (van Duyn 1985) och därefter i kvinnorörelsen. Sociala rörelser påverkade också universitetsvärlden och sociologin. Här skiljer sig situationen inte nämnvärt från det som hände i andra länder. För att återvända till Skocpols artikel: *”What most of the generation came to share was an acute sense that existing relations of power... could be very unjust... At the same time, we gained a sense that protests and rebellions could make a difference.”* (Skocpol 1988: 630) Existerande akademisk kunskap kritiserades för att vara borgerlig, begränsad, och sociologins fokus på strukturfunktionalism och tonvikten på kvantitativa metoder blev ifrågasatta. Olika marxistiska teorier, däribland kritisk teori, introducerades. Men trots att det fanns en stark och mycket synlig kvinnorörelse i Nederländerna, var frågor om ojämlikhet efter kön märkligt nog närmast frånvarande i de diskussioner som fördes inom sociologi. I denna fråga fanns med andra ord ett tydligt avstånd mellan sociologi och samhället utanför (även om många akademiker deltog i kvinnorörelsen). Även jag gjorde en tydlig skillnad mellan mitt deltagande i sociala rörelser, min forskning och mitt deltagande i den akademiska världen.

När jag var färdig med min examen blev jag erbjuden en anställning på

universitetet, men kände att jag ville något annat och började som forskare på ett forskningsinstitut. Här ansvarade jag för studier om bl.a. trångboddheten som var ett stort problem, speciellt i stora städer, om familjer som levde på socialbidrag och om ensamstående fäder. Jag slutade denna anställning ett par år senare, i början på 1970-talet, då en möjlighet att åka till Eugene i Oregon, USA öppnade sig.

USA: att bli en kritiskt tänkande sociolog

I Eugene fick jag anställning som forskare på EC Brown Center for Family Studies och fortsatte samtidigt med den forskning jag påbörjat i Rotterdam, nämligen grupp-dynamisk forskning där jag studerade interaktioner och olika ledarskapsstilar i små grupper (efter Bales, 1951). Jag påbörjade också ett forskningsprojekt där jag försökte skapa en attitydskala inspirerad av Sandra Bem's Sex Role Inventory (Bem 1974). I stället för att ställa maskulinitet och femininitet emot varandra, skapade Bem en skala med utgångspunkt i ett antagande att individer kan ha båda feminina och maskulina karaktärsdrag, samtidigt som det är möjligt att endast bli sedd som feminin eller maskulin. När det var dags att börja testa skalan, delade jag ut ett utkast till studenter på kurser jag undervisade på. En analys av deras svar synliggjorde androgyna attityder hos en stor majoritet av studenterna. Det var något som förvånade mig då jag hade sett tydliga maskulina och feminina beteenden i klassrummet. Först tänkte jag att skillnaderna berodde på att skalan inte var färdig eller på att jag måste ha sett fel i klassrummet. Men samtal med bl.a. David Wellman (1974), som studerade hur rasism tar sig olika uttryck i olika samhällsklasser, ledde till att jag kände att jag endast rörde mig på ytan och jag gav upp projektet för att i stället ägna mig åt etnografiska studier.⁴⁶

46 Wellmans resonemang var följande. Tidigare forskning har visat att medlemmar i den vita arbetarklassen är mer rasistiska än medlemmar i den vita medelklassen i sina attityder. Men något saknas i denna tolkning, nämligen den roll segregation – och närmiljöer som olika klasser lever i – spelar i skapandet av olika förhållningssätt. Många inom den vita arbetarklassen konkurrerar med afroamerikaner om begränsade resurser i form av t.ex. utbildning, arbeten och bostäder. Dessa erfarenheter spelar roll när de talar om/ förhåller sig till afroamerikaner. Många inom den vita medelklassen har inga erfarenheter av konkurrens med afroamerikaner, så de svarar utifrån abstrakta principer om mänskliga värden när de förhåller sig till afroamerikaner. Det blev tydligt för mig att det inte räckte med att enbart studera studenternas attityder – jag behövde även ta med de sociala sammanhang inom vilka studenterna rörde sig.

Det var också nu som jag började samarbeta med andra sociologer som höll på att utveckla andra metoder. Åren som följde (fram till 1978) blev intensiva på alla möjliga plan – forskning, undervisning, diskussioner inom och utanför universitetet, bl.a. genom deltagande i sociala rörelser. Följande korta biografiska nedslag gör bara rättvisa åt en del av dessa aktiviteter.

Inom universitetets ramar deltog jag inom ett flertal olika seminarier. Bland dessa fanns seminarier skapade av en grupp på ungefär 10 personer – de flesta sociologer men också en filosof, två ekonomer och en antropolog. I gruppen fanns olika teoretiska inriktningar representerade – de flesta var marxister (intresserade av kritisk teori och Frankfurtskolan) och en mindre andel var socialistiska feminister. Ibland var gäster inbjudna och även dessa deltog i läsning och diskussion av texter. Dessa diskussioner kring egna och andras texter var mycket innehållsrika – ibland var vi oense och oftast fortsatte diskussionerna i mer informella sammanhang. Orienteringen var bred – om än begränsad till kritiska vetenskapliga perspektiv – och vi använde kunskaper från olika discipliner. Jag har tagit denna erfarenhet med mig i mitt sätt att arbeta inom akademien och det har påverkat min undervisning och forskning. Över de knappt fyrtio år som passerat sedan dess har jag deltagit i samarbete över disciplinära gränser, skapat institutionella miljöer med fokus på samtal och ett lyssnande till olika röster och teoretiska inriktningar.

Under dessa år deltog jag också i diskussioner om vetenskaplig kunskap och metodologiska frågor. De flesta frågor som vi diskuterade och skrev artiklar kring, är fortfarande viktiga i dag och handlade om kritisk reflektion i forskningsprocessen, forskarens situation och positionering och försök att skapa forskningspraktiker som tillät forskningssubjekt att komma till tals på ett annat sätt än vad som tidigare ofta varit fallet inom samhällsvetenskaplig forskning. Mer konkret handlade det om att använda eller skapa metoder där de som studeras ses som aktiva, skapande subjekt. Detta gjorde vi i första hand genom att ge ny innebörd åt kvalitativa metoder då de ansågs möjliggöra ett förhållningssätt som innehåller en praktik där känslor samspelar med tänkande och skrivande. Något som synliggörs på ett fint sätt i rubriken ”Hand, Brain and Heart” till en artikel om naturvetenskaperna författat av den brittiska sociologen Hilary Rose (1983). För min egen del innebar det försök att omarbete intervjuer till samtal, bli medveten om känslorna i forskningsprocessen och dessutom skapa forskningspraktiker där ojämlika maktförhållanden synliggörs och begränsas (Se Acker, Barry & Esseveld 1982; och även Davies & Esseveld 1989a).

Det var tillsammans med två forskare som deltog i dessa diskussioner, Joan Acker & Kate Barry, som jag påbörjade ett longitudinellt forskningsprojekt i mitten av 1970-talet. Projektet fokuserade på medelålders kvinnor och mödrar vars yngste barn var på väg att lämna hemmet eller hade gjort det under det sista året. Vi följde drygt 30 kvinnor över en treårsperiod. Vi ville undersöka vad som hände i kvinnornas liv – här ingick såväl erfarenheter av vardagen som erfarenheter av 1970-talets förändringar i USA. När vi påbörjade denna studie var det så kallade "empty nest-syndromet" ett centralt begrepp i forskning om medelålders kvinnor (även inom sociologi). Utgångspunkter i vår studie skiljde sig på flera punkter. Teoretiskt var vi intresserade av frågan om relationen mellan förändringar i strukturella förhållanden och förändringar i individuellt medvetande och sociala praktiker. Metodologiskt tog projektet sin utgångspunkt i Dorothy Smiths institutionella etnografi (se Smith 1987, 2005). Även om hennes ansats i de flesta antologier presenteras som sociologisk teori, anser Smith själv att institutionell etnografi är en "method of enquiry" och ett sätt att skriva om det sociala. Institutionell etnografi tar sin utgångspunkt i det som är problematiskt i människors vardagsliv och strävar efter att, med utgångspunkt i individuella berättelser, upptäcka de styrande relationer som begränsar och möjliggör människors vardagserfarenheter. Det finns ett antagande inom institutionell etnografi att människor är aktiva subjekt som har kunskap om sin vardag, men också ett antagande om att de styrande relationer som påverkar människor i deras vardag inte är direkt synliga och att det därmed blir forskarens uppgift att upptäcka och synliggöra dem. (Se Karin Widerbergs bidrag i denna antologi för en närmare presentation av Institutionell etnografi.)

Under flera år i mitten av 1970-talet deltog jag också i en läs- och aktionsgrupp, Feminist Theory Collective, bestående av akademiker och andra intellektuella. Vi träffades en gång i veckan för att diskutera texter och ämnen som aktualiserats i medierna. Även här minns jag att diskussionerna var mycket spännande och att det fanns en öppenhet för olika former av kunskap. Men det fanns också former av disciplinering – bland annat i form av utövande av kritik/självkritik i början av varje möte – som jag inte kunde ställa mig bakom. Det var också på grund av det sistnämnda som jag efter ungefär två år lämnade gruppen.

Undervisningen tog också en stor del av min tid och redan då upptäckte jag att jag älskade att undervisa på grund av kontakten med studenter. Det

finns otroligt många böcker att välja bland om man t.ex. undervisar på introduktionskurser till sociologi. Oftast presenteras sociologi med hjälp av olika temaområden såsom familj, skola och arbetsmarknad, eller med hjälp av olika begrepp. När jag letade efter böcker för en kurs på A-nivå, upptäckte jag en liten introduktionsbok, *Approaching Sociology. A Critical Introduction* (1970), där de engelska författarna förespråkar sociologi som en kritisk disciplin. I första kapitlet skriver de bland annat att det finns ett brett spektrum av perspektiv i sociologi och att sociologi har utvecklats på olika sätt och fått olikartat innehåll i olika länder. Något – skriver de vidare – som leder till att man ska ”*distrust anyone who tried to tell us that there is an approach to sociology which we should learn alone, that there is really a considerable amount of agreement about most things, so that we needn’t bother about the argument*” (Coulson & Riddell 1970: 5). Tillsammans med mina erfarenheter av diskussionerna med sociologer, med andra forskare och med andra utanför universitetsvärlden bidrog boken till att jag började se sociologi som något mycket bredare än ämnet jag hade lärt mig i Rotterdam.

Flytten till Sverige och mötet med sociologiska institutionen i Lund

Efter att jag tilldelats ett stipendium från Svenska institutet kom jag till Sverige i juni 1978. Några månader senare föddes min första dotter – något som tillät mig att få förståelse för familjen och genusrelationer i praktiken i ett land som jag tidigare endast hade kunskap om via läsning av publicerade skrifter. Som jag nämnde tidigare hade min nyfikenhet på svenska förhållanden väckts under den tid då jag var sekreterare i en utredning om framtida familjepolitik och skattelagstiftning i Nederländerna. För att förbereda mig studerade jag lagstiftning och socialpolitiska program i ett flertal Europeiska länder däribland Frankrike, Sverige och Tyskland och argumenterade därefter för att Nederländerna skulle följa Sverige och bl.a. införa särbeskattning. Tyvärr fick jag inget gehör för denna idé och deltagarna i kommittén bestämde sig för att följa Tysklands system med bland annat en traditionell syn på familj, äktenskap och sambeskattning. Men läsning av all litteratur om Sverige gjorde mig uppmärksam på likheter, men också olikheter mellan Nederländerna och Sverige. Jämförelser mellan de båda länderna uppkom igen när jag var vid University of Oregon där de flesta sociologer då antog att båda länderna hade liknande välfärdssystem och dessutom lik-

nande syn på jämställdhet. Tidigare erfarenheter från min uppväxt i Nederländerna och läsning av forskning om Sverige gjorde tydligt att det fanns stora skillnader angående jämställdheten – inte minst i lagstiftningen. Så jag skickade en ansökan om att få studera hur svensk (lagstiftning om) jämställdhet översätts i människors vardag. Stipendiet var på 2 år och jag fick själv bestämma vilket universitet jag ville vara på. Det blev Lund av olika skäl men att Ron Eyerman, som var och är min partner, flyttat hit men även att Joachim Israel hade varit på besök i Oregon spelade roll för mitt beslut.

Mina kunskaper om svensk sociologi var begränsade när jag kom till Sverige. Jag hade läst två böcker av Gunnar Myrdal, *An American Dilemma* (1944) och *Objectivity in the Social Sciences* (1970), kapitel av Johan Asplund och Joachim Israel i en bok om socialpsykologi (Israel & Tajfel, red. 1974) och Göran Therborns avhandling (1974/1976). Jag hade dessutom läst böcker av Alva Myrdal (tillsammans med Viola Klein) (1956), Rita Liljeström (1978) och den norska socialpsykologen Harriet Holters avhandling *Sex Roles and Social Structure* (1970) – ett banbrytande och omfattande verk där hon argumenterar för vikten av att se könsroller på ett strukturellt plan såväl som på ett individuellt.

Efter mina erfarenheter från Rotterdam men speciellt Eugene, blev min upplevelse av att komma till Lund chockartad. Som jag skrev var året 1978 och som jag har lärt mig senare, bl.a. genom ett flertal böcker och artiklar om Svensk sociologi från slutet på 1980-talet, så kom jag till Sverige i slutet av den period som Lena och Tomas Gerholm (1987: 9) beskriver som höjdpunkten i svensk sociologi. Med andra ord när sociologi var på väg att förlora sitt inflytande inom samhällsvetenskapen – och även i samhället. Lundainstitutionen introducerades som den största institutionen i Skandinavien med en sociologi som kännetecknades av bredd och mångfald. Samtidigt var de flesta medvetna om att det fanns olika grupperingar som levde vid sidan av varandra med tydliga mönster av inkludering och exkludering mellan dessa grupperingar. Det kan hända att klimatet inom dessa grupperingar var av annan art, men institutionen i sin helhet kännetecknades av slutenhet och revirtänkande. Å ena sidan ignorerade de två grupperingar som dominerade (marxister å ena sida och en grupp kring institutionens dåvarande prefekt å andra sidan) varandra, men å andra sidan stred dessa grupper om institutionella resurser. Det fanns inget etablerat nätverk bestående av personer som använde sig av ett kombinerat klass- och genusperspektiv. Att Ann-Mari Sellerberg (1973) hade skrivit en avhandling om kvinnors situation på arbetsmarknaden,

där hon skiljde mellan olika former av underordning och där hon dessutom studerade arbetsfördelning och stratifiering efter kön, fick jag först kännedom om senare. Det förekom en del fördomar mot feminister och dessa uttalades öppet. För min del betydde det en återupplevelse av vissa erfarenheter – och även vissa känslor – från tiden när jag läste i Rotterdam. Men där det handlade om fördomar mot kvinnor i Rotterdam var det nu feminister och deras syn på sociologi – vetenskap och politik – som inte fick ta plats/utrymme. Det var inget unikt för Lund. Biografiska berättelser av feministiska sociologer vittnar om liknande förhållanden på andra platser i världen under denna tid. Berättelserna synliggör också hur svårt det är att förändra dessa förhållanden senare (se t.ex. Riley 1988; Stacey & Thorne 1985).

Jag har också positiva minnen av sociologiska institutionen och andra universitetsmiljöer från ungefär samma period. Om det bara fanns ett negativt intresse bland de etablerade grupperingarna inom sociologi, så var intresset för genusfrågor stort bland yngre kollegor, doktorander och studenter. Under 1980-talet skapade vi kurser på såväl grund- som forskarutbildning inom sociologi. Vi samarbetade också med forskare på andra institutioner inom samhällsvetenskaplig och humanistisk fakultet. De flesta av oss deltog också i ett nätverk av genusvetare och ett flertal av oss utarbetade de första tvärvetenskapliga kurserna inom genusvetenskap (eller under dess dåvarande namn kvinnoforskning) vid Lunds universitet. Vi skrev dessutom artiklar tillsammans. De flesta av dessa kontakter finns kvar som en inspirationskälla även i dag. En annan positiv erfarenhet var olika läsgrupper och informella seminarier som ett antal av oss skapade. Vi läste t.ex. Foucault, Butler och Bourdieu tillsammans och innehållet i diskussionerna påminde om diskussionerna i seminarierna vid University of Oregon i Eugene. En tredje positiv erfarenhet var de utländska gästerna som höll föreläsningar och deltog i seminarierna. Många av dessa gäster hade bjudits dit av Joachim Israel, som då var professor vid institutionen och som hade ett stort internationellt nätverk. Men jag upptäckte också att det fanns möjlighet att själv bjuda in gäster till seminarier, kurser m.m. Så under en tioårsperiod höll jag doktorandkurser och seminarier där jag även, så länge institutionens ekonomi fortfarande tillät det, bjöd in forskare från olika europeiska länder och USA. En fjärde positiv erfarenhet var att jag fortsatte mitt deltagande i internationella nätverk med kollegor från de nordiska länderna, England och USA där vi fördjupade oss i metodologiska frågor.

Det var också under dessa år som jag påbörjade ett flertal forsknings-

projekt med Karen Davies. Vi hade en hel del gemensamt – även hon hade fullföljt sin grundutbildning i ett annat europeiskt land och även hon hade tillbringat ett flertal år i USA. Vi hade liknande vetenskapsteoretiska utgångspunkter och delade gemensamma intressen i sociologisk teori och metod. I diskussioner oss emellan kom vi fram till ett forskningsprojekt om arbetslöshetens betydelse, eftersom det vid den tidpunkten inte fanns några studier om just kvinnors arbetslöshet. Fokus i forskning om arbetslöshet handlade om industrier och arbetsplatser där män dominerade bland de anställda. Det fanns antaganden som gjorde att forskare glömde att studera konsekvenser av arbetslösheten för kvinnor, t.ex. om att kvinnor inte påverkas av arbetslöshet i samma utsträckning som män. Som Rudolf Meidner sa när jag presenterade resultatet av vår forskning på en konferens: *"Men det kan väl inte vara något problem för kvinnor? De kan alltid gå tillbaka till hemmet."* Antaganden om kvinnors dubbla roller, där deras roll i hemmet är den viktigaste mot männens enda roll som familjeförsörjare, fanns med andra ord kvar i svensk forskning vid den här tiden.

Studien som skulle varat i tre år pågick under en femårsperiod på grund av föräldraledigheter för oss båda. Att studien förlängdes gjorde att vi studerade de processer som följde efter arbetslösheten över en tre årsperiod (i stället för över ett år som var vanligt inom studier om arbetslösheten) – något som bidrog till att vi kom fram till ett nytt sätt att se på relationen arbete och arbetslöshet. Under denna period fick endast ett fåtal av de drygt 30 kvinnor som vi intervjuade vid upprepade tillfällen ett fast arbete och deras anknytning till arbetsmarknaden försvagades. De flesta rörde sig mellan arbetslöshet och olika former av tidsbegränsade anställningar, anställningar med stöd, sjukskrivning, föräldraledighet, omskolning m.m. Vi skapade begreppet "den gråa zonen" för att synliggöra olika former av arbete och andra tillstånd mellan kategorierna fast arbete och absolut arbetslöshet (Davies & Esseveld 1989b). Användning av begreppet möjliggör att man går förbi tudelningen mellan att ha ett arbete och att vara utan arbete som dominerade forskningen om arbetslöshet fram till slutet av 1980-talet (se t.ex. Rune Åberg 1989: 84–86). Ett par år senare visade Lena Gonäs (1991) dessa rörelsemönster i en stor kvantitativ studie och även SCB (som tidigare inte tagit med statistik om tidsbegränsade anställningar och endast fokuserat om någon hade ett arbete eller var arbetslös) började samla in statistik om tidsbegränsade anställningar. Så projektet ledde till viktiga resultat om arbetslösheten och om samverkan mellan klass och kön i marginaliseringsproces-

ser. När jag ser tillbaka önskar jag att vi – redan då – i stället för att endast använda oss av kön och klass som begrepp även hade teoretiserat etnicitet. Vi gjorde en etnografisk studie på en fabrik där de flesta kvinnor som förlorade sina jobb kom från Albanien, Bosnien och Serbien. Etnicitet spelade en central roll när ledningen och facket bestämde vilka som skulle avskedas och även när kvinnorna möter representanter för försäkringskassan, arbetslöshetskassan och olika företag. Men där vi lyckades fördjupa analysen av samverkan mellan kön och klass så stannade analysen av etnicitet på en deskriptiv nivå. Vårt projekt skiljde sig i det avseendet inte från annan forskning i Sverige på 1980-talet, då ras/etnicitet endast studerades av ett fåtal sociologer. För att använda Bell Hooks argument beträffande kön kan man säga att ras/etnicitet fanns i periferin och hade ännu inte kommit till centrum av svensk sociologi. (Hooks 1984). Och vi lyckades inte översätta engelsk och amerikansk forskning om ras och rasifiering till svenska förhållanden och därmed fördjupa analysen till institutionella, diskursiva och strukturella förhållanden. (Se Esseveld (2008) för en vidare utveckling av dessa reflektioner.)

Min delaktighet i sociologi

Karen Davies och jag fortsatte att samarbeta i ett flertal andra projekt. Även dessa projekt handlade om arbetsmarknaden, tidsbegränsad anställning och arbetslöshet och även här stod kön och klassrelationer i centrum för analysen. I början av 1990-talet började jag forska inom andra områden och sedan dess har jag ansvarat för studier om bl.a. fackföreningar, politik och högre utbildning. Med undantag för projektet om eliten inom politik, ekonomi och administration, som var ett stort internationellt projekt med deltagare från tjugosex länder, var de övriga projekten försök att – utöver att få djupare kunskap om en viss fråga – även ta mig an metodologiska utmaningar. Projektet om fackföreningar, som var ett samarbete med dåvarande Arbetslivscentrum, där vi studerade in- och exkluderingsprocesser med hjälp av kvalitativa metoder inspirerades av Smiths institutionella etnografi såsom den presenterats i *The Everyday World as Problematic* (1987). I stället för att börja med att intervjua ledningen i de fyra fackföreningar som ingick i denna studie, började vi intervjua medlemmarna på olika arbetsplatser för att sedan fortsätta med förtroendevalda på arbetsplatserna, förtroendevalda på mellannivåer för att avsluta med styrelseledamöter på central nivå.

Vi genomförde dessutom observationer på arbetsplatser och deltog i möten. Med hjälp av detta sätt att jobba skapade vi förståelse för hur frågor som anses vara viktiga för olika grupper skiljer sig åt (ibland på ett radikalt sätt), men vi fick dessutom förståelse för vilka frågor som försvinner eller omvandlas när de rör sig inåt i fackföreningar och uppåt i hierarkierna.

På 2000-talet tilldelades jag forskningsmedel för ett projekt om medelåldern med fokus på kropp och identitet. Här var utmaningen en annan, nämligen att kombinera sociala, kulturella och biologiska förståelser. Projektet bestod av tre delstudier och vi använde olika metoder och analyser i dessa delstudier. Vi intervjuade medelålders män och kvinnor för att därefter intervjua läkare, som själva var i medelåldern, och utförde textanalyser av medicinska, samhällsvetenskapliga och skönlitterära texter om medelåldern, klimakteriet och andropausen. Analysen av de medicinska texterna visar t.ex. hur en viss medicinsk diskurs om medelåldern skapas vad gäller kvinnor med fokus på fysiologiska processer och avsaknaden av ett inkluderande av sociala, kulturella aspekter. Såväl läkare som medelålders män och kvinnor kan inte undgå att förhålla sig till denna diskurs, men analysen visar också att talet om medelåldern och kroppen är mycket bredare än innehållet i den medicinska diskursen.

I ett flertal mindre forskningsprojekt började jag använda mig av en metod som inspirerats av deltagande aktionsforskning, nämligen forskningscirklar. En annan metod som jag började utforska närmare var minnesarbete, en metod med rötter i 1960- och 1970-talens sociala rörelser. Minnesarbete utvecklades av Frigga Haug och ett flertal medarbetare under 1970-talet men introducerades först för en större publik när boken *Female Sexualization* kom ut på engelska 1987. I boken beskrivs socialiseringen som en sexualiseringsprocess som kvinnor aktivt deltar i, samtidigt som författare synliggör att samhällets institutioner begränsar kvinnornas möjlighet att påverka. Det som tilltalade mig var författarnas försök att bredda socialiseringsbegreppet och även inkludera kroppen, men också deras försök att fånga dialektiken mellan individuell handling och social struktur i sin analys. Men det som speciellt tilltalade mig var deras försök att skapa forskning som en kollektiv process där deltagare är forskare och forskningssubjekt samtidigt. Alla deltar i skrivandet av minnen, diskussion, tolkning och analys. Processen där deltagare tillsammans tolkar, diskuterar och analyserar sina minnen, kan leda till vidare reflektioner, omskrivningar och om-tolkningar men också till att anpassning och eventuellt motstånd mot so-

ciala och samhälleliga relationer synliggörs. Jag har genomfört kollektiva minnesarbeten i forskningssyfte och med kollegor och studenter på olika nivåer inom olika utbildningar. Ämnen har alltid bestämts av gruppens medlemmar och val av ämnen har varierat från mycket konkreta ämnen till mer abstrakta (krig/ilsken/rädsla/att dammsuga/ att klä på sig). Vissa minnesarbeten pågick under längre tid medan de flesta – och speciellt när vi gjorde minnesarbeten i undervisningssammanhang – pågick under en kortare tid (se Esseveld 1999).

I början på 1990-talet började jag handleda doktorander och sedan dess har jag handlett knappt 40 doktorander vid olika sociologiska institutioner, men också inom andra institutioner vid Lunds universitet. Avhandlingsämnen har varit mycket olika och doktoranderna har också haft helt olika behov. Jag har försökt handleda med utgångspunkt i doktorandernas specifika situationer och behov samtidigt som jag försökte sätta mig in i de ämnen som de skrivit om. Det innebär att jag i samtal med doktoranderna och genom läsning av deras och andras texter fick kunskap om ett brett spektrum av ämnen, teoretiska perspektiv och metodologiska ansatser. Detsamma gäller diskussionerna i gemensamma seminarier. Jag har tidigare skrivit om ett flertal seminarier och grupper som jag deltog i på sociologiska institutionen. Ett sådant – som jag inte har nämnt tidigare – var ett seminarium om feministisk forskning. Seminariet uppstod spontant efter jag hållit i en doktorandkurs då deltagarna på kursen ville fortsätta med mer informella diskussioner om speciellt metodologiska frågor inom feministisk sociologi. Det visade sig att det även fanns ett intresse från doktorander och lärare vid andra institutioner, så seminariet kom att bestå av knappt 20 deltagare.

Forskningsmiljön ”kritiska studier i sociologi”, som skapades i början på 2000-talet, var en fortsättning på det feministiska seminariet men där det sistnämnda var ett informellt seminarium, fick forskningsmiljön finansiellt stöd från sociologiska institutionen och ingick som en del av institutionens formellt accepterade seminarieverksamhet. ”Kritisk” användes som en sorts paraplybeteckning för de olika teoretiska och metodologiska traditioner som återfanns bland miljöns deltagare: feministisk, marxistisk, postkolonial och även teknik- och vetenskapsstudier. Men miljön hade också ett syfte att skapa olika sätt att (sam)arbeta på och ett viktigt inslag här var pedagogiskt, vilket betydde att vi försökte genomföra vetenskapliga diskussioner med hjälp av att lyssna, stödja och ha ett kritiskt förhållningssätt. Drygt tjugo doktorander, lektorer och professorer deltog i denna miljö och diskus-

sioner oss emellan bidrog till nytänkande och fördjupning av teoretiska perspektiv och metodologiska frågor. De teoretiska perspektiv som jag fastnade för var ett mer praktikorienterat ”doing gender”-perspektiv och intersektionalitetsperspektivet.

Det finns olika tolkningar av vad ett intersektionalitetsperspektiv egentligen innebär (se de los Reyes och Mulinari (2005)), och perspektivet har utvecklats på olika sätt i olika sociala, kulturella kontexter. Men alla tolkningar har det gemensamt att det handlar om ett antagande om samverkan mellan sociala relationer av ojämlikhet och antagande om att innehållet i de olika begreppen inte är fasta och förutbestämda utan skapas med utgångspunkt i aktörernas erfarenheter och genom förhandlingar. De flesta som använder sig av ett intersektionalitetsperspektiv uppfattar samverkan mellan olika relationer som situerat och kontextbundet, och i och med att begreppen utvecklas med hjälp av aktörernas tolkningar, kan begrepp som klass och kön få olika innebörder och interagera på olika sätt. På så sätt skiljer sig perspektivet från två systemteorier som skapades av socialistiska feminister och som dominerade på 1970-talet där samverkan mellan kapitalismen och patriarkatet sattes i centrum. I intersektionalitetsperspektivet återkommer även aspekter som var väsentliga i institutionell etnografi – t.ex. försök att överbrygga aktör/struktur-dikotomin. Sammanfattningsvis kan man säga att perspektivet möjliggör alternativa sätt att tänka sociologiskt samtidigt som det återanknyter till traditionella sociologiska frågeställningar.

Reflektioner kring sociologi i Sverige och förslag för framtiden

På föregående sidor har jag presenterat erfarenheter av och bidrag till sociologi med utgångspunkt i en biografisk berättelse. Än så länge har jag berättat att jag – ofta tillsammans med andra – har studerat olika problem och ämnen inom sociologi med fokus på kön, klass och även ras/etnicitet. Jag har synliggjort en personlig resa och min position inom sociologi. Här ingår att jag har försökt att granska den binära oppositionen mellan subjekt/objekt i vetenskaperna och att jag studerat individer, grupper och temaområden som historiskt sett blivit exkluderade från sociologi. Metodologiskt sett har jag försökt skapa forskningssituationer där det ges utrymme för samtal mellan forskare och forskningssubjekt utifrån ett antagande om att de som deltar i forskningen är kunskapsbärande subjekt. Jag har också berättat att ett intersektionellt perspektiv har ersatt tidigare försök från min sida att stu-

dera samverkan mellan kön och klass och även att jag tar utgångspunkt i ett antagande om att kön/genus är något som görs. Jag har även presenterat ett flertal minnen från sociologiska institutionen i Lund. Men även om jag inte gjort det explicit så har jag samtidigt tydliggjort min situering i svensk sociologi.

På följande sidor följer en närmare betraktelse över sociologi i Sverige med utgångspunkt i följande frågeställningar:

- Finns det en nationell (svensk) sociologi?
- Vem ska sociologer rikta sig till?
- Vad är sociologisk kunskap till för?
- Hur vill jag att sociologi i Sverige ska bli i den närmaste framtiden?

Mina erfarenheter från sociologiska institutionen i Lund på 1970- och 1980-talen kan säkert tolkas som ett försök att skapa en berättelse om att forskningen i Lund skiljde sig från forskningen vid andra institutioner i Sverige under denna tid. Men det var inte meningen. Även i svensk sociologi i övrigt ansågs klassrelationer vara viktiga att studera och även här tog det tid innan kön och etnicitet kom in i sociologin. Varken kön eller etnicitet nämns t.ex. i *Om svensk sociologi* redigerad av Fridjónsdóttir 1987 och begreppen har en underordnad plats i *Sociologi i tiden* (en sammanställning av artiklar från *Sociologisk forskning*) som kom ut 1997 (Hansen m.fl. 1997). Ett undantag är Edmund Dahlström (1987) som i ett kapitel i Fridjónsdóttir skriver att sociologisk teori behöver vidgas och ta hänsyn till det han benämner ”den mänskliga reproduktionen”. Det betyder vidare att sociologi behöver studera det som sker inom familj, hushåll, sociala nätverk och informellt arbete.

Jag läser innehållet i dessa antologier som ett försök att skapa en gemensam berättelse om svensk sociologi. Även om författarna skriver att samhällsliga och historiska kontexter spelar en viktig roll för sociologins utveckling och att sociologi skiljer sig mellan olika länder, så finns det samtidigt ett accepterande av tanken om att svensk sociologi utvecklade sig på ett speciellt sätt – åtminstone fram till 1980-talet. Med undantag för Dahlström (1994) som skriver att det alltid funnits olika idéer om sociologi även i Sverige, presenteras utvecklingen av svensk sociologi utifrån en viss periodisering: från 1947 till mitten på 1960-talet; slutet av 1960-talet till början på 1980-talet och perioden efter 1980-talet. (Jag antar att det tillkommit en fjärde – och

möjligen även en femte – period om artiklarna hade författats i dag.) Sociologi beskrivs som ett enhetligt ämne fram till mitten av 1960-talet. Efter denna enhetlighet, som är nära knuten till ett antagande om att det finns ett nära samband mellan sociologi och välfärdsstaten, följer differentiering, fragmentering och även splittring (se t.ex. Hanson 1997). Sistnämnda har enligt Rune Åberg (1987) bidragit till känslor av isolering och besvikelse och även en känsla av att en majoritet av sociologerna håller på med ointressanta saker, samtidigt som sociologer ibland känner större gensvar och samhörighet med personer från andra discipliner som forskar inom samma områden. Åberg föreslår skapande av en kanon, eller som han kallar det "en gemensam teoretisk kärna", som svar på dessa problem. Han använder inte ordet periferi i sin text men ordet växer fram som artikelns undertext. Periferin är det som inte är av allmänsociologisk relevans och det som inte utgår från denna gemensamma teoretiska kärna.

I stället för att återgå till att skapa en kärna eller en kanon, ställer jag mig bakom dem som anser att sociologin behöver breddas. Frågan är om det räcker med att inkludera nya begrepp och nya teorier eller om det behövs ett radikalt nytt sätt att tänka sociologi. I boken *Open the Social Sciences. Report of the Gulbenkian Commission* (1996) använder Immanuel Wallerstein m.fl. metaforerna periferin och centrum för att ifrågasätta den syn som varit dominerande i sociologi – där man tagit utgångspunkt i teorier och metoder från det som kallades för centrum (Europa och USA) för att studera alla samhällen (se även Wallerstein 2000). I syfte att öppna västerländsk sociologi föreslår de (något retoriskt) att sociologi behöver förnyas och att ett sätt att göra det på är att sociologer börjar i periferin, utanför Europa och USA. Författarna föreslår dessutom att sociologi ska breddas utan skarpa gränser till andra samhällsvetenskapliga discipliner och fält. Att bredda sociologi betyder med andra ord att lämna euro-centreringen bakom sig samtidigt som man öppnar upp för samtal med andra ämnen och discipliner. En sådan förnyelse kan även gynna svensk sociologi. Mina erfarenheter av deltagande i bedömningar av Riksbankens Jubileumsfonds ansökningar under fyra år (2007–2010) visade t.ex. att ansökningar från sociologi hade svårt att hävda sig mot ansökningar från andra discipliner och nyare (tvärvetenskapliga) forskningsfält.

Berättelserna om svensk sociologi skiljer sig inte nämnvärt från berättelserna i andra nordiska länder – även om det finns innehållsmässiga skillnader. Däremot skiljer de sig från berättelserna om sociologi i England och

USA där större fokus ges till olikheter inom disciplinen – även under samma historiska period. En annan aspekt där de anglosaxiska länderna skiljer sig från de nordiska länderna är att relationen vetenskap – stat – samhälle är annorlunda, vilket påverkar sociologins innehåll. Sociologi i USA blev, efter att socialt arbete lösgjordes från sociologi i början på 1900-talet, en disciplin där akademisk/professionell kunskap satts i centrum utan en nära relation till staten. Så det finns nationella variationer. Det som däremot är gemensamt för alla är att det visar sig vara svårt att tänka om. Något som också blir tydligt i ett flertal bidrag i boken *Sociology in America: A History* (2007) redigerad av Craig Calhoun. I sitt kapitel skriver Myra Marx Ferree m.fl. (2007:440) att kvinnor i dag är en majoritet bland studenter, doktorander och även lektorer, och även om det finns feministisk teori och empirisk forskning om kön/genus så finns det tydliga gränser som gör att *”it has not brought the insights of these fields into the everyday practice of ‘sociology’.”* Patricia Hill Collins skriver om liknande problem angående inkludering av teorier om ras/etnicitet och ett intersektionellt perspektiv inom sociologi i USA. Dessa kapitel synliggör ett motstånd bland sociologer i USA mot perspektiv, teorier och begrepp som antingen inte problematiserades av klassiska sociologer eller som användes av tidigare sociologer och utestängdes av senare generationer sociologer. Men författarna visar samtidigt att det skett en *”mainstreaming”* som bland annat betyder att kön/genus och ras/etnicitet används som sociala kategorier i empiriska studier och att det finns en underteoretisering av dessa begrepp och deras betydelse i sociologiska analyser av sociala och samhällsrelationer. Vistelser utomlands och deltagande i bedömningar av forskningsansökningar och evalueringar av sociologi i olika länder har visat mig att situationen i USA inte skiljer sig markant från situationen i t.ex. Sverige, Norge eller England.

Det finns former att exkludera de perspektiv, de teorier och metoder – och även forskningsresultat – som inte passar in i den typ av kunskap som dominerar inom sociologi i ett visst land vid en viss tidpunkt. Som jag tolkar situationen i dag så kännetecknas sociologi i Sverige av en rörelse mot större professionalisering jämfört med tidigare perioder då sociologi var nära knuten till välfärdsstaten. Även här skiljer situationen i Sverige sig inte nämnvärt från situationen i andra länder. Som jag redan skrev ovan har professionell sociologi varit dominerande i USA sedan början av 1900-talet – möjligen med ett undantag för 1960- och 1970-talen där det fanns större utrymme för kritisk sociologi. Professionell sociologi kännetecknas av en

indelning i kompetensområden, specialisering, gränser, kvalifikationer och normer, t.ex. om vad som är bra vetenskap och där vetenskaplig kunskap skiljs från andra former av kunskap, speciellt det som benämns som politisk. Denna dominans innebär också försök att begränsa andra typer av sociologisk kunskap, t.ex. kritisk sociologi eller offentlig sociologi. Men jag är enig med Burawoy när han skriver att för att kunna utveckla ämnet, är professionell sociologi i behov av den kritiska sociologins försök "... *to make professional sociology aware of its biases, silences, promoting new research programs built on alternative foundations*" (Burawoy 2005:10). Tidigare presenterade jag ett flertal exempel på bidrag till denna utveckling från min sida och som mest handlade om metodologiska frågor som t.ex. forskarens situation och positionering och försök att skapa och utveckla forskningsmetoder där informanterna förblir aktiva subjekt. Men jag har också studerat problem som historiskt sett blivit exkluderade från sociologi och bidragit till skapandet av en forskningsmiljö "kritiska perspektiv i sociologi" som bygger på alternativa fundament.

Dessa ställningstaganden inom sociologi innebär att vi inte kan begränsa oss till teorier och begrepp som skapats av klassiker och dess efterföljare, utan att vi behöver förnya sociologi och ta in nya perspektiv, teorier och begrepp. Det betyder också att vi inte ska skapa *en* sociologisk kanon och att i stället för att skapa *en* historisk berättelse om svensk sociologi och utestänga andra röster, så skulle ett mer inkluderande förhållningssätt gynna svensk sociologi. I stället för a priori-positioneringar och ett bibehållande av tudelningar, hierarkier och försök att skapa en kanon, förespråkar jag en reflexiv sociologi (se t.ex. Bourdieu 1990 och Esseveld 2008) och ett större utbyte och mer diskussion mellan representanter för olika typer av sociologi. Hur och på vilket sätt detta ska ske kan endast bestämmas i samtal sociologerna emellan. Det finns en hel del exempel på sådana samtal inom sociologins långa historia som ibland bidragit till en fördjupning av vissa frågor och ibland till en återvändsgränd (se Skeggs 2008 för exempel av sistnämnde). Men jag tror att det är öppenhet, reflektioner och samtal om teoretiska, metodologiska och innehållsmässiga frågor – där vi också kan tillåta oss att vara oeniga – som kan bidra till en nödvändig förnyelse av ämnet.

Referenser

- Acker, Joan, Barry, Kate & Joke Esseveld (1983) Objectivity and Truth: Problems in Doing Feminist Research. *Women's Studies International Forum*, vol 6, nr 4: 423–425.
- Ahrne, Göran (1997) Vad hände på åttioalet? i Hansen, Lars m.fl. (1997) *Sociologi i tiden. Bakgrund, utveckling, framtid*. Göteborg: Daidalos.
- Bales, Robert (1951) *Interaction Process Analysis. A Method for the Study of Small Groups*. Cambridge, Mass.: Addison-Wesley Press.
- Bem, Sandra L. (1974) The Measurement of Psychological Androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42: 155–162.
- Bourdieu, Pierre (1990) *In other words: essays toward a reflexive sociology*. Oxford: Polity.
- Burawoy, Michael (2005) For Public Sociology. *American Sociological Review*, vol.70: 4–28.
- Collins, Patricia Hill (2000/1990) *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. New York: Routledge.
- Collins, Patricia Hill (1998) *Fighting Words: Black Women and the Search for Justice*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Collins, Patricia Hill (2007) Pushing the Boundaries of Business as Usual? Race, Class, and Gender Studies and Sociological Inquiry, i Calhoun, Craig (2007) (red.), *Sociology in America: A History*. Chicago: University of Chicago Press,
- Coulson, Margaret A. & Carol Riddell (1970) *Approaching Sociology. A Critical Introduction*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Dahlström, Edmund (1994) Contemporary Swedish Sociology. A Personal View. *Acta Sociologica* 37:75–92.
- Dahlström, Edmund (1987) Tre problematiserande teman rörande dagens svenska sociologi, i Fridjónsdóttir, Katrín, *Om svensk sociologi. Historia, problem och perspektiv*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Davies, Karen & Johanna Esseveld (1989a) *Kvalitativ kvinnoforskning*. Stockholm: Brevskolan.
- Davies, Karen & Johanna Esseveld (1989b) *Att hoppa hage på den svenska arbetsmarknaden*. Lund: Studentlitteratur.
- Duyn, Roel van (1985) *Provo. De Geschiedenis van de Provotariske Beweging 1965–1967*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Esseveld, Johanna (2008) Reflexivitet, kvalitativ forskning och samhällsve-

- tenskap, i Sjöberg, Katarina och Wästerfors, David (red.), *Uppdrag forskning. Konsten att genomföra kvalitativa studie*. Malmö: Liber.
- Esseveld, Johanna (1999) Minnesarbete, i Katarina Sjöberg (red.), *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Gerholm, Lena & Tomas (1987) Att beskriva en elefant, *Sociologisk Forskning*, 24:3, 7–11.
- Gonäs, Lena (1991) *Industriomvandling i välfärdsstaten*. Stockholm: Brevskolan.
- Gulbenkian Commission (1996) *Open the Social Sciences. Report of the Gulbenkian Commission*. Stanford: Stanford University Press.
- Hansen, Lars (1997) Inledning, i Hansen, *ibid*.
- Haug, Frigga et al. (1985) *Female Sexualisation*. London: Verso.
- Israel, Joachim & Henri Tajfel (red.) (1972) *Context of Social Psychology. A Critical Assessment*. Waltham (Mass): Academic Press.
- Hooks, Bell (1984) *Feminist Theory: from Margins to Center*. Boston: Southend Press.
- Holter, Harriet (1970) *Sex Roles and Social Structure*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Liljeström, Rita m.fl. (1978) *Roles in Transition. Report of an Investigation made for the Advisory Council on Equality between Men and Women*. Malmö: Liber.
- Marx Ferree, Myra, Shamus Rahman Kahn & Shauna A. Morimoto (2007) Assessing the Feminist Revolution: The Presence and Absence of Gender in Theory and Practice, i Calhoun, *ibid*.
- Myrdal, Alva & Viola Klein (1968) *Women's Two Roles. Home & Work*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Myrdal, Gunnar (1944) *An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy*. N.Y.: Harper & Brothers.
- Myrdal, Gunnar (1970) *Objectivity in Social Research*. London: Duckworth.
- Olsson, A. (1997) En ny sociologi. Om inrättandet av sociologi som självständigt akademiskt ämne i Sverige 1947, i Hansen, *ibid*.
- Reyes, Pauline de los & Diana Mulinari (2005) *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- Riley, Matilda (red.) (1988) *Sociological Lives. Social Change and the Life Course*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Rose, Hilary (1994) *Love, Power and Knowledge. Towards a Feminist Transition of the Sciences*. Cambridge: Polity Press.

- Sellerberg, Ann-Mari (1973) *Kvinnorna på den svenska arbetsmarknaden under 1900-talet. En sociologisk analys av kvinnornas underordnade position i arbetslivet*. Lund: CWK Gleerup Bokförlag AB.
- Smith, Dorothy (1987) *The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology of Knowledge*. Boston: Northeastern University Press.
- Smith, Dorothy (2005) *Institutional Ethnography: A Sociology for People*. Walnut Creek, California: Alta Mira Press.
- Skocpol, Theda (1988) Un 'uppity generation' and the Revitalization of Macroscopic Sociology. Reflections at Mid-career by a Woman from the Sixties. *Theory & Society* vol. 17 nr 5: 627–643.
- Stacey, Judith & Barry Thorne (1985) The Missing Feminist Revolution in Sociology. *Social Problems* vol. 32, nr 4: 301–316.
- Therborn, Göran (1974/1976) *Science, Class and Society. On the Formation of Sociology and Historical Materialism*. London: Verso.
- Wallerstein, Immanuel (2000) Where should Sociologists be Heading? *Contemporary Sociology* vol. 29, nr 2: 306–308.
- Wellman, David (1993/1977) *Portraits of White Racism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Åberg, Rune (1987) Sociologi – en splittrad vetenskap utan kärna, i Fridjónsdóttir, Katrín, *Om svensk sociologi. Historia, problem och perspektiv*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Åberg, Rune (1989) Arbetsmarknaden som auktion eller insideraffär – om externa och interna arbetsmarknader. *Sociologisk Forskning* 2: 65–89.

KAPITEL IO

Tur och retur paradiset – svensk sociologi sedd från marginalen

Staffan Lindberg

Sociologi – ett omöjligt projekt?

Vad är egentligen sociologi? Om man tolkar de flesta definitioner fritt kan det i princip handla om vad som helst. Jämfört med t.ex. ekonomi och statsvetenskap saknar ämnet ett mer specifikt avgränsat studieobjekt (Ahrne 1997: 278).

Utifrån betraktat kan man också få det intrycket. På sociologiska institutioner studeras allt från t.ex. barn- och ungdomsproblem, socialpolitik, idrottskultur, religion, klasser och social stratifiering, arbetsliv, hälsofrågor, kriminologi, invandrares problem, konsumtion, politiska rörelser, emotioner, bostäder och bebyggelse, miljöfrågor, utbildning, integrationen i Europa, åldrande, utvecklingen i f.d. koloniala länder, hälso-utvecklingen i Ryssland efter murens fall, kurdernas kamp, folkrörelser, proteströrelser och polisaktioner ... listan på möjliga ämnen verkar i det närmaste outtömlig. Det är bara att bläddra i sociologiska tidsskrifter för att få detta illustrerat.

Hur ska man förstå detta? Finns det en underliggande ordning eller är det bara kaos – en samling mer eller mindre relevanta eller kanske mest kuriösa studier?

Som jag ser det kan sociologin förstås på två sätt: både inifrån, som akademisk disciplin, genom en sammanhållen teoriinriktning och uppsättning metoder och utifrån som det moderna ”sekulariserade” samhällets självförståelse, som främjar perspektiv och handlingsalternativ för samhällsmedborgarna, både rent praktiskt och i en vidare bemärkelse. I det senare fallet måste det finnas ett starkt intresse utifrån för vad sociologer har att säga, vilket naturligtvis beror på hur bra de förklarar hur samhället ser ut och förändras i vår tid. Det innebär att vi som sociologer måste delta och engagera

oss i samtidsdebatten, både med filosofi och litteratur och med politik och i praktiska verksamheter i vid bemärkelse.

Sociologin befinner sig nu i en ganska paradoxal situation. Å ena sidan har det blivit ett starkt och sofistikerat ämne på de svenska universiteten med mycket utbildning, forskning och samarbeten med andra discipliner i olika former. Å andra sidan är ämnet fortfarande relativt anonymt ute i samhället. De flesta vanliga människor utan anknytning till akademiska studier verkar inte ens veta vad sociologi handlar om.

Ekonomer ”räknar pengar” och statvetare vet t.ex. hur folk röstar, men vad gör sociologer? ”Studerar du djur?” frågade en hårfrisörska min vän och kollega när han sagt att han var sociolog. Det verkar annars vara orden socialarbetare eller socionom som vi förknippas med bland vanliga människor! Ute i samhället har vi alltså fullt upp med att bara förklara vad vi gör.

Så frågan är – i detta osäkra och flytande och ”inte självklara” moderna samhälle som vi lever i – om det finns öppningar för en sociologisk fantasi som kan engagera vår samtid på ett starkt sätt.

Den här ganska personliga reflektionen handlar om detta dubbla perspektiv och om hur sociologins framgång hänger samman med hur väl de två sidorna av sociologin utvecklas och kompletterar varandra. Men först lite om mig själv och vilka utgångspunkter jag har för att diskutera svensk sociologi.

Ett parti poker och en färd till Indien

Varför blev jag sociolog? Det fanns inget i min barndom som direkt pekade på att jag skulle bli sociolog. Det ”bara blev så” på grund av hur mitt liv utvecklades. Men sedan fanns det nog ett mönster som förändrades över tiden genom uppbrott, studier, resor, möten och engagemang.

Jag växte upp i en prästgård i en by på landet. Den var nog rätt typisk om man jämför med skildringar från andra prästhem från 1940–1950-talet. Alwin Gouldner skriver någonstans att omkring 25 procent av sociologerna i USA på hans tid var prästsöner!

Sant eller ej, det fanns ett intresse för samhälle, litteratur och konst hemma. Jag var kristen på ett naturligt sätt och tänkte faktiskt länge att jag skulle bli präst, men det blev naturvetenskaplig linje och rätt ateistiska litterära kretsar på gymnasiet. I lumpen kände jag mig lite som en ”stofil” från en svunnen tid – samtal och pokerspel med hyggliga lastbilschaufförer på

luckan fick mig att tänka om på flera sätt. Frågan om svenska kärnvapen fångade in mig i en opposition till det militära etablissemang. Jag fick en plattform för att diskutera detta bland lumparkompisarna genom att sätta mig in i deras sätt att tänka.

När jag kom till Lund 1964 läste jag statistik, religionshistoria, ekonomisk historia och sociologi. Min äldre bror var sociolog och det påverkade mig en del. Men det var efter resor och studier i Sydindien 1966–1967 som jag definitivt fastnade i utvecklingsfrågorna – frågan om den utbredda fattigdomen och dess orsaker kom att uppta mig helt.

Hemma i Lund igen var det 1968 och jag drogs in i det engagemanget starkt genom en stor lokal studentrörelse som hette U-gruppen, där jag blev en av de ledande. Jag fortsatte med sociologin och skrev så småningom en trebetygsuppsats om fattiga lantarbetare och deras situation i Sydindien byggd på intervjuer.⁴⁷

I U-gruppen träffade jag en annan sociolog, Göran Djurfeldt. Vi åkte tillsammans till Indien och genomförde ett årslångt fältarbete kring ekonomi, politik och hälsosituationen i en stor sydindisk by med många ”kastlösa” småbönder och lantarbetare. Här hade vi användning för hela den verktygslåda som vi lärt oss under sociologistudierna på den tiden, så vi jobbade mycket med både kvantitativa och kvalitativa metoder.

Teoretiskt använde vi både en marxistisk och en fenomenologisk förståelse (Berger-Luckman). I fokus stod den koloniala ekonomin där godsägare, köpmän och ockrare exploaterade fattiga bönder och arbetare utan att återinvestera vinsten i jordbrukets tekniska utveckling. Det blev två doktorsavhandlingar av det (Djurfeldt och Lindberg 1975a och b).

För oss gick utvecklingsstudierna från en enkel moderniseringsanalys till politisk ekonomi: i den postkoloniala ekonomin fanns inbyggda hinder mot en utveckling av kapitalismen. Den feodala eliten styrde genom patron-klient-relationer och det fanns inga förändringar i sikte.

Göran och jag återvände till Sydindien 1979–80 och genomförde tillsammans med indiska forskarkolleger en större intervjuundersökning med

47 Uppsatsen byggde på ett fältarbete i Coimbatore District under april t.o.m. juni 1967. Uppsatsen och mitt fältarbetsmaterial (dagböcker m.m.) har sedan använts av en historiker i Uppsala som skrivit om dessa lantarbetare under perioden 1900–1970 (Cederlöf 1997). Intressant nog kommer nu samma material att användas i två nutida studier om förändringar i dessa lantarbetares situation som genomförs i Oxford och Brighton. På något sättts sluts cirkeln över en tidscykel på 50 år som sociolog.

lantbrukare som påverkats starkt av den gröna revolutionen. Det var överraskande: Vi kunde se hur ett stort statligt jordbruksprogram och vissa jordreformer hade brutit den koloniala ekonomins förflamning och lett till betydande framsteg (Athreya et al. 1990).

Denna studie upprepade vi 25 år senare i en panelstudie med samma hushåll som 1979. Vi blev rejält förvånade: Utvecklingen i denna, ganska moderna del av Indien, hade nu ytterligare tagit fart genom en viss industrialisering, ytterligare statliga satsningar inom infrastruktur och social politik (försörjningsstöd, utbildning och hälsa). Överraskning igen: Utan att vi och andra forskare riktigt hade märkt det hade den indiska landsbygden förändrats och blivit ”urban” och modern – media och mobiltelefoner hade nått in i folks vardagsrum. Hade vi tidigare fastnat i våra egna modeller som gjorde det svårt att se de förändringar som faktiskt ägt rum? Resultaten var bara där för oss att se och förundras över (Djurfeldt et al. 2008).⁴⁸

Under tiden hade jag också forskat om den indiska bonderörelsen som en ny social rörelse i Indien efter den gröna revolutionen. Den visade sig vara en ganska traditionsbunden proteströrelse och det fanns ingen direkt utveckling av moderna demokratiska arbetsformer (Lindberg & Sverrisson 1997). På sätt och vis liknar den i mycket aktuella proteströrelser i väst: folk engagerar sig i en fråga men organiserar sig inte lika mycket i demokratiska medlemsorganisationer som tidigare.

Dessa senare studier är viktiga också på ett teoretiskt plan. Det indiska samhället har inte genomgått någon plötslig dramatisk förändring eller revolution, men det förändras ändå sakta men säkert mot ett nytt samhälle som ser mycket annorlunda ut i dag. Kapitalismen var inte bara möjlig – den slog igenom med full kraft. Den drivande kraften i den gröna revolutionen var staten. I dag är det marknaden och en stat underordnad denna och samspelen mellan den globala ekonomin och den lokala som är drivande. Nu är frågan: *vad för slags kapitalism har utvecklats och vad har den för sociala konsekvenser?* Större delen av Indiens befolkning är fortfarande fattig – hur kan man förstå den situationen i förhållande till det moderna Indiens stora internationella genomslag inom framförallt IT-teknologi, läkemedelstillverkning och forskning?

48 Lasse Berg, som vi hela tiden haft kontakt med inte minst genom vårt arbete med tidskriften *Sydasien* från 1976, har genomgått en liknande ”resa” från djupaste pessimism till en försiktig optimism, vilken präglar hans senaste bok (2014).

Min forskning innebär att mina studie- och forskningskontakter har varit mer orienterade mot forskare i Indien, England och andra länder än mot sociologer i Sverige och Skandinavien. Det har varit utvecklande möten. Jag tyckte först den indiska sociologin var fyrkantig och ointressant i sitt sysslande med amerikanskt inspirerade socio-ekonomiska variabler och modernitet och hittade i stället den indiska socialantropologin som hade så mycket mer substantiellt att säga om social struktur och förändring. Socialantropologer som M.N. Srinivas (1962) och André Beteille (1965) imponerade genom sitt djup och sin fantasi. Båda arbetade etnografiskt men kallade sig sociologer.

Upptäckte jag mina egna begränsningar i denna spegling? Faktum är att färden mot marxismen nog började där. Omgiven av lemlästade spetälska tiggare när jag steg av bussen i Madras rasade mina drömmar om den indiska filosofin. Jag steg upp mot en annan förståelse: förtryck, klasser och politisk ekonomi. Då blev det sociologi som samhällsvetenskap och utbyte med statsvetare, ekonomer och socialantropologer snarare än bara med sociologer. Då blev det dialoger i t.ex. Oxford, Madras, New Delhi, Udaipur, Kampala, Evanston och London School of Economics osv. Jag kände starkt igen denna samhörighet nu i april när jag deltog i en workshop om "Inequality and Poverty in South Asia" på det senare stället. Det är där jag hör hemma mest.

Tillbaka i Lund

I Lund har jag ägnat mig mest åt handledning och undervisning med inriktning mot utvecklingssociologi, både på sociologen och inom tvärvetenskapliga utbildningsprogram kring u-landsfrågor på kulturgeografen mellan 1972 och 1988. Detta arbete togs över av min kollega Göran Djurfeldt, vars engagemang sedan bidrog till robusta tvärvetenskapliga forsknings- och utbildningsprogram där.

En lärdom från detta samarbete är rätt viktig för oss sociologer. Som samhällsvetare inom för svenska förhållanden rätt snäva inriktningar, typ utvecklingsstudier, är det just interdisciplinära och tvärvetenskapliga samarbeten som kan skapa en mer varaktig framgång. Utifrån finns ett ganska stort intresse för utvecklingsfrågor från myndigheter, politiker, företag, skolfolk, ideella organisationer och allmänhet. Vi har något viktigt att bidra med, men var för sig är våra akademiska discipliner för små för att kunna

uppnå tillräcklig storlek och s.k. kritisk massa i dessa studier. Jag kommer tillbaka till denna fråga.

För min del fokuserade jag på att stärka utvecklingsstudierna på sociologen i Lund. Det blev en livaktig seminarieverksamhet, många internationella seminarier och workshops och ett större Sida-finansierat program kring sociala rörelser 1988–1996, som resulterade i 13 doktorsavhandlingar. Vi byggde tillsammans också en miljö med ett befolkningsprogram (med Bertil Egerö). I dessa program tog vi bl.a. in doktorander från Uganda för kortare vidareutbildning och hjälp med analytiska perspektiv. Det ska framhållas att det innebar en hel del administrativt arbete eftersom universitetens regler är stela och krångliga för internationellt utbyte – inga traktamenten kan ges, all utbetalning sker i svensk valuta etc. – vilket försvårar våra kontakter med det internationella forskarsamhället.

Sammanlagt producerades det från början av 1970-talet mer än 40 doktorsavhandlingar inom internationella utvecklingsstudier på institutionen, vilket nog gör institutionen i Lund till den mest internationellt inriktade sociologiska institutionen i Sverige fram tills nu. Det intressanta är att vi var rätt många handledare involverade – själv stod jag bara för ca en fjärdedel av handledningarna.

En reflektion som kan passa in i hur vi ska se på det sociologiska arbetet är att de utvecklingsstudier jag varit inblandade i har varit geografiskt varierade men ändå innehållit en fast kärna av teoretiska och metodologiska perspektiv och redskap som gjort det möjligt för många allmännkunniga sociologer att handleda dessa avhandlingar. Det handlar om samspelet mellan institutioner, hur organisationer fungerar och hur individer relaterar till dessa, men särskilt viktigt är att den internationella nivån varit så närvarande även t.ex. i kulturstudier av olika slag. Samhällsförändringar i utvecklingsländerna kan inte förstås utan att man förstår den roll som kolonialismen och det nuvarande globala systemet spelar, inklusive den kvardröjande om än försvagade imperialismen. Motsvarande fråga kan ställas till svenska sociologer i dag: hur mycket förståelse av den globala väven som vi ingår i behöver vi för att förstå vårt eget samhälle? Har vi överhuvudtaget ett eget unikt samhälle längre?

Som verksam inom en gren i sociologiträdet har jag haft en ganska begränsad inblick i huvudfåror inom svensk sociologi och dess utveckling från mitten av 1960-talet och framåt. Men genom undervisning i både teori och metod, handledning av flera duktiga doktorander med inriktning på

svenska problem och mera teoretiska analyser (t.ex. Andersson 1986; Brante 1980) och deltagande i en hel del betygsnämnder, har jag en relativt god bild av vad som har hänt. Till detta kan läggas två års redaktionsarbete i tidskriften *Sociologisk Forskning*, deltagande på många årskonferenser med egen organiserad arbetsgrupp i utvecklingssociologi (se Lindberg 1989), en post som viceordförande i Sociologförbundets styrelse i två år och deltagande i HSR:s referensgrupp för sociologi m.fl. ämnen under två år i slutet av 1990-talet.

Mina sista åtta år före pensioneringen arbetade jag som koordinator i ett internationellt nätverk för Sydasiastudier med alla tänkbara discipliner (SASNET) och tappade då en del av mina tidigare kontakter med svensk sociologi. Däremot kom jag att utveckla ett närmare samarbete med indiska sociologer genom att med Partha N. Mukherji⁴⁹ organisera två sydasiatiska sociologkonferenser under 2005, där forskare från Indien, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Nepal och Bhutan diskuterade möjliga samarbeten i gemensamma forskningsprojekt. Mot den bakgrunden och mina aktuella studier av den indiska samhällsomvandlingen mot ett urbant tjänste- och industrisamhälle (2012) blev jag också inbjuden som huvudtalare vid det Indiska Sociologförbundets 50-årsjubileum i New Delhi i december 2011.

”Frånvaron” har jag nu försökt ta igen i samband med arbetet på denna artikel genom att bl.a. gå igenom tidskriften *Sociologisk Forskning*s olika nummer sedan 2000 och även ”läsa in mig” på andra sätt. En givande bild framkom också när jag tillsammans med Johanna Esseveld bedömde elva nominerade avhandlingar för Sociologförbundets Pris till bästa avhandling 2012–2013 till sociologdagarna i Göteborg 2014.

Svensk sociologi: en framgångssaga?

Jag blev sociolog inom 1950-talets empiriska sociologi kring sociala frågor i den framväxande välfärdstaten med dess betoning på uppenbara sociala problem och empiriska studier (jfr. Allardt 1987 och 1989). Vi lärde oss en sofistikerad sociologi för den tiden med Robert Merton som kanske främsta inspirationskälla (1968). Det innebar skolning i både kvantitativa och kvalitativa metoder via läroböcker skrivna av t.ex. Swedner och Rosengren. Sur-

49 Mukherji är en av de ledande nutida sociologerna, se t ex. hans artikel ”Social Mobility and Social Structure” 2012.

veyundersökningar var liksom själva nerven i den sociologin. Ändå framstår mycket av denna forskning i efterhand som ganska trivial, och intresset för sociologin var ganska lågt ute i samhället.

Sedan kom uppbrottet, kritiken, och 1968-rörelsen, som jag själv var en del av. Den styrde många av oss bort från den amerikanska sociologin och mot marxism, men också mot andra europeiska klassiker som Weber och Durkheim. Det blev ett ganska häftigt uppvaknande med kritiken av välfärdskapitalismens klassamhälle och det globala förtrycket, nästan som en ”väckelserörelse”.

Det blev också ett starkt överslag genom den s.k. positivismdebatten. I sekteristisk iver kastades mycket av det solida empiriska hantverket ut som ”borgerligt”, framförallt de kvantitativa och statistiska metoderna. Teori ersatte ibland empirin, som om en snabb nästan utopisk samhällsomvandling stod för dörren – det var nästan bara att se tecknen i skyn. Hade sociologin hittat vägen ut ur det kapitalistiska industrisamhället? Men, alás, det fanns ingen enkel väg till paradiset.

Själv var jag inte med hela vägen – försökte behålla inriktningen på empirin med hjälp av nya teorier som utvecklades på vägen. Jag tyckte då och tycker fortfarande att surveyundersökningar var och är en stark metod. Vare sig kapitalismen eller revolutionen stod för dörren i Indien så var det viktigt att man kunde följa den på ett representativt och empiriskt förankrat sätt. De många reportagen om nya radikala rörelser var slagkraftiga – men var de viktiga?

Det som slår mig när jag tänker tillbaka på den tiden är den splittring som uppstod bland sociologerna och hur den också försvagade sammanhållningen, både på institutionerna och inom sociologförbundet. Man fastnade i helt olika positioner, diskuterade inte sociologins kärna tillsammans, utan hade separata seminarier. Den inriktning som dominerade sociologförbundet för tillfället saknade ofta förtroende bland övriga riktningar. När vi for på årskonferenserna kunde vi se vilka som kom och, lika viktigt, vilka som inte kom. Detta bidrog starkt till att göra många av dessa möten små och föga representativa för sociologiforskningen som helhet. Så sent som för bara några år sedan gjordes en jämförelse mellan antalet medlemmar i svenska sociologförbundet med motsvarande danska. Där var det mycket fler medlemmar och som det verkade, ett mycket aktivare sociologisamhälle.

En tydlig uppdelning framträdde tidigt, den mellan en slags *makro-meso sociologi*, dvs. nationell institutionsanalys och organisationsanalys å ena si-

dan, och å andra sidan socialpsykologin med betoning på social interaktion eller *interpersonella relationer* (Brante 2004). En stark företrädare för den första gruppen är t.ex. Göran Ahrne, även internationellt erkänd, och detta perspektiv har genom åren, som jag uppfattar det, präglat Sociologförbundet mer än det andra. Ledstjärna för socialpsykologin är framförallt Johan Asplund, som på många sätt utvecklat en stark svensk sociologi kring detta.

I efterhand kan vi nu se att detta ändå var en framgångssaga på många sätt. Sociologin blev intressant för många i samhället, inte minst för arbetarrörelsen och de starka fackföreningarna som var engagerade i medbestämmande och jämlikhetsfrågor (Ahrne 1997). Som sociolog behövde man inte förklara vad man höll på med.

Det var många ”blommor” som blommade, inte bara röda till färgen. Hela den bredd och innehållsrika teori- och metodarsenal som vi nu har i svensk sociologi växte fram från och med brytningen på 1960-talet. Sociologin kunde, utan att ifrågasättas, syssla med nästan vad som helst och det fanns intresse för det.

Är och var det en specifikt svensk sociologi som utvecklades? När det gäller de empiriska problemställningarna är det alldeles klart så, men det skedde med hjälp av internationellt dominerande teoribildningar och teoretiker, t.ex. Goffman, Acker, Butler, Habermas, Giddens, Bourdieu, Beck, Foucault, Tilly... Det har också skett en metodologisk mognad genom användningen av etnografiska metoder och livshistorieanalyser. Om man ser till helheten, tycker jag det är slående hur väl dessa internationella perspektiv faktiskt använts inom olika domäner i svensk sociologi.

Ta bara fyra av de bästa avhandlingarna 2012–2013, som jag var med och bedömde i år. Elisabeth Apelmo studerar idrottande unga handikappade tjejer med hjälp av teorier av Turner, Goffman, Bourdieu m.fl. och en finstämd empiri (Apelmo 2013). Rebecca Selberg har analyserat den problematiska sjuksköterskerollen i den nya sjukvårdsorganisationen med hjälp av feministisk teori (Acker, Butler m.fl.) och en kritisk etnografi som tränger bakom roller och masker (Selberg 2012). Henrik Hultman har frilagt betingelserna för invandrade pizzabagare i Sverige med hjälp av Tillys perspektiv och en rik användning av livshistorier (Hultman 2013). Karl Malmqvist har med utgångspunkt i Habermas begrepp kring borgerlig offentlighet gjort en spännande innehållsanalys av litteraturgräl i svensk dagspress 1987–2008 (Malmqvist 2012).

Detsamma kan inte sägas om nivåerna i en samhällsanalys. Om man utgår

från Brantes klassificering av de olika nivåerna, från internationella, över nationella, institutionella och socialpsykologiska (2004), så ser man att vår sociologi haft ganska lite av den internationella kontexten – Sverige har betraktats som ett ganska autonomt samhälle fram tills nu. Undantag finns, t.ex. inom utvecklingssociologin.

Intressant nog är det t.ex. inom humanekologin, en ”systerdisciplin” i Lund, som just fokuseringen på det internationella systemet varit som starkast. Genom att bygga upp en teori kring den historiska utvecklingen av den globala kapitalismen och dess beroende av framför allt fossila bränslen, har man nått långt i att förklara de miljöproblem som världen står inför i dag. Jag har svårt att se att det funnits ett motsvarande grepp inom svensk sociologi för att förstå vår samhällsutveckling i stort.

Ett ämne i kris?

Ahrne (1997: 272 ff) diskuterar en tredje period som växer fram på 1980-talet, en tid då han menar att sociologin försvagas även om den inte hamnar i en kris. Det som är frapperande är hur sociologin har splittrats upp och fragmenterats och hur denna situation verkar ha fortsatt fram tills nu. Vad håller egentligen samman sociologin som ämne?

Fragmenteringen i sig är inte så konstig. Genom sociologins betoning av sociala relationer och dess dynamik kan den ju faktiskt handla om vad som helst, nästan. Eftersom det av detta skäl inte finns någon speciell professionell yrkesverksamhet knuten direkt till sociologiämnet, har sociologer specialiserat sig inom mycket olika områden eller sektorer av samhällslivet, t.ex. arbetslivet, socialvården, hälsosektorn, skelsektorn, lag och ordning, fritid, konsumtion osv. Med tiden har dessa riktningar blivit rätt autonoma och bildat egna fält.

Kriminologi, arbetslivsforskning, genusvetenskap, rättsociologi, medie- och kommunikationsvetenskap, m.fl. specialiseringar kan i mycket härledas till ett sociologiskt ursprung. En del av dessa specialiseringar har utvecklat egna institutioner eller finns på andra moderinstitutioner, andra finns fortfarande kvar inom de sociologiska institutionsväggarna. Vissa specialiseringar har vuxit fram i mer tvär- och flervetenskapliga miljöer på högskolorna.

Det är naturligtvis också ett starkt tecken på framgång att sociologi nu används mer eller mindre självklart inom andra vetenskaper och ute i samhället, t.ex. bland journalister. När företagsekonomer har Berger-Luck-

manns bok om *Den sociala konstruktionen av verkligheten* som standardverk och när statsvetare numera flitigt använder våra kvalitativa och kvantitativa metoder, visar det på styrkan i den sociologiska tradition som utvecklats. När en litteraturvetare som Nina Björk framgångsrikt använder marxismen som en sociologisk analys för att förstå det moderna konsumtionssamhällets drivkrafter, uppfattar vi henne som en radikal sociolog (Björk 2012).

Samtidigt kan vi inte bortse från att vi inte lyckats fullt ut etablera en dialog med t.ex. medicinen när vi betonar det sociala som en egen domän där relationer ses som förklaring till psykisk ohälsa.

Inomvetenskaplig utveckling

Jag tolkar utvecklingen som att sociologin successivt blivit alltmer inomvetenskapligt fokuserad men samtidigt tappat sin position som en stark uttolkare av samhället och dess förändringar (kanske lite av en repetition av vad som hände i början av 1960-talet). Från en position som utmanare, kritiker och kanske bitvis ”störande”, har vi nu koncentrerat oss på att etablera en respektabel samhällsvetenskap. Det har vi också lyckats med. Det är bara att se på den breda och livaktiga forskningen i dag på universiteten och högskolorna. Det finns också bra framställningar om det senmoderna svenska samhället som trots huvudtendensen mot inomvetenskaplighet är tillgängliga för en bredare publik (t.ex. Ahrne et al. 2008 och Edling & Liljeros 2010).

Svensk sociologi verkar också framstående i ett internationellt perspektiv, även om det nog är rätt få som likt Ulf Himmelstrand⁵⁰ och Göran Therborn blivit välkända teoretiker på det planet.

Intresset ute i samhället svagare

En avgörande orsak till det minskande intresset för sociologi ute i samhället tror jag är att sociologin numera inte för fram en ”stark teori” om dagens samhälle. I takt med en samhällsförändring mot ökande individualisering och marknadslösningar för fler och fler delar av samhällslivet och dess sociala problem – mest markant inom vård, skola och omsorg – verkar sociologin ha

50 Ulf Himmelstrand hade en för svenska förhållande unik erfarenhet som sociolog i framför allt Nigeria och Kenya. Vi var flera internationellt inriktade sociologer som i Ulf fann en berikande dialog och assistans.

kommit på undantag. Det är som om sociologerna inte riktigt sett hur denna förändring brutit igenom och präglar utvecklingen i samhället. En sociologkollega uttryckte det så här: ”Det är förbluffande hur de flesta nu plötsligt anammar valfriheten i skolan eller vården – som om det vore självklart.” Var finns nu en sociologi som drivs av att analysera och förstå skolans i det närmaste kollaps och de allt större problemen med en bra och rimlig sjukvård för alla? Den är i vart fall knappast synlig i den offentliga debatten.

Har vi fastnat i våra egna hjulspår? Den struktur vi sett växa fram under det kapitalistiska välfärdssamhällets yta, som t.ex. klass- och könsförtryck och med diskriminering av invandrare, håller kanske samtidigt på att förändras på ett dramatiskt sätt? Fabrikssamhället har blivit ett globaliserat ”tjänstesamhälle” med individualiserade anställningsförhållanden som också påverkar genus- och etnicitetsrelationerna starkt. Den sociala identiteten har kanske både blivit mer gruppsspecifik och mer klassöverskridande, osv. Har vi överhuvudtaget börjat förstå denna förändring på allvar? Har vi stannat kvar i en fixerad bild av stat, offentlig sektor, fri marknad, fackföreningar och ideella organisationer som inte räcker till för att förklara vad som sker?

Var finns analyserna av ungdomsarbetslösheten, det kanske enskilt största sociala problemet i Sverige i dag? Var finns analyserna av privatiseringen av den offentliga sektorn och användningen av den s.k. New Public Management i dessa organisationer/myndigheter/apparater? Listan på, som jag tycker, försummade, områden kan göras rätt lång: t.ex. arbetslivet, skolan, sjukvården, universitetens förvandling mot en övergripande administrativ styrning där den akademiska ledningen kommer på undantag, kommunal styrning utifrån teknokratiska visioner i konflikt med lokal demokrati etc.

Och för att blicka ut större: Var finns analysen av den västliga imperialismen i dag och dess inverkan på den politiska utvecklingen i den muslimska världen? Var finns sociologin om vår tids stora frågor kring miljöförstörelse och ökande sociala klyftor inom och mellan länder? Förståelser som påverkar allas vår framtid.

Om man går igenom de artiklar som publicerats i Sociologisk Forskning sedan år 2000 finner man att de flesta av dessa problem och förändringar tas upp i enstaka artiklar, men på ett ganska isolerat sätt. Det känns inte riktigt som om själva sociologins inriktning förändras. Men kanske är det framförallt ”översättningen” som brister? Det saknas en anknytning till aktuell debatt i media – en förmåga att gripa in i en diskussion i rätt ögonblick. Har vi blivit alltför ”akademiska”?

Är det därför som sociologin syns alltmer sällan i den offentliga debatten där i stället ekonomer och statsvetare breder ut sig. Jag vet egentligen bara en sociolog som ofta ses i media och det är Per Gahrton som skriver om både miljö- och Palestinafrågan och om vad som händer i Arabvärlden och i Georgien.⁵¹ Per Gahrton är som alla vet aktiv i miljörelsen. Varför finns det nu så få ”organiska sociologer” som han, för att parafrasera Gramsci?

Vart är sociologin på väg?

Det finns tecken på en positiv förändring inom svensk sociologi. Sociologförbundet är bättre organiserat än på länge, har fler medlemmar och aktiva institutioner och som det ser ut starkare årskonferenser än tidigare. Tidskriften Sociologisk Forskning har blivit en riktig bra tidskrift under 2000-talet med en mer levande diskussion kring vårt ämne och dess organisering. Uppkopplingen mot den sociologiska omvärlden och på internet är starkare än tidigare. Man kunde dock önska att de sociologiska institutionerna följde efter. Som det nu ser ut är det vaga och otydliga profiler som presenteras på internet. Ingen uppdatering där inte. Wikipedias framställning av svensk sociologi är t.ex. mycket ensidig och påver. Vem kan ta ansvar för en snabb uppräckning?

Jag har svårt att se ett snabbt trendbrott i hur den akademiska sociologin i Sverige kommer att utvecklas i en nära framtid. Den akademiska grunden är fast. Ämnesinriktning på de stora universiteten utvecklas med olika individuella samarbeten utanför ämnet (i tvärvetenskap och direkt samhällsanknytning). Den bredare förankringen i samhällsvetenskap sker fortsatt på vissa mindre högskolor med gemensamma samhällvetenskapliga institutioner, där olika typer av samarbeten och gemensamma projekt är naturliga. Ämnet kommer samtidigt att fortsätta att vara splittrat i många olika inriktningar, som svarar mot de intressen och traditioner som redan etablerats under lång tid.

Däremot kan det ske förskjutningar i betydelsen och tyngden hos olika inriktningar beroende på förändringar i intressen inom forskningsvärlden (andra ämnens behov och intressen, forskningspolitiken etc.) och inom alla de olika intressenterna i samhället i stort.

51 Intressant nog är Per Gahrton en av de sociologiska profiler som presenterar sig på Sociologförbundets hemsida.

En positiv förändring som jag nu kan se på institutionsnivå är inriktningen mot att bygga starka forskningsmiljöer med program, projekt och utbildning, dvs. en koncentration för att uppnå kritisk massa och tyngd, vilket också underlättar för olika externa finansiärer. Men vägen dit är snårig och går över en "frifräsartradition" som är stark.

En faktor som jag tror kan verka för integration av olika inriktningar är det generationsskifte som nu ofrånkomligen äger rum. 40-talistgenerationens splittring i ett slags "vänster- och högerläger", som länge försvårat kommunikation och gemensamma projekt, kan nu sakta brytas upp mot en mera ömsesidig tolerans och förståelse för olika inriktningars betydelse.

När nu en del av den professionella utmaningen är avklarad om den nu är det, så kan man ju undra vad som kommer att hända. Kan sociologin t.ex. försvara sig mot nedskärningar i anslag från en alltmer nyliberal stat, som diskuteras i exempelvis USA. Den frågan känns kanske lite avlägsen i vårt land. Den politiska pendeln ser just nu ut att svänga tillbaka mot ett starkare statligt samhällsansvar för de stora sociala frågorna kring miljö och social rättvisa där sociologin hittills har haft sin tyngpunkt.

Här finns naturligtvis utrymme för "entreprenörskap" – forskare och grupper kan driva fram nya inriktningar som de upplever som viktiga. Jag tror utvecklingen blir ett växelspel mellan nya generationers kunskapsintressen och den typ av frågor som ställs till sociologerna i hela samhället.

Jag kan tänka mig att det *virtuella medie- och nätverkssamhälle* som nu vuxit fram under ganska kort tid kommer att sätta en helt ny agenda för sociologin. Mediesamhället med dess kraftiga intrycksbrus, internet i olika former, tillgången till all världens kunskap på nätet och de sociala medierna skapar på många sätt en helt ny social värld med ett nytt socialt samspel.

Många av de etablerade sociologiska analysbegreppen som klass, kön och etnicitet räcker ganska långt för att analysera och förstå detta nya, men jag tror att det finns andra infallsvinklar som kommer att vara lika viktiga: socialpsykologi, kultur- och medieanalys. Många av medieforskarna har avskilt sig i egna institutioner, i Lund t.ex. inom humaniora. Är det dags för en återförening? Kultursociologin har inte varit så stark på våra institutioner under den långa etableringsfasen – kan den komma i stor skala nu. Socialpsykologin, som på många platser nu tycks leva i sin egen värld även institutionellt ibland, kan kanske komma in i "finrummet" igen om den uppfattas som viktig för att förstå hur människor samspelar i den mer eller mindre virtuella världen.

Vilka vägar bör sociologin ta om den ska bli betydelsefull för samhället i stort?

Det är ingen tvekan om att intresset för sociologi bland nya generationer av studenter är ganska lågt jämfört med t.ex. psykologi, ekonomi och statskunskap. Men det finns ändå en stark underström, både bland mer ideellt engagerade studenter och bland dem som inte känner sig hemma direkt i andra samhällsvetenskapliga ämnen. Hur kan sociologin i framtiden utveckla denna potential?

Från mina utgångspunkter ligger sociologins styrka och potential just nu som en möjlig intellektuell motkraft mot dominansen av det rena kapitalistiska marknadsstänkandet och extrema privatiseringen av den gemensamma sektorn.

En tolkning är att utvecklingen kan ses som en nästan total avpolitisering till förmån för kapitalintressena i samhället. Politikernas roll blir att reglera marknader (jfr. Svallfors 2014). Det betyder inte att marknader i sig är dåliga. Marknadsekonomin är trots allt grunden för det materiella välstånd som byggts upp under snart tvåhundra år. Samtidigt är den grunden för mycket av det elände vi nu ser både miljömässigt och socialt.

Den extrema individualismen och valfriheten måste börja analyseras på ett sociologiskt sätt: är det kanske just uppbyggnaden av allmänna kollektiva försäkringssystem som gör det möjligt för individen att välja fritt utan beroende av familj och grupper? Vad händer då med det kollektiva systemet i framtiden om individen lösgör sig från det och om det saknas solidariska sociala relationer för att upprätthålla det?

Jag tror att vi står inför en vändning från den extrema individualismen tillbaka till starkare rörelser för ett mera solidariskt samhälle. Men grunden för solidariteten kommer troligen att vara annorlunda jämfört med den som växte fram i det kapitalistiska industrisamhället. Nya former av gruppbildningar och identiteter och samspel mellan vetenskap, offentlig debatt, media och engagemang kan leda till helt nya sätt att identifiera sig och handla både moraliskt och politiskt.

Jag tror att denna problematik kring *individ och kollektiv* borde vara själva hjärtpunkten i en stark sociologisk förnyelse. De stora utmaningarna i vår tid är "sociologiska". Hållbar utveckling kring miljö, social rättvisa och demokratiskt deltagande kräver insikter i samspelet mellan individ och kollektiv, just det som är sociologins kärna och axel för förståelsen av samhäl-

lets förändring och utveckling. Vårt ämne måste på något sätt vara ”ohjälpligt” modernt i det avseendet. Det ska befinna sig mitt i spänningen mellan en ”provisorisk utopi” och en hela tiden föränderlig och osäker modernism (Isenberg 1997).

Det här är en möjlig och kanske rätt trolig internationell rörelse bland sociologer. Den internationella sociologikonferensen i Göteborg 2010 hade just detta tema, *Sociologi i rörelse*, och sessionerna handlade mycket om en hållbar utveckling, både ekologiskt och socialt. Världskonferensen i Yokohama, sommaren 2014, hade som tema *Facing an Unequal World: Challenges for Global Sociology*. Det är kanske ingen tillfällighet att det internationella sociologförbundet nu leds av Michael Burroway som står för en radikal kritik av både arbetsförhållanden och akademisk forskning och utbildning i en alltmer marknadsfixerad värld.

Sociologiämnet behöver en stark inriktning, en profil som ger en signal om vad vi ytterst står för. Detta engagemang borde lysa igenom i hur vi presenterar oss både utåt och inåt.

Med en tydligare inriktning mot hållbar utveckling som övergripande målsättning blir det kanske också lättare att samla sociologer till en övergripande teoridiskussion, som bl.a. Thomas Brante har försökt i många år (Brante 2004). Utan en sådan aktiv diskussion finns knappast förutsättningarna för en utveckling av starkare teorier om de samhällsförändringar som vi nu upplever, teorier som kan öka intresset för sociologi i hela samhället.

Referenser

- Ahrne, Göran (1997) Vad hände på åttiotalet?, i Hansen, Lars, Thomas Johansson, Anna-Karin Kollind, Per Månson och Lennart Svensson (red.) *Sociologi i Tiden. Bakgrund, utveckling, framtid*. Göteborg: Daidalos, s. 269–282.
- Ahrne, Göran, Christine Roman och Matz Franzén (2008) *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 1950-talet till början av 2000-talet*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Allardt, Erik (1987) Svensk sociologi i ett nordiskt perspektiv, i Fridjonsdóttir, K. (red.) *Om svensk sociologi. Historia, problem och perspektiv*. Stockholm: Carlssons, s. 235–249.
- Allardt, Erik (1989) Recent Development in Scandinavian Sociology. *Annual Review of Sociology*, 15:31–45.

- Andersson, Berit (1986) *Att förstå drogmissbruk. Praktiken, situationen, processen*. Lund: Arkiv.
- Apelmo, Elisabet (2012) *Som vem som helst. Kön, funktionalitet och idrottande kroppar*. Göteborg: Daidalos.
- Athreya, Venkatesh B, Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg (1990) *Barriers Broken. Production relations and agrarian change in South India*. New Delhi: SAGE Publications.
- Berg, Lasse (2014) *Ut ur Kalahari. Drömmen om det goda livet*. Stockholm: Ordfront.
- Béteille, André (1965) *Caste, Class, and Power: Changing Patterns of Stratification in a Tanjore Village*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Björk, Nina (2012) *Lyckliga i alla sina dagar. Om pengars och människors värde*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Brante, Thomas (1980) *Vetenskapens struktur och förändring*. Lund: Doxa bokförlag.
- Brante (2004) Sociologi, i Brante, T., Johansson, K., Sunesson, S. (red.) *Diskussioner om samhällsvetenskap. Gränser, innehåll och framtid*. Lund: Samhällsvetenskapliga fakulteten, Lunds universitet.
- Cederlöf, Gunnel (1997) *Bonds Lost. Subordination, Conflict and Mobilisation in Rural South India c. 1900–1970*. New Delhi: Manohar (doktorsavhandling Uppsala).
- Djurfeldt, Göran och Staffan Lindberg (1975a) *Behind Poverty: The Social Formation in a Tamil Village*. London, Curzon Press. Scandinavian Institute of Asian Studies Monograph series No. 22.
- Djurfeldt, Göran och Staffan Lindberg (1975b) *Pills against Poverty – the introduction of Western medicine in a Tamil village*. London: Curzon Press. Scandinavian Institute of Asian Studies Monograph series No. 23.
- Djurfeldt, Göran, Venkatesh Athreya, N. Jayakumar, Staffan Lindberg, A. Rajagopal, R. Vidyasagar (2008) Agrarian Change and Social Mobility in Tamil Nadu. *Economic and Political Weekly*, 43(45): 50–61 (November 8).
- Edling, Christofer och Fredrik Liljeros (red. 2010) *Ett Delat Samhälle – makt, intersektionalitet och social skiktning*. Stockholm: Liber.
- Hultman, Henrik (2013) *Liv och arbete i pizzabranschen*. Lund: Arkiv förlag.
- Isenberg, Bo (1997) Sociologi, programmatisk modern, i Hansen, Lars, Tho-

- mas Johansson, Anna-Karin Kollind, Per Månson och Lennart Svensson (red.), *Sociologi i Tiden. Bakgrund, utveckling, framtid*. Göteborg: Daidalos, s. 283–310.
- Lindberg, Staffan (1989) Svensk sociologi om tredjevärlden – en översikt. *Sociologisk Forskning*, 2(1): 71–84.
- Lindberg, Staffan och Arni Sverrisson (red.) (1997) *Social Movements in Development. The Challenge of Globalisation and Democratisation*. London: Macmillan Press Ltd.
- Lindberg, Staffan (2012) Rural India 1970–2005: An Arduous Transition to What? *The Indian Journal of Labour Economics*, 55(1): 61–75.
- Malmqvist, Karl (2012) *Offentlighetens gränser. Fem kultursociologiska studier av kontroverser kring litterära självframställningar i Sverige, 1976–2008*. Göteborg: Daidalos.
- Merton, Robert K. (1968) *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Mukherji, Partha N. (2012) Social Mobility and Social Structure: Towards a Conceptual-Methodological Reorientation. *Sociological Bulletin*, 61(1): 26–52.
- Selberg, Rebecca (2012) *Femininity at Work. Gender, Labour, and Changing Relations of Power in a Swedish Hospital*. Lund: Arkiv förlag.
- Srinivas, M.N. (1962) *Caste in Modern India and other essays*. New Delhi: Asia Publishing House.
- Svallfors, Stefan (2014) Politics as organized combat – new players and new rules of the game in Sweden. Forthcoming *Politics & Society* ("Winner-take-all-politics in Europe").

KAPITEL II

Lokalsamhällen och familjeliv i omvandling

Ulla Björnberg

JAG BÖRjade läsa sociologi 1964 efter att ha läst statskunskap och pedagogik. När jag började studera vid universitetet i början på 1960-talet visste jag inte att ämnet sociologi fanns. Jag minns hur jag, efter ett besök hos studievägledaren i universitetets huvudbyggnad i Vasaparken i Göteborg, på väg ut läste ämnesbeskrivningen i den breda entrétrappan och stannade till av upphetsning. Sociologin passade mig som hand i handske. Jag visste inte vad jag kunde använda sociologin till yrkesmässigt, men min pappa sa: ”Läs det du vill, det blir alltid något av dig!” Med detta inleddes min bana i sociologi. Samhällsomvandlingen under 1960- och 1970-talen fångade mitt intresse för sociala problem och social förändring. Liksom många andra sociologer i min generation ville jag bidra till kunskaper om hur människors livsvillkor kan förbättras och delta i kritiken av de sociala problem som samhällsomvandlingen förde med sig.

Samhällsplanering och livsformer

Jag fick tidigt delta i forskningsprojekt genom att göra intervjuer och observationer. I samband med expansionen av ämnet under sent 1960-tal erbjöds jag undervisning som amanuens. Tillströmningen av studenter var omfattande och det blev delvis en chockartad upplevelse att undervisa stora grupper av studenter i restauranglokaler och biografسالonger. Perioden sammanföll också med den upproriska studentrörelsen i slutet av 1960-talet. Jag var oerfaren både som sociolog och som lärare.

Som C-student gjorde jag tillsammans med Gunilla Fürst en studie av invandrad arbetskraft. Det var en longitudinell registerstudie med fokus på arbete och boende och genomfördes inom ramen för ett projekt om flyttande arbetskrafts anpassning i Göteborg under ledning av Bengt Rundblad, professor i sociologi med inriktning på arbetsmarknad och regionalpolitiska

problem. Göteborg var då en sjudande arbetsmarknad med expanderande industriell verksamhet (t.ex. varvsnäring, biltillverkning och kullagerindustri) och omfattande stadsomvandling.

Under några år därefter arbetade jag med frågor rörande sociala aspekter i stadsplanering, dels i Göteborgs Socialförvaltning, dels på Statens Institut för Byggnadsforskning i Stockholm.

Särskilt intresse väckte forskning kring effekter av sanering av Göteborgs innerstad med omfattande rivning av trästadens landshövdingehus och utbyggnad av nya bostadsområden. Kritik och missnöjen med bostadsmiljöer aktualiserade frågor om sociala aspekter och om medinflytande i bostadsplanering och bostadsförvaltning.

Med Bengt Rundblad i spetsen fick vi projektmedel från Riksbankens Jubileumsfond för en studie av lokal och regional omvandling, där Sjuhäradsbygdens omvandling av textil- och konfektionsindustrin (teko) skulle illustrera förändringsprocesser på lokal nivå. Vi jämförde tre ortstyper – en som omvandlades från brukssamhälle till småhusförort, en småföretagsort som omvandlades till en serviceort samt en förort som inom loppet av några år växte från jordbruksland till en stadsdel med drygt 6 000 invånare.

I detta projekt kombinerades aspekter på arbetsmarknadens och ortssystemens omvandling som en följd av både regionalpolitik och bostadspolitik. Poängen var att relatera orternas förändring och hushållens livsformer till regionen och det omgivande storsamhället. I vårt team ingick Margareta Bäck-Wiklund och Hans Lindfors, som tillsammans hade skrivit en avhandling baserad på en studie av ett lokalt samhälle i Värmland, och Arne Nilsson, som liksom jag var doktorand. I vårt teoretiska arbete tog vi fasta på den dåvarande akademiska debatten om välfärd och livskvalitet – vad som uppfattades som centrala angreppssätt för att studera individers välfärd. I de nordiska länderna gjordes under denna tid välfärdsundersökningar med lite olika angreppssätt. Vår kritiska utgångspunkt var att dessa hade ett alltför ensidigt fokus på individuella resurser. Omgivningsbundna villkor hade med tiden blivit en alltmer uppmärksam dimension i välfärdsstudier. En stor regionalpolitisk utredning, ”Orter i regional samverkan”, syftade till att analysera hur livskraftiga orter skulle utvecklas i ortssystem, medan icke livskraftiga orter skulle lämnas därhän. Vi var kritiska till att informella resurser och kollektiva samhandlingar inte beaktades i diskussionerna om lokala villkors betydelse i välfärden. Vi var också inspirerade av Ottar Brox’ forskning om relatio-

nen mellan nordnorsk glesbygd och central byråkrati i Norge och Åke Dauns forskning om Båtskärsnäs i norra Sverige. Dessa studier behandlade protester hos boende i avfolkningsbygder mot flyttningar, nedläggning av verksamheter och central byråkrati. Den kritiska debatten om miljöprogrammets förorter var ytterligare en influens.

Vi arbetade med begreppet livsform – ett begrepp med förankring i community-sociologi och samhällsklass. Livsformer i vår definition genereras utifrån lokala strukturella och materiella villkor. I det generativa perspektivet analyseras hur människor väljer att utforma sina val utifrån en historisk process. Ur ortens historia och personliga livshistorier gestaltas nya samhällsformer. Jag var särskilt intresserad av förorten som samhällsform och för hur socialt liv skapas och vidmakthålls i en nybildad stadsbildning. Orten blev en problemförort med stor omflyttning av boende, många invandrare, främst från Finland och från avfolkningsbygder i norra Sverige. De inflyttade fick jobb i den krympande textil- och konfektionsindustrin i Sjuhäradsbygden. Jag skrev en sammanläggningsavhandling huvudsakligen med utgångspunkt i projektet *Livsformer i en region* (Björnberg 1980).

Hushållens livsformer och välfärd i ett lokalt perspektiv stod i fokus för mitt intresse under några år efter avhandlingen, då jag arbetade för Expertgruppen för Forskning om Regional Utveckling inom Industridepartementet med forskning kring detta tema.

Forskning om livsformer och vardagsliv – några reflexioner

Bland dagens sociologer är det få eller inga som arbetar med begreppet livsform, åtminstone inte på det sättet som vi och andra nordiska sociologer gjorde. Livsformsstudier var populära inom Norden under 1980-talet inom urban- och regionalpolitisk forskning med syftet att belysa och förstå hur människor förhöll sig till social förändring, både vad gäller värderingar och praktiker i vardagen. Vi, liksom andra sociologer, betraktade livsformer ur ett strukturellt perspektiv där både individuella handlingar och val relaterades till familjens klass och ortens klasstruktur (Höjrup 1993). Några studier fokuserade mer specifikt på klass och kön (t.ex. Jakobsen 1999). Det intressanta med begreppet livsform var att det inbegrep både enskilda individers handlingar och den sociala miljö, den samhällsform, som de levde i.

Bland etnologer betraktades livsformer mer utifrån ett kulturellt perspektiv, särskilt stadsliv som socialt och kulturellt liv. I sin avhandling diskute-

rade Åke Daun (1974) begreppet "Urban sociology" och hänvisade till åtskilliga klassiska studier av stadsliv (Simmel 1903, Wirth 1938, tidskriften *Urban life and culture*). Han var intresserad av att skildra storstadskultur i förortsmiljö, med vilket han avsåg kännetecknande drag för människors sätt att förhålla sig till sitt boende och sociala kontaktnät i storstadsmiljö, men utan ett klassperspektiv.

Livsformsbegreppet följdes av andra begrepp som livsstil, vardagsliv, livshistoria och livsföring. Intresset för studier av människors vardagsliv och handlingar har emellertid inte direkt avtagit, men fokus har ställts på smakriktningar kopplade till social skiktning och social förankring. Framförallt blev Pierre Bourdieus forskning om reproduktion av individers värderingar, normer och ideal utifrån sociala skiktningens mönster i samhället en inspirationskälla för många sociologiska studier av social differentiering (1977). Efter järnridåns fall och neoliberalismens segertåg i världen blev klassbegreppet "omodernt" och det fanns även de som hävdade att klassamhället var överspelat (Beck 1986). Marxistiska teorier kom ur modet.

När jag nu läst om de empiriska fallstudier som vi genomförde i projektet "Livsformer i en region" slås jag av hur lika problemen då var i jämförelse med dagens situation. Studierna genomfördes under mitten och slutet av 1970-talet, dvs. under den tid som industriproduktionen i Sverige sjönk och arbetslösheten ökade. I intervjuerna talade föräldrarna om ungdomsarbetslösheten som ett stort problem. Arbetslösheten ökade också bland invandrare och kvinnor. Tekoindustrin var en låglöneindustri och den hade varit en verksamhet som länge hade dragit till sig kvinnlig arbetskraft, särskilt då konfektionsindustrin. Tekoindustrin innebar lågkvalificerade arbeten för både män och kvinnor, ofta tunga och ensidiga jobb med högt tempo, liksom serviceindustrin karakteriseras i dag. För dem som hade vuxit upp i bygden var dessa jobb inte attraktiva och man ville inte att ens barn skulle bli arbetare inom teko. Många valde därför att flytta och byta jobb men flyttade sedan tillbaka med sina förvärvade erfarenheter. Frågan är i vilken utsträckning som arbetskraftsvandring utgör ett alternativ för dem i motsvarande situation i dag?

Jag tror att tiden är mogen för nya studier av livsformer och lokalt samhällsliv där utformning av lokala samhällsformer växer fram i spåren av ekonomiska och sociala problem. Strävan efter en mer hållbar livsföring med miljöaspekter i fokus kan också bidra till ett ökat intresse för livsformer.

Inom urbansociologi finns i dag ett växande intresse för att studera so-

ciala rörelser, protestaktioner av olika slag. Efter lokala uppror i förstäder i många storstäder i Europa diskuteras nu åter (liksom på 1970-talet) boendesegregation, fattigdom, hemlöshet, bostadsbrist, vandalisering och andra sociala problem. I Göteborg finns i dag en växande forskningsmiljö inom sociologi, socialt arbete och ett relativt nyskapat Centrum för Urbana Studier. Inför ISA-konferensen i Göteborg 2010 skrevs på initiativ från Göteborgssociologer en antologi om Göteborg där forskare från andra discipliner också medverkade (Holgerson m.fl.). Boken behandlade både historik och nutid i stadens omvandling från industristad till evenemangsstad. Ett stort projekt om omvandlingen av en stadsdel på Hisingen pågår. Nyligen publicerades en bok om urbana rörelser bakom skapandet av Christiania i Köpenhamn och Haga i Göteborg (Thörn 2013). Boken handlar om gentrifieringsprocesser i stadsmiljöer och om hur inte bara boendet utan också det offentliga rummet segregeras och gentrifieras. På 1960-talet var det rivningar av stadsdelar som drev de boende bort från sina bostäder, i dag är det renoveringar av bostäder och omvandling från hyresrätter till bostadsrätter som driver människor ut till andra bostadsområden.

Från livsform till familjesociologi

Tillsammans med Margareta Bäck-Wiklund genomförde jag senare ett projekt där vi jämförde barnfamiljers vardagsliv i två kommuntyper – en landsbygdskommun och en storstadskommun. Medan vi i det tidigare projektet analyserade familjernas livsformer utifrån lokal produktionsstruktur så relaterade vi i denna studie livsformer till den lokala välfärdsstaten (1987).

Jag fick därefter ett arbete i Wien (1987–1990) för att etablera samarbete mellan sociologer med familjesociologisk inriktning i Öst- och Västeuropa.⁵² Arbetet i Wien resulterade bland annat i en antologi *European parents in the 1990s*, som belyste olika aspekter av familjens omvandling i Öst- och Västeuropa. Därefter inleddes för mig en period med jämförande studier av familjeliv och familjepolitik och välfärd, bland annat med forskare vid Deutsches Jugendinstitut i München och andra forskare i Europa.

Åren i Wien medförde också att mitt intresse för internationell samverkan i sociologi stimulerades. Jag var under några år med i styrelsen för Eu-

52 Vid European Coordination Center for research and Documentation in the Social Sciences.

ropeiska sociologförbundet (ESA) och också ordförande i flera år för "Research Network on Sociology of Families and Intimate Lives" inom ESA. Jag medverkade i ett EU-finansierat projekt om familjeforskning som bland annat finansierade doktorander att vara verksamma på olika institutioner i Europa. Jag invaldes i Internationella Sociologförbundets styrelse (2006), dels som ordförande i den lokala organisationskommittén för den XVII världskongressen i sociologi (2010), dels som medlem i programkommittén. Tillsammans med Michael Burawoy organiserade vi en serie plenumsessioner om våld som sociologiskt forskningsfält.

Inom EU kom från början av 1990-talet europeiska jämförelser av sociala förhållanden att expandera kraftigt. En tidig inspirationskälla för denna starkt expanderande forskning var Gösta Esping-Andersens bok *Three worlds of welfare capitalism*. Hans bok inspirerade till åtskilliga jämförande analyser av välfärdseffekter av institutionella variationer i regimtyper. Boken kritiserades av feminister som menade att familjen som välfärdsskapande institution, genom kvinnors obetalda arbete i hem och familj, inte minst deras omsorgsarbete, ignorerades i den teoretiska modell som han och många av hans efterföljare utvecklade. Efter hand utmejlades begreppet "Social Citizenship" som analytiskt begrepp för jämförande studier (t.ex. Lewis 1992, Lister 1997, Sainsbury 1996, Hobson 2002) med fokus på hur välfärdsregimer med dess institutionella regelverk genererade olika strukturella villkor för kvinnor och män. Särskilt betonades familjepolitikens betydelse för kvinnors villkor och deras möjligheter att vara självförsörjande och självständiga i ett familjesammanhang. Den nordiska modellen för välfärd och familjepolitik blev berömd för att den ger positiva utfall för jämställdhet mellan könen och för utsatta grupper i samhället, som ensamstående mödrar, barns fattigdom och hälsa etc. Genom mitt samarbete i Europa blev jag medveten om att modernisering av familjeinstitutionen gått långt i Sverige och i Norden. Den nordiska modellen betraktades av många av mina kollegor i Europa i slutet av 1980-talet som utopisk. Men i dag finns t.ex. EU-direktiv om föräldraledighet som har införlivats i någon form i samtliga länder i EU.

Jag deltog några år i European Observatory on National Family Policies, där vi gjorde jämförande studier av familjepolitik och studier av villkoren för olika familjetyper inom EU, bland annat ensamstående mödrar. Sedan jag blivit professor i sociologi med inriktning på kön, familj och samhälle 1996 kom jag under flera år att forska vidare på samband mellan familjepolitik, arbete och familjerelationer utifrån ett könsperspektiv. Jag hand-

ledde flera avhandlingar inom området, t.ex. ensamstående mödrars försörjningsstrategier, kön och våld i samband med familjeseparationer och familjer med etniskt blandade par.

Parallellt med den akademiska debatten om välfärdsregimer, kön, familj och jämställdhet fanns en debatt om betydelsen av individualiseringen i samhällets moderniseringsprocess. Diskussionen kopplades samman med förändrade relationer mellan könen och kom att innehålla många spekulativa påståenden om hur förändringar i grundläggande sociala institutioner, särskilt familjen, antogs medföra mer flyktiga och mindre ansvarstagande relationer. Tongivande i sammanhanget var tyska sociologer som Elisabeth Beck-Gernsheim och Ulrich Beck med boken *The normal chaos of love* (1995; 2002) och Anthony Giddens *The transformation of intimacy* (1995). Giddens framhöll att intimitet styrdes av ett utbytesperspektiv i parrelationer. Han hävdade att individer (man eller kvinna) valde att stanna kvar i relationen så länge som man bedömde den som ”lönsam” för ens individuella behov. Han myntade uttrycket den ”rena relationen” för denna typ av förhållningssätt.

Mot bakgrund av dessa teoretiska diskurser inom sociologin genomförde Anna-Karin Kollind och jag en studie med syftet att jämföra ideal och praktik i strävan att hantera jämställdhet, gemenskap, individuella behov och självständighet. En tanke var att strävan mot att förverkliga jämställdhet förstärks av behov att tillgodose individuella behov, och att detta skulle kunna stå i motsättning till önskan om att skapa gemenskap i familjen. Vi menade också att den offentliga jämställdhetsdiskursen i samhället dominerades av ett individuellt perspektiv med dess betoning på lika delning av hushållsarbete och barnomsorg. Vi var intresserade av att förstå hur par uppfattade jämställdhet som ideal och hur de försökte förverkliga dessa. I boken *Att leva själv tillsammans* (2003; 2005) analyserade vi hur par organiserar vardagen, fördelar hushållsarbete och pengar, hanterar konflikter och motsättningar mellan behov av autonomi och gemenskap. En viktig inspirationskälla bakom studien var texter av Janet Finch (1989; 1993) om förhandlingar om omsorgsansvar i familjer. Vidare använde vi teori om normativ könsmakt utvecklad av Fenstermacher, West och Zimmerman (1991) samt socialpsykologisk teori om idealtyper för social gemenskap utifrån David Cheal (1988) och Jean Kellerhals m.fl. (1988; 1997).

Relationer mellan generationer har sedan 1990-talet blivit föremål för flera studier internationellt, särskilt Claudine Attias Donfut (2002; 1998)

och Martin Kohli (2000a;b). Intresset var kopplat till en debatt om motsättningar mellan generationer på samhälls nivå, särskilt med inriktning på ungdomars levnadsnivå jämfört med pensionärens och att ungdomar förlorade ekonomiskt på grund av de äldres pensioner och besparingar. I anslutning här till fanns en debatt om att individualiseringen och välfärdsstaten bidrog till att familjers villighet att ge stöd ekonomiskt och praktiskt till anhöriga avtog och att pensionärer var mer inriktade på att spendera själva. Denna typ av debatt har inte varit lika framträdande i de nordiska länderna. Den fördes mest i USA, Tyskland, Frankrike och Italien. Stora internationella studier har genomförts och numer har också EU återkommande datainsamlingar i Generations and Gender Program.

Jag ledde en studie av förekomsten av ekonomiskt och socialt stöd mellan familjemedlemmar inom olika familjeformer och i olika generationer i Sverige. Vi kombinerade en longitudinell ansats med en surveyundersökning. Den longitudinella delen bestod i registerdata om inkomster över tid (lön, a-kassa, försörjningsstöd och sjukbidrag). Databasen var urvalsram för individer från 18 år som besvarade en surveyundersökning med frågor om ekonomiskt och praktiskt stöd från och till anhöriga, motiv till stöd, attityder till att ge stöd. Övergripande frågor var t.ex.: Vilken inverkan har den individualiserade familjemodell som har utvecklats i Sverige genom familjepolitik och välfärdsstat haft på hur man stöttar anhöriga mellan generationer? Har välfärdsstaten urholkat familjbanden eller har den snarare stöttat dem? Hur skiljer sig praktik och attityder mellan könen, klasser och etnicitet? Våra resultat visade att det främst är mellan barn och föräldrar som ekonomiskt och praktiskt stöd förmedlas och att stöd från välfärdsstaten i viss utsträckning minskar benägenheten att ge ekonomiskt stöd inom familjen (Latta 2009). Ekonomiskt stöd går främst nedåt i generationer – att föräldrar stöder sina vuxna barn med bidrag till studier och till bostad (Björnberg & Ekbrand 2008a; 2008b). Detta är ett genomgående resultatet också i internationella studier inom Europa.

I ett av mina senaste projekt har jag återvänt till invandring och familj. Det handlar om asylsökande barns och familjers hälsa och välbefinnande. Projektet syftade till att analysera asylpolitiken ur barnens perspektiv. Detta tvärvetenskapliga projekt kan ses som återgång till mitt första projekt, som då handlade om arbetskraftsinvandring från södra Europa men som nu handlar om flyktingar från krigshärjade områden utanför Europa (Andersson m.fl. 2010).

Nyligen har jag avslutat ett nordiskt projekt om utmaningar för framtida familjepolitik. Det har bedrivits inom ramen för ett nordiskt forskningsprogram, "Reassessing the Nordic Welfare States", och har finansierats av NordForsk med målet att studera hur den nordiska välfärdsmodellen står sig i tider av globalisering och omvandling av ekonomisk/politisk styrning (Björnberg & Ottosen 2013).

Familjesociologi i Sverige – några reflexioner

Jämfört med Sverige är familjesociologi mer etablerat som subdisciplin inom många europeiska länder. Inom Europeiska Sociologförbundet har forskarnätverket RN13 sedan 1990-talet vuxit till att bli ett av de största inom ESA, och inom Internationella sociologförbundet (ISA) är det också en stor Research Committee (RC6).

Bland sociologer som skrivit om översiktliga perspektiv på det moderna samhällets förändring uttalades teser om familjens sönderfall med utgångspunkt i funktionalistisk teori (t.ex. Parsons 1949). Man menade att det moderna industrisamhället och servicesamhället successivt medförde att funktioner som legat inom familjen/hushållet urholkades, särskilt produktion men också socialisation och omsorg. Kärlek, emotionella band och lojaliteter kom att ses som familjens sammanhållande kraft. En del forskare, t.ex. den amerikanske sociologen David Popenoe argumenterade på 1980-talet att utbyggda välfärdsstater, t.ex. den svenska, medför höga skilsmässotal, eftersom staten övertagit både socialisation av och omsorg om barn liksom omhändertagande av äldre familjemedlemmar (1988).

Boken *Kvinnors liv och arbete* (1963), ett nordiskt arbete under ledning av Edmund Dahlström och Harriet Holter, väckte stor uppmärksamhet i könsrollsdebatten på 1960-talet med bland annat hur författarna problematiserade familjen utifrån kvinnors och mäns förhållningssätt. I sin bok *Uppväxtvillkor* (1972; 1993), tog Rita Liljeström spjörn mot en rad idealiserade föreställningar om familjen förr och i modern tid. Hon lyfte fram kvinnoforskningens inflytande och hur den kom att ställa nya frågor inom familjesociologi. Rita var en inspirerande kraft i kvinnoforskningen och samlade en stor grupp kvinnor kring sig i projekt som rörde kvinnors liv och arbete, och jämställdhet i familj och arbetsliv. I Sverige hämtades också mycket inspiration från norska sociologer och psykologer, Harriet Holter, Hildur Ve Henriksen, Kari Waerness och Hanne Haavind – för att nämna några.

Feministiska teorier betonade familjen som en grundbult i patriarkatet, och moderskapet uppfattades och uppfattas fortsatt som hotet mot kvinnors oberoende både i familj och samhälle. Flera marxistiskt orienterade sociologer teoretiserade om äktenskapet som institution för exploatering av kvinnor genom det oavlönade arbete som kvinnor utförde och som gjorde dem ekonomiskt beroende av män. I dessa texter kopplades den kapitalistiska ekonomin samman med den ekonomiska exploateringen av kvinnors arbete för reproduktionen av arbetskraften inom hushållet och äktenskapet (t.ex. Delphy & Leonard 1992, Close & Collins, 1985, Vogel 1983 för att bara nämna några).

Från 1970-talet kom fokus inom familjesociologin att inriktas mot analyser av hushållet som en ekonomisk enhet för oavlönad produktion av tjänster, omsorg och socialisation. Social reproduktion och omsorg analyserades som arbete och ställdes mot det marknadsbaserade lönearbetet och var underordnat detta (t.ex. Oakley 1987).

Efter hand övergavs det stora perspektivet där kvinnors underordning hänfördes till övergripande ekonomiska system. Patriarkatet analyserades som en maktstruktur i sig med egen logik för maktordningen mellan könen och som finns representerad i de flesta samhällen (t.ex. Walby 1990). Men en gemensam nämnare är att kvinnors underordning har med familj som social institution att göra. Familj är en del av könsordning och ojämlikhet i makt, något som står i motsättning till ett fritt, rörligt, individuellt och jämlikt samhälle. Genom denna utveckling kom familjesociologi bli ”mer renodlat” feministisk och könsteoretisk. Moderskap och faderskap började analyseras som sociala institutioner i sig och som praktik, särskilt inom ramen för familjepolitik. Barndom utvecklades till en egen subdisciplin. Intressant nog har studier av barn och föräldrar utifrån ett barnperspektiv inte varit särskilt uppmärksammat inom familjesociologi och inte heller relationer mellan syskon och halvsyskon.

Under 1980- och 1990-talen problematiserades kvinnor och förvärvsarbete som en reaktion på dels att allt fler kvinnor började förvärvsarbete, dels att man inom EU framhöll vikten av att kvinnor förvärvsarbetade, vilket sågs som nödvändigt för fortsatt ekonomisk tillväxt. Familjesociologiska studier kom att belysa motsättningar mellan arbete och familj, tidspress i barnfamiljer, konflikter rörande arbetsfördelningen i hemmet och problem kopplade till tid för arbete och för familj. Den nordiska välfärdsmodellen framhölls som ett gott exempel på hur man gjorde det möjligt för kvinnor

att förena förvärvsarbete och familj med den könsneutrala och generösa föräldraförsäkringen och den institutionella och offentligt finansierade barnomsorgen som hörnstenar. Modellen anses främja en jämställd familjeinstitution genom dess betoning på individuellt försörjningsansvar, individuell beskattning, individuella rättigheter inom socialförsäkringen och avlastning av familjen som en försörjnings- och omsorgsinstitution.

I jämförande familjeforskning skapades modeller och begrepp för jämförelser mellan regimer utifrån socialt medborgarskap ur ett könsperspektiv. Regimbegreppet breddades till att införliva hur synen på kön och familj kom till uttryck inom konstruktionen av institutionaliserade rättigheter och skyldigheter, t.ex. genom de-institutionalisering av familjens förpliktelser.

Dekonstruktioner av hur diskurser inom ramen för familje- och socialpolitik och dess ideologiska förankring i synen på hur familjer tänks att fungera ur ett könsperspektiv stod för en betydelsefull utveckling av familjesociologi. De visade på hur makten över dem är central i formandet av strukturer och institutionella regelverk. Här menar jag att sociologin har sin stora betydelse i att avslöja (dekonstruera) hur människors villkor legitimeras.

Dessa nya perspektiv visar på att en analytisk uppdelning av privat respektive offentlig livssfär inte är relevant för analyser inom familjesociologi. Familjers villkor, moderskap och faderskap samt barndom konstitueras i förhållande till arbetslivets och arbetsmarknadens förändrade villkor, liksom av socialpolitik.

När äktenskapet avinstitutionaliserats och nya samlevnadsformer legitimerats, framstår familjen definierad som kärnfamilj inte längre som relevant och inte heller som en självklar analytisk enhet. Dagens familjesociologi utvecklas mot att analysera familjerelationer som en konfiguration av familjelika biologiska och sociala relationer, där relationerna representeras i praktiker och lojaliteter (Morgan 1996, Widmer & Jallinoja 2008). Mot bakgrund av globalisering och migration studeras familjerelationer och omsorg över stora avstånd (circulation of care). Olika begrepp som betecknar olika familjekonstellationer har uppstått, t.ex. sambo, turbo, särbo, ensam förälder och ombildade familjer.

Modern familjelagstiftning har anpassats till individuell frihet att bilda familj, upplösa familjeband eller snarare parrelationer. Med reformeringen av äktenskaps- och skilsmässolagar har männens legitima makt i familjen minskat. Äktenskap och samboenden regleras i de flesta avseenden som likställda institutioner. Samkönade äktenskap har införts och heteronormati-

vitet som grund för föräldraskap och familj är formellt inte ett krav. Assisterad befruktning har ökat kraftigt till följd av att barnafödandet sker senare i livet (Jensen & Ottosen 2013). Tekniken har skapat stora möjligheter för kvinnans kontroll av reproduktionen. Surrogatmoderskap återkommer med ökad frekvens i den offentliga debatten. Föräldraskapet är i dag mer reglerat, särskilt i anslutning till skilsmässor. I modernt familjeliv är det snarare relationer mellan föräldrar och barn som representerar den starkaste och mest långvariga emotionella samhörigheten. Jag menar att kunskaper om modernt familjeliv har lagt ett strå till stacken och delvis banat väg för reformer rörande familj och samlevnad.

Familjesociologer borde i framtiden, enligt min uppfattning, utveckla samarbete med demografer. Familjesociologin kan bidra med teoretiska perspektiv på förhållandet mellan familj, kön och samhälle och med ett intersektionellt perspektiv medan demografin kan bidra med kvantitativa data om förändrade familjerelationer ur barns, kvinnors och mäns perspektiv. Vidare vore det önskvärt med longitudinella studier som belyser överföringar mellan föräldrar, barn över flera generationsled, hur t.ex. familj bidrar till förhållningssätt och värderingar som grund för att ojämlikhet i samhället genereras på mikronivå.

Reflexioner kring sociologi då och nu

En sociologisk bana kan beskrivas med utgångspunkt i epoker eller perioder med specifika vändningar. Jag har redogjort för hur min personliga sociologiska bana kom att gestaltas mot bakgrund av sociologiska debatter om teoretiska perspektiv som för mig markerat ”brytpunkter”. Mina tidiga år påverkades emellertid också starkt av studentupproren, vänsterrörelsen och politiseringen inom sociologin i slutet av 1960-talet. Institutionens styrning var också under mina första år som spirande sociolog periodvis tämligen hierarkisk och informell. Mansdominansen inom institutionen innefattade också könstrakasserier som jag stundtals upplevde som plågsamma, särskilt under 1960- och 1970-talen och som satte sina spår i mitt förhållningssätt inom akademien.

När jag reflekterar över vändpunkter i institutionens historia, uppfattar jag att studentupproren i slutet av 1960-talet var en tydlig brytpunkt med kraftiga turbulenser både vad gäller vilken sociologisk inriktning som förordades och i institutionens sätt att fungera. ”Den rätta sociologin” var

då den som utgick från marxistisk teori och med fokus på maktrelationer mellan ekonomi och existentiella villkor för medborgare. Det fanns en stark vurm för att forska utifrån arbetarklassens villkor och kollektiva strävanden efter inflytande över förhållanden i arbetsliv och boende. Många projekt var praktikinriktade – samhällsarbeten i urbana grannskap, aktionsforskning och facklig demokrati.

Under 1970-talet fanns en annan intensiv debatt om det som ansågs vara ”den rätta sociologin”. Det fanns fraktioner mellan vilka en markant motsättning etablerades. Den ena ville hävda en tolkande sociologi med teoretisk inriktning, särskilt under ledning av Johan Asplund som var gästprofessor vid institutionen några år. Den andra fraktionen bestod av personer som bedrev empirisk kvantitativ forskning med surveyundersökningar. Vid sidan om dessa fanns de som bedrev kvalitativ empirisk forskning med inspiration från skönlitteratur och tankar kring att forska om sin omedelbara närmiljö utifrån devisen ”gräv där du står”. En fjärde fraktion likställde empirisk sociologi med logisk positivism, vilken betraktades som undermålig. Kvalitativ empiri betraktades i sin tur av andra som undermålig vetenskap. Den kritiska debatten inom sociologin om kvantitativ och kvalitativ forskning har pågått länge och har varit fruktbar i den meningen att båda riktningar har medfört att teoretiska och operationella begrepp har finslipats. Kritiken har medfört att både kvantitativa och kvalitativa ansatser har utvecklats avsevärt, och jag uppfattar det som att båda riktningar respekteras i dag. Dessutom har det blivit alltmer vanligt att kombinera kvantitativa och kvalitativa metoder i forskningen.

En annan vändning kom med feminismen – den s.k. andra vågens kvinnokamp. Kvinnoforskningen utvecklades inledningsvis i samverkan med kvinnorörelsen och var både internationell och representerad inom flera olika discipliner.

Det har varit en hård kamp för att erövra rätten att i forskning, kurser, anslagstilldelningar och tjänsteställningar driva ett könsperspektiv, och kampen är långt ifrån över efter 50 år. Enligt min uppfattning tog kunskapsutvecklingen inom sociologin (liksom inom andra vetenskaper inom samhällskunskap och humaniora) ett rejält språng med forskning och debatt om kvinnors villkor och genusforskningen. Varför? Genom att empiriskt studera kvinnors villkor utifrån ett jämställdhetsperspektiv påpekades det uppenbara i att samhället är strukturellt skiktat utifrån kön och att skiktning skär över snart sagt alla sociala skrymslen i samhället. Kopplingen till

kvinnorörelsen och jämställdhetsarbete minskade emellertid under 1980 och 1990-talen. Strukturfeministisk teori och analys miste sin attraktionskraft till förmån för social konstruktivism och analyser av diskurser på samhällsnivå. De empiriska erfarenheterna ledde vidare in i teori och metodologi utifrån frågor om hur kön eller genus konstrueras i föreställningar, normer och värderingar som blir synliga när man dekonstruerar innehåll i texter och talhandlingar. Den teoretiska utvecklingen rörande könsrelationer innebar en ny och kritisk vändning. Fokus kom att riktas mot djupanalyser av berättelser om erfarenheter med diskursanalytisk metod. Denna vändning innebar en fördjupad förståelse av hur maktrelationer inom könsordningen bidrar till reproduktion av dessa, men också till insikter om att förändring är möjlig. Med inspiration från Foucault utvecklades sociologin i allmänhet mot en tolkande sociologi med syftet att förstå människors handlingar och hur strukturer produceras och reproduceras utifrån dessa. Samtidigt blev de vetenskapliga texter som producerades mer teoretiska och svårtillgängliga för folk i allmänhet. Den innebar en kritisk och många gånger detaljerad kunskap som uppfattades som vag för politiker och beslutsfattare. Denna typ av inriktning har varit mycket populär bland sociologer bland annat i Göteborg under ett par decennier.

Internationaliseringen innebar ytterligare en vändpunkt för sociologin från slutet av 1980-talet i och med järnridåns fall, med Sveriges inträde i EU och med tilltagande globalisering. Inom EU är internationaliseringen inom ämnet i dag omfattande, inte minst genom ramprogrammen och annan forskningsfinansiering med koppling till EU. Internationellt samarbete i forskning och utbildning har inneburit ett språng inom samhällsvetenskapen (menar jag) och erövat nya insikter rörande en rad samhällsliga företeelser.

Kraven från finansiärer och universitet på att forskning bör bedrivas med särskilda villkor, t.ex. valet av nationella samarbetspartners inom EU, ger anledning att fundera över hur detta påverkade forskningens kvalitet med avseende på jämförbarhet, både teoretiskt och empiriskt. Ett annat problem är det institutionella ramverk som skapats för projektmedel. Krav på medfinansiering och bristande anpassning till universitetens krav på full kostnadstäckning medför ofta underfinansiering av projekt. Byråkratisk styrning och redovisning har i många fall känts som en strypsnara för koordinatörer av stora projekt. Uppspaltningen i blanketter för detaljer rörande tid, deliverables m.m. är främmande för samhällsvetenskapliga forskare som

ofta fastnar i teoretiska och metodmässiga problem som gör tidsplaner svåra att hålla. Forskningsprogrammen styrs mer av redovisningskrav än av vetenskapliga kriterier för empirisk jämförbarhet och teoretisk samsyn.

För att skapa jämförbarhet mellan länder har en rad databaser med jämförbara indikatorer skapats. Konstruktion av databaser är kostbart och måste därför göras kostnadseffektiva i så måtto att de måste utnyttjas av många, under flera år och för olika syften. Indikatorer bygger på frågor som formuleras likartat till individer i flera länder. I bearbetning och analys relateras data till institutionella förhållanden, t.ex. regimtyper för välfärd. Avståndet mellan tolkande och förstående perspektiv och kvantifierade indikatorer blir stort. Det finns en påtaglig risk för att tolkningen av vad indikatorer betyder blir urvattnad och att de börjar leva ett eget liv, frikopplade från sitt sociala sammanhang.

En annan aspekt av internationaliseringen är att specialiserade inriktningar inom sociologin har ökat lavinartat, vilket blir tydligt när man ser på de Europeiska (ESA) och Internationella Sociologförbunden (ISA) där expansionen av forskarnätverk inom förbunden varit omfattande. ESA bildades i början av 1990-talet och genom åren samlar förbundets kongresser vartannat år allt fler deltagare vars seminarieuppsatser innefattar en ökande mängd av specialområden, s.k. bindestreckssociologi. Denna utveckling är inte typiskt sociologisk utan gäller inom forskning överlag. Det ligger i kunskapsökandets natur att vilja borra djupt i fenomen vare sig de handlar om samhälle eller natur.

Internationaliseringen har medfört en mäktig trend mot likriktning inom högskolevärlden på gott och på ont. En aspekt berör publicering av vetenskapliga texter i internationella tidskrifter som har blivit ett gemensamt krav för forskare över hela världen. Tidskriftsfloran på den internationella arenan (särskilt den engelskspråkiga) har vuxit enormt och följt upp bindestreckssociologin. Det finns mycket positivt i denna utveckling, men det har också inneburit att den inhemska publiceringen minskar och det blir svårt för medborgare att få reda på intressanta forskningsresultat. För sociologer kan detta vara negativt eftersom sociologisk forskning i Sverige historiskt utvecklades i nära samklang med samhällsstyrningen i bred bemärkelse. Kritiska analyser och påståenden om orsaker bakom samhälls fenomen görs nu mest av journalister, ofta utan grund i vetenskapliga studier.

Sociologisk forskning präglades under 1960- och 1970-talen i stor utsträckning av att ta fram kunskapsunderlag för statliga utredningar och

reformer. Sociologisk kunskap bedömdes av politiker, fackföreningar och myndigheter som betydelsefull för reformer och samhällsplanering, vilket medförde att många stora projekt med sociologisk inriktning finansierades och publicerades inom ramen för statens offentliga utredningar och institutionella rapportserier. I dag finansieras projekt av forskningsråden och konkurrensen är hård. Samtidigt har antalet forskare och lärare expanderat till följd av att nya universitet och högskolor har etablerats. Ur ett samhällligt perspektiv har detta varit en mycket positiv utveckling, inte minst för kvinnor som i dag har erövat en större plats inom akademien. De ökade kraven på akademisk och internationell publicering av våra kunskaper och insikter är en positiv och nödvändig utveckling. Något som vi i min generation möjligtvis inte ansåg som så viktigt. Men rankningshysterin inom akademisk verksamhet kan leda till en överbetoning av inomakademisk publicering och fragmentering på bekostnad av spridning av forskning utanför akademien. Många av oss sociologer vill gärna tro på att sociologin bär frön till förändring av samhället. Social förändring är som jag ser det dess "raison d'être". Sociologin bidrar med kritiska analyser av samhällets utveckling, och de flesta sociologer önskar bidra med förståelse och förklaring av processer och företeelser i samhället som leder mot eller från vad som skulle kunna ses som ett bra samhälle. Sociologin kan förklara varför social ojämlikhet är destruktivt, dels med utgångspunkt i segregation av gemenskaper, dels utifrån individers och grupperns hälsa och välbefinnande. För sociologins överlevnad är det nödvändigt att våra insikter och data kan kommuniceras ut i samhället, inte minst till sociala rörelser.

Referenser

- Andersson, Hans & Ascher, Henry & Björnberg, Ulla & Eastmond, Marita (2010) (red.) *Mellan det Förflutna och Framtiden. Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande*. Göteborg: CERGU.
- Attias Donfut, Claudine & Segalen, Martin (1998) *Grands-Parents. La Famille à Travers Les Générations*. Paris: Editions Odile Jacob.
- Attias Donfut, Claudine & Lapiere, Nicole & Segalen, Martin (2000) *Le Nouvel Esprit de Famille*. Paris: Editions Odile Jacob.
- Arber, Sara & Attias Donfut (red.) (2000) *The Myth of Generational Conflict. The Family and state in aging societies*. London: Routledge.

- Beck, Ulrich (1986) *Risikogesellschaft auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beck, Elisabeth & Beck, Ulrich (1995) *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity.
- Beck, Elisabeth (2002) *Reinventing the Family. In search of new lifestyles*. Cambridge: Polity.
- Björnberg, Ulla (1980) *Livsform och samhällsliv som välfärd. En presentation av forskning om lokala levnadsförhållanden*. Sociologiska institutionen Göteborgs Universitet (kappa till avhandlingen).
- Björnberg, Ulla, Bäck-Wiklund, Margareta (1988) *Om vardagslivets organisering i familj och närsamhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Björnberg, Ulla (red.) (1992) *European parents in the 1990s. Contradictions and change*. New Brunswick, N.J.: Transaction.
- Björnberg, Ulla & Kollind, Anna-Karin (2005) *Att leva själv tillsammans*. Malmö: Liber.
- Björnberg, Ulla & Ekbrand, Hans (2008a) Configuration of family commitments. Patterns of support within kin, i Widmer, E, Castrén, A-M, Jallinoja, R, Ketokivi, K. *Family Configurations*. Bern, Berlin, New York: Peter Lang.
- Björnberg, Ulla & Ekbrand, Hans (2008b) Intergenerational solidarity and social structures. Class, ethnicity and gender in public and private support patterns in Sweden, in Saraceno, Chiara (red.) *Families, Ageing and Social Policy: Generational Solidarity in European Welfare States*. London: Edgar Elgar.
- Björnberg, Ulla & Ottosen, Mai (2013) (red.) *Challenges for Future Family Policies in the Nordic Countries*. Copenhagen: The Danish National Centre for Social Research 13:38.
- Bourdieu, Pierre (1977) *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brox, Ottar (1969) *Centralbyråkraterna och glesbygden*, Halmstad: Prisma Verdandi debatt.
- Bäck-Wiklund, Margareta, Lindfors, Hans (1974) *Lokalsamhället som Livsform. Idé och Verklighet*. Sociologiska institutionen Göteborgs universitet, Monografi.
- Close, Paul & Collins, Rosemary (red.) *Family and economy in Modern Society*. London: The MacMillan.
- Cheal, David (1988) *The gift economy*. London: Routledge.

- Dahlström, Edmund (1963) *Kvinnors liv och arbete: svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*, 2 uppl. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.
- Daun, Åke (1969) *Upp till kamp i Båtskärsnäs*. Halmstad: Prisma Verdandi debatt.
- Daun, Åke (1974) *Förortsliv. En etnologisk studie av kulturell förändring*. Stockholm: Prisma.
- Delphy, Christine & Leonard, Diana (1992) *Familiar Exploitation. A new analysis of marriage in contemporary western societies*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, Gösta (1990) *The three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fenstermacher, Sarah & West Candace & Zimmerman, Don H. (1991) Gender Inequality: New Conceptual Terrain, i Blumberg Rae Lesser (red.) *Gender, Family and Economy*. London: Routledge.
- Finch, Janet (1989) *Family Obligations and Social Change*. London: Polity.
- Finch, Janet & Mason, Jennifer (1993) *Negotiating Family Responsibility*. London: Routledge.
- Giddens, Anthony (1992) *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Cambridge University Press in association with Blackwell.
- Hobson, Barbara (2002) (ed.) *Making Men into Fathers. Men, Masculinities and the social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holgerson, Helena & Thörn, Catarina & Thörn, Håkan & Wahlström, Mattias (1910) *Göteborg utforskat*. Göteborg: Glänta.
- Höjrup, Thomas (1983) *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*. Köpenhamn: Institut for Europeisk Folklivsforskning, Statens Byggeforskningsinstitut.
- Jakobsen, Liselotte (1999) *Livsform, kön och risk. En utveckling och tillämpning av realistisk livsformsanalys*. Lund: Arkiv.
- Kellerhals, Jean & Coenen-Huter, Jean & Modak, Mariannees (1988) *Figures de L'équité. La Construction des Normes de Justice dans les Groupes*. Paris: PUF.
- Kellerhals, Jean & Modak, Marianne & Perrenoud, David (1997) *Le sentiment de justice Dans les Relations Sociales*. Paris: Presses Universitaires de France.

- Kohli, Martin & Szydlik, Marc (2000a) (red.) *Generationen in Familie und Gesellschaft*. Lebenslauf – Alter – Generation, Bd. 3. Opladen: Leske + Budrich.
- Kohli, Martin & Künemund, Harald & Motel, Andreas & Szydlik, Marc (2000b) Families apart? Intergenerational transfers in East and West Germany, i *The Myth of Generational Conflict. The Family and state in aging societies*. London: Routledge.
- Latta, Mia (2007) *Public Transfer and Private Help. Support Networks of Marginalised and Poor Individuals in Sweden in the 1990s*. Gothenburg Studies in Sociology.
- Lewis, Jane (1992) Gender and the development of welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 2 (3) 159–173.
- Liljeström Rita (1973; 1992) *Uppväxtvillkor. Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle*. Stockholm: Fritzes/Publica.
- Lister, Ruth (1997; 2003) *Citizenship. Feminist Perspectives*. New York: New York University press.
- Morgan, David (1996) *Family Connections: an introduction to family studies*. Cambridge: Polity Press.
- Ottosen, Mai & Jensen, An-Magritt (2013) Diversities in Family Formation and Family Forms, i Björnberg, Ulla and Ottosen, Mai (red.) *Challenges for Future Family Policies in The Nordic Countries*. Copenhagen: The Danish National Centre for social Research.
- Parsons, Talcott (1949) The Social Structure of the Family, in Anshen Ruth Nanda (red.) *The Family: Its Function ad Destiny*. New York: Harper Collins Publications
- Popenoe, Dabvid (1988) *Disturbing the Nest: Family Change and Decline in Modern Societies*. New York: Aldine de Gruyter.
- Sainsbury, Diane (1996) *Gender Equality and Welfare states*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simmel, George (1903) *Die Grosstädte und das Geistesleben der Grosstadt*. Dresden: Janisch.
- Thörn, Håkan (2103) *Stad i Rörelse. Stadsomvandlingen och striderna om Haga och Christiania*. Stockholm: Bokus Atlas Akademi.
- Urban life and Culture. A quarterly Journal. London: Sage Publications Vol. 1 nr 1 1972.
- Vogel, Lise (1983) *Marxism and the Opression of women. Toward a Unitary Theory* London: Pluto Press.

- Walby, Sylvia (1997) *Theorizing Patriarchy*. Oxord: Blackwell.
- Widmer, Eric & Jallinoja, Riita (red.) (2008) *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Bern: Peter Lang.
- Wirth, Louis (1938) Urbanism as a Way of Life. *American Journal of Sociology*, 44 s. 1–24.

KAPITEL 12

Gränsliv

Karin Widerberg

I HELA MITT liv har jag levt på gränsen, i ordets alla bemärkelser. Född i 1940-talets sista minut, är jag ingen riktig 40-talist. Och trots att jag började på universitet 1968, är jag ingen riktig -68 heller, till det var jag alltför ung – bara 19 år – och oerfaren. Sociologi var mitt första ämne, mitt första möte med universitetet och med vetenskaplig kunskapsproduktion. Frågan om jag är en riktig sociolog, och vad riktig sociologi är eller skulle kunna vara, har sen dess förföljt mig när jag kryssat ämnes-, traditions- och landsgränser. Att inte helt höra hemma varken i disciplinen eller i landet, upplevde jag länge som en personlig brist tills jag insåg att det var just denna positionering som tvingade fram både de reflexioner och den kreativitet som jag eftersträvade.

Det är den bild jag med min ”gränsblick” ser av svensk och norsk sociologi från 1970-talet fram till i dag som jag vill försöka teckna här. Syftet är – som alltid för oss sociologer som reflekterar över vår disciplin – att bidra till utvecklingen av morgondagens sociologi.

Från tradition till doxa

När jag började med sociologi, som mitt första universitetsämne 1968, så presenterades jag för grundstolparna i den sociologiska traditionen. Klassikerna (Durkheim, Weber m.fl.) såväl som skolbildningar (kritisk teori, fenomenologi m.m.) och olika metodiska angreppssätt (kvantitativa och kvalitativa metoder) lades fram. Det var en överväldigande mångfald av angreppssätt och begrepp, och för mig som färsk student var det svårt att se vad som knöt ihop det hela och gjorde det till en disciplin. Men jag fäste mig vid två ting, betoningen av begrepp som verktyg för förståelse och betoningen av att val av angreppssätt var kunskapsval. Med begreppens hjälp kunde jag se hur relationer blev till sociala mönster, och vice versa. Det jag hitintills

hade sökt i skönlitteraturen – bilder av olika sätt att leva och känna – och som jag där inbjudits att uppleva och identifiera mig med, blev i sociologin kategoriserat och begreppsfast på ett sätt som gjorde att jag kunde förstå det jag tidigare bara hade upplevt eller känt. Upplevelser och känslor blev med andra ord till kunskap. Det var den möjligheten, att göra kunskap av erfarenheter, som gjorde mig till sociolog. Lika viktigt var dock att jag innanför disciplinen kunde välja angreppssätt som möjliggjorde erfarenhetsnära kunskapsutveckling; olika typer av kvalitativa metoder och analyser för att förstå hur erfarenheter görs och förstås.

Inspirerad av kvinno- och vänsterrörelsen, som i slutet av 1960-talet befann sig utanför akademins portar, blev jag naturligtvis också kritisk mot den sociologiska traditionen. Vems erfarenheter var det som sattes i fokus? Och gjordes det för att synliggöra makt och förtryck? Men medan feminismen möjliggjorde en vidareutveckling av ämnets grundvalar, begrepp och metoder, så innebar marxismen en rasing av traditionen som sådan. Den historiska materialismen, som en teori om samhällets drivkrafter och utveckling och den dialektiska materialismen som en teori om kunskapsproduktion ersatte mångfalden av sociologiska angreppssätt. Kombinationen marxism-feminism hade samma funktion. Så när vänsterrörelsen väl tog sig in i akademien, i början på 1970-talet, blev det kamp och revolution.

När ”revolutionen på sociologen” i Lund ägde rum, 1970, höll jag på med min 4-betygsuppsats på ett traditionellt sociologiskt tema – ”kriminaliseringsprocesser i fängelser” – med ett traditionellt angreppssätt och med en traditionell handledare. Allt var med andra ord fel: traditionell sociologi var borgerlig sociologi. Och trots att jag själv var ambivalent och kunde vara enig i mycket av den substantiella kritiken som kunde riktas mot projektet, upplevde jag det sätt som kritik framfördes på som både obehagligt och förtryckande. Denna upplevelse av obehag och förtryck följde mig i flera av de andra sammanhang där jag både lärde och utövade marxism och feminism. Men intellektuellt var marxism och feminism till en början en uppenbarelse. Det var fantastiskt att få sätta allt i ett sammanhang, där helheten gav mening till delarna och tvärtom. Det blev inte bara begripligt, det blev också förändringsbart. Att förstå marxismen var ett stort projekt i sig, där varje steg till insikt dock gav aha-belöningar på vägen. Skolningen var minutiös. I studiecirklar knutna till de olika vänsterpartierna men också till tidskrifterna, lästes och uttolkades ”kapitalet” av olika skolbildningar – statsmonopolistisk kapitalism, kapitallogik, marxistisk strukturalism (Althusser) m.m.

Självt formades jag till Althusserian, framförallt via mitt engagemang i Zenit-redaktionen. Där lärde jag mig verkligen närläsning, att tolka texter och att argumentera. Det var en betydligt hårdare och strängare skola än universitetet och i efterhand har jag nog tänkt att det var i dessa miljöer och i dessa år med febril intellektuell verksamhet som jag skolades intellektuellt. Men även om jag kunde bli som berusad av mina nya insikter, var det alltså inga mysiga kunskapsmiljöer. Tvärtom. Här handlade det om att kunna svaren, vara bäst och mest värlartikulerad och gärna kunna sätta andra på plats. Eftersom min trygghet i akademien byggde på att förstå något, var jag tvungen att träna på att omvandla förståelse till kunnande och kunskap. Det var ju bara så jag kunde delta i samtalet. Detta var naturligtvis oerhört nyttigt samtidigt som det tidigt gav mig insikten att det också handlade om olika angreppssätt och förhållningssätt till kunskapsproduktion i allmänhet och till sociologin i synnerhet.

Från disciplin till tvärvetenskap

Marxism och feminism implicerade ett tvärvetenskapligt förhållningssätt. Disciplinindelningarna var historiska konstruktioner och åtskilde det som hörde ihop, något som försvårade både förståelser av helhet och orsakssammanhang. Marxism och feminism däremot, var angreppssätt som gick på tvärs mot disciplinerna, ett gemensamt kunskaps skelett som vi nu skulle klä med passande substans. Och vi läste ”allt”. I början av 1970-talet var det också möjligt, det fanns helt enkelt inte så mycket skrivet utifrån ett marxistiskt eller feministiskt perspektiv. Men redan ett decennium senare, var det omöjligt att hänga med. Och ändå tror jag att min generation intellektuella har förkroppsligat denna ambition och förväntan; att hålla sig brett orienterad och kunna använda sig av kunskaper från olika discipliner. Detta har säkert också inverkat på vårt sätt att göra sociologi, men kanske inte så mycket som vi nog trodde på 1970-talet.

Min doktorsavhandling i rättsociologi, från 1978, är tidstypisk och en illustration av den typen doxiskt kunnande som var dåtidens akademiska inträdesbiljett för vänsterintellektuella. Att jag började på forskarutbildningen i rättsociologi 1972 berodde på att jag blev erbjuden ett doktorandstipendium och tilläts forska på det som engagerade mig: kvinnoförtryck. Boken *Sexualpolitiken* av Kate Millet (1971), hade i ett slag gjort mig till feminist och var det så man kunde forska och skriva avhandling, så ville jag också!

Jag insåg naturligtvis att en avhandling i rättssociologi, måste vara annorlunda än en avhandling i litteraturvetenskap. Men precis som Millet, som avslöjade manliga författares sexistiska blick, så skulle jag väl kunna avslöja rättens sexistiska blick? Jag hade ingen litteratur som kunde hjälpa mig på vägen, bara gamla böcker med gamla perspektiv. Det fanns dock en del skrivet om marxistisk rättsteori, så att använda och utveckla den till att inkludera feministiska perspektiv blev en infallsvinkel jag tog fasta på. Och så fick jag helt enkelt gå igenom och diskutera utvecklingen mot formell likhet mellan könen och diskutera dess förhållande till reell likhet i ett klassperspektiv. Här fick jag nytta av mitt tvärvetenskapliga förhållningssätt eftersom diskussionen av reell likhet förutsatte kännedom om historiska, kulturella och ekonomiska förhållanden.

Det blev ett omfattande arbete och som det första i sitt slag (avhandling Widerberg 1978, bok Widerberg 1980) fyllde det en informations- och upplysningsfunktion. Men konklusionerna var naturligtvis förutsägbara, de följde ju bara teorins postulat. Det var alltså inget fel på det empiriska materialet i sig, det var både nyttigt och rikt. Och teorin var också väl utvecklad och beskriven. Det var bara det att teori och empiri inte utmanade varandra. Jag kände att något var fel, under hela avhandlingsprocessen. Upplevelsen av att gå från förståelse till kunskap, som studierna i sociologi gett mig glimtar av, inträffade nästan aldrig under avhandlingsåren. Tvärtom, så tog den formalism som jag upplevde präglade min design död på all lust och kreativitet. Jag fick tvinga mig att skriva, i ett språk som inte var mitt och i en form som var mig främmande. Det handlade om att bemästra, materialet och teorin, och bli färdig.

Den efterlängttade chocken – mötet med norsk sociologi och kvinnoforskning

I mitten på 1970-talet, mitt i avhandlingsprocessen, fick jag höra talas om Tove Stang Dahl och Kvinneretten i Oslo och tog kontakt med dem för att där få presentera och diskutera mitt avhandlingsarbete. Efter att ha suttit helt ensam med mitt avhandlingsprojekt, var detta mitt första möte med en forskningsmiljö på temat. Och de hade inte bara ett helt annat närmande till fältet – de tänkte och utmanade varandra tillsammans. Jag hade haft en föreställning om att man kunde tänka ut allt själv, bara man jobbade tillräckligt mycket. Nu upplevde jag hur deras kommentarer och frågor trig-

gade mig att tänka i andra och nya banor. Att angreppssättet inte var doxiskt var emellertid en förutsättning för att kollektivet skulle fungera på detta sätt. Här var det ingen teori som hade svaren på förhand och som bara skulle beläggas empiriskt.

Mötet med Kvinneretten, gav mersmak och resten av 1970-talet vallfärdade jag till alla kvinnoforskningssamlingar – och de var många då – och rättssociologiska konferenser i Norge. Via dessa fora fick jag en inblick i det som präglat norsk kvinnoforskning, sociologi och rättssociologi och som gett dem dess specifika kännetecken. Och det visade sig ha ett namn: problemorienterad empirism. I *Kunskapens hus* (Slagstad 2000) tecknar Rune Slagstad en bild av det norska kunskapsrummet och försöker förklara både dess grundläggande principer och funktioner. Den täta kopplingen mellan politik och vetenskap alltsedan 1800-talet – ofta i en och samma person – och kopplingen mellan utbildning för borgerskapet och utbildning för folket, är enligt Slagstad, hörnstenarna i det norska kunskapshuset. Eilert Sundt, den norska sociologins fader, argumenterade sålunda för ett underifrånperspektiv – och mot ett ovanifrånperspektiv där experter och traditionell vetenskap är utgångspunkten – genom att betona folks erfarenheter som bas och utgångspunkt för både kunskapsproduktion och politisk verksamhet. Detta var den historiska bakgrunden då samhällvetenskaperna äntrade scenen på 1950-talet. Enligt Slagstad kom samhällsvetenskapen att delas upp i två läger: styringsvetenskaper (ekonomi och pedagogik) och oppositionsvetenskaper (sociologi och filosofi). Institutt for samfunnsforskning blev sociologins institutionella centrum och här utvecklades underifrånperspektivet vidare. ”Problemorienterad empirism” blev ett slags forskningsprogram (Aubert, nyutgivning 2012) för 1950- och 1960-talens få men tongivande sociologer. Det som var utmärkande var ett samhällsengagemang och en moralisk förpliktelse gentemot de utforskade. I fokus stod empiriska studier av välfärdstatens olika delsystem, befolkningsgrupper och institutioner; fängelser (Johan Galtung med *Fengselsamfunnet* 1959, Nils Christie med *Unge norske lovovertredere* 1960 och Thomas Mathiesen med *The Defenses of the Weak* 1965), psykiatriska sjukhus (Yngvar Löchen med *Idealer og realiteter i et psykiatrisk sykehus* 1965), utkantsområden/distrikten (Ottar Brox med *Hva skjer i Nord-Norge* 1966), etniska minoriteter som samer och zigenare (Per Otnes med *Den samiske nasjon* 1970, Odd Ramsøy m.fl. *På livet* 1971), företaget (Sverre Lysgaard med *Arbeiderkollektivet*) och kärnfamiljen (Erik Grønseth med *Familie, seksualitet og samfunn* 1966). Inifrån- och un-

derifrånperspektivet syftade till att ge en annan bild av välfärdsstatens ordningar; hur det hela framstod för dem det gällde. Träffsäkra, gripande och välskrivna böcker och artiklar färgade det offentliga samtalet och lockade kommande generationer till sociologi, kriminologi och rättsociologi. Denna ”guldålder” inom norsk sociologi (Mjöset 1991) tog senare ofta också formen av aktionsforskning i en eller annan form, t.ex. i form av juridisk rådgivning från en ambulerande buss, ”Juss-buss”. Att ”denne opposisjonelle samfunnsforskningen fikk sin kulminasjon i den nye kvinneforskningen, hvor det norske miljø hørte til den internasjonale avantgarde” – här citerar jag Slagstad (2000, s. 63) – är kanske mindre känt. Låt mig ge ett exempel: synliggörandet av det obetalda kvinnoarbetet och dess konceptualisering i termer av omsorgsarbete och omsorgsrationalitet. Med Kari Wærness (se t.ex. nyutgivning av Wærness 2012) i spetsen blev Norge det ledande landet på detta forskningsområde. Det var, vill jag hävda, appliceringen av ”problemorienterad empirism” på en norsk verklighet, där kvinnor i större utsträckning än i de övriga skandinaviska länderna utförde oavlönat omsorgsarbete, som fick kvinnoforskarna att utforska, se och begreppsliggöra dessa aspekter av kvinnors situation. Aspekter som i de övriga skandinaviska länderna osynliggjordes på grund av struktur, ideologi och teoretiska perspektiv. Den politiska och sociala betydelsen av denna forskning kan inte nog understrykas. I dag är dessa begrepp och förståelser allmängods, inte minst för att de materialiserats i en mängd ordningar och lagar (pensioner, försäkringar etc).

Jag vill här hävda att det var denna underifrån- och inifrånorientering som gav norsk sociologi dess särprägel. Genom att inte vara så starkt knuten till teori och därmed till specifika teoretiska strömningar, undkom man de dogmatiska övningar man ägande sig åt i de övriga skandinaviska länderna på 1970- och 1980-talen, där inte bara frågan men också svaret ”siterades” i teorin. ”Problemorienterad empirism”, vägleds alltså inte av teori och begrepp, men poängen med den empiriska utforskningen är att upptäcka förhållanden som ger upphov till nya förståelser och begrepp. Att syftet är att producera ”middle-range theory”, gör att det utvecklas begrepp som kontinuerligt utmanas av andra begrepp och förståelser. Samtidigt, och det bör understrykas, så avsåger man sig möjligheten till ”grand theory”. Och som gammal marxist och feminist, så finns längtan alltid där, efter att ”förstå det hela”. Går det då att förena, att *upptäcka* inifrån och underifrån och att kunna *se och förklara* det hela utifrån och ovanifrån? Och varför ska det

överhuvudtaget vara en ambition? Jag tror faktiskt att det går och jag vet varför jag menar att det är nödvändigt, men vägen dit måste först tecknas.

Över gränsen – för kunskapens skull

Upplevelsen av att det var i Norge som jag som sociolog och kvinnoforskare hörde hemma fick mig att ta steget fullt ut och söka en tjänst vid rättssociologiska institutionen på universitetet i Oslo. Då jag julen 1982 fick besked om att jag fått tjänsten var jag i 8:e månaden med mitt andra barn. Mitt svar blev ett betingat ja; om jag födde ett välskapt barn kunde vi flytta och jag börja arbeta höstterminen 1983. Ultraljudsundersökningarna under de sista månaderna av graviditeten tydde på att barnet skulle väga knappt 2 kilo vid födseln. Jag var följaktligen mycket orolig för det väntade barnet och kände att jag inte skulle våga flytta till ett nytt land med ett barn som det var problem med. Där gick det en annan typ av gräns, för vad jag skulle orka och klara av hur frestande de intellektuella lockelserna än syntes vara. Så när jag 7.1.1983 födde min son Johan, på 3.2 välskapta kilo, var alla hinder undanröjda för ett nytt liv som rättssociolog och kvinnoforskare, på andra sidan gränsen. Trodde jag...

Lika stor som den intellektuella chocken en gång varit blev mötet med den norska vardagen. I Sverige hade jag haft dagisplats för en billig penning för Ylva sen hon var ett år. Vi hade bott i en billig insatslägenhet och hade haft allt på cykelavstånd. Lundalivet var lätt, enkelt och billigt. I Oslo var allt raka motsatsen.

Det fanns vid den tiden inga kommunala dagisplatser och lyckades man få plats på ett privat dagis, så kostade det inte bara en förmögenhet (en halv månadslön eller mer), det låg i allmänhet långt från både bostad och jobb. Ingen varm mat serverades på dagis, i skola eller på jobb – alla måste ha med sig ”matpakke” – och affärena stängde kl. 17. I alla sammanhang, dagis, skola, jobb, bostadsrättsförening, idrottsförening, musikskola m.m., måste man ställa upp på ”dugnad” (utsett till Norges nationalord) ett par gånger/år för att städa, reparera, måla, kratta, hålla i loppmarknader m.m. Privata och kollektiva lösningar ersatte med andra ord de välfärdsordningar jag i Sverige lärt mig ta för givet och som därför osynliggjorts. Här gjorde avsaknaden dem både synliga och ytterst kännbara.

Det är svårt att säga vad som var värst under denna period. Kanske var det just kombinationen av ett otroligt slitsamt vardagsliv, där inget var till-

rättalagt för att bägge parter jobbar heltid, med nya jobb där det förväntades att man skulle ge järnet. För mig var det anmärkningsvärt att det var i vardagen jag lärde mig om norskt vardagsliv, inte via forskningen. Varken norsk sociologi eller kvinnoforskning hade förberett mig på en dylik vardag. I efterhand kan jag se att bristen på komparativa perspektiv i kombination med ett underifrån- och inifrånperspektiv, gjorde att delar av norsk vardagsstrukturella drag osynliggjordes. Visserligen gav norsk forskning mättade kvalitativa beskrivningar, ja nästan exotiska studier av olika livsomständigheter och vardagsliv, men det vi i dag vill benämna som metodologisk nationalism – att nationella kategorier och förståelser utgör utgångspunkten – gjorde att de just förblev exotiska och nationella utan att detta problematiserades. Vardagen gav mig med andra ord en kritisk blick på den sociologi och kvinnoforskning som jag tidigare höjt till skyarna. Jag började efterlysa svenska angreppssätt; strukturella och komparativa analyser, och tyckte att det hela blev ”väl norskt”. Och jag började leta efter ett sätt att som sociolog arbeta för att få ihop dessa båda ambitioner – det vardagsnära med det strukturella.

I slutet av 1980-talet fann jag svaret – minnesarbetsmetoden och institutionell etnografi – som för mig har blivit lösningen också på de utmaningar sociologin i dag står inför. Svårigheten att få genomslag för dessa perspektiv då, i Norge på 1980- och 1990-talen, kan synas överraskande mot bakgrund av traditionen med ”problemorienterad empirism”. Men jag vill hävda att det var just där skon klämde, då. I dag är det andra orsaker till varför dessa perspektiv inte når fram och tränger in i kärnan av norsk och svensk sociologi. Låt oss se lite på vad det är man inte vill eller velat ta till sig och varför.

Minnesarbete och institutionell etnografi – att upptäcka makt, styrning och motstånd i vardagen

Att problematisera det vi tar för givet är särskilt angeläget när det gäller att förstå kön och könsrelationer. Det är för att vi ser vårt samhälles kön som det självklara, naturliga sättet att vara kvinna och man på, som gör att det reproduceras. Detta var bakgrunden för att Frigga Haug, tysk sociolog, på 1980-talet tillsammans med sina kvinnliga kolleger utvecklade *minnesarbetsmetoden*. Metoden går ut på att man på ett givet tema, t.ex. sexualisering av kvinnokroppen som var det tema Haug och hennes kolleger arbetade med i flera år och som resulterade i boken *Female Sexualization* (Haug

1987), bestämmer mer konkreta delteman som man kan skriva minneshistorier om. Hår, bröst, mage, rumpa, lår, fötter m.m. är kroppsdelar som vi alla har många och olika upplevelser av och som vi kan skriva minneshistorier om. Avsikten med att få fram minnen och skriva minneshistorier är att se när, hur och i vilka relationer och sammanhang hår, bröst etc. blir ett tema för oss och synliggör normer, vanor och mönster. Minnena ska alltså användas för att göra sociologi, inte psykologi – det vi kan lära om det sociala via individen och inte när individen själv står i fokus. Därför utvecklade Haug m.fl. en metod både för hur vi kan arbeta fram ett dylikt minnesmaterial som lämpar sig för sociologisk analys, men också för hur själva analysen kan göras. Och därav namnet minnesarbetsmetoden. Korrreglerna är flera men av en sådan karaktär att de måste modifieras alltefter tema och forskargruppens storlek och varaktighet. Det kollektiva momentet är viktigt av flera skäl; det bidrar till bredd i material och analys, det förhindrar individfokus och det positionerar oss alla till att vara både forskare och utforskad. När det gäller huvudreglerna för hur ett minne ska skrivas, är de viktigaste att man ska försöka att skriva det så detaljerat och konkret som möjligt, dvs. deskriptivt och med den röst man hade då händelsen inträffade. Man ska undvika kategorier, begrepp och värderingar eftersom de stänger i stället för öppnar för analys. Skäms man, är arg eller ledsen i den situation som beskrivs, måste man redogöra för hur det uttrycks eller görs, var känslan sitter, omgivningens reaktioner före, under och efter m.m. För hur uttrycker vi egentligen ilska och skam? Och handlar det om klass och kön? Genom att i analysen byta ut den berättande personens kön/klass/etnicitet, kan vi av de märkligheter som då uppstår, få syn på våra föreställningar om just dessa relationer. Detta är en metodregel som är mycket effektiv för att problematisera det vi tar för givet. Men för att den kollektiva analysen ska fungera konstruktivt, förutsätts att historierna skrivs och analyseras anonymt. Ingen får äga tolkningsföreträde till en historia. Poängen är att visa på möjliga tolkningar, dvs. vad vi i en historia kan utläsa om det sociala. Man kan skriva om en historia flera gånger, för att få fram vissa aspekter eller skriva nya historier och analysera dem alla tills man tycker sig ha kommit sociala mönster på spåren. Boken *Female sexualization* är en god illustration både på hur minnesarbete kan bedrivas och på vad slags kunskap det kan ge upphov till.

Själv har jag använt och utvecklat metoden så att den också kan användas individuellt och i undervisnings- och forskningssammanhang där man inte har möjlighet att arbeta i grupp över en längre tid. Jag talar också hellre om

”erfarenhetshistorier” än minneshistorier, för att minne får många att tro att det måste handla om något som hänt för länge sedan eller något väldigt specifikt. För mig är poängen den motsatta, att det är det vanliga och det som händer oss här och nu, vi som sociologer måste problematisera. Mot den bakgrunden väljer jag ”osexiga” teman, t.ex. ”när jag sist handlade/städade/reste till jobbet/klädde på mig på morgonen”, när jag har kurser i minnesarbetsmetoden. När man ser hur mycket man kan lära om det sociala genom dylika teman, är det lätt att se varför man bör använda metoden som förarbete i ett projekt, som del av ett projekt eller som ett projekt i sig självt. För egen del blev våra förprojekt på temat sexuella trakasserier helt avgörande, både för design och analys av själva forskningsprojektet på temat (se Widerberg 2005 och Brantsäter & Widerberg 1992). Och det projektet ledde i sin tur till att jag gjorde minnesarbete på temat kunskap och sexualitet, som i sin tur resulterade i boken *Kunskapens kön* (Widerberg 1994), där jag anser mig förstå det feministiska kunskapsprojektet mot bakgrund av den typ av erfarenheter jag här skrivit om beträffande kunskap och sexualitet.

I snart 25 år har jag arbetat med denna metodik på ett flertal teman och försökt sammanfatta dess fruktbarhet som just sociologisk metod för att problematisera det vardagsnära (Widerberg 2008). Samtidigt har jag hela tiden också sett att den har sina begränsningar när det gäller kopplingen till strukturella förhållanden. Steget från att se ett socialt mönster till att få grepp om strukturella relationers roll, lämnas därhän i metoden. Det är då lätt att man tar till befintliga begrepp, och då är man där igen, menar jag, i användandet av befintlig teori som ”lock på” ny empiri. Vill man få till kopplingar micro – macro, där det är en tät förbindelse mellan empiri och teori, fodras ett annat angreppssätt. Minnesarbetsmetoden räcker helt enkelt inte till, även om den kommer ett gott stycke på väg. Institutionell etnografi kan då vara svaret.

I likhet med minnesarbetsmetoden syftar *institutionell etnografi* till att problematisera det vi tar för givet (se Smith 2005 och för en kort introduktion se Widerberg 2008). Det är också en sociologisk metod, ”a method of inquiry” – en utforskningsmetod – som vill få oss att sätta teorier, begrepp och kategorier åt sidan. Det är inte där vi ska starta utforskningen, för då reproducerar vi bara befintliga doxiska förståelser. Och precis som i minnesarbetsmetoden ska vi starta med subjekten och deras erfarenheter. Men till skillnad från minnesarbetsmetoden som fokuserar på händelser (för minnen), fokuserar institutionell etnografi på verksamheter, på vardagspraxis i jobb och hem. Subjekten

är experter på sin egen vardag, de har praxiskunskap som vi sociologer kan kartlägga för att visa hur vardagens göromål ter sig från just den positionen. Men för att synliggöra hur denna vardagspraxis formas också av utom-lokala relationer, av regler och ordningar nedfälda i texter och materiella strukturer, krävs ytterligare kartläggningsarbete. Kanske har subjektet sett några av dessa trådar, men hela väven är oftast osynlig för oss alla i vår vardag. Och det är detta som är syftet med institutionell etnografi; att göra en etnografisk kartläggning som visar hur styrningsrelationer fångar något av verksamheten och dess karaktär, "institutional captures", men dock inte allt. Det etnografiska momentet syftar till att få fram subjektens praxiskunskap för att med detta som grund få en bild av var och hur styrningen griper in och hur den i sin tur påverkar verksamheten. Att spåra institutionella ordningar i vardagen kan få oss att se hur styrning och makt samverkar men också få oss att se sprickor, motstånd och arbete för förändring. Institutionell etnografi är en metod för att synliggöra hur det ser ut underifrån och inifrån men också hur utifrån och ovanifrån kommer in och blir en del av praxis. Micro- och macronivåer upplöses därmed, de samverkar både i tid och rum. Låt mig illustrera, med en studie jag gjort av min egen arbetssituation.

När jag får frågan om vad jag gör, som professor, så svarar jag med min jobbeskrivning; jag forskar på halvtid och undervisar och handleder på halvtid. Och så ler jag, eftersom jag vet att detta inte är en riktig bild. Det är en "institutional capture", en institutionell förståelse av mitt arbete som har lite med min vardag att göra. Men eftersom jag inte systematiskt bokför eller dokumenterar mina dagliga aktiviteter så vet jag inte heller själv hur det egentligen ligger till. För att se vad jobbeskrivningen och dess vidhäftade texter, som syftar till att styra och kontrollera min forsknings- och undervisningsplikt, "fångar" och gör med mig och min verksamhet men också vad som härigenom osynliggöres, beslöt jag göra en institutionell etnografisk studie av min vardag. I en månads tid gjorde jag dagliga anteckningar över min verksamhet, och i slutet av terminen när jag skulle fylla i det obligatoriska "timeregneskapet" rörande min undervisnings- och handledningsplikt, kunde jag se om dess satser var riktiga, vad schemat fångade upp och vad det inte fångade upp. Timeregneskapet är ett långt schema där undervisnings- och handledningsplikten är översatt till timmar (448 timmar/termin) och specificerad på olika delmoment (stora och små föreläsningar, seminarier av olika slag, olika typer av examinationsformer, olika typer av handledning m.m.) som alla ger olika timtilldelning. På mitt institut har vi

använt en dylik registrering i snart 20 år, den har bara blivit mer och mer specificerad. Och alla fyller i den, utan större protester, då det är ett sätt att visa att man gjort jobbet, och kanske mer än det, något som ger ”timmar i banken” som i sin tur kan användas för att reducera undervisningsplikten en kommande termin.

Timeregneskapet är ett styrningsinstrument i typisk New Public Management-anda som kan användas av både ledningen och de anställda. Vad detta instrument fångar upp och hur detta synliggörande i sin tur påverkar själva verksamheten; vad slags undervisning och handledning de anställda vill göra och hur de vill göra den, kan en institutionell etnografisk studie avslöja. Angreppssättet är då inte bara etnografisk utan har ett fokus på de styrningsinstrument som i form av texter verkar i den dagliga verksamheten. På det sättet upplöses micro- och macronivåerna; makt och styrning i vardagen synliggörs samtidigt med motstånd och annan verksamhet som tidigare varit osynliggjord. Resultatet blir kunskap för förändring. Detta gäller också för min egen studie, men utrymmesskäl gör att resultaten inte kan redovisas här (resultaten och om studien i sin helhet går det dock att läsa i Widerberg 2013).

Både minnesarbetsmetoden och institutionell etnografi erbjuder en möjlighet till vidareutveckling av ”problemorienterad empirism”. I det första fallet, metodförslag på hur erfarenheter kan lyftas fram och artikuleras och i det andra fallet, förslag på hur dessa erfarenheter kan kopplas samman med styrningsrelationer för att synliggöra samhällets funktionssätt, via vardagen. Man kunde med andra ord ha förväntat sig att de skulle tas väl emot i Norge. Men när dessa båda perspektiv nådde Norge, var problemorienterad empirism på väg ut. Dess främsta företrädare tillhörde det gamla gardet, och de yngre generationerna ville finna sin egen väg och röst. Det politiska engagemanget i dess tidigare kollektiva former dog ut, det upplevdes som moraliserande, förutsägbart och ofruktbart. Man ville göra något nytt, något annorlunda och något som gav resultat eller kunde användas. Post-strukturalism och kvantitativ sociologi var från slutet av 1980-talet strömningar i tiden, som kunde möta en dylik önskan om en ny sociologi. På helt olika grunder och med helt olika epistemologiska plattformar, resulterade dessa strömningar i tummen ned för problemorienterad empirism som modell för kvalitativ forskning. Och eftersom både minnesarbetsmetoden och institutionell etnografi slarvigt lästes som mer av detsamma, dvs. som forskning underifrån och inifrån eller ”ståndpunkts-forskning”, så togs de inte på all-

var. Man – också kvinnoforskarna – hade nu sitt intresse riktat mot de nya strömningarna, som upplevdes som mer utmanande och omvälvande för de egna ämnestraditionerna. Och det var de ju också, åtminstone till en början innan också de blev till doxa.

Från tvärvetenskap till disciplin

1988–1991 hade jag tjänstledigt från min tjänst i rättssociologi för att vara ”Senter for kvinneforskning” första ledare. Det var Norges första tvärvetenskapliga kvinneforskningscentrum och förväntningarna och ambitionerna var stora. Också mina! Jag såg detta som en chans att äntligen få frossa i tvärvetenskapliga angreppssätt och via centrets program få lära mig en massa nytt. Och det blev också de mest lärorika tre åren av mitt liv. Mycket av den post-strukturalistiska kritiken, inte minst av samhällsvetenskapliga angreppssätt, var nyttig och det var hög tid för ett fokus på diskurser när det gäller empiri. Det konstruktivistiska budskapet när det gäller meningsproduktion i allmänhet och könsförståelser i synnerhet, framstod i flera avseenden som en ”naturlig” förlängning av det feministiska projektet. Dualistiska och dikotoma könsförståelser måste avslöjas och avväpnas som de sociala fiktioner (konstruktioner) de är för att möjliggöra liv som ”an(other) other”. Att angreppssättet var teoretiskt sofistikerat och poetiskt artikulerat, avskräckte naturligtvis inte de yngre generationerna. Tvärtom har nya och svårtillgängliga texter alltid utgjort en extra lockelse för studenter och stipendiater som härigenom ofta kunnat uppleva sig få ett övertag gentemot lärarna. I tillägg härtill och mycket viktigare är dock att den poststrukturalistiska förståelsen av subjektet svarar till hur den yngre generationen individualister kan eller önskar förstå sig själva. De kan – eller önskar – med andra ord läsa in sina erfarenheter och situationer i de poststrukturalistiska texterna. Texterna handlar om dem, deras situation och det samhälle de lever i. Betoningen av mening och text (framför struktur) framstår också som ett viktigt och riktigt fokus, då det är så verkligheten tycks göras i dag då allt är genommedierat överallt.

Mot denna bakgrund framstår ”den goda gamla problemorienterade empirismen” som i högsta grad inaktuell. Erfarenhetsbegreppet är i dag – tack vare poststrukturalismen – ett minfält. Hur vi ska närma oss, undersöka och tolka, erfarenheter när språk och diskurser ställs i fokus, är en utmaning som få sociologer tagit seriöst. I stället hade man klamrat sig fast vid

den verklighet som nu poststrukturalisterna försökte rycka undan grundvalen för. Könnsforskarna utgjorde i allmänhet inget undantag här. Att det går att möta denna utmaning på ett för just sociologer fruktbart sätt visade dock Dorothy E. Smith på i sin artikel med den talande titeln *Telling the truth after postmodernism* (Smith 1996). Här förankras diskurserna i samhandlingsrelationer, vilket synliggör hur diskurserna relationellt och strukturellt genereras. Hon bygger sina resonemang på Meads teorier om jaget som relationellt och kontextuellt samt Bakhtins sociala språkteori. Därmed undgår hon den fälla hon kritiserar konstruktionister för att gå i, då de med sitt fokus på diskursen har som underliggande premisser ett autonomt och "ensamt" subjekt utan fundament i en materiell och social gemenskap. Med Smiths angreppssätt blir språket ett kommunikationsmedel snarare än ett kommunikationsteoretiskt objekt som kan studeras isolerat eller postuleras vara alla tings ursprung. Diskursivt förmedlade erfarenheter måste sålunda förstås relationellt i de sociala praktiker ur vilka de genereras.

Efter tre år på centret upplevde jag att tiden var mogen att återvända till disciplinen, men med de lärdomar jag dragit från tvärvetenskapliga angrepps- och arbetssätt. Medan tvärvetenskap i mitten av 1970-talet hade framstått som en betingelse för att få redskap till att förstå kvinnoförtryck, framstod det 20 år senare, i mitten av 1990-talet som ett hinder för att få fram de olika röster som discipliner ger upphov till och som är nyttiga just för att inte alla ska tala med samma röst. Att odla vad det innebär att tala som sociolog, vad det är för slags kunskap som just vi kan tillföra, skärper det intellektuella samtalet och klargör var våra, sociologins, gränser går för våra kunskapskrav.

”Mainstreaming” av norsk sociologi

När Vilhelm Aubert, nestorn i norsk sociologi och rättssociologi, gick bort, sökte jag på uppfordran professorstjänsten. Jag kände inte folk på institutet, upplevde mig väl egentligen inte som en riktig sociolog, snarare som en kvinnoforskare och rättssociolog, men tänkte att en så bred disciplin och ett så stort institut skulle ge mig möjligheter att lära och utvecklas i de banor som institutionell etnografi förespråkade. Jag tillträdde 1992 och har sen dess varit där och på nära håll kunnat följa den omvandling av norsk sociologi som skett under de senaste två decennierna.

Utvecklingen för erfarenhetsnära, kvalitativ forskning med generalise-

rande kunskapsanspråk, är inte särskilt hoppfull, varken i Sverige eller i Norge. Sen slutet av 1990-talet har mainstreamingen av norsk sociologi, enligt min mening, varit i ögonfallande. Stora, kvantitativa helst komparativa empiriska projekt, är det som förordas på alla nivåer och i alla instanser; på universitet och högskolor, på forskningsinstitutet, i departementet och i forskningsråden. Det är där pengarna är och tekniken har möjliggjort att drömmen om stora material nu kan uppfyllas. Detta är en utveckling som går hand i hand med en omorganisering av universitet och högskolor i New Public Management-anda (NPM), där anställda nu – precis som på forskningsinstitutionerna – måste ”dra in pengar” via forskningsanslag och publikationer och där arbetstid och publikationer kontinuerligt mäts, bokförs, värderas och rapporteras. Och när det bara finns ett forskningsråd, som dessutom domineras av programforskning – och därmed är politikerstyrt – är det klart att de historiskt täta kopplingarna mellan politik och vetenskap kan bli problematiska när den ”styrningskåthet” som karakteriserar välfärdsstaten får överhanden. Den mainstreaming av högre utbildning och forskning som i europiseringens förtecken härjar i alla våra länder som en slags akademisk kapitalism (Kjeldstadli 2010), kan bli ödesdiger för sociologi som kritisk disciplin. Och här ser det ut som Norge, just på grund av sin storlek och sin historia, är i en särskilt sårbar situation.

Vetenskap och politik – täta kopplingar på gott och ont i välfärdsstaten

Att Norge – jämfört med Sverige – är ett litet land med en liten och ”ung” byråkrati, har inneburit att man i utformningen av välfärdsstaten fått köpa in kunskap och expertis utifrån, från universitet och forskningsinstitutioner. I stället för att göra utredningar inom departement och myndigheter så som i Sverige har man alltså köpt dessa tjänster av oberoende forskare, en modell som fortsatt tas i bruk. Detta innebär att det är en stor marknad för samhällsvetare – därför finns det i Norge också så många fristående forskningsinstitutioner – och att deras kunskaper är eftersökta, också av media. Samtidig utgör just deras autonoma position en garanti för en kritisk potential. Forskarna förväntas vara både kritiska och användbara. Det är dock en strukturell och individuell balansgång som kan tippa över åt bägge hållen och måste sålunda hela tiden problematiseras och diskuteras. Det är en förutsättning att autonomi upprätthålls för att inte den täta kopplingen mellan politik och vetenskap

ska resultera i styrningsvetenskap. Kanske är det just för att man som samhällsvetenskaplig forskare i Norge blir hörd som gör att man inte uttrycker sig lika radikalt som t.ex. fler tycks göra i USA, där de knappast blir hörda eller räknas med utanför sin egen krets. Denna situation tror jag är viktig att förstå för att bli medveten om vilka röster vi utvecklar som forskare (vem vi talar till och vem som lyssnar på oss). Att positionera sig i förhållande till det politiska fältet är med andra ord inte bara en teoretisk fråga utan även en empirisk sådan. Olika historiska och samhälleliga kontexter öppnar för olika möjligheter för forskare att både bli hörda och kunna ”störa”.

New Public Management skapar en mainstream-effekt rörande tema, material och metoder som i välfärdsstatens goda namn är svår att ifrågasätta och inskränker våra möjligheter att utveckla en kritisk röst. Genom programstyrning av forskningen har den vetenskapliga autonomi urholkats och den täta kopplingen mellan politik och vetenskap har blivit ett problem. Det är naturligtvis positivt att vår kunskap efterlyses och att vi blir hörda – problemet är att det bara är en viss typ av kunskap som önskas och som lyfts fram. Detta snappar studenter snabbt upp och jag har sett en utveckling från kvalitativ till kvantitativ forskning, och från kritisk sociologi till uppdragssociologi, i studenternas och stipendiaternas temaval och angreppssätt. Det är där, argumenteras det, pengarna och de framtida jobben ligger. Men även om denna utveckling kanske går extra snabbt och är extra märkbar i en liten välfärdsstat som Norge, är det iögonfallande att mainstream-effekten också är så framträdande när betingelserna tycks annorlunda, som i Sverige. Låt mig ge ett exempel.

Sverige har som bekant flera forskningsråd, varav ett av dem, Riksbankens Jubileumsfond (RBJ), inte använder sig av annat än kvalitetskriterier när det gäller värdering av forskningsansökningar. Det finns med andra ord inga politiska, tematiska eller metodiska signaler eller riktlinjer för tilldelning av forskningsmedel – kvalitet är det enda som gäller. I två år (2011–2012) satt jag med i en beredningsgrupp i RBJ för att välja ut de projekt som skulle ges en chans att gå vidare med en fullständigt projektansökan för värdering av externa sakkunniga. Två år i rad läste jag över 250 ansökningar, varav endast ett tiotal, enligt min mening, var av grundforskningkaraktär medan resten var av utredningskaraktär. Här hade man alltså en chans att söka pengar på vad som helst, och ändå såg ansökningarna ut precis som de som sändes in till de programstyrda forskningsråden i Norge. Man slåss, här som där, om att vara till nytta; för vården, skolan och kommunen. Och

projekten var stora samarbetsprojekt mellan olika lärosäten i och utanför landets gränser.

Mainstreaming tycks ha blivit en ”osmosis”, som sipprar in och genomsyrar även där direkt styrning är frånvarande. Och det är när mainstreaming blir förstått som kvalitet, att det är så det ska göras, oavsett om det efterfrågas eller ej, som den sociologiska traditionen som kritisk disciplin är i farozonen. Men kanske är det också så att vår disciplin i dag behöver ett annat fundament än traditionens, för att vår disciplin ska ha något att tillföra till de utmaningar som globala ekologiska och ekonomiska förhållanden ställer oss inför.

Vi i västvärlden i dag lever våra liv i ett samhälle där den dualistiska föreställningen ”mind-body” har gjorts mer eller mindre till en realitet. Och det har också varit syftet med det moderna projektet; att frigöra oss från natur och kropp så att vi inte är underlagda dess premisser. Industrialism och teknologi utgjorde ett löfte om kontroll och exploatering av naturen och dess resurser. Medicin och vetenskap kunde bidra med det motsvarande när det gällde kroppen. Fysiska hinder för personlig och samhällelig utveckling skulle bort. Intelletet (mind) skulle frikopplas från kroppens och naturens ok. Som disciplin har sociologi utvecklats parallellt med och som ett svar på denna utveckling. Det är individen – utan kropp och natur – som är aktören i mainstream-sociologisk teori om samhällets struktur och funktionssätt. Kropp och natur blir då på sin höjd förstått som ett tema/objekt för aktören och samhället, som något utanförliggande (som stör). Teorin om ”rational choice” är en god illustration och man skulle faktiskt kunna hävda att den har blivit mer och mer giltig, som representant för en önskad utveckling. Hur kan vi då utveckla en sociologisk teori för en annan typ av samhälle, en sociologisk teori som placerar kropp och natur i själva kärnan av vårt tänkande?

Så länge vi sociologer inte problematiserar mind-body/nature-dualismen utan tar den för given i vår forskning, så bidrar vi till att reproducera en förståelse av verkligheten som gör att vi tror att vi kan fortsätta att negligera kropp och natur. Det behövs en annan förståelse och andra redskap för att vi ska se att vi är kroppar i en natur, där samhandling och förändring är nyckelbegrepp. För att upptäcka detta i vardagen och visa hur nivåer där hänger samman, det lokala i det globala, och vice versa, behöver vi metodologiska angreppssätt som minnesarbete och institutionell etnografi. De är naturligtvis inte det enda svaret, men det är det jag kan ge här och nu.

Gränser, gränsliv och gränsöverskridande

Mina erfarenheter, personliga såväl som akademiska, säger mig att vi behöver gränser för att problematisera det vi tar för givet, så att vi kan överskrida dem och lära oss att leva och känna oss hemma i ett gränsliv. Som kvinna i akademien har jag aldrig kunnat ta varken kvinno- eller akademikerrollen för givet. Jag har känt mig tvungen att överskrida dessa gränser utan att jag önskat att överge rollerna. Detsamma gäller för den sociologiska disciplinen. Det är när jag utprövat tvärvetenskapliga angreppssätt och deltagit i tvärvetenskapliga miljöer, som jag på allvar sett poängen med sociologin, och dess gränser. I dag framstår dessa gränser som viktiga att bevaka gentemot välfärdsstatens styrningsiver som tenderar att förvandla oss alla till dess lydiga hantlangare. Det är inte dessa gränser vi i dag behöver överskrida men i stället de som utgör fundamentet i vår disciplin; dualismen mind-body/nature. Det är ett gränsöverskridande innanför sociologin som skulle göra oss redo för den fight som dagens globala ekonomiska klimatsituation ställer oss inför.

Referenser

- Aubert, Vilhelm (2012, nyutgåva) En problemorientert empirisme, i Hans Erik Næss & Willy Pedersen (red.), *Merkesteiner i norsk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brantsæter, Marianne & Widerberg, Karin (1992) *Seks i arbeid(et)*. Oslo: Tiden Norsk forlag.
- Haug, Frigga (1985) *Female Sexualization*. London: Verso.
- Kjeldstadli, Knut (2010) *Akademisk Kapitalisme*. Oslo: Res Publica.
- Millet, Kate (1971) *Sexualpolitiken*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Mjöset, Lars (1991) *Kontroverser i norsk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Slagstad, Rune (2000) *Kunnskapens hus*. Oslo: Pax forlag.
- Smith, Dorothy E. (1996) Telling the Truth after Postmodernism, *Symbolic Interactionism* Vol. 19, no 3.
- Smith, Dorothy E. 2005 *Institutional Ethnography: a Sociology for People*. Oxford: Alta Mira Press.
- Widerberg, Karin (2014) Timeregnskapets Akademia – En institusjonell etnografisk studie av et styringsinstrument, i Finstad, Liv & Heidi Mork Lomell (red.), *Motmøle. En antologi til Kjersti Ericsson, Cecilie Høigård og Guri Larsen*. Oslo: Novus forlag.

- Widerberg, Karin (2008) For the Sake of Knowledge: Exploring Memory work in Research and Teaching, i Adrienne Hyle, Margaret S. Ewing, Diane Montgomery & Judith S. Kaufman (red.), *Dissecting The Mundane. International Perspectives On Memory-Work*. University Press of America.
- Widerberg, Karin (2008) Dorothy E. Smith, i Rob Stones (red.) *Key Sociological Thinkers*. New York: Palgrave Macmillan.
- Widerberg, Karin (2005) Alternativa metoder – alternativa förståelser: att utforska det social och multipla ”jaget” genom minnesarbete, i Åsa Lundqvist m.fl. (red.) *Att utmana vetandets gränser*. Malmö: Liber.
- Widerberg, Karin (1995) *Kunskapens kön*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Widerberg, Karin (1980) *Kvinnor, klasser, lagar 1750–1980*. Stockholm: Liber.
- Widerberg, Karin (1978) *Kvinnans rättsliga och sociala ställning i Sverige 1950–1976*, doktorsavhandling, Lunds universitet.
- Wærness, Kari (2012 nyutgåva) Omsorg og omsorgsarbeid, i Hans Erik Næss & Willy Pedersen (red.) *Merkesteiner i norsk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

KAPITEL 13

Från teoretisk filosofi till empirisk kunskapssociologi

Thomas Brante

DET EKAR ÖDSLIGT när jag går uppför Kungshusets breda, gistna träspiralltrappa till filosofiska institutionen i Lund. Jag har begärt audiens hos professorn i teoretisk filosofi, Sören Halldén. Jag har återvänt till Sverige efter ett års graduate studies i Berkeley med Paul Feyerabend som lärare. Halldén tar emot mig, vi sätter oss, och jag berättar att jag nu har 4 betyg (4 terminer) i teoretisk filosofi och 2 i praktisk filosofi och dessutom diverse kurspoäng från Berkeley, och skulle vilja doktorera i filosofi.

- Vilket ämne hade kandidaten tänkt sig? frågar Halldén.
- Tanken är att utgå från vetenskapsteoretikerna Thomas Kuhns och Paul Feyerabends arbeten.
- Det är metafysik och här sysslar vi inte med sådant, svarar Halldén.
- Nähä, tack då, säger jag och går. Jag går till sociologiska institutionen och knackar på hos professorn där, som heter Joachim Israel, och lägger fram samma sak (vid sidan av filosofin hade jag tagit 3 betyg i sociologi så behörigheten fanns).
- Det går hur fint som helst, välkommen, säger Israel.

Och så blev det. Jag doktorerade genom att göra sociologi av Kuhns och Feyerabends arbeten med hjälp av dels fransk epistemologi, framför allt Louis Althusser, dels amerikanska sociologer som Robert Merton och Arthur Stinchcombe, nordiska sociologer som Johan Galtung och Erik Allard med flera. Resultatet blev, anser jag själv, att Kuhns teori kompletterades med en utveckling av paradigmbegreppets sociala sida, samt att vägar öppnades för att utveckla vetenskapssociologin till ett viktigt för att inte säga nödvändigt perspektiv för att förstå även vetenskapernas kognitiva innehåll.

Relationen mellan samhällsvetenskap/sociologi och vetenskapsteori har ofta varit föremål för intensiv debatt gällande vilka epistemologiska glas-

ögon som är de rätta för oss. Detta gränssnitt mellan sociologi och vetenskapsteori har utgjort en av några huvudfårar i min akademiska bana och jag låter det vara en röd tråd i det följande.

Men jag börjar lite tidigare. Sjuttioalet var det decennium då akademien politiserades. Det blev till och med svårt att tänka sociologi i ren form, utan politiska förtecken. Ämnet ansågs innehålla politiskt baserade teoretiska konflikter, eller olika skolor, där anhängarna utgjorde motståndare som betraktade varandra med ömsesidigt förakt. I Lund gick skiljelinjer mellan marxism versus borgerlig sociologi, inom marxismen mellan de ”kritiska” och ”vetenskapliga” varianterna, och utifrån klassikerna stod valet mellan den (påstått) konservativa Durkheim, den liberale Weber och den radikale Marx. Även om man i efterhand kan rodna lite skamset när man erinrar sig de största överdrifterna i de debatter som följde, var det ändå så att man slipades i argumenteringens ädla konst, och läste verkligen klassikerna ytterst noga.

Miljön i Lund under 1970-talet var minst sagt brokig. Kring Lundagård och framför allt mötesplatsen det stora caféet Athen fanns studentvänstern – allt från VPK till KPMLr och rebelliska smågrupper på den absurt yttersta vänsterkanten, tillsammans med blixtschackmästare, haschförsäljare, buddhister, anarkistiska tavelnedskärare, vanliga ölhävare, tjejjägare, studentmössabrännare, skådespelare, poeter, Sartreianer och andra djupingar av alla sorter – och en hel del sociologer. *Alternativ* eftersöktes och praktiserades gällande allt från livsstilar och kultur i vid mening till akademien och sociologin.

Jag hade kommit, eller blivit nertvingad, till Lund från Eskilstuna där jag gått i skolan tillsammans med arbetarklassens barn (själv dock från medelklassen, fadern överläkare), en miljö jag minns som präglad av raket, ärlighet, kamratanda, tuffhet och framför allt en enorm mängd humor. Kontrasten med den akademiska jargongen i Lund kunde knappast ha varit större, där ordekvilibris och en snirklig humor var förhärskande (om man över huvud taget kan tala om humor i samhällsvetenskapernas allvarliga vänsterkretsar). Så det ”habitus” jag hade varit på väg att förvärva fick sig en rejäl törn. Ett ben i det akademiska Lund och ett ben i det proletära Eskilstuna, och så är det kanske fortfarande. Identiteten blev därmed något fragmenterad vilket resulterade i att jag förhöll mig tämligen perifer till både vänstern och akademien, även om jag deltog.

Filosofi och sociologi

Identitetssökandet gjorde att jag efter lite matematik började läsa filosofi. Jag sökte inget mindre än meningen med livet och tänkte att filosofin om något ämne borde ha svaret, men tyvärr fanns det ingen sådan kurs. Där- emot ingick logik, vars ovedersäglighet och renhet fascinerade mig (bara en sådan sak som ”Om A så B; A är fallet; alltså B”), och även vetenskapsteori, som blev mitt stora intresse. Ett skäl till detta kan ha varit flytten från Eskilstuna till akademien, den senares gemensamma nämnare är ju ”vetenskap” och vad är nu det egentligen?

Vetenskapsteorin i Lund, och Sverige, byggde framför allt på analytisk filosofi och semantik, och var ”positivistisk.” Carl Hempels *Philosophy of Science* var en grundbult i de flesta kurser – ett verk som är beundransvärt i sin enkelhet och klarhet. Redan då började jag dock bli kritisk; det fanns för många påståenden om de neutrala observationernas primat och om förekomsten av universella lagar och annat som störde, som Karl Poppers försök att dra en skarp och omutlig demarkationslinje mellan vetenskap och andra kunskapsformer.

Min tveksamma hållning till positivismen spädades på av 1970-talets olika trender. Inom filosofin fanns det motståndsrörelser, främst kring tidskriften *Häftet för kritiska studier* och gruppen *Unga filosofer* i Stockholm. Så jag spenderade ett år i Stockholm, eftersom *Unga filosofer-gänget* också undervisade i filosofi där. Även inom sociologin bekämpades positivismens metodföreskrifter och alternativ utvecklades, inte minst olika typer av marxistisk vetenskapsteori (subjektivistiska, objektivistiska), och seminarier med titlar som ”Marxism och positivism” var ymnigt förekommande. Jag följde dem alla, och skrev så småningom några artiklar i ”*Häftet*.” Jag blev också redaktionsmedlem i tidskriften *Zenit*.

Så upptäckte jag Paul Feyerabends arbeten, vilket blev en vändpunkt. Hans skarpsinniga, ofta roliga men skoningslösa nedsabbling av positivismen och i synnerhet Karl Poppers ”kritiska rationalism” gjorde att allt föll på plats. Observationer och fakta är teoriberoende, teorier är underbestämda av fakta, vetenskapen är ett rakt igenom elitistiskt företag, vetenskapen är en tradition av många och inte nödvändigtvis en bättre kunskapsform, sannolikt är det tvärtom. Jag slukade allt, lyckades ordna ett stipendium till Berkeley och blev antagen till Feyerabends seminarier. Det var en drillning i argumentation på världsmästarnivå. När vädret så tillät, och det var

ofta, satt vi i en liten ring på en solindräckt gräsmatta utanför filosofiflyggnaden. Feyerabend var omöjlig att slå i en diskussion, alla försökte och alla blev besegrade, om än på eleganta och charmiga sätt. Åter i Sverige översatte jag hans *Against Method* till svenska.

Men Feyerabend gick väl långt för min smak. Ja, observationer är teoriberoende, men är inte teorier observationsberoende? Och är trots allt inte observationer också effekter av signaler från verkligheten? Detta har alltid stört mig. Utifrån vissa premisser går det att resonera sig fram till att vi aldrig kan ha faktisk kunskap om yttvärlden (vi är ju fångar i våra kulturer, språk, teorier och förväntningar), eller till och med att verkligheten existerar endast i våra huvuden – men då är det dags att fundera igenom premiserna. (Eller är detta motstånd mot idealismen också en effekt av mina rötter i Eskilstuna?)

Efterhand fanns det en annan vetenskapsteoretiker och –historiker som framstod som allt mer intressant och som jag kan kalla min andlige fader, nämligen Feyerabends kompis Thomas Kuhn. Han passade i många avseenden bättre för mig, som ju skulle doktorera i sociologi. Kuhns paradigmteori lyckas, menar jag, kombinera teorier om att våra observationer är teoristyrda med (visserligen svaga) realistiska grundantaganden. Vidare öppnar paradigmteorin för det sociala, alltså för sociologin, på intressanta sätt som gör att en kunskapssociologisk ansats till vetenskapen blir naturlig, något som också utvecklades av vetenskapssociologerna i Edinburgh-gruppen och ”det starka programmet” och gav upphov till ”post-kuhnska” vetenskapsstudier med den geniale David Bloor som ånglösk. Vidare kunde Kuhns teori användas för att analysera sociologin, eftersom sociologin med sina konkurrerande skolbildningar framstod som typiskt flerparadigmatisk. Dyligt gjorde att paradigmteorin kunde förbättras med hjälp av sociologisk och även psykologisk teori, vilket gav material och instrument för min avhandling, flera senare verk och empiriska undersökningar. En målsättning var att formulera ett program för en ”empirisk vetenskapsteori.”

Under 1970–1990-talen exploderade vetenskapsteorin i skolor under banneret ”låt hundra blommor blomma”, som hermeneutiska, fenomenologiska, interaktionistiska, freudska och andra ansatser, kanske framförallt den konstruktivistiska. Gemensamt för dem var den antipositivistiska utgångspunkten och i de flesta fall en klar subjektivism och stark relativism. Positivismen var allas ärkefiende, och den blev alltmer till en ”straw man” som svårligen kunde jämföras med den logiska positivismens ursprungliga filo-

sofi och postulat. Vetenskapssociologin å sin sida utvecklades mot mikroanalyser, som etnografiska studier av laboratorier, med Bruno Latour som förgrundsgestalt.

Situationen i Lund efter avhandlingen blev för min del alltmer ohållbar. Joachim Israel, som då hade blivit helt dominerande på institutionen, menade att all sociologi måste börja med analyser av språket, något jag argumenterade emot så gott jag kunde på diverse seminarier, vilket ledde till en lång och obehaglig ovänskap. Jag ansåg att jag inte kunde vara kvar och sökte en forskarassistent i Göteborg samtidigt som jag begav mig till University of Lancaster, England. John Hughes och jag gjorde en "swap", innebärande att jag tog över hans jobb (och hus) och han tog mitt jobb (och lägenhet). Så jag var "lecturer" där i ett år under 1984, och tillbringade en stor del av tiden med att diskutera "den oorganiserade kapitalismen" tillsammans med kollegerna i Lancaster. Hemkommen fick jag forskarassistenttjänsten och kunde lämna Lund.

I Göteborg möttes jag av ett fantastiskt bra klimat, såväl forskningsmässigt som kollegialt och kamratligt. Edmund Dahlström, Rita Liljeström och Bengt Rundblad var professorerna, och de stod för öppenhet och samverkan. Kunskapssociologin växte fram som ett betydelsefullt forskningsområde vid institutionen. Jag började också samarbeta med Aant Elzinga och Margareta Hallberg, som var tongivande vid den vetenskapsteoretiska institutionen, med speciellt fokus på relationen mellan vetenskap och politik. Vi byggde upp en tvärvetenskaplig seminarierie och organiserade varje år internationella konferenser vid Inter-University Centre i Dubrovnik dit vi bjöd in ämnenas fixstjärnor. Dubrovnikmötena blev till ett slags intellektuella semestrar med seminarier dagtid och fortsatta debatter kvällar och nätter invid Adriatiska havets svarta vatten. Vi grundade också en tidskrift vid namn VEST (ett namn som ska avspegla göteborgshumor, dvs. det står för både VEtenskapsSTudier och geografiskt läge). Eftersom tidskriften inledningsvis fick ytterst få manus skrev vi, gruppen kring VEST, det mesta själva. Under den här tiden var jag också redaktör för Sociologisk forskning. Inskickade manus gav en god inblick i den svenska sociologins vetenskapliga status och dess tilltagande fragmentering, eller kanske snarare försök till nyorientering, bland annat genom att introducera kontinental samhällsfilosofi (Habermas, Foucault m.fl.), vilket mötte visst motstånd från den äldre generationen av etablerade professorer. (Oförståelse och konflikter uppstår ofta mellan generationer, och jag har uppnått den ålder då jag med viss

skepsis beskådar entusiastiska försök till sociologiska nydaningar; mer om detta strax.)

Den traditionella vetenskapsteorin förstår vetenskapens utveckling som autonom; dess kognitiva innehåll befläckas inte av externa, sociala faktorer. Kunskapssociologi kombinerad med vetenskapsteori gör inte det antagandet utan undersöker tvärtom hur det sociala påverkar det kognitiva. Denna forskningsansats gick under namnet ”sociology of scientific knowledge.” Den förgrenades i flera olika program men har nu nått viss enhet under den tvärvetenskapliga paraplybeteckningen STS, *Science & Technology Studies*.

Vetenskapsbaserade kontroverser

Under perioder av normalvetenskap, då konsensus råder i forskarsamhället, kan det traditionella antagandet om kognitiv autonomi framstå som rimligt; det finns ett *doxa*, ett försanthållande som framstår som en naturlig och självklar sanning. Ett sätt att komma under denna yta av ”impression management” borde vara att studera vetenskaper under perioder av konflikt, då forskarsamhället är delat i läger; som både historien och vår tid visar kan inte konflikter inom forskningen ses som undantag. Vår tid präglas som bekant av kontroverser kring allt från energi, klimat, miljö, teknologi, hälsa och sjukdom, avvikande beteende, kriminalitet, ekonomi, EU-frågan och så vidare. Utgången av kontroverserna är av enorm betydelse för samhällsutvecklingen. Så vore inte ett ämne eller program kallat ”studier av vetenskapsbaserade kontroverser”, inriktat på polariseringar inom forskarvärlden, ett fruktbart sätt att analysera vetenskapens sociala grunder och därigenom utveckla en empirisk vetenskapsteori som är politiskt och samhällsrelaterat relevant?

Utgångspunkten för min del var den förment naiva frågan: om vetenskapen är neutral och objektiv, hur kommer det sig då att forskare med samma utbildning och samma teorier och fakta framför ögonen kan nå diametralt motsatta slutsatser? Måste inte sociala faktorer som lojaliteter och intressen, kanske på omedvetna sätt, inverka och utgöra delar av förklaringen? Och måste inte då sociologisk teori som organisationsteori, institutionell teori och socialpsykologi vara väsentliga för förklaringen av vetenskapernas kognitiva utveckling? Jag hade tidigare skrivit en bok som analyserade den svenska kontroversen om kärnkraftens vara eller icke-vara bland experter inom fysik och kemi. Tillsammans med Aant och Margareta skrev

jag nu flera artiklar som tog upp teorier och empiriska fall, och med Steve Fuller redigerade jag en antologi om vetenskapliga kontroverser med titeln *Controversial Science: From Content to Contention*. Jag försökte sprida idén till andra forskare genom en serie föredrag och forskningsansökningar. Det gick dock inget vidare, så jag avslutade det hela med en bok som handlar om kontroversen om elöverkänslighet – även om detta bara är ett exempel, själva den kunskapssociologiska ansatsen och teoriutvecklingen kring kontroverser var det primära för mig.

Senare – en bit in på 2000-talet – drogs jag själv in i en ganska otäck kontrovers som handlade om DAMP och ADHD, med sociologen Eva Kärfve i ena hörnet och neuropsykiatrikern Christopher Gillberg med flera i det andra. I den kontroversen, som ytterst stod mellan två förklaringsmodeller, den biomedicinska eller neuropsykiatriska å ena sidan och den samhällsvetenskapliga eller psykosociala å den andra, alltså om jurisdiktionen över ett problemområde, bekräftades med råge allt vad jag tidigare skrivit om kontroverser. Kontroverser avgörs sällan av rena argument eller ”fynd” utan genom makt. De präglas på ytan av oförståelse, indignation och förolämpningar, av att de båda sidorna på olika sätt försöker undergräva den andra sidans trovärdighet, samt av mobilisering och alliansbildningar. Segrarna bildar en ”sanningsregim” i Foucaults mening; med hjälp av politiska och ekonomiska allianser (exempelvis med läkemedelsbolag) lyckas en sida genomtrumfa och institutionalisera sitt ”paradigm” – ibland på bekostnad av vetenskaplig akribi. Om Eva Kärfve besegrades så var det inte av argument utan av ett politiskt dominansförhållande.

Professioner och professurer

Tillbaka till 90-talet. Det samhällsskikt som kallas professioner utgör i dag 15–20 % av den totala arbetskraften. De kan definieras som vetenskapsbaserade yrken, och därmed ligger professionsstudier inte långt ifrån vetenskapsstudier. Jag hade skrivit en artikel kallad ”Sociologiska perspektiv på professioner”, och den var förmodligen orsaken till att jag blev inbjuden till en seminarierie i Uppsala där de internationellt mest välrenommerade forskarna samt några svenskar i ämnet var samlade. Seminarierien pågick cirka 2 år och resulterade i två välkända volymer redigerade av Rolf Torstendahl och Michael Burrage. Jag blev också inbjuden som ”fellow” till Kollegiet i samhällsforskning (SCAS) under ett år. Det innebar att mitt fokus

flyttades till forskning om professioner, detta gåtfulla och för samhällets välstånd helt centrala skikt med sin egen föregivet speciella ”logik”, skild från marknadens och byråkratins logiker. Vad de yrken har gemensamt som berättigar ett enhetligt begrepp, vilka samhällsfunktioner de egentligen har (är de smörjoljan i samhällsmaskineriet?), vilken dynamik som ligger bakom deras agerande (altruism eller kollektiv egoism?) kan man fundera länge på, och det gör professionsforskare. Jag skrev några artiklar till och lämnade sedan ämnet för att återvända till det tio år senare, och forskar för närvarande om ”Det professionella landskapet i Sverige” tillsammans med ett större antal kolleger.

Under 1990-talet började jag också fundera på om det inte var dags att bli professor. Jag sökte en professur i Uppsala med 75 % tjänstgöring i Örebro, fick den och flyttade till Örebro. Där möttes jag av ett gäng mycket duktiga och kreativa sociologer, vi samarbetade fint och byggde upp en bra forskarutbildning. Vi tänkte oss sociologins uppgifter och samhällets natur på snarlika sätt, vilket kanske kan förklaras geografiskt och kulturellt: det är endast 8 mil mellan Örebro och Eskilstuna. Rektor var matematikern Ingemar Lind, en person som förstod att forskning kräver akademisk frihet och dessutom framförde den sympatiska åsikten att samhällsvetenskaperna innehar det för samhällsutvecklingen viktigaste forskningsområdet, vilket präglade Örebro och gjorde det unikt under några år. Jag hade också sökt professuren i Lund och fick den två år efter att jag börjat i Uppsala och Örebro. Det försatte mig i ett svårt dilemma, men av skäl som jag inte går in på här valde jag till sist Lund.

Det är omvittnat att en professorstjänst innebär att tiden för forskning krymper till förmån för organisering och administration. Man slukas lätt av administrativa och utbildande uppgifter. Så var fallet även för min del. Jag lade ner massor med tid på sådant som att bygga utbildningar och kurser, starta en forskarskola kallad Demokratins villkor i Örebro, vara ordförande i Sveriges Sociologförbund under några år, arrangera sociologins årsmöten, organisera doktorandkurser och seminarier, närvara vid otaliga möten, försöka ”nätverka” med makten i Stockholm, försöka riva murarna mellan de insulära institutionerna vid Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund, och mycket mera. Varje sådan uppgift framstår vid tidpunkten ifråga som angelägen, ibland nödvändig, och ofta som en intressant utmaning. Samtidigt blir tillvaron splittrad och ett även för många akademiker välkänt problem börjar dominera ens liv, nämligen att få tiden att räcka till.

Dagens vetenskapsteori och sociologi

Sammanfattningsvis kan man säga att vetenskapsteori för samhällsvetare grovt sett har utvecklats från positivism till olika former av relativism, och numera kan den sociala konstruktivismen sägas vara dominerande. För egen del kallar jag mig realist, som åtminstone delvis kan förstås som en syntes mellan delar av positivismen (framför allt den naturvetenskapliga inspirationen och kravet på entydiga definitioner) och en svag form av konstruktivism. Jag har aldrig kunnat förlika mig med vare sig positivismen eller konstruktivismen i dess starkare varianter (är det återigen den spontana Eskilstunamaterialismen som spökar?). Därför var Roy Bhaskars och Andrew Sayers arbeten välgörande, och även amerikanska realister som Ronald Giere, Nancy Cartwright och Ian Hacking, samt den svenske vetenskapsteoretikern Ingvar Johansson. Men realismen har haft ett jämförelsevis mindre genomslag i samhällsvetenskaperna.

Moderna realister kännetecknas bland annat av att de ser *förklaring* som all vetenskaps yttersta syfte och att de därför strävar efter att identifiera *kausala mekanismer*. Några kända realister inom sociologin är därmed Charles Tilly, Immanuel Wallerstein, Pierre Bourdieu, Margaret Archer, Randall Collins med flera. (Jag skulle också räkna Foucault som realist – han blev shanghajad av postmodernisterna – men det är en annan historia.)

Vetenskapsteori för samhällsvetare domineras alltså i dag av konstruktivismen och de sociologiska skolbildningarna har följt en parallell utveckling, från positivism över strukturalism och funktionalism till dagens pallett av mjukare metoder och ansatser, där diskursanalys, narrativ sociologi, kultursociologi, aktörsperspektiv och mikrosociologi tenderar att dominera.

Dessa senare ansatser har gett mycket intressant och bra kunskap. Ett problem för sociologin, oavsett föredragna epistemologier, är dock enligt min mening att fragmenteringen av ansatser försvårar kumulativiteten, vilket innebär att vi alltför ofta börjar om från början. En lösning kan vara förnyade satsningar på att fördjupa och nyansera allmän sociologisk teori för att skapa robusta och breda gemensamma plattformar utifrån vilka många sociologer kan arbeta empiriskt. Detta därför att, som den tidigare ordföranden i det amerikanska sociologförbundet Janet Salzman Chafetz (1998:1) uttrycker det, och jag håller med:

What makes sociology a discipline is neither our research methods nor our subject matter, both of which we share with a variety of academic and applied fields. Rather, it is the ways in which we interpret, understand, and explain the diverse phenomena we examine – our theories and concepts – that give us relatively unique vantage points and constitute our *raison d'être* as a field of scholarship.

Det är alltså inte några särskilda studieobjekt eller metoder utan i första hand teori som ger sociologin dess legitimitet som vetenskap. Detta märks också vid jämförelser; ofta finner man att andra ämnen lånar teorier och begrepp från sociologin. Och i tvärvetenskapliga sammanhang anser jag att sociologer visar sin styrka i det att de bättre behärskar samhällsvetenskaplig teori än vad man gör i angränsande ämnen. Emellertid, som Richard Swedberg (2012) hävdar, är det inte bara kunskaper i och tillämpningar av teori som är viktigt för den moderna sociologin, utan *teoretiserande* vidareutvecklingar av teori och att skapa ny teori som kan förbättra våra förklaringar av sociala fenomen och processer. Så förhoppningsvis ser sociologin till att vidmakthålla och vidareutveckla sin teoretiska förmåga. (Tilläggas kan att teoretiskt arbete också kräver arbete med att ”konstituera” det som studeras till analyserbara kunskapsobjekt, eller ”ontologiska modeller”, vilket betonats av fransk epistemologi från Durkheim till Bourdieu.)

Naturligtvis är metodfrågor också helt centrala. Här tycks dock sociologin ha nått viss konsensus. Exempelvis är man numera överens om att datainsamling inte bör begränsas till kvantitativ *eller* kvalitativ metod, till distanserade observationer *eller* subjektivt präglade narrativer, till någon form av reduktionism (till exempel metodologisk individualism), till vissa former av hypotesprövning, eller dylikt. Metoder väljs efter uppgiftens art och en hälsosam metodpluralism råder.

Sociologins framtid – möjligheter och hot

Sociologins framtida möjligheter som disciplin är naturligtvis stora på en rad områden. Här fortsätter jag på temat grundläggande utgångspunkter och betydelsen av generell teori och nämner i all hast bara två av mina käpphästar vad gäller ramarna för sociologisk analys, vilket jag brukar tjata om under vissa föreläsningar på C-nivån. Det rör sig om två begreppsliga triader som hjälper till att bibehålla sociologins spännvidd.

För det första: det sociala delas ofta upp i tre (eller fler) nivåer, kallade makro (breda samhällsstrukturer, internationellt och nationellt), meso (organisationer, institutioner, nätverk och ”middle-range theory”) och mikro (interpersonella relationer, individ och identitet); nivåer som har en relativ autonomi och inte kan reduceras till varandra (även om det finns epistemologer som försöker, med hjälp av exempelvis teorier om rationella val, där alla nivåer tänks kunna förklaras av individnivån). Jag tror att det är helt centralt för sociologins framtid att teorier och forskning om samtliga nivåer får utrymme och resurser att utvecklas parallellt, och även samspelet mellan dem. Det vill säga; teoriutveckling och identifiering av orsaksförhållanden på samtliga nivåer är nödvändigt för att sociologin ska kunna bevara sin klassiska bredd.

För det andra: tre absolut grundläggande begrepp i sociologi/samhällsvetenskap är social struktur (exempelvis objektiva dominans- och underordningsförhållanden), kulturellt schema (förståelseformer uttryckta i symboler som språket; världsbilder) och aktör (individer, kollektiva aktörer). Även här är det centralt att teorier utvecklas om samtliga företeelser, och även relationerna mellan dem, uttryckt i begreppspar som aktör/struktur. Exempelvis kan inte ett rent aktörsperspektiv eller en ren kulturteori ge korrekta förklaringar om inte de företeelser som ska förklaras eller förstås placeras i sina kontexter, som strukturella ojämlikheter och maktförhållanden. Det omvända gäller också. Sociologin bör naturligtvis gå in på detaljer men också bevara det bredare perspektivet och inbegripa kontexter. Det gäller allt från omfattande ojämlikheter avseende klass, kön och etnicitet till frågan om förekomsten av ADHD hos ett enskilt skolbarn. Sociologins klassiska styrka är, som Janet Saltzman Chafetz skriver, att den behärskar teori, men jag vill tillägga att ett annat klassiskt särdrag är att den inplaceras det atomära i en större helhet.

Men detta kommer säkerligen, som det heter, att ”ordna sig” – sociologin har en tendens att svänga åt ytterligheter men också att nå balans. Om det finns något hot mot svensk (och annan) sociologi så är det nog inte internt utan externt, och härrör ur universitetens nya styrformer och nya ”incitamentsstrukturer”, tagna från medicin och naturvetenskap. Hur bra är det att sociologer helt inriktas på att publicera artiklar i internationella tidskrifter där strikta regler råder vad avser artikelns disposition, referenser, antal ord (numera ofta inte över 6000 ord) med mera? Om detta är enda meriteringsnorm och eftersom form påverkar innehåll, finns risken att även

den sociologiska forskningen strömlinjeformas.⁵³ Men sociologin behöver många publiceringssätt, möjligheter att fördjupa sig och att utveckla långa resonemang.

Detta kapitel har haft relationen mellan vetenskapsteori och sociologi, eller mer allmänt mellan filosofi och empirisk forskning, som röd tråd. Jag startade min akademiska bana från den abstrakta, filosofiska nivån och närmade mig succesivt det empiriska. Den vägen har många sociologer tagit, som Marx, Mead och Bourdieu, för att bara nämna tre, och utan övriga jämförelser. Andra har tagit motsatt väg, dvs. startat i sin egen och andras empiriska forskning för att senare reflektera, dra mer generella slutsatser och bygga abstrakt teori och metodologi. Båda vägarna är fullt möjliga och givande, men ger ofta olika resultat.

Värdet av detta gränssnitt mellan vetenskapsteori och sociologi, eller kanske snarare ”gränsland” därför att det är en plats med också egna begrepp, teorier och frågor, är av flera slag. Där finns utrymme och verktyg för analyser av domänontologiska antaganden, epistemologiska argument och metodologiska jämförelser, och även reflektion över frågan om sociologins syfte och målsättning. Domänen med dess metateoretiska språk möjliggör överblick och kritisk distans. Och det mer abstrakta kan ge nya infallsvinklar och insikter; nya idéer som vägleder empirisk forskning.

Så även om det inte alltid är enkelt att se den omedelbara nyttan av vetenskapsteori, så tror jag att den indirekta nyttan av att då och då befinna sig i gränslandet mellan sociologi och vetenskapsteori är avsevärd, och det gäller inte bara för sociologi och samhällsvetenskap utan all forskning.

Referenser

- Saltzman Chafetz, J. (1998) ”Message from the Chair: Communicating with Non-Theorists.” *Perspectives. American Sociological Association, Newsletter*.
- Swedberg, R. (2012) ”Theorizing in sociology and social science: turning to the context of discovery.” *Theory and Society* 41: 1–40.

53 Det heter ju att Einstein aldrig antagits på ett universitet givet dagens kriterier. Man kan tillfoga att Johan Asplund inte kommit in på forskarutbildningen i sociologi, och i humaniora gäller detsamma för Sven-Eric Liedman.

KAPITEL 14

Sociologin kommer igen

Göran Ahrne

Sociologi i Sverige

Det finns ingen "svensk" sociologi. Om man ser till den sociologiska forskning som gjorts och görs i Sverige är den i sina grundvalar inspirerad och påverkad av sociologi som görs på andra ställen i världen. Teorier, metoder, perspektiv, modevägor kommer från andra håll och det finns också sociologisk forskning som har gjorts i Sverige som haft inflytande utanför vårt lands gränser. Jag tycker därför att man hellre bör tala om sociologi i Sverige än om svensk sociologi. Och i Sverige har den sociologiska forskningen en egen historia. Enklast är det att jämföra med de andra nordiska länderna. Även om likheterna överväger finns det förvånansvärt stora skillnader i fråga om hur den akademiska sociologin introducerats, byggts upp och utvecklats, bland annat beroende på hur den finansierats, universitetsorganisationens utveckling och politiska konjunkturen. Men det här ska handla om sociologin i Sverige och min inblandning i den.

I några tidigare skrifter (Ahrne 1997, 2007) har jag beskrivit utvecklingen av sociologin i Sverige i tre faser (årtalen är ungefärliga): 1) 1947–1965, 2) 1965–1985, 3) 1985 –. Jag tror absolut att det är riktigt att sociologin i Sverige i större utsträckning än i de andra nordiska länderna präglades av ett nära och ganska gott förhållande till stat och myndigheter (Allardt 1987). Och detta gäller särskilt de två första perioderna. Sedan mitten av 1980-talet verkar sociologin ha blivit mindre intressant. Det tydligaste tecknet på det minskade förtroendet för sociologer var nog den svenska maktutredningen som tillsattes 1985, där knappast några sociologer var inblandade. Möjligen har detta förändrats långsamt under de senaste åren i en för sociologerna positiv riktning.

Uppbyggnaden av den sociologiska forskningen under efterkrigstiden

skedde med starkt statligt stöd även om de resurser som ställdes till sociologernas förfogande var blygsamma. Men ambitionsnivån var hög och det fanns förväntningar om att en positivistiskt inriktad kvantitativ sociologi skulle kunna vara ett redskap för planering och uppbyggnad av det goda och starka samhället. Att förhoppningarna var för högt ställda visade sig dock ganska snart. Redan i början av 1960-talet uttrycktes besvikelser över vad sociologerna åstadkommit eller snarare inte åstadkommit (se t.ex. Himmelstrand 1964). Men sociologin i Sverige fick ett nytt uppsving och ett nytt stöd från statligt och politiskt håll från mitten och slutet av 1960-talet av en socialdemokrati som var starkare än någonsin, och på offensiven. Forskning om företagsdemokrati och välfärdsfrågor blev efterfrågad och den låg i linje med den omsvängning i sociologin (i hela världen) som skedde vid mitten av 1960-talet. Och ambitionsnivån liksom förväntningarna på resultat var alltför högt ställda och sociologerna hade fortfarande ett starkt självförtroende. Även studenterna strömmade till i stora skaror i slutet av 1960-talet.

I början av 1980-talet hade dock kraften i denna andra våg av sociologi ebbat ut. De politiska förhållandena hade förändrats. Sociologer hade på olika sätt varit inblandade i den reformlagstiftning som skedde framför allt i början av 1970-talet och forskningen om arbetslivet skulle byggas ut genom inrättandet av Arbetslivscentrum. Många sociologer trodde på ytterligare reformer och en utökad demokratisering av arbetslivet och talade om arbetets rätt och menade att löntagarfonder var ett sätt att fortsätta på den inslagna vägen. Vad var det som gick snett i sociologin i Sverige under dessa år? Vi såg något annat än det som var på gång. Vi hade en helt annan bild av framtiden. Framför allt överskattade vi den organiserade arbetarrörelsens makt och möjligheter och underskattade grovt företagets vilja och förmåga att göra motstånd när det verkligen gällde.

Vid mitten av 1980-talet hade jag kommit en bit i min karriär som sociolog. Jag var docent, men hade ingen fast anställning. Min utbildning och utveckling som sociolog hade skett inom den andra periodens sociologi och jag hade inspirerats av marxistiskt inriktad sociologi och samhällsvetenskap. I den här texten ska jag försöka väva ihop min egen utveckling som sociolog med sociologins allmänna utveckling och redogöra för hur jag har försökt att förstå och korrigera de misstag och felbedömningar som vi gjorde under 1970-talet. Jag tror fortfarande att vi hade rätt i många saker när det gällde människors upplevelser av arbetsliv och levnadsförhållanden, men på något sätt blev helheten fel och kanske var vi alltför inriktade på helheter, system

och strukturer. Varken kapitalism eller socialism är särskilt fruktbara sociologiska begrepp.

Det långa sjuttioalet

Min första sociologi läste jag i Stockholm hösten 1964, men jag slutade efter en termin. Innan mina återupptagna sociologistudier hade jag läst etnografi (det ämne som efter åtskilliga turer och skandaler blev kulturanthropologi) i Uppsala precis innan de stora konflikterna där bröt ut. Men jag hade också hoppat av etnografen, jobbat på bland annat Uppsala-Ekeby med att packa kakelplattor, som efterfrågades till byggandet av miljonprogrammets lägenheter och varit vaktmästare vid några turistföreningsstationer för att hösten-vintern 1967–1968 resa och vara på arbetsläger i Indien och på Ceylon (numera Sri Lanka).

Det var i januari 1968 i ett bibliotek hos en rik trotskistisk journalist i Colombo, som jag fick ett förnyat intresse för sociologi. Vi sov fyra personer i detta bibliotek; jag och min fru samt en japansk och en belgisk volontär i vår ålder. Ovanför min säng, eller var det en madrass, råkade jag hitta och började läsa *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Efter några månader på resa i Väst- och Sydasiens måste det ha varit rätt tid och plats att läsa den boken. Jag blev klar över att jag ville fortsätta med sociologi hellre än etnografi eller antropologi. I första hand måste man förstå samhället där man vuxit upp innan man kan förstå något annat.

Jag började läsa sociologi igen i Uppsala hösten 1968. Till skillnad från hur det hade varit i Stockholm fyra år tidigare och till skillnad från hur Johan Asplund (1987) beskriver miljön i Uppsala under början av 1960-talet var sociologiska institutionen i Uppsala i slutet av samma årtionde en oerhört stimulerande miljö. Även om långtifrån alla studenter verkade så väldigt intresserade fanns det möjligheter att ta del av och i ett stort utbud av tankar och idéer i de olika arbetsgrupper som hade bildats.

Innan jag började på trebetygskursen på sociologen läste jag en termin nationalekonomi och deltog även där i en nybildad arbetsgrupp. Det var mycket på gång. Min uppsats hade titeln ”Ekonomisk teori och sociologisk metod: konsumtionssociologi”. Jag hade Kaj Håkansson som handledare, men han fick kämpa hårt för att få uppsatsen godkänd. Det fanns också ett starkt motstånd mot det som var på gång från dem som var etablerade på institutionen sedan några år tillbaka.

När jag till sist hade fått uppsatsen godkänd var det sommaren 1970. Av en tillfällighet såg jag en handskriven lapp på en anslagstavla på sociologen om att Sten Johansson sökte personer för att jobba med att analysera och rapportera om resultat från Levnadsnivåundersökningen som just pågick. Sten och de som jobbade med LNU höll till i lokaler i en gammal lägenhet en bit från sociologen. Efter att ha gjort en skiss på hur jag skulle kunna tänka mig att lägga upp en rapport, fick jag anställning för att skriva om hushållsarbete och dubbelarbete. Kanske inte det roligaste ämnet, men jag var intresserad.

Något som var oerhört givande under de här åren var också kontakten med de representanter för strejkande arbetare som deltagit i den våg av vilda strejker som följt på gruvarbetarstrejken vintern 1969–1970. Vi var några sociologer som deltog i en konferens anordnad av föreningen Verdandi för att sammanfatta erfarenheter från strejkerna, och vi skrev en rapport om detta.

I den intellektuella spänningen mellan Sten Johansson och en del andra yngre marxistiskt influerade forskare på sociologen uppstod många laddade teoretiska och politiska diskussioner. För den som stimulerades av konflikter fanns det många tillfällen, men man kunde ändå prata med varandra. Trots mitt jobb med Levnadsnivåundersökningen valde jag att ägna mitt avhandlingsarbete åt en fortsättning på min C-uppsats. Min avhandling fick titeln *Den gyllene kedjan. Studier i arbete och konsumtion* och kom ut 1976. Utifrån ett teoretiskt resonemang byggt på Marxs mervärdesteori visade jag med data från en liten enkät och ett antal intervjuer på människors uttalade önskan om en kortare arbetstid i stället för en ökad konsumtion. Resultaten fick en inte obetydlig uppmärksamhet.

1969 hade Ulf Himmelstrand kommit tillbaka till institutionen som professor efter att ha varit i Nigeria och USA, vilket han skildrat i sina memoarer (Himmelstrand 2000). Han fick den icke avundsvärda uppgiften att försöka få ordning på den nya forskarutbildningen och lite koll på de olika teoretiska strömningar som florerade. Han klarade av det ganska hyfsat genom en kombination av upphöjd tolerans och tillfälliga utbrott av ilska parat med ett stort antal resor ut i den betydligt mer välkommande omvärlden. Ulf betydde mycket för institutionen de här åren och inte minst för mig. Han stöttade mitt avhandlingsarbete och redan innan avhandlingen var godkänd hade jag fått anställning som forskningsassistent inom det projekt som han efter långa förberedelser och mycket diskussioner på institu-

tionen drog igång 1975 med finansiering från Riksbankens Jubileumsfond. Projektets officiella rubrik var ”Samhällsförändring i Sverige”, men allmänt kallades det för Sverige-projektet.

Slutrapporten från ”Sverige-projektet” blev boken *Beyond Welfare Capitalism. Issues, Actors and Forces in Societal Change* (Himmelstrand m.fl. 1981). Den uppvisar mycket av det som hade gått snett med sociologin i slutet av 1970-talet, alltså en oerhörd överskattning av arbetarklassens och arbetarrörelsens framtida styrka och en motsvarande underskattning av kapitalägarnas och företagsledarnas långsiktiga maktpotential (a.a. s. 252–253). Dessutom uttrycktes i boken en stor optimism om möjligheterna att introducera och implementera de organisatoriska innovationer som skulle krävas för att kunna förverkliga en ekonomisk demokrati. Den relativt svaga motståndsvilja som vi trodde oss se i svaren på en survey till företagsledare visade sig ganska ihålig – bara ett par år senare när företagarnas massiva protester mot löntagarfonderna manifesterade sig i den så kallade 4-oktoberrörelsen. Och dessutom hade man ju möjligheter att både flytta kapital och företag någon annanstans. Kanske lät företagsledarna sina sekreterare besvara våra frågeformulär.

Efter några år som forskningsassistent åt Ulf Himmelstrand fick jag efter många konflikter och ett starkt stöd från Ulfs sida en forskarassistenttjänst. Det var en sorts post doc-tjänst som man kunde få utan att behöva formulera några nya forskningsprogram utan bara genom tidigare meriter. Den tjänsten gav mig möjligheter att sitta ner och läsa lite mer fritt och förutsättningslöst än jag hade kunnat tidigare.

Eftertankens kranka blekhet

Bland annat började jag intressera mig för en del fenomenologi och etnometodologi och jag läste Alfred Schutz. Men den bok som kom att göra störst intryck på mig då var Jean-Paul Sartres *Critique of Dialectical Reason* som gavs ut av New Left Books 1976. Den publicerades ursprungligen i Frankrike 1960. Sartres kritik av det dialektiska förnuftet är delvis en uppgörelse med marxismen, främst föranledd av händelserna i Ungern 1956. I teoretiska termer skulle man kunna beskriva boken som en fenomenologisk tolkning av marxismen, marxismen ur ett livsvärldsperspektiv. Hur mycket kan man egentligen förklara av enskilda människors handlingar utifrån marxistisk teori? Men det är än mer en diskus-

sion om individuella handlingars betydelse och möjligheter i allmänhet. Här finns en anknytning till existentialismen, men det är en uppochnedvänd existentialism. Den frihet som varje människa har är svår att hantera och ytterst begränsad, men den finns.

För mig gav boken öppningen till ett sätt att hantera frågor om individ och samhällsstruktur som låg i luften vid denna tid, men det var innan Habermas publicerade sin teori om det kommunikativa handlandet och innan Giddens kom med sin struktureringsteori. Det var inspirationen från Sartre som fick mig att skriva *Vardagsverklighet och struktur* som kom ut 1981, samma år som *Beyond Welfare Capitalism*.

Sartres analys börjar och slutar med människor, men det är inte den ensamma människan – inte Individen med stort I – som är historiens subjekt utan de många människorna i kamp med och mot varandra för drägliga livsvillkor. En aforistisk formulering hos Sartre är: "If history escapes me it is not because I do not make it; it is because the other is making it as well" (Sartre 1968:88). För Sartre är dialektik inte något metafysiskt begrepp utan finns i människors relationer till varandra. Här laborerar Sartre med begreppen serialitet och den sammansmältande gruppen. Men gruppen innehåller fröet till sin egen upplösning. Återupprättandet av en ny serialitet kan ske på olika sätt och i olika takt men är oundviklig. Han beskriver denna process detaljerat i termer av arbetsfördelning, organisation och institutionalisering. För Sartre framstod organisationer som fallor som man lätt fastnar i.

Betydelsen av organisation kom också in i min forskning på ett annat sätt. Medan jag arbetade med Sverige-projektet blev jag engagerad i Erik Olin Wrights "comparative class project". Han hade kontaktat Ulf Himmelstrand angående möjligheten att göra en klass-survey i Sverige och Ulf bollade över detta till mig. Jag träffade Erik och flera andra sociologer från England, Italien, Tyskland, Kanada, Finland, Norge och några ytterligare länder för att diskutera projektet och sökte pengar för en survey i Sverige. Den genomfördes våren 1981, och hösten 1981 tillbringade jag vid University of Wisconsin i Madison och jobbade med Erik och hans grupp.

Men när man gjorde jämförande studier av klasstrukturen blev det för mig tydligt att själva klasstrukturen inte är så grundläggande som man kanske tror. Hur klasstrukturen ser ut beror på omständigheter som har mycket med organisation att göra. Att det till exempel finns fler förmän och arbetsledare i industrin i USA beror till stor del på hur arbetet organiserades

och på en strategi att skapa karriärvägar för arbetare i USA bland annat för att försvåra det fackliga arbetet (Ahrne & Wright 1983). Och inte är det så stora skillnader i klasstrukturen mellan Sverige och USA (även om det naturligtvis finns skillnader) så att de kan förklara särskilt mycket av de stora skillnaderna i politik och jämlikhet. De skillnader som Erik Wright tryckte på låg främst i den höga fackliga organiseringen i Sverige (se t.ex. Wright 1997).

Även om jag fortfarande är övertygad om att frågor om klass och klass-tillhörighet är centrala i sociologin för att beskriva och förklara människors livsvillkor, tror jag inte analyser av klasstrukturen kan leda så långt om man vill jämföra andra aspekter av den ekonomiska och politiska utvecklingen i olika stater. Och en ännu svårare nöt att knäcka är frågan om förhållandet mellan klass och ett globalt perspektiv. Hur kan man översätta klass-skillnader till globala förhållanden? När sociologer pratar om klasstruktur är den alltid knuten till ett visst "samhälle". I praktiken ett visst land, men hur skulle man kunna tänka sig en global klasstruktur och vad betyder till exempel all migration i detta sammanhang, eller turism för den delen? Det är något som jag grubblat mycket på men aldrig egentligen försökt att skriva om. Men jag tror fortfarande att en jämförelse mellan klasstrukturen i de nordiska länderna är av intresse och att till exempel det faktum att Sverige under 1960-talet hade en större arbetarklass än något annat nordiskt land har haft kan förklara en del av socialdemokratins framgångar i Sverige under denna tid (Ahrne m.fl. 1988).

Efter hand blev jag alltmer klar över att det här med organisation skulle kunna vara en nyckel till att förstå en hel del av vad som hände i Sverige på 1980-talet och också att det är ett sociologiskt fenomen och begrepp som var och är otroligt underutnyttjat. Möjligheterna att förstå och förklara vad människor kan göra tillsammans hänger samman med möjligheterna att organisera.

Mycket av den kritik som i början av 1980-talet riktades mot socialdemokratins försök att reformera Sverige formulerades som en kritik av byråkrati och tröghet. Vid mitten av 1980-talet, kanske med kulmen år 1984, var talet om byråkratisering som hetast. För mig framstod denna fråga som en lämplig ingångspunkt för att se vad som gått snett och varför det inte blev så bra som man kanske hade hoppats. Många var för en utbyggnad av välfärdsstaten i princip, men att bygga upp välfärdsstaten är också en fråga om organisation. Och som Stefan Svallfors visade i sin undersökning *Vem älskar*

väl-färdsstaten (1989) finns det just en ambivalent inställning till välfärdsstaten. Många gillar utökade sociala rättigheter men många ogillar också den administrativa sidan av välfärdsstaten: krångliga regler, kontroller, blanketter etc. Att titta närmare på byråkratikritiken framstod också för mig som ett sätt att utveckla den marxistiska diskussionen av staten (eller stater som jag egentligen tycker man ska säga) som den till exempel formulerades i Nicos Poulantzas sista bok *State, Power, Socialism* (1978).

Att gå in i byråkratidiskussionen var ett sätt att fokusera detta med organisation. Och det projekt som jag jobbade med under andra halvan av 1980-talet var ett bra tillfälle att få läsa in mig på organisationsteori. Jag blev fascinerad och hittade mycket mer av stort intresse än jag hade väntat mig. Den svepande kritik som sociologer hade riktat mot organisationsteori vid slutet av 1960-talet visade sig vara överdriven. Visst finns det dålig organisationslitteratur. Men det finns också en intressant och kritisk diskussion av såväl möjligheter som svårigheter med att organisera. Tyvärr verkar det dock inte som om sociologer är särskilt intresserade av organisationer. De tycker bättre om nätverk, sociala rörelser eller någon sorts "Gemeinschaft".

Men det är inte heller alla organisationsteoretiker som gillar organisationer. Det dyker hela tiden upp forskare och konsulter som hittar på och lanserar nya begrepp och nya idéer för att inbilla folk att det går att skapa vad man kan kalla "blixtlåslösa organisationer", där allting går av sig självt och alla samarbetar på ett spontant och stimulerande sätt och där det inte behövs några regler eller någon kontroll. I stället talar man om entreprenörer och ledarskap, virtuella och postmoderna organisationer eller nätverk, och många pratar hellre om organisationskultur än om organisationsstruktur. Men för att undvika alla missförstånd vill jag betona att James Marchs och Johan P. Olsens så kallade "garbage can model" för beslutsfattande inte hör till denna kategori av organisatoriska utopier, vilket en del tycks tro. Tvärtom är denna "teori" ett exempel på en kritisk och samtidigt insiktfull organisationsteori.

Det som gör organisationer intressanta är att de på en gång är så vanliga, nödvändiga och omöjliga. Jag kommer ofta tillbaka till en formulering som jag hittade i en förkastad bok från 1960-talet av James Thompson med den dåliga svenska titeln *Så fungerar organisationer* (den engelska titeln är *Organizations in action*). Han skriver om den administrativa paradoxen som det samtidiga sökandet efter säkerhet och flexibilitet (1971: 189). Alla organisationer är på något sätt omöjliga och det är ingen slump att en av de orga-

nisationsteoretiker som jag kommit att samarbeta mycket med på senare år, Nils Brunsson, på omslaget på alla sina böcker sedan 1980-talet haft någon av Oscar Reutersvärd's omöjliga figurer.

På sociologiska institutionen i Uppsala var det en stark uppdelning mellan de oftast yngre sociologer som sysslade med forskning och den övriga institutionen. Vi höll inte heller till i samma lokaler. Positionerna var låsta och på institutionen fanns inga lediga tjänster, eftersom studentantalet gått ned, och man månade om dem som funnits där sedan begynnelsen. Vid mitten av 1980-talet fick jag chansen att flytta till sociologiska institutionen i Stockholm, där jag fick en docenttjänst och mycket goda möjligheter till forskning. Även de ekonomiska resurserna var förmånliga i Stockholm, vilket bland annat senare möjliggjorde arbetet med läroboken *Det sociala landskapet* tillsammans med Christine Roman och Mats Franzén. En tanke med den boken var att inte dela upp arbetet med att beskriva samhället i Sverige från 1950-talet på alltför många händer eller kapitel. För att ge en sammanhängande bild behöver man koncentrera framställningen. Och vi måste ha prickat rätt – boken kom ut 1996 och används fortfarande i undervisningen.

På sociologen i Stockholm hade forskarutbildningen legat i träda i många år och det fanns möjligheter att bygga upp en ny forskarutbildning där, när först Richard Swedberg och lite senare Peter Hedström kom till institutionen liksom Barbara Hobson. Vi hade också god hjälp av Lars Udéhn och Thomas Coniavitis. Vi hade väldigt olika ingångar till sociologin, men vi kunde ändå samarbeta på ett som jag upplevde stimulerande och fruktbart sätt. Tillsammans med flera andra, bland annat sociologer knutna till Socialforskningsinstitutet, kunde vi under 1990-talet skapa en intressant miljö inom forskarutbildningen. Det kändes som om sociologin under denna tid höll på att hämta sig efter ett blekt åttiotal. Och det kom många fler sökande till forskarutbildningen än i slutet av 1980-talet. Kanske var den ekonomiska krisen i början av 1990-talet en orsak eller åtminstone bakgrund till denna återkomst.

Genom byråkratiprojektet och studiet av kritiken av byråkratin hamnade jag under 1990-talet i en position att försvara byråkrati och försöka göra den begriplig. Det var inte en uppgift som gav så många pluspoäng. Och särskilt i slutet av 1990-talet och runt det beryktade millennieskiftet var talet om att allt förändrades blixtnsnabbt särskilt massivt, och alla organisationer skulle förändras och det största hindret mot förändring var byråkrati. Under den här tiden samarbetade jag med Apostolis Papakostas på ett projekt

om organisationers nödvändiga och oundvikliga tröghet, där vi utvecklade en del resonemang om hur man kan förstå samhällsförändring i en dynamik mellan gamla och nya organisationer i ett globalt perspektiv (Ahrne & Papakostas 2002).

Den boken kunde vi skriva tack vare att jag blev engagerad som forskningsledare vid Score (Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor). Att jag kom till Score berodde på att jag under arbetet med byråkratiprojektet kom att få kontakter med företagsekonomer vid Uppsala universitet, framför allt Kerstin Sahlin. På Score utvecklades ett genuint tvärvetenskapligt samarbete med utgångspunkt i studiet av de förändringar som skedde i organisationen av den offentliga sektorn, bland annat mot bakgrund av New Public Management och EU. Mitt engagemang på Score gav stora möjligheter att fortsätta arbetet med att utveckla teorier om samhället med utgångspunkt i teorier om organisationer. Arbetet med ett projekt om nya former för regelsättande ledde så småningom fram till en teori om organisationer som har andra organisationer som medlemmar (metaorganisationer) (Ahrne & Brunsson 2008) och om organisation utanför organisationer (Ahrne & Brunsson 2011). Samarbetet på Score var fruktbart för det sociologiska självförtroendet genom att vi kunde se att det fanns en seriös efterfrågan på sociologisk kompetens bland statsvetare och företagsekonomer.

En insikt från 1960-talets debatt inom samhällsforskningen var att det är svårt, för att inte säga omöjligt, att dra absoluta gränser mellan politik och samhällsvetenskap (se t.ex. Myrdal 1968). Men jag tror i alla fall att man ska försöka. För att sociologin och all samhällsvetenskap ska få något långsiktigt värde måste vi som sysslar med samhällsforskning försöka distansera oss från tillfälliga politiska konjunkturen. Om politikens uppgift är att vilja så är samhällsforskarnas uppgift att säga vad som är möjligt. Detta utesluter absolut inte att man som sociolog kan kritisera det som man anser vara fel och leder fel. Man måste få kritisera även om man inte kan säga hur det skulle kunna bli bättre. Men kritiken kanske kan formuleras på olika sätt. En målsättning som jag vagt har formulerat för mig själv under senare år har ungefär varit att visa att neo-liberalismen teoretiskt sett är minst lika otillräcklig för att inte säga omöjlig som samhällsteori som marxismen. Snacket om ledarskap och entreprenörskap eller förhålligandet av det civila samhället och frivilligt arbete är lika fel som talet om löntagarfonder eller ekonomisk demokrati någonsin var.

2000-talets sociologi

I stället för de alltför stora perspektiven om kapitalism, imperialism och socialism har vi fått en tilltagande specialisering. Det görs en hel del intressant forskning inom olika relativt nya specialområden som nätverksanalys, ekonomisk sociologi, ekonomisk brottslighet, emotionssociologi, intersektionalitet och även inom organisationsforskning i en bred bemärkelse. Gamla inriktningar som familjesociologi har dykt upp igen i en delvis ny skepnad medan andra områden har tagits över av andra discipliner, till exempel arbetslivssociologi som numera domineras av psykologer och företagsekonomer, eller utbildningssociologi.

Den som börjar sin karriär inom ett specialområde har i dag svårt att byta fält. Litteraturen inom varje område har vuxit och det krävs mycket större investeringar i tid och kraft att gå till ett nytt område än vad det gjorde tidigare. Dessutom finns en misstänksamhet, tycker jag, mot dem som försöker sig på nya områden och ett intresse av att försvara gamla revir bland många som bedömer ansökningar eller artiklar. En bidragande orsak till fragmenteringen är det ökande antalet ”internationella” tidskrifter som blir mer och mer specialiserade, antingen genom ämnesområdet eller någon sorts teoretisk profilering. Globalisering bygger på differentiering (vilket också är ett tema som jag jobbar med nuförtiden när det gäller globala organisationer av olika slag).

Att sociologin har blivit mer fragmenterad tror jag är olyckligt för ett sådant ämne som ändå måste försöka sätta in händelser och värderingar i större sammanhang (jfr Rundblad 1987: 75). I specialiseringen tycks också den mer generella teoretiska sociologin försvinna, vilket är olyckligt. För det är något som jag har lagt märke till i tvärvetenskapliga sammanhang, att sociologer faktiskt har en särskild kompetens i att hantera och jobba med teorier. Och det är en kompetens som efterfrågas i fler sammanhang än man kanske tror. Därför behöver sociologin utveckla en starkare generell grund för att kunna stå sig gentemot andra typer av samhällsvetenskapliga förklaringsmodeller: ekonomiska, psykologiska och kulturella.

En allmänt spridd och nästan förgivettagen förklaring till den samhällsutveckling som ägt rum under de senaste trettio åren, är att vi skulle leva i ett post-industriellt tjänstesamhälle alternativt informationssamhälle. Men denna föreställning är dåligt underbyggd och håller knappast ens om man ser till Sverige (se t.ex. Frank 1998; Hansen 2001). Arbetarklassen i Sverige

har visserligen minskat men är alltså omkring hälften av de förvärvsarbetande. Men särskilt i ett globalt perspektiv blir idén om ett post-industriellt samhälle absurd. Sociologer och samhällsvetare måste komma ifrån denna tendens att alltid tänka i termer av stadier och före och efter. Lever vi inte i en ständig brytningstid?

En som jag tror fruktbarare väg, som funnits inom sociologin under många år, men som aldrig fått ett riktigt genomslag, är en historisk inriktning. En historisk sociologi har inspirerats av Norbert Elias och sådana som Barrington Moore, Theda Skocpol och Charles Tilly. En historisk sociologi behöver inte börja med medeltiden, utan det handlar om att man i fallstudier kan gå lite tillbaka i tiden vare sig det gäller organisationer, stadsdelar eller drogmissbruk. Hur olika fenomen har etablerats, spritts och förändrats ger ofta en stor del av en förklaring till hur det ser ut i dag. I det här sammanhanget är det bra att tillämpa Arthur Stinchcombes (1965) teori om hur organisationer präglas av den miljö och den tid där de först grundades. Men man ska också se upp för att hamna i en ”tunnel of time” (Frank 1998: 344) och bara ”titta på” historien i ett lokalt perspektiv. Historiska processer måste förstås såväl lokalt som globalt.

Sociologisk teori behöver också föreställningar om helheter, men inte som avgränsade samhällen, sociala system eller strukturer. I stället kan man tala om sociala landskap. Ett landskap ger intryck av att hänga ihop, men vid ett närmare skärskådande faller landskapet sönder i olika delar som är löst sammanfogade och har sitt ursprung och vars orsaker måste sökas på många olika håll. Ett landskap är en tillfällig helhet som är fyllt av erosion och friktion. När man rör sig i landskapet flyttas horisonten och man får nya perspektiv. Ett landskap har inga gränser. Gränser sätts av organisationer. Somliga delar är mer beständiga och andra flyktiga. Somliga organisationer har möjligheter att flytta sig i landskapet och uppsöka de förhållanden som bäst passar deras verksamhet, medan andra organisationer, framför allt stater, är hårt knutna till särskilda territorier. Och idéer är som vindar som kan spridas snabbt över långa avstånd. Men ett socialt landskap kan inte förklaras med en enda teori.

Mitt intryck är att sociologin trots allt långsamt har återhämtat sig. Sociologiska teorier och tänkesätt och sociologiska metoder har spridit sig till de flesta samhällsvetenskapliga ämnen och till humanister såväl som historiker, litteraturvetare och arkeologer. Det är bra med en rimligare ambitionsnivå. Det är svårare att bedriva samhällsvetenskap av alla slag än vad många

föreställt sig. Samhället förändras medan vi forskar. Sociologin är en del av det vi forskar om och det kan vara svårt att få distans. Samtidigt är sociologin och annan samhällsvetenskap ett nödvändigt och viktigt inslag i de flesta samhällsprocesser i dag. Och det är bättre att sociologer bedriver sociologi än att andra gör det. Det är positivt att skyttegravskriget och misstänksamheten mellan dem som förespråkar kvantitativa respektive kvalitativa metoder har lagt sig och att det finns en insikt om att alla typer av metoder behövs. Intresset för att bedriva fältarbete tycks också ha kommit tillbaka efter en period då intresset för diskursanalys var alltför dominerande.

Även om sociologin inte riktigt, som man (kanske) trodde i slutet av sextioalet var något som kunde frigöra människorna (från varandra?), så ger den i alla fall, hoppas jag, viktiga insikter om villkoren för miljarders människors civiliserade samarbete. Den ökade medvetenheten om ett globalt perspektiv är nödvändigt. Även om det finns massor av dålig och överdriven litteratur om globaliseringen (kommer någon ihåg Castells?) är det en avgörande insikt att vi inte kan förstå sociala processer och strukturer om vi begränsar dem till olika så kallade samhällen. Det som händer i Sverige har alltid hängt ihop med vad som händer på andra ställen på jorden, men nu mer än någonsin. Och det finns ingen svensk sociologi, men för den skull behöver vi inte bara skriva på engelska.

Referenser

- Ahrne, Göran (1997) Vad hände på åttioalet?, *Sociologisk Forskning* nr. 1–2.
- Ahrne, Göran (2007) *Att se samhället*. Malmö: Liber.
- Ahrne, Göran & Erik Olin Wright (1983) Classes in the United States and Sweden: a Comparison, *Acta Sociologica* 3–4.
- Ahrne, Göran, Raimo Blom, Harri Melin & Jouko Nikula (red.) (1988) *Class and social organisation in Finland, Sweden and Norway*. Studia Sociologica Upsaliensia 28. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Ahrne, Göran & Apostolis Papakostas (2002) *Organisationer, samhälle och globalisering*. Malmö: Liber.
- Ahrne, Göran & Nils Brunsson (2008) *Meta-organizations*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Ahrne, Göran & Nils Brunsson (2011) Organization outside Organizations: the significance of partial organization, *Organization* 18:1.
- Allardt, Erik (1987) Svensk sociologi i ett nordiskt perspektiv, i Katrin

- Fridjónsdóttir (red.), *Om svensk sociologi: historia, problem och perspektiv*. Stockholm: Carlsson.
- Asplund, Johan (1987) Sociologistudier i Uppsala i början av sextioalet, i Katrin Fridjónsdóttir (red.), *Om svensk sociologi: historia, problem och perspektiv*. Stockholm: Carlsson.
- Frank, Andre Gunder (1998) *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Hansen, Lars (2001) *The Division of Labour in Post-Industrial Societies*. Sociologiska institutionen, Göteborgs Universitet.
- Himmelstrand, Ulf (1964) En uppfordran till samhället och samhällsvetenskaperna, *Sociologisk Forskning* nr 1.
- Himmelstrand, Ulf, Göran Ahrne, Lars Lundberg & Leif Lundberg (1981) *Beyond Welfare Capitalism. Issues, Actors and Forces in Societal Change*. London. Heinemann Educational Books.
- Himmelstrand, Ulf (2000) *Ögonblicket. Erinringar*. Word & View Publishing. Stockholm: Författares Bokmaskin.
- Myrdal, Gunnar (1968) *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Poulantzas, Nicos (1978) *State, Power, Socialism*. London: New Left Editions.
- Rundblad, Bengt (1987) Traditioner, restriktioner och möjligheter i svensk sociologi, i Katrin Fridjónsdóttir (red.) *Om svensk sociologi: historia, problem och perspektiv*. Stockholm: Carlsson.
- Sartre, Jean-Paul (1976) *Critique of Dialectical Reason*. London: New Left Review Editions.
- Svallfors, Stefan (1989) *Vem älskar välfärdsstaten? Attityder, organiserade intressen och svensk välfärdspolitik*. Lund: Arkiv.
- Stinchcombe, Arthur (1965) Social structure and organizations, i J. G. March (ed.) *Handbook of Organizations*. Chicago: Rand McNally.
- Thompson, James D. (1971) *Hur organisationer fungerar*. Stockholm: Prisma.
- Wright, Erik Olin (1997) *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Författarpresentationer

GÖRAN AHRNE, född 1944 i Växjö, är verksam vid Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor (SCORE) och sociologiska institutionen, Stockholms universitet. Han disputerade i Uppsala 1976, på avhandlingen *Den gyllene kedjan: Studier i arbete och konsumtion* och var verksam där t.o.m. mitten av 1980-talet. Han har varit ordförande i Sveriges Sociologförbund och styrelsemedlem i European Sociological Association. Han har varit med i beredningsgrupper för sociologi i ett flertal forskningsråd och deltagit i flera utvärderingar av sociologisk utbildning och forskning. Han var ordförande för utvärderingen av sociologisk forskning i Norge 2010. Göran Ahrnes forskning har handlat om förhållandet mellan människor och samhälle; hur människor gör samhälle genom sina relationer inne i, mellan och utanför organisationer. Bland sina egna arbeten vill han lyfta fram *Vardagsverklighet och struktur* (1981), ett tidigt bidrag till diskussionen om mikro-makroproblematiken. Utgångspunkten för *Klasssamhällets förändring* (1985, med Håkon Leilufsrud och Hedvig Ekerwald) var att göra en fyllig beskrivning av klasssamhället i Sverige inom Erik Olin Wrights komparativa klassprojekt. *Byråkratin och statens inre gränser* (1989) diskuterar byråkrati i relation till förhållandet mellan människor och samhälle och också i förhållande till en marxistisk statsteori. I *Social organizations. Interaction inside, outside and between organizations* (1994) är tanken att organisationer är det mest centrala och att såväl mikro som makro konstrueras genom organisationer. Ett av kapitlen utvecklades till *Organisationer, samhälle och globalisering* (2002, med Apostolis Papakostas). Boken *Meta-organizations* (2008; tillsammans med Nils Brunsson) blev en inledning till en dekonstruktion av vad organisationer är som syftar till att kunna observera olika former av organisation i samhället mellan oss.

BOEL BERNER, född 1945 i Helsingborg, är professor emerita vid tema Teknik och social förändring, Linköpings universitet. Hon disputerade 1981 vid Lunds universitet på avhandlingen *Teknikens värld. Teknisk förändring och ingenjörsarbete i svensk industri*. Under sin karriär har hon också varit verksam vid Lunds universitet samt varit gästforskare i London och Paris. Hon har varit redaktör för bl.a. *Sociologisk Forskning* och *Acta Sociologica* samt är huvudredaktör för Pandora-serien om teknikens möjligheter och risker på Arkiv förlag. Hon har varit ledamot och även ordförande inom bedömningsgrupper i flera forskningsråd, samt tema-ansvarig vid Linköpings universitet.

Boel Berners forskning har omfattat såväl historiska som samtida analyser av vetenskaplig, teknisk och medicinsk kunskap och dess infogning och om- tolkningar i skilda sociala, ofta genuspräglade, sociala praktiker och system. Bland egna arbeten lyfter Boel Berner främst fram *Kunskapens vägar* (1989), en etnografisk studie av teknik och lärande inom gymnasieskolans verkstads- utbildning, *Sakernas tillstånd. Kön, klass, teknisk expertis* (1996), en historisk analys av ingenjören och husmodern som två centralgestalter i den svenska moderniseringen, antologin *Constructing risk and safety in technological practice* (2003, med Jane Summerton) om sociala praktiker kring olyckor, risk och säkerhet, *Ifrågasättanden* (2004), en syntetiserande analys av forskningen om genus, teknik och naturvetenskap, samt *Blodflöden* (2012), en historisk studie av blodgivningens och blodtransfusionens sociala praktiker och plats i det svenska samhället.

MARGARETA BERTILSSON, född 1944 i Bollerup, Österlen, är professor emerita i sociologi på Köpenhamns Universitet. Hon disputerade 1974 vid University of California, Santa Barbara med avhandlingen *The social context of discoveries in science* och 1978 vid Lunds universitet på *Towards a social reconstruction of science theory, peirce's theory of inquiry, and beyond*. Hon har varit verksam vid Brooklyn College, City University of New York, Lunds Universitet och universitetet i Bergen, samt varit Fellow på Harvard och SCAS och gästprofessor vid Universiteit van Amsterdam. Margareta Bertilsson har varit redaktör för *Acta Sociologica* i två omgångar och medlem av det danska, svenska och europeiska forskningsrådet. Hennes huvudsakliga forskningsinriktning har varit teoriorienterad mot såväl den klassiska som den moderna sociologin. En skrift som avspeglar denna inriktning är "Fra Aristoteles til moderne samfundsteori" (1996 och senare upplagor). Avhandlingen om Peirce har utkommit i en ny och expanderad utgåva som *Peirce's theory of inquiry and beyond* (2009). Den amerikanska pragmatismen engagerar fortfarande i *Why's, how's and what's – and why also what's matter* (kommande 2014/2015) om olika frågetyper och deras inbördes sammanhang. Vetenskapens förhållande till sin bredare omgivning och till demokratibegreppet diskuteras i *Consuming, engaging and confronting science: the emerging dimensions of scientific citizenship* (2003, med M. Elam). Antologin *Rätten i Förvandling. Jurister mellan stat och marknad* (1996) avspeglar tillsammans med en nyare text om "Den juridiske profession i et sociologisk perspektiv" (2013) Margareta Bertilssons fortsatta engagemang i professions- och rättssociologi.

ULLA BJÖRNBERG, född 1943 i Göteborg, är verksam vid Göteborgs universitet, där hon disputerade 1980 på avhandlingen *Livsform och Samhällsliv som väl-*

färd. En presentation av forskning om lokala levnadsförhållanden. Under sin yrkeskarriär har hon också varit verksam vid Statens Institut för byggnadsforskning, Expertgruppen för forskning om regional utveckling, samt European Coordination Centre for Research and Documentation in the Social Sciences i Wien. Ulla Björnberg har varit ordförande för Sveriges Sociologförbund, styrelsemedlem i Internationella sociologförbundet (ISA), Europeiska sociologförbundet (ESA) och ordförande för ESA:s forskarnätverk Families and intimate lives, samt ämnesrepresentant i flera forskningsråd. Hon var ansvarig för organiseringen av ISA:s världskongress i Göteborg 2010. Hennes forskning har särskilt inriktats på att belysa framväxten av moderna familjeformer i anknytning till arbetsliv, socialpolitik och familjepolitik. Vidare har hon studerat hur hjälp och stöd inom familjen gestaltas mellan generationer. Efter avhandlingen lyfter hon fram *European parents in the 1990s: Contradictions and change* (1992), en antologi med texter som belyser familjeförändringar i olika länder i Öst- och Västeuropa. Boken *Att leva själv tillsammans. Jämställdhet, autonomi och gemenskap i parrelationer* (2003) behandlar hur föräldrar uppfattar jämställdhet och hur man förenar jämställdhet, individualism och gemenskap. ”Intergenerational solidarity and social structures. Class, ethnicity and gender in public and private support patterns in Sweden” (2008) är ett antologibidrag som belyser överföringar av ekonomiskt och praktiskt stöd mellan familjemedlemmar i olika generationer. Hon har även medverkat i antologin *Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande* (2010), med bidrag från ett tvärvetenskapligt team av forskare som studerat olika aspekter på hälsa, välfärd och välbefinnande i asylsökande barnfamiljer. *Challenges for future family policies in the Nordic countries* (2013) är en antologi som samlar jämförande nordiska studier av familjepolitiska utmaningar mot bakgrund av familjepolitik sedan 1970-talet.

THOMAS BRANTE, född 1947 i Uppsala, är professor i sociologi och i socialt arbete vid Lunds universitet. Han disputerade 1980 vid Lunds universitet på avhandlingen *Vetenskapens struktur och förändring*. Han har tidigare varit verksam vid universiteten i Göteborg, Uppsala och Örebro och gästforskare vid universitet i Kanada, Tyskland, Portugal och USA. Brante har medverkat i åtskilliga forskningsråd och kommittéer, utvärderat forskarmiljöer, varit redaktör för Sociologisk forskning och ordförande för Sveriges Sociologförbund. Forskningen har handlat om vetenskapsteori för samhällsvetare, vetenskaps-sociologi, kunskapsociologi, kontroversforskning och professionsforskning. Bland egna arbeten från olika perioder lyfter Thomas Brante fram *Vetenskapens sociala grunder. En studie av konflikter i forskarvärlden* (1984), en sammanfattning och vetenskapsteoretisk analys av kontroverser i vetenskapernas

historia som avslutas med en kunskaps sociologisk analys av kärnkraftsdebat- ten bland experter i Sverige. *Individen och det samhälleliga tänkandet* (1989) är en artikelsamling om sociologisk teori. *Epidemisk masspsykos eller reell risk?* (1996) föreslår en ny begreppsapparat för studier av vetenskapsbaserade kon- troverser och avslutas med en tillämpning i form av en analys av kontroversen om elöverkänslighet. ”Consequences of Realism for Sociological Theory-Build- ing” (2002) är ett program för sociologin utifrån realismens antaganden och *Den professionella logiken* (2014) är en analys av professioners historiska och nutida särdrag samt en diskussion om hur vetenskap och praktik kan integre- ras. För närvarande leder Thomas Brante ett större forskningsprojekt, *Det pro- fessionella landskapet*, tillsammans med tolv andra forskare. Projektet handlar om det professionella skiktets historiska framväxt och nutida villkor i Sverige.

HEDVIG EKERWALD, född 1948 i Uppsala, är professor i sociologi vid Uppsala universitet. Hon disputerade i Uppsala 1983 på avhandlingen *Den intelligenta medelklassen: En litteraturstudie över social bakgrund och studieresultat*. Utsedd av regeringen satt hon i Konstnärnsnämndens styrelse 2001–2006. Hon rekry- terades till Rädda Barnen som forskare 2003–2004, var redaktör för Sociolo- gisk Forskning 2009–2011 och satt i panelen för UHÄ/UKÄ:s utvärdering av sociologi och socialpsykologi 2011–2012. Hon var 2006–2014 styrelsemed- lem i Internationella sociologförbundets forskningskommitté om sociologins historia (RC08). Hennes egen forskning gäller huvudsakligen ungdomar och deras villkor samt sociologins historia, särskilt Alva Myrdals forskningsbidrag. Bland sina verk vill Hedvig Ekerwald särskilt nämna artikeln ”Alva Myrdal: Making the Private Public” (2000:4) och böckerna *Varje mor är en dotter: Om kvinnors ungdomstid under 1900-talet* (2002), en intersektionell tregene- rationsstudie, *Leva sitt liv med familjen i behåll* (2004), en intervjustudie om motsättningar mellan invandrade föräldrar och deras döttrar och *Levd de- mokrati? Skola och mobbning i ungdomars liv* (2012, med Carl Anders Säf- ström), en intervjustudie om mobbningens roll i skolan, och slutligen kapitlet ”Där rörelsen och organisationen möts” i antologin *Från klass till organisation* (2009) där skillnaden mellan social rörelse och organisation diskuteras.

ROSMARI ELIASSON-LAPPALAINEN, född 1939 i Ryssby i Småland, är professor emerita i socialt arbete vid Lunds universitet. Hon disputerade i Lund 1971 på avhandlingen *Könsdifferenser i sexuellt beteende och attityder till sexualitet*. Under sin karriär har hon varit forskningsledare vid Barnbyn Skå, Stockholms so- cialförvaltning och forskningsstiftelsen Äldrecentrum. Rosmari Eliasson-Lap- palainen har varit medlem i beredningsgrupper vid flera forskningsråd och ingått i redaktioner för tidskrifterna *Sociologisk Forskning* och *Socialvetenskaplig*

tidskrift samt i ett flertal redaktionskommittéer för vetenskapliga tidskrifter. Hennes forskningsfält har varierat, men en genomgående ambition har varit att utifrån kritiska granskningar av samhällsliga och organisatoriska förhållanden begripliggöra bekymmer som människor erfar i sin vardag, främst då människor som ger eller mottar offentlig vård och omsorg. Inom sina olika forskningsområden vill hon lyfta fram en rapport från Skå om utsatta familjers kamp för att överleva, *Familjebilder* (1977), och från ett decenniums forskning om utvecklingstendenser inom psykiatri sin första bok, *Den nya psykiatrin i korseld* (1979). Boken *Forskningsetik och perspektivval* (1987, omarbetad utgåva 1995) sammanfattade grundläggande ontologiska, epistemologiska och forskningsstrategiska ståndpunkter bakom hennes tidigare forskning och lade grund för forskningsprogrammet ”Äldreomsorgens vardag och villkor”. Bland alla de skrifter som fötts ur det programmet och dess grupparbete kan nämnas den första antologin *Egenheter och allmänheter. En antologi om omsorgens vardag och villkor* (1992) och hennes senaste bidrag till det forskningsrådet, ”En personlig betraktelse om vård och omsorg” (2011).

JOHANNA ESSEVELD, född 1945 i 's-Gravenhage, Nederländerna, är seniorprofessor i sociologi vid Lunds universitet. Hon disputerade i Lund 1988 på avhandlingen *Beyond Silence. Middle-aged Women in the 1970s*. Hon har varit knuten till Växjö universitet och Malmö högskola och forskat vid Nederländse Gezinsraad, EC Brown Center for Family Studies (Eugene, USA) och universiteten i Lancaster, Minnesota, Oregon och Linköping. Hon har varit ordförande i Sveriges Sociologförbund och Nordiska sociologförbundet, medlem i Forskningsberedningen och beredningsgruppsmedlem vid Riksbankens Jubileumsfond. Hon har varit redaktionsmedlem och ansvarig utgivare för *KVT/ Genusvetenskaplig tidskrift* och medlem i ett flertal redaktionskommittéer för internationella vetenskapliga tidskrifter. Hon var medlem i kommittén som utvärderade Sociologisk forskning i Norge 2010 och ordförande för utvärderingen av sociologisk högskoleutbildning 2012. I hennes forskning har en genomgående ambition varit att synliggöra nedtystade gruppers erfarenheter eller att med utgångspunkt i marginaliserade gruppers erfarenheter avslöja sociala maktrelationer. Bland sina arbeten vill Johanna Esseveld lyfta fram *Beyond silence. Middle-aged women in the 1970s* (1988), som presenterar resultat av en longitudinell kvalitativ studie av kvinnor i USA. Metodologiska överväganden presenterats i ”Objectivity and Truth. Problems in Doing Feminist Research” (1983, med Joan Acker och Kate Barry). Även ”Which Side are you on? Reflections on Methodological Issues in the Study of 'Distasteful' Social Movements” (1992, med Ron Eyerman) fokuserar metodologiska frågor. *Att hoppa hage i den svenska arbetsmarknaden. En studie av arbetslösa kvinnor*

(1988, med Karen Davies) är ett resultat från flera forskningsprojekt om arbetslöshet och tidsbegränsade anställningar. Artikeln "Frånvarande kvinnliga subjekt – en analys av medicinska texter om klimakteriet" (2002, med Sara Eldén) är den första publikationen i senare forskning kring medelåldern med fokus på relationen mellan det sociala/kulturella och det biologiska/naturliga.

BENGT FURÅKER, född 1943 i Mariestad men uppväxt utanför och i Skara, är seniorprofessor i sociologi vid Göteborgs universitet. Han disputerade 1977 vid Lunds universitet på avhandlingen *Stat och arbetsmarknad. Studier i svensk rörlighetspolitik*. Under sin karriär har Furåker varit verksam vid Lunds universitet, Umeå universitet och Göteborgs universitet samt varit gästprofessor vid Yale University. Han har varit ledamot i Socialvetenskapliga forskningsrådet, i expertgruppen vid European Foundation i Dublin, i styrelsen för Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, i prioriteringskommitté vid Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap samt i styrelsen vid Göteborgs universitet. Furåker har också varit redaktör för *Acta Sociologica*. Hans forskning har huvudsakligen omfattat arbetsmarknads- och arbetslivssociologi. Bland egna arbeten som representerar olika perioder i karriären lyfter Bengt Furåker fram *Stat och offentlig sektor* (1987) som tar upp den offentliga sektorns expansion och sätter in denna i ett teoretiskt perspektiv, *Labour market regimes and patterns of flexibility. A Sweden-Canada comparison* (1997; med Axel van den Berg och Leif Johansson) som analyserar flexibilitetsmönster på arbetsmarknaden i två länder med skilda fackliga och politiska traditioner, *Post-industrial labour markets: Profiles of North America and Scandinavia* (2003; red. med Thomas P. Boje), som jämför arbetsmarknaderna i Kanada, USA, Danmark och Sverige, *Sociological perspectives on labor markets* (2005) som behandlar olika teoretiska frågor i studiet av moderna arbetsmarknader, samt *Commitment to work and job satisfaction. Studies of work orientations* (2012; red. med Kristina Håkansson och Jan Ch. Karlsson) som med internationella utblickar undersöker människors förhållande till sitt arbete eller arbete över huvud taget.

STAFFAN LINDBERG, född 1943 i Önnestad, är professor emeritus i sociologi vid Lunds universitet. Han disputerade i Lund 1976 på avhandlingarna *Behind poverty: The social formation in a Tamil village* och *Pills against poverty – the introduction of Western medicine in a Tamil village* (med Göran Djurfeldt). Har varit verksam vid Lunds universitet under hela sin karriär men varit gästforskare vid UCLA och rådgivare till den indiska regeringen. Har varit ledamot i SAREC:s och HSFR:s beredningsgrupper för forskningsansökningar. Mellan 2000 and 2007 var han föreståndare och koordinator för SASNET –

Swedish South Asian Studies Network vid Lunds universitet. Hans forskning har framförallt rört sig kring landsbygdsutveckling, jordbruks- och hälsofrågor med inriktning på Indien, samt politik, sociala rörelser och folklig religiositet, också med inriktning på Indien. Bland de egna arbetena kan framhållas de två avhandlingarna som analyserar de kvardröjande koloniala utsagningsförhållandena i Indien på 1960-talet. I senare studier undersöks, genom panelstudier med samma hushåll över 25 år, hur dessa förhållanden förändrats genom statliga reformer och utvecklingspolitik, t.ex. den gröna revolutionen vilket behandlas i boken *Barriers broken – Production relations and agrarian change in Tamil Nadu* (Athreya et al. 1990). Senare studier har handlat om de indiska bondeorganisationerna som vuxit fram efter kommersialiseringen av jordbruket presenterade i *Social movements in development – The challenge of globalisation and democratisation* (1997). Likt i 1900-talets Europa har dessa bonderörelser saknat en bestämd klassförankring och ideologisk förankring och därför pendlat mellan en nationell konservativ och en mera socialistisk inriktning. Denna klivenhet behandlas i ”Farmers’ movements and cultural nationalism in India – An ambiguous relationship” (1995).

GUNNAR OLOFSSON, född 1942 i Mortorp, Kalmar, är professor emeritus i sociologi vid Linnéuniversitetet. Han disputerade i Lund 1979 med avhandling-*en Mellan klass och stat. Om arbetarrörelse, reformism och socialdemokrati*. Han verkade under 1970- och 1980-talen vid Köpenhamns universitet och därefter vid Lunds och Växjö universitet. Han har varit gästforskare vid Edinburgh University, UCLA och Sorbonne, samt adjungerad professor i sociologi vid Aalborgs universitet. Han har suttit i flera samhällsvetenskapliga fakultetsstyrelser och i styrgrupper för stora flervetenskapliga forskningsmiljöer i Växjö; inom AMER – Arbetsmarknad, Migration och Etniska Relationer, och inom FPF – Forum för professionsforskning. Han är sedan 1983 redaktör för serien *Moderna klassiker* (Arkiv förlag). Hans forskning var från början inriktad främst mot politisk och ekonomisk sociologi, därefter mot social- och arbetsmarknadspolitik, migration samt högre utbildning och professioner. Ett fokus på gamla och nya sociala rörelser och en uttalad makrosociologisk teoretisk orientering har ackompanjerat Gunnar Olofssons rörelse mellan olika empiriska fält. Av de arbeten han publicerat på engelska vill han lyfta fram ”After the working-class movement? An essay on what’s ‘new’ and what’s ‘social’ in the New Social Movements” (1988), ”Sweden: Policy Dilemmas of the Older Work-force in a Changing Work Society” (1994, med Jan Petersson), ”Embeddedness and integration: An essay on Karl Polany’s *The Great Transformation*” (1999), ”Income inequality and the service sectors” (2010) och *Gavra: historien om en grekisk by och dess invånare* (2012, med Thomas Thomell).

SUNE SUNESSON, född 1944 i Stockholm, är seniorprofessor och föreståndare för Pufendorfinstitutet vid Lunds universitet och professor emeritus i socialt arbete. Han disputerade 1974 vid Stockholms universitet på avhandlingen *Politik och organisation*. Under sin karriär har Sune Sunesson varit verksam vid Stockholms och Lunds universitet och Socialhögskolan i Stockholm, men också Stockholms stad, Svenska Kommunalarbetareförbundet och Svenska Metallindustriarbetareförbundet. Han har varit dekanus vid samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet, ledamot av organisationer som Delegationen för Social Forskning, Socialvetenskapliga forskningsrådet, Cancerfondens forskningsnämnd, Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet samt kommunfullmäktige i Stockholm. Hans forskning har huvudsakligen omfattat organisationsstudier i vidaste mening samt socialpolitik, ofta med historisk inriktning. Bland egna arbeten som representerar olika perioder i karriären lyfter han främst fram doktorsavhandlingen *Politik och organisation* (1974), en studie om de samhällsvetenskapliga förutsättningarna för att undersöka staten och arbetarklassens organisationer, *När man inte lyckas* (1981), en organisationsstudie om ett komplex av människobehandlande organisationer, "Outside the goal paradigm. Power and the structured patterns of non-rationality" (1985), "Comparing tool controversies" (1993), en jämförelse mellan två medicinkontroverser samt "The flight from universalism" (1998, med flera andra).

GÖRAN THERBORN, född 1941 i Kalmar, är professor emeritus vid Cambridge University och affilierad professor vid Linnéuniversitetet. Han disputerade vid Lunds universitet 1974 på avhandlingen *Science, Class and Society*. Göran Therborn har varit verksam vid universiteten i Nijmegen, Göteborg och Uppsala. Han var Co-Director för Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences (nuvarande SCAS). Han är (part-time) Fellow vid Stellenbosch Institute of Advanced Study (Sydafrika) och vetenskaplig rådgivare åt flera internationella forskningsprogram och institutioner. Hans forskning är huvudsakligen inriktad mot studier av maktens städer, ojämlikhet och globala sociala rörelser. Bland egna arbeten lyfter han fram *Ideology of power and power of ideology* (1980), en analys av hur ideologier underbygger och undergräver makt, *European Modernity and Beyond* (1995, fransk uppdatering 2009), en studie av Europas socio-kulturella sammanhang, delning och utveckling efter 1945, *Between sex and power, Family in the World, 1900–2000* (2004), en global analys av köns-, genus- och familjerelationer under 1900-talet, *The World* (2011), en historisk politisk-sociologisk översikt över hur dagens värld har vuxit fram och ser ut, samt *The killing fields of inequality* (2013), en global analys av olika slags av ojämlikhet och av varför den kan ha dödliga effekter.

KARIN WIDERBERG, född 1949 i Malmö, är professor i sociologi vid universitet i Oslo. Hon disputerade 1978 vid Lunds universitet på avhandlingen *Kvinnans rättsliga och sociala ställning i Sverige 1950–1976*, i reviderad form utgiven som bok med titeln *Kvinnor, klasser, lagar 1750–1980* (1980). Sedan 1983 har hon varit verksam vid universitetet i Oslo; som professor i rättsociologi vid den juridiska fakulteten, som forskningsledare vid Senter for tverfaglige kjønnsstudier och som professor i sociologi vid samhällsvetenskapliga fakulteten. Hon har varit deltidsanställd professor vid Köpenhamns universitet och universitetet i Trondheim. I sin forskning har Karin Widerberg arbetat både vetenskapsteoretiskt, teoretiskt och empiriskt på teman rörande förståelser av kön, tid, kropp och arbete, sexualiserat våld, samt rätten i ett feministiskt perspektiv. Under senare år har institutionell etnografi samt kvalitativ metod och metodutveckling, speciellt ”minnesarbete”, varit centralt. Bland sina egna arbeten lyfter hon fram *Kunskapens kön* (1995), *Vetenskapligt skrivande – kreativa genvägar* (2003), *Kvalitativ forskning i praktiken* (2002) och *Metodene våre. Eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning* (2010, red. med Dag Album och Marianne Nordli Hansen) som illustration av intresset för samhällsvetenskaplig metodologi. *Trøtthetens tid* (2001, med Ulla-Britt Lilleaas) och *Velferdsstatens familier. Nye sosilogiske perspektiver* (2012, red. med Anne-Lise Ellingsæter) illustrerar två av de forskningsteman hon arbetat med under senare år.

Referenser till författarpresentationer

- Acker, Joan, Kate Barry & Joke Esseveld (1983). ”Objectivity and truth. Problems in doing feminist research”. *Women’s Studies International Forum*, vol. 6, nr. 4, s. 423–435.
- Agevall, Ola & Gunnar Olofsson (2014). ”Exploring tensions between academic and vocational elements in the education of professions”. Paper till sessionen Utbildningssociologi, Sociologidagarna, Göteborgs universitet, 13–15 mars 2014.
- Ahrne, Göran & Apostolis Papakostas (2002). *Organisationer, samhälle och globalisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Ahrne, Göran & Nils Brunsson (2008). *Meta-organizations*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Ahrne, Göran, Hedvig Ekerwald & Håkon Leilulfurud (1985). *Klassamhällets förändring*. Lund: Arkiv.
- Ahrne, Göran (1981). *Vardagsverklighet och struktur*. Göteborg: Korpen.
- Ahrne, Göran (1989). *Byråkratin och statens inre gränser*. Stockholm: Raben & Sjögren.

- Ahrne, Göran (1994). *Social organizations. Interaction inside, outside and between organizations*. London: Sage.
- Album, Dag, Marianne Nordli Hansen & Karin Widerberg (red.) (2010). *Metodene våre. Eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Andersson, Hans E, m.fl. (red.) (2010). *Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Athreya, Venkatesh B, Göran Djurfeldt & Staffan Lindberg (1990). *Barriers broken: Production relations and agrarian change in Tamil Nadu*. New Delhi: Sage.
- Berner, Boel (med Marta Nyborg) (2004). *Ifrågasättanden: forskning om genus, teknik och naturvetenskap*. Linköping: Tema T rapport, 0280-8552.
- Berner, Boel (1989). *Kunskapens vägar: teknik och lärande i skola och arbetsliv*. Lund: Arkiv.
- Berner, Boel (1996). *Sakernas tillstånd. Kön, klass, teknisk expertis*. Stockholm: Carlsson.
- Berner, Boel (2012). *Blodflöden: blodgivning och blodtransfusion i det svenska samhället*. Lund: Arkiv.
- Bertilsson, Margareta (1996). *Rätten i förvandling. Jurister mellan stat och marknad*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Bertilsson, Margareta (2009). *Peirce's theory of inquiry and beyond: Towards a social reconstruction of science theory*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bertilsson, Margareta (2013). "Den juridiske profession i et sociologisk perspektiv", s. 659–683 i Ole Hammerslev & Mikael Rask Madsen (red.). *Rettssociologi. Klassiske og moderne perspektiver*. Köpenhamn: Hans Reitzel.
- Bertilsson, Margareta (2014). "On why's, how's, and what's – and why what's also matter". Manuskript.
- Björnberg, Ulla & Anna-Karin Kollind (2003). *Att leva själv tillsammans*. Malmö: Liber.
- Björnberg, Ulla & Hans Ekbrand (2008). "Intergenerational solidarity and social structures. Class, ethnicity and gender in public and private support patterns in Sweden", s. 235–259 i Chiara Saraceno (red.) *Families, Ageing And Social Policy. Intergenerational Solidarity in European Welfare States*. Cheltenham: Edgar Elgar.
- Björnberg, Ulla & Mai Heide Ottosen (red.) (2013). *Challenges for Future Family Policies in the Nordic Countries*. Köpenhamn: SFI.
- Björnberg, Ulla (1992). *European Parents in the 1990s. Contradictions and change*. New Brunswick: Transaction Publishers.

- Boje, Thomas P & Bengt Furåker (red.) (2003). *Post-industrial labour markets: Profiles of North America and Scandinavia*. London: Routledge.
- Brante, Thomas (1984). *Vetenskapens sociala grunder. En studie av konflikter i forskarvärlden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Brante, Thomas (1990). *Individen och det samhälleliga tänkandet*. Göteborg: Institutionen för vetenskapsteori.
- Brante, Thomas (1995). *Epidemisk masspsykos eller reell risk? En sociologisk studie av kontroversen kring elöverkänslighet*. Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Brante, Thomas (2001). "Consequences of realism for sociological theory-building". *Journal for the Theory of Social Behavior*, vol. 31, nr. 2, s. 167–195.
- Brante, Thomas (2014). *Den professionella logiken. Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapssamhället*. Stockholm: Liber.
- Davies, Karen & Johanna Esseveld (1988). *Att hoppa bage i den svenska arbetsmarknaden. En studie av arbetslösa kvinnor*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Ekerwald, Hedda & Carl Anders Säfström (2012). *Levd demokrati? Skola och mobbning i ungdomars liv*. Malmö: Liber.
- Ekerwald, Hedda (2000). "Alva Myrdal: Making the Private Public". *Acta Sociologica*, vol. 43 nr. 4, s. 343–352.
- Ekerwald, Hedda (2002). *Varje mor är en dotter: Om kvinnors ungdomstid under 1900-talet*. Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Ekerwald, Hedda (2004). *Leva sitt liv med familjen i behåll*. Stockholm: Rädda barnen.
- Ekerwald, Hedda (2009). "Där rörelsen och organisationen möts", s. 126–151 i Christine Roman & Lars Udehn (red.), *Från klass till organisation*. Malmö: Liber.
- Elam, Mark och Margareta Bertilsson (2003). "Consuming, engaging and confronting science: The emerging dimensions of scientific citizenship." *European Journal of Social Theory*, vol. 6, nr. 2, 233–251.
- Eliasson-Lappalainen, Rosmari (red.) (1992). *Egenheter och allmänheter. En antologi om omsorgens vardag och villkor*. Lund: Arkiv.
- Eliasson-Lappalainen, Rosmari, Pär Nygren & Sven Hessle (1977). *Familjebilder: En rapport från Skå om tre familjer, deras möte med samhället och vårdapparaten och deras kamp för att överleva*. Stockholm: Prisma.
- Eliasson-Lappalainen, Rosmari (1977). *Den nya psykiatrin i korseld*. Stockholm: Prisma.
- Eliasson-Lappalainen, Rosmari (1987). *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur.

- Eliasson-Lappalainen, Rosmari (2011). ”En personlig betraktelse om vård och omsorg”. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, vol. 18, nr. 3, s. 206–221.
- Ellingsæter, Anne-Lise & Karin Widerberg (red.) (2012). *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. Oslo: Gyldendal.
- Esseveld, Johanna & Ron Eyerman (1992). ”Which side are you on? Reflections on methodological issues in the study of ’distasteful’ social movements”, s. 217–237 i Mario Diani & Ron Eyerman (red.) *Studying collective action*. London: Sage.
- Esseveld, Johanna & Sara Eldén (2002). ”Frånvarande kvinnliga subjekt – en analys av medicinska texter om klimakteriet”. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, vol. 23, nr. 2–3, s. 45–59.
- Esseveld, Johanna (1988). *Beyond silence. Middle-aged women in the 1970s*. Lund: Sociologiska institutionen.
- Furåker, Bengt, Kristina Håkansson & Jan Ch. Karlsson (red.) (2012). *Commitment to work and job satisfaction. Studies of work orientations*. New York: Routledge.
- Furåker, Bengt (1987). *Stat och offentlig sektor*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Furåker, Bengt (2005). *Sociological perspectives on labor markets*. New York: Palgrave Macmillan.
- Lilleaas, Ulla-Britt och Karin Widerberg (2001). *Trøtthetens tid*. Oslo: Pax.
- Lindberg, Staffan & Arni Sverrisson (red.) (1997). *Social movements in development – The challenge of globalisation and democratisation*. Basingstoke: Macmillan.
- Lindberg, Staffan (1995). ”Farmers’ movements and cultural nationalism in India – An ambiguous relationship”. *Theory and Society*, vol. 24, nr. 6, s. 837–868.
- Olofsson, Gunnar & Jan Petersson (1994). ”Sweden: Policy dilemmas of the older work-force in a changing work society”, s. 183–246 i Frieder Naschold & B DeVroom (red.), *Regulating employment and welfare*. Berlin: de Gruyter.
- Olofsson, Gunnar (1988). ”After the working-class movement? An essay on what’s ’new’ and what’s ’social’ in the New Social Movements”. *Acta Sociologica*, vol. 31 no. 1, s. 15–34.
- Olofsson, Gunnar (1995). ”Embeddedness and integration: An essay on Karl Polany’s The Great Transformation” i Nils Mortensen (red.), *Social integration and marginalisation*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Olofsson, Gunnar (2010). ”Income inequality and the service sectors”, s. 121–132 i Sven Hort (red.) *From Linnaeus to the future(s): Letters from afar*. Växjö: Linnaeus University Press.

- Olofsson, Gunnar och Thomas Thomell (2012). *Gavra: historien om en grekisk by och dess invånare*. Lund: Arkiv.
- Summerton, Jane & Boel Berner (red.) (2003). *Constructing risk and safety in technological practice*. London: Routledge.
- Sunesson, Sune m.fl. (1998). "The flight from universalism". *European Journal of Social Work*, vol. 1, nr. 1, s. 19–29.
- Sunesson, Sune (1974). *Politik och organisation: Staten och arbetarklassens organisationer*. Lund: Arkiv.
- Sunesson, Sune (1981). *När man inte lyckas : om hinder, vanmakt och oförmåga i socialt arbete*. Stockholm: AWE/Geber.
- Sunesson, Sune (1985). "Outside the goal paradigm. Power and the structured patterns of non-rationality." *Organization Studies*, vol. 6, nr. 3, s. 229–246.
- Sunesson, Sune (1993). "Comparing tool controversies". I Thomas Brante, Steve Fuller & William Lynch (red.), *Controversial science. From content to contention*. Binghamton: SUNY Press.
- Therborn, Göran (1980). *Ideology of power and power of ideology*. London: Verso.
- Therborn, Göran (1995). *European modernity and beyond*. London: Sage.
- Therborn, Göran (2004). *Between sex and power. Family in the world, 1900–2000*. London: Routledge.
- Therborn, Göran (2011). *The world. A beginners guide*. Cambridge: Polity.
- Therborn, Göran (2013). *The killing fields of inequality*. Cambridge: Polity.
- van den Berg, Axel, Bengt Furåker & Leif Johansson (1997). *Labour market regimes and patterns of flexibility. A Sweden-Canada comparison*. Lund: Arkiv.
- Widerberg, Karin (1995). *Kunskapens kön*. Stockholm: Norstedts.
- Widerberg, Karin (2003). *Vetenskapligt skrivande – kreativa genvägar*. Lund: Studentlitteratur.

Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning är en fakttidskrift för svenska sociologer och för andra som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom samhällsvetenskaperna. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt och diskussioner kring teoretiska utvecklingsmöjligheter. Tidskriften har ett särskilt fokus på den svenska och nordiska samhällsutvecklingen och har dessutom emellanåt olika temanummer. Vidare har Sociologisk Forskning en omfattande recensensavdelning där svensk och internationell sociologisk och samhällsvetenskaplig litteratur recenserar. Tidskriften ges ut av Sveriges Sociologförbund och kommer ut med 4 nummer om året. Den grundades 1964.

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktör: Sverre Wide, sociologiskforskning@du.se

Ansvarig utgivare: Tora Holmberg

Redaktion

Lars-Erik Alkvist
Gunilla Carstensen
Ingrid Grosse
Peter Jansson
Tobias Samuelsson
Steven Saxonberg
Jessica Wide
Sverre Wide

Redaktionsråd

Boel Berner, *Linköpings Universitet*
Margareta Bertilsson, *Köpenhamns Universitet*
Ulla Björnberg, *Göteborgs Universitet*
Hedvig Ekerwald, *Uppsala Universitet*
Peter Hedström, *Institutet för framtidsstudier*
Lars Bo Kaspersen, *Köpenhamns Universitet*
Gerd Lindgren, *Karlstads Universitet*
Richard Swedberg, *Cornell University*

Sociologisk forskning indexeras i bl.a. följande databaser: ArticleFirst, Artikelsök, Cambridge Scientific Abstracts, Collection Search International Nuclear Information System, Social Services Abstract, Current Abstracts, IBZ: Internationale Bibliographie der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Zeitschriftenliteratur, Internationale Bibliographie der Rezensionen Geistes- und Sozialwissenschaftlicher Literatur, Periodicals Index Online, SCOPUS, Sociological Abstracts, SOCIndex, Social Sciences Citation Index, Social Services Abstracts, TOC premier, Thomson Reuters Web of Science, Worldwide Political Science Abstracts

Sveriges Sociologförbund är en fakligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem?

Se Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Stefan Svallfors, Umeå Universitet, ordförande
Tora Holmberg, Uppsala Universitet, vice ordförande
Ingemar Johansson Sevä, Umeå Universitet, sekreterare
Åke Nilsén, Högskolan i Halmstad, kassör

Ordinarie ledamöter:

Petter Bengtsson, Stockholms Universitet, Annika Jonsson, Karlstads Universitet, Susanna Nordström, Högskolan i Skövde, Anna Olofsson, Mittuniversitetet, Sverre Wide, Högskolan Dalarna

Suppleanter:

Ylva Ulfsdotter Eriksson, Göteborgs Universitet, Maria Hopstadius, Mälardalens Högskola

Publicering i tidskriften Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning accepterar för eventuell publicering vetenskapliga artiklar på svenska eller annat skandinaviskt språk samt, efter överenskommelse med redaktören, på engelska. Tidskriften tillämpar ett *referee*-förfarande, vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är bedömda av oberoende kollegor. Sociologisk Forskning accepterar för bedömning endast texter som inte tidigare varit publicerade och accepterar inte för bedömning manuskript som samtidigt erbjuds annan tidskrift eller som bedöms av förlag. Artikelförfattare erhåller en pdf-fil av publicerade bidrag.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast manuskript som författaren anser färdiga för publicering. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskriptet skall vara utskrivet med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med indrag med tabulatorn. Manuskript på annat språk än skandinaviskt accepteras för bedömning endast om överenskommelse träffats med redaktören innan manuskriptet skickas till tidskriften. Manuskriptets omfång bör inte understiga 4 000 ord och inte överstiga 10 000 ord inklusive abstract/sammanfattning.
3. Manuskriptet skall innehålla en sammanfattning om cirka 150–175 ord på engelska (inklusive översättning av titeln till engelska) samt fem nyckelord, också på engelska.
4. En kort författarpresentation (fyra rader) skall bifogas. Redaktionen förkortar utan samråd längre presentationer.
5. Eventuella fotnoter placeras på den sida där noten förekommer (inga slutnoter).
6. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten och även skickas i separata filer i sitt ursprungliga program.
7. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35).
8. Manuskript – utformade på det sätt som här beskrivits – skickas som word-dokument med e-post till tidskriftens redaktörer under adress: sociologiskforskning@du.se
9. Efter en första redaktionell bedömning sänds artikeln till två externa lektörer för bedömning varför författarnamn inte får anges på artikelns första sida (eller på annat sätt framgå av texten). På förstasidan anges endast artikelns titel. På ett separat blad anges artikelns titel, antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt den adress, e-postadress och telefonnummer till (huvud-)författaren som redaktionen enklast använder.

Referenser

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & A. Rogers (1993) *A Sociology of Mental Health and Illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor: Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner av såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension är på maximalt 1 000 ord och en recensionsessä, dvs. en recension där flera böcker behandlas på ett integrerande sätt, är på maximalt 2 000 ord. Ange författarens namn, bokens titel, utgivningsår och förlag.

Repliker

I syfte att bidra till en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – att ges utrymme att svara.

Det personliga är sociologiskt

14 professorer om svensk sociologi

"Sociologin är inte på väg någonstans av sig självt utan vi styr den med våra val och med vad vi gör och avstår från att göra. Skulle jag sörja om sociologin upphörde, om bara exempelvis ämnena kulturgeografi, ekonomi, psykologi och statskunskap fanns kvar?" (Hedvig Ekerwald, s. 92)

Akademiska ämnen samlar ibland ihop sig till återblickar. Erfarna föreläsare för ämnet sammanfattar och värderar dess historia och föreslår möjliga framtida vägar i en antologi. I denna specialutgåva av *Sociologisk Forskning* publiceras 14 framstående sociologers beskrivningar av ämnets utvecklingsförlopp tillsammans med den parallella formeringen av deras egna akademiska habitus. Genom personligt hållna betraktelser – en slags akademiska självbiografier – tecknar boken en bred bild av ämnets historia och nuvarande villkor, en bild från vilken den svenska sociologin kan ta avstamp och blicka framåt.

Bokens redaktörer är *Gunnar Andersson, Thomas Brante och Christoffer Edling*, alla vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Författarna är:

Göran Ahrne, Stockholms universitet
Boel Berner, Linköpings universitet
Margareta Bertilsson, Köpenhamns universitet
Ulla Björnberg, Göteborgs universitet
Thomas Brante, Lunds universitet
Hedvig Ekerwald, Uppsala universitet
Rosmari Eliasson Lappalainen, Lunds universitet
Johanna Esseveld, Lunds universitet
Bengt Furåker, Göteborgs universitet
Staffan Lindberg, Lunds universitet
Gunnar Olofsson, Linnéuniversitetet
Sune Sunesson, Lunds universitet
Göran Therborn, Cambridge university
Karin Widerberg, Oslo universitet

Sociologisk Forskning

www.liber.se

Best.nr 47-11503-7
Tryck.nr 47-11503-7-00

